Jeremy BLACK

KISA PORTEKİZ TARİHİ

SAY

Jeremy BLACK

Çeviren: Berna Asuman Uzun

KISA PORTEKİZ TARİHİ

SAY

Jeremy Black

Jeremy Black, Birleşik Krallık'ın en saygın ve üretken tarihçilerinden biridir. Exeter Üniversitesi'nde Tarih Profesörü olmasının yanı sıra savaş tarihi konusunda tanınmış bir uzmandır. Son kitapları arasında, *A Brief History of Italy* ve Bond romanları ile filmleri üzerine bir tarihçinin bakış açısını sunan *The World of James Bond* yer almaktadır. BBC Radio 4'teki *In Our Time* programı da dâhil olmak üzere düzenli olarak televizyon ve radyoda yer almaktadır.

Berna Asuman Uzun

İngiliz Dili ve Edebiyatı mezunu. 15 yılı aşkın bir süredir dil okullarında genel İngilizce / TOEFL eğitimleri vermekte. Aynı zamanda çeşitli edebi metin çevirileri, kitap çevirileri yapıyor ve yayınevleri için Türkçeye çevrilmesi planlanan kitapları okuyup rapor yazıyor.

Jeremy Black

KISA PORTEKİZ TARİHİ

İngilizceden çeviren:
Berna Asuman Uzun

say

Say Yayınları
Tarih

Kısa Portekiz Tarihi / Jeremy Black
Özgün adı: A Brief History of Portugal

© Jeremy Black 2020
Bu kitabın İngilizce orijinali ilk kez Birleşik Krallık'ta 2020 yılında, Little, Brown Book Group'un bir markası olan Robinson tarafından yayımlanmıştır. Bu Türkçe edisyon, Londra merkezli Little, Brown Book Group aracılığıyla yayımlanmıştır.

Türkçe yayın hakları Kesim Ajans aracılığıyla © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılan kısa alıntılar hariç yayınevinden yazılı izin alınmaksızın alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0858-0
Sertifika no: 10962

İngilizceden çeviren: Berna Asuman Uzun
Yayın koordinatörü: Sinan Köseoğlu
Editör: Furkan Akderin
Kapak ve sayfa tasarımı: Gülizar Ç. Çetinkaya

Baskı: Lord Matbaacılık ve Kâğıtçılık
Topkapı-İstanbul
Tel.: (0212) 674 93 54
Matbaa sertifika no: 45501

1. baskı: Say Yayınları, 2021

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari
www.instagram.com/sayyayincilik

Genel dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9
1. GİRİŞ 15
2. TARİH ÖNCESİ VE KLASİK PORTEKİZ:
TAŞ DEVRİ'NDEN ROMA DÖNEMİNİN SONUNA 21
3. SUEVI, VİZİGOTLAR VE MAĞRİBİLER 35
4. PORTEKİZ ORTA ÇAĞI 43
5. GENİŞLEME ÇAĞI: 1415-1580 61
6. İSPANYOL PERDE ARASI: 1580-1640 83
7. BAROK PORTEKİZ 99
8. DEPREMLER: FİZİKSEL VE POLİTİK, 1750-1807 139
9. 1807-26 KRİZLERİ 161
10. ONDOKUZUNCU YÜZYIL MONARŞİSİ 1826-1910 .. 171
11. CUMHURİYETÇİ İSTİKRARSIZLIK VE
SALAZARİST OTOKRASİ: 1910-74 191
12. GÜNÜMÜZE KADAR KARANFİL DEVRİMİ, 1974- . 217
13. KUZEY 235
14. ORTA BÖLGE 241
15. GÜNEY 247
16. ADALAR 253
OKUNMASI ÖNERİLEN KİTAPLAR 257

VIANA DO CASTELO
Viana do Castelo
Chaves
Bragança
Braga
BRAGA
VILA REAL
BRAGANÇA
Guimarães
Fafe
Porto
PORTO
Vila Real
Barca d'Alva
AVEIRO
VISEU
Aveiro
Viseu
GUARDA
Vilar Formoso
Guarda
Coimbra
COIMBRA
PORTUGAL
CASTELO BRANCO
Leiria
Castelo Branco
Tomar
LEIRIA
Abrantes
Caldas da Rainha
SANTARÉM
Santarém
Portalegre
LISBOA
PORTALEGRE
LISBON
Mora
Estremoz
Estoril
Vendas Novas
Évora
Setúbal
Alcácer do Sal
ÉVORA
SETÚBAL
Grândola
Moura
Beja
Sines
Serpa
BEJA
Portimão
FARO
Sagres
Lagos
Tavira
Faro

Önsöz

Büyüleyici insanları, tarihi şehirler ve kumlu plajlardan oluşan manzarasıyla Avrupa'nın en ilgi çekici ülkelerinden biri olan ve pek çok Britanyalının ziyaret ettiği Portekiz, Birleşik Krallık ile uzun geçmişe dayanan bir bağa sahiptir. Nitekim coğrafyaları ve kültürleri açısından her iki ülke arasında birtakım benzerlikler vardır. Aynı dönemde ikisi de güçlü imparatorluklardı ve son altı buçuk yüzyılın çoğunda her ikisi için de anlamlı ittifaklar kurdular.

Bununla birlikte, Portekiz'in dünyanın büyük bir kısmını on beşinci ve on altıncı yüzyıllarda keşfetmesi, Hindistan'a giden deniz yolu, Portekiz İmparatorluğu ve 1755 Lizbon Depremi gibi durumlar merak ve önem arz etmesine rağmen Portekiz tarihi ve Portekiz dünyası, Birleşik Krallık veya Portekizli olmayanlar tarafından genel olarak bilinmiyor. Portekiz tarihi Portekiz dışında adamakıllı, okul veya üniversite düzeyinde öğretilmiyor ya da film veya televizyon aracılığıyla anlatılmıyor. Ne okuldaki tarih derslerinde ne de Cambridge'deki eğitimimin ilk iki yılında Portekiz'den bahsedildiğini hatırlamıyorum.

Portekiz'in tek komşusu olan İspanya'nın tarihi son kırk

yılda uluslararası dikkatleri üzerine çekmiş ve Britanya'da İspanyolca öğrenmede, İspanyol yemek ve kültüründe belirgin bir artış oluşmuşken bu durum Portekiz için geçerli olmamıştır. Portekiz gibi büyüleyici ve ilginç bir tarihe sahip olan bir ülke açısından bu bir eksikliktir.

Bu kitap, turistlerin kısa ve öz bir tarih bilgisi temin etmeleri için hazırlandı. Amacı geniş kapsamlı ama kolay anlaşılır olmaktır. Bundan yola çıkarak kitapta üç duruma özel dikkat çekilecek: Portekiz'in küresel rolü, Birleşik Krallık ile tarihi bağları ve Portekiz'in başlıca bölgelerinin tarihi ve karakteri.

Portekiz'in küresel etkisi açıktır. Nitekim özellikle Brezilya'daki geçmiş yönetimlerin bir sonucu olarak, Portekizce bugün Çince, Hintçe, İngilizce, İspanyolca ve Arapçadan sonra dünyada en çok konuşulan altıncı dildir. Küresel rol ilk olarak on beşinci yüzyılda Portekiz keşif çağı ile özellikle denizci Prens Henry ve Vasco da Gama ile başlar. Bu çağ bir keşif çağı değildi çünkü Avrupalıların Hindistan'ın varlığından haberdar olduğu dönemde, tanışılan halklar nerede olduklarının bilincindeydi. Yeni rotalar araştırıldı ve Avrupalılar tarafından bilinmeyen halkların, özellikle Brezilya'dakilerin "keşfi" vardı sırada. Atlantik imparatorluklarının ilki olan Portekiz, daha sonra Hollandalılar ve İngilizler tarafından takip edilecek yol olan Avrupa'dan Asya'ya doğrudan deniz yolunu açtı.

Atlantik'te balıkçılığı, Madeira, Azor Adaları ve Yeşil Burun Adaları yerleşimleri ve Afrika'nın batı kıyılarının keşfi izledi. Bunu on altıncı yüzyılın ortalarından itibaren Çin'de Makao ve Batı Hint Adaları'nda Timor'dan Malacca (Malezya), Goa ve Sri Lanka'daki diğer Hint bölgelerine, Mombasa'ya, Mozambik'e ve Doğu Afrika'ya, Angola ve Batı Afrika'ya ve oradan da Brezilya'ya uzanan bir imparatorluk takip etti. Portekiz, 1820'lerde Brezilya'nın kaybedilmesine kadar

büyük bir dünya imparatorluğuna, 1961'e kadar Hindistan topraklarına, 1975'e kadar bir Afrika imparatorluğuna ve Makao 1999'da Çin tarafından geri alınana kadar Asya'da sağlam yerlere sahipti.

Bölgesel olarak geriye kalanlar yalnızca Azor Adaları ve Madeira Adasıdır. Ancak hem Portekiz'de hem de daha geniş bir alanda geriye kalan şey, insanların, yemeklerin, fikirlerin, dilin, dinin, kültürün bir birleşimi olan belirli bir dünya imparatorluğu mirası ve Portekiz'i, diğer emperyalist güçler olan İspanya ve İtalya dâhil olmak üzere Güney Avrupa'dan oldukça farklı kılan dışarıya açılmadır.

İngiltere'nin en eski müttefiki olan Portekiz, kanlı saldırılarla 1147'de Lizbon'u Mağribi yönetiminden alırken ve on dördüncü yüzyılda Kastilya'ya direnirken İngilizlerden yardım almıştır. İngiliz uzun yaylılar 1380'lerdeki savaşlarda, özellikle de 1385'teki Aljubarrota Savaşı'nda çok önemli bir rol oynadılar. İngilizler, 1580'ler, 1660'lar, 1700'ler, 1760'lar, 1808-13 ve 1820'lerde Portekiz tarihinde bu önemli rollerini sürdürmeye devam ettiler. 1580'lerde İspanya Kralı II. Philip Portekiz toplumunun önemli bir kısmı tarafından kabul edilmişti, oysa 1660'ların İngiliz silahşorları, okçuların Portekiz'in özgürlüğünü güvence altına almaya yardım etme rolünü sürdürdüler.

Portekiz, Birleşik Krallık için önemli bir müttefik olmaya devam etti ve İngilizlerin Portekiz'in bu rolü kabul etmesi arzusu çoğunlukla (ama her zaman değil) karşılık gördü. George Canning'in "Portekiz her zaman İngiliz olmalıydı" dediği gibi, Portekiz on dokuzuncu yüzyıl boyunca, her ne kadar zoraki olsa da, Britanya İmparatorluğunun gayri resmi bir üyesiydi. Aslına bakılırsa, 1890'daki ültimatom (bkz. Bölüm 10), amaçlanan uyumlu bir anlaşmanın sonucu değildi.

Anglo-Portekiz ticari ilişkileri ekonomik ve politik açıdan çok önemliydi. Bu ticaret İngiliz –daha sonra Britanya– mallarını, özellikle Orta Çağ'ın yünlü kumaşlarını ve kömürünü, on dokuzuncu yüzyılda Portekiz'e götürdü. Portekiz'den ve Portekiz İmparatorluğundan gelen en önemli iki şey Porto şarabı ve altındı, ilki İngiliz içkileri repertuarına ünlü bir miras bıraktı, Brezilya'dan gelen ikincisi ise on sekizinci yüzyılda Britanya İmparatorluğunun ödeme gücünü artırdı.

Daha yakın zamanlarda, başta Algarve'ye olmak üzere Britanya turizmi ciddi anlamda gelişti. Oradaki güneşin, plajların ve golf sahalarının yanı sıra, Portekiz İngilizler için aynı zamanda Lizbon, Porto, Madeira ve Azorlar'daki önemli gemi seyahati durakları, Douro'da gemi tatilleri ve Lizbon ve Porto'da şehir molaları anlamına geliyor. Tüm bu popüler Britanya turizminin Portekizliler için önemli olmaya devam edeceği açıkça görünüyor.

13 Mayıs 1762'de *London Chronicle* şunları bildirdi:

Portekizlilerin bizimki kadar düşüncelerini benimsedikleri başka hiçbir devlet yoktur dünyada. Ne kolektif anlamda bir ulus olarak, ne de bireysel birer tüccar olarak İngilizler kadar görüşüp konuştukları kimse yoktur. Bununla birlikte eşit derecede nefret ettikleri Fransızlar ve İspanyollar kadar hiçbir ulus veya toplumdan nefret etmezler. Öyle ki, bir devlet olarak ya da tüccar olarak dindeki tüm kör bağnazlıklarına (ki bu nedenle kâfirler olarak gördükleri bizden nefret ediyorlar) rağmen, kendi çıkarları ve deneyimleri onları bize en güçlü şekilde bağladı.

Ulusal klişeler yanıltıcı olmasa da her zaman tehlikelidir ve geçmişi okumak, yaşananların ne kadar geçmişte kaldığına dikkat çekmektir. Aynı şekilde, Britanyalı gezginlerin Portekizlilerle İspanyolları çok sık karşılaştırmış olmalarına da dikkat çekmek gerekir ve her zaman Portekizlileri daha rahat ve daha arkadaş canlısı düşünseler de iki toplum birbirlerine oldukça yakındır.

Portekiz bölgelerinin tarihi kısmen onların ayırt edici karakterini ve bu çok farklı ülkenin önemini yansıtıyor. Dağlık kuzeyden güneydeki Algarve kayalıklarına ve plajlarına, anakaradan adalara kadar Portekiz görülmeye değerdir. Bölgelerin ortak tarihi Portekiz tarihidir, ancak farklı deneyimler de söz konusudur ve farklı geçmişleri turistlere nispeten küçük bir bölgede keyifli bir çeşitlilik sağlar. Ayrıca, sürüşün bir kısmı korkutucu ve yollar kötü olsa da Portekiz'de araba kullanmak geçmişe göre daha kolaydır.

1990'dan beri pek çok kez ziyaret ettiğim Portekiz'de her seferinde samimi bir şekilde karşılandım. Bu kitap, bu nezaket borcunu ödemenin ufak bir yoludur. Kitabın taslağında Hé lder Carvalhal, Roger Collins, Andrea Christina Naegele, Malyn Newitt ve José Miguel Pereira Alcobio Palma Sardica'nın görüşlerinden ve Gabriel Paquette'in teşvikinden faydalandım. Richard Stoneman, Peter Wiseman, Anthony Wright ve Patrick Zutshi belirli noktalarda tavsiyelerde bulundu. Geriye kalan hatalardan hiçbiri sorumlu değildir. Duncan Proudfoot, çok destekleyici bir editör olduğunu kanıtladı.

Bu kitabı, yirmi dokuz yıllık iyi bir arkadaş ve iyi öğretme konularında sağlam bir rehber olan Stephen Rathbone'a ithaf etmekten büyük bir mutluluk duyarım.

1. BÖLÜM

Giriş

Portekiz'in coğrafyası karakterini açıklıyor. Arazi ve iklim koşulları ülkede ekip biçmeyi oldukça zorlaştırıyor. Yine de Portekiz'in uzun bir kıyı şeridi vardır ve anakara parçası içinde yüksek bir kıyı şeridi oranına sahiptir. Danimarka kadar yüksek değilse de oran İspanya'dakinden çok daha fazladır. Dahası, ülkenin önemli bir kısmı kıyıya yakın olsa da kayda değer bir yüzde de nehirlere ve özellikle de geniş halici Lizbon'u ön plana çıkaran güçlü Tagus'a yakındır. İki büyük şehir, Lizbon ve Porto liman kentleridir ve ülke 500 milin üzerindeki kıyı şeridi boyunca Atlantik'e bakar. Nüfusun yaklaşık yarısı kuzeydeki Braga'dan Lizbon'un güneyindeki Setúbal'e kadar Atlantik kıyı şeridinde yaşar. Birleşik Krallık, İspanya ve Fransa'nın aksine, Portekiz'in başka hiçbir denize kıyısı yoktur.

M.Ö. altıncı yüzyıldan itibaren okyanustan elde edilen balık, bol miktarda protein ve vitamin kaynağı sunmuş olsa da balıkçılar, Atlantik'in tehdit edici büyük dalgalarına ve fırtınalarına maruz kalarak zorlu mücadeleler vermek zorunda kalmışlardır. Balık rıhtımları ve pazarları (Lizbon'da olduğu

gibi) turistler için oldukça cezbedicidir; Cascais ve Sesimbra'da günlük avlanmalardan sonraki balık mezatları özellikle ilgi çekicidir. Balıkların tazeliği, etraftaki restoranları çekici kılar.

Bununla birlikte, Atlantik'in sınırsız görünen geniş ufku, uzun bir süre, daha doğrusu on beşinci yüzyıla kadar fırsatlar değil, sınırlar ortaya koydu. Ancak halk farklılaşmak yerine, İber Yarımadası tarihinin akımlarından etkilendi ve ikinci yüzyıldaki bağımsızlıktan bu yana 800 millik sınır aralarında her zaman sorun teşkil etse de İspanya ile pek çok benzerlikleri vardı. Tarihinin büyük bir bölümünde, Portekiz'in coğrafi veya başka açıdan ayrı bir oluşum olarak değerlendirilmesinin bir mantığı yoktu. Aslında bu, dokuzuncu ve onuncu yüzyıllardan daha eski olmayan ve tesadüf sonucu on ikinci yüzyıldan itibaren ayrı bir siyasi varlık olmaya başlayan sosyo-politik süreçlerin sonucudur. Bu nedenle, devletin kurulmasından önce belirgin veya özgün bir Portekiz yoktur.

İberya'nın tamamı gibi Portekiz de Roma fethini, Hıristiyanlaşmayı, Vizigot fethini, Müslümanların ele geçirişini, Müslümanların sürülmesini ve yeni bir krallığın güçlenişini yaşadı. İspanya'da olduğu gibi, nüfusun çoğu kıyıdan uzak yaşıyor ve tarımla geçiniyordu. Her ikisi de İber Yarımadasının bir parçasıdır fakat bunun yaklaşık altıda birini oluşturan Portekiz'in başka sınırı yoktur.

Yine de bölünmüş tarihi ve genişliğiyle İspanya'nın bölgesel kimliği ve siyasi gücüyle kıyaslanamayacak olsa da coğrafyanın ayrıntıları Portekiz'in karakteristik özellikler açısından önemli farklılıklar sağlamasına yardımcı oldu. Bunlar, kitabın 13-16. bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınacak, ancak özellikle dağlık, soğuk kuzey ile kurak güney tezat oluşturur. Bununla birlikte, ileride göreceğimiz gibi, birçok

önemli nitelik ve farklılık vardır. Bunların her biri Portekiz'in ve on milyon sakininin cazibesine katkıda bulunuyor.

Bununla birlikte Estremadura, özellikle Tagus civarı dâhil olmak üzere önemli istisnalar olmasına rağmen temel unsur Portekiz'in büyük bir bölümü için çevrenin ve özellikle de toprağın zorluğudur ya da değişkenliğidir. Bu zorluk tarımsal verimi etkiler. Kayalık arazi ile birleştiğinde, bu, ülkenin bir kısmında, özellikle de Portekiz anakarasının en yüksek dağ silsilesi olan Serra da Estrela'da, çiftçilik için çok uygun arazi olmadığı anlamına geliyor. Ancak bu sadece yüksek alanlarda yaşanan bir sorun değildir. Tüm Portekiz boyunca kayalar devamlı olarak ince toprağa yapışır.

Aynı zamanda, özellikle kuzeyde, yamaçlar çoğunlukla çok diktir. Bu, Douro Vadisi'ndeki üzüm bağlarını resmedilmeye değer kılar, ancak hasadı çok zorlaştırır ve bu kesinlikle makineyle yapılacak iş değildir. Liman satışından elde edilen kârlar, maliyetleri artırmakla birlikte, elle toplamanın ekonomik olmasını sağlar. Nitekim Portekiz'in büyük bir bölümünde yamaçların dik olmasının neden olduğu zorluklar, terk edilmiş tarım arazileri, bakımsız topraklar ve ıssız çiftlikler olarak görülebilir. Buna karşılık, Tagus yakınlarında yemyeşil çayır ovaları vardır. Örneğin Lezíria atların ve popüler boğa güreşi sporu için boğaların yetiştirildiği bir bölgedir.

AET'ye ciddi bir rekabete maruz kalarak katılması ve taşlı topraklarda pek elverişli olmayan makineleşme mücadelesi yüzünden Portekiz'in tarımda doğal bir verimsizliğe maruz kalması, Avrupa'nın başka yerlerinde tarımda makineleşme benimsendiği için daha önemli hale geldi. Sonuç olarak, dik yamaçlarda bulunan birçok arazide özellikle buğday üretiminden vazgeçilmiştir. Özellikle kuzeydeki kırsal bölgelerde ve Beiras'ta şiddetli bir nüfus azalması yaşandı ve bu durum

devam etti. Portekiz ikiliği –kıyıya karşı iç kesim– ülkenin uzun süredir devam eden yapısal bir özelliği haline gelmiştir. 1950'lerde ve 1960'larda yaşanan kentleşme, o zamandan beri devam eden süreci hızlandırdı.

Çevrenin yarattığı zorluklara tanıklık eden başka pek çok şey var. Üstelik bunlar çok zor şeyler. Örneğin yangın büyük bir tehlikedir ve özellikle Haziran ve Ekim 2017 ile Temmuz 2019'da böyle bir tehlike yaşandı. Yazın sıcağı ve ormanlık alanların kolayca alev alması bu tür felaketlerin önünü açar. Buna karşın seller azalmaya başladı. Eskiden, özellikle Douro'da barajlar kurulmadan önce ve ayrıca Tâmega gibi daha küçük nehirlerde bile, çok büyük seller olurdu. Coimbra'da bulunan Mondego Nehri'nde sellerin sık olması, 1677'de Santa Clara Manastırı'nın kapatılmasına ve yeni bir yüksek bölgeye taşınmasına neden oldu. Tagus'ta, özellikle Santarém yakınlarında düzenli olarak taşkınlar olurdu. Douro Régua'daki gibi nehir kıyısının üzerinde güvenli bir şekilde inşa edilen merkezler ve Amarante gibi nehir kenarı şehirlerinin yüksek su seviyeleri, sellerin mirasıdır.

Portekizlilerin dokuz ay süren kış ve üç ay süren cehennem sıcağı iklimleriyle ilgili alaycı sözleri vardır. Hava kesinlikle çok sıcak olabilir ve turistlere, sıcağa aşina olsun ya da olmasın, özellikle yaz aylarında ve özellikle güneye doğru ilerledikçe, yürüyüşlerini hızlandırmaları tavsiye edilir. Güneydeki yapılar genellikle kildendir, güneşi püskürtmek için beyaz badanalı ve yaz sıcağını dışarıda tutmak için birkaç açıklığa sahiptir. Dahası, Kuzey Portekiz'de Eylül'den sonra Mart'a kadar (bazen Mayıs'a kadar) süren sık sık şiddetli yağmurlar yaşanır. Yağmur olmasaydı, yeşillik ve tarım olmazdı, çünkü tarım çoğunlukla sulama avantajına sahip değildir ve aynı zamanda İspanya'daki kadar gelişmiş değildir.

Ancak arada, çok güzel havayla karşılaşma imkânı bulunur. Nisan ve Mayıs, seyahat için en iyi aylardır, çünkü hava güzeldir ve yazın bastıran büyük kalabalıklar henüz gelmemiştir. Son zamanlardaki eğilimle birlikte Haziran artık en yoğun aylardan biridir. Kalabalık azaldığında, ilkbahardan daha kuru ve halen yaz sıcağına sahip olan Eylül de seyahat için iyi bir zamandır. Algarve ve Madeira kışın pek çok ziyaretçi için cezbedicidir, ancak yağmurlu ve fırtınalı olan Azor Adaları için aynı şey söz konusu değildir. Bir Britanyalı için Orta ve Kuzey Portekiz'de kış yağışlı geçebilir ve Porto'da yağışlı bir gün çok ıslak ve rüzgârlı olabilir, ancak yine de Britanya'dan daha ılımandır. Ben Aralık ayında Lizbon ve çevresinde, açık havada öğle yemeğine izin verecek kadar sakin ve sıcak havada harika bir tatil geçirdim.

Tüm yıl boyunca Portekiz'in size sunabileceği pek çok şey vardır. Isıtıcılardan klimaya kadar günümüzün kolaylıkları, modern turisti önceki kuşakların yaşadığı pek çok rahatsızlıktan kurtarmaktadır. Aynı zamanda gıda muhafazası için soğutma sistemi, yiyeceklerin karayoluyla hızlı dağıtımı, sorunsuz yolculuklara izin veren yol yüzeyleri ve modern araçların hızı da Portekiz'de hayatı kolaylaştıran unsurlardır.

2. BÖLÜM

Tarih Öncesi ve Klasik Portekiz: Taş Devri'nden Roma Döneminin Sonuna

İlk Yerleşim

Portekiz'in uzun bir yerleşim tarihi vardır. İlk hominidler orada yaşamış ve diğer ülkelerle kıyaslandığında son otuz yıldaki arkeolojik araştırmalar, bu konuda büyüleyici kanıtlar sağlamıştır. Arkaik *homo sapiens* olan *homo antecessor*'u Neandertaller ve ardından modern *Homo sapiens*'in kökenleri olan Cro-Magnon insanları izledi. Neandertallerle Cro-Magnon insanlarının bir arada yaşadıklarına dair kanıtlar vardır ve 1999'da Lizbon'un hemen kuzeyinde, her ikisinden de miras kalan bir Paleolitik iskelet keşfedildi.

Başlangıçta mağara sakinleri olan Cro-Magnon insanları silah olmayan taş ve kompozit aletler kullanarak geniş bir alana yayıldı ve böylelikle çeşitli beceriler geliştirdiler. M.Ö 15000 civarına tarihlenen mağara çizimleri, Alentejo'daki *Gruta do Escoural*'da ve Côa Vadisi'nin arkeoloji parkında günümüze ulaşmıştır. Fransa ve İspanya'da olduğu gibi, bu çi-

zimlerde hayvanlar önemli bir rol oynuyor. Erken döneme ait oyma eserler Porto'daki *Soares dos Reis* müzesinde görülebilir. Torres Novas yakınlarındaki Grutas das Lapas mağaraları Neolitik Çağ'da işgal edildi.

Buzul çağı, iklim soğudukça önemli uyum sorunlarına neden oldu. Portekiz, Kuzey Avrupa'nın çoğunu örten buz tabakasıyla kaplı değildi. Bununla birlikte mevsimler üzerindeki şiddetli etkisi ve kutuplar etrafındaki suyun donması yüzünden deniz seviyesinin düşmesi nedeniyle sıcaklıktaki büyük düşüşten etkilendi.

Buzul çağları yaklaşık M.Ö. 10000'de sona erdikten sonra sıcaklığın artması bitkiler ve kısmen de hayvan yaşamı için çok daha faydalı oldu. İnsanlar ise hem avcı hem de toplayıcı olarak yararlandı ve nüfus arttı. Bununla birlikte, daha büyük memeliler, iklim değişikliğinden kötü etkilendi ve nesillleri tükenene kadar avlandılar. Alcácer civarındaki avcı-toplayıcılara ait bulgular neredeyse 40.000 yıl önceki Mezolitik Döneme kadar uzanmaktadır. Sado Estuary, Japon kıyı sularında olduğu gibi, kabuklu deniz hayvanlarını aramak için istismar edildi.

Buna karşılık, yabani mahsullerin evcilleştirilmesi ve çoğalmasıyla tahıl yetiştiriciliği yayıldı. Hayvanların evcilleştirilmesiyle koyun ve keçi güdülmeye başlandı. Sonuç olarak, avcı-toplayıcıların amaçsızca gezinme ve yiyecek arama üzerine kurulu yaşamları yerini daha hareketsiz yaşam tarzlarına bıraktı.

Yoğun tarım sayesinde, M.Ö. 5000 civarında Aşağı Tagus Vadisi'ndeki tepelerde muhtemelen bir yıl boyunca yerleşik kalan köyler kuruldu. Yerleşik düzenleri onlara koruma sağlıyordu. Zanaat becerilerinin, ticaretin gelişmesinin önünü açtı; inşaat ve ortak faaliyetler için insan gücü kullanılmaya başlandı.

Évora çevresinde ve daha yaygın olarak Alentejo'da bulunan megalitler de dâhil olmak üzere taş anıtlar önemli birer mirastır. Özellikle etkileyici olanlar, Évora'nın on mil batısında mantar meşe ormanıyla çevrili yaygın oval biçimindeki doksan beş granit monolitten oluşan *Cromeleque dos Almendres* ve yakınında, Avrupa'nın en büyük dolmenleri olan (tek odacıklı megalitik mezar) Menir dos Almendres ve Anta Grande do Zambujeiro'dur. Son yerleşim yerinin kalıntıları Évora müzesindedir. Bu megalitler, bu yerleri ritüel uygulamaları ve astronomi için kullanan bir toplum kültürünü göstermektedir. Bu tür çalışmalar önemli seviyede bir organizasyon gerektirmektedir. Kalıcı yerleşimler yaklaşık M.Ö. 2500 yılına kadar arkeolojik bir iz bırakmasa da Lizbon çevresinde megalitik mezar odaları da bulunmaktadır.

Portekiz'in bilinen ilk yerli halkı, Geç Tunç Çağı'na (M.Ö. 1100-700) dayanır. Estrímnios (Latince: Oestrimni) olarak bilinen bu halk yoğun olarak Orta Portekiz'in vadilerinde ve haliçlerinde yerleşim kurmuştu. Arkeolojik kayıtlar, Kelt halklarının Pireneleri geçerek yaklaşık M.Ö. 700 yılında Portekiz'e ulaştıkları ve Santo Tirso yakınlarındaki surlarla çevrili yaklaşık yüz kulübelik bir yerleşim yeri olan *Sanfins de Ferreira* gibi sağlam tepelik köyler inşa ettikleri Demir Çağı ile gelişmektedir. Bunun önemli örneği, Braga ile Guimarães arasında bulunan ve yaklaşık M.Ö. 300'den kalma *Citânia de Briteiros*'tur. Burası, duvarlarla korunan ve bir su dağıtım sistemiyle desteklenen, asfalt yollarla birbirine bağlanmış 150'den fazla taş kulübe içeriyordu. Yeniden inşa edilmiş kulübeleri içeren bölge ziyaret edilebilir ve kalıntılar Guimarães'de kazı yapan Martins Sarmento'nun adını taşıyan arkeoloji müzesinde ve kendi malikânesinde görülebilir. Burada Kelt lahitleri ve bölgedeki Kelt hamamlarından dekoratif taşlar vardır. Kuzeybatıda, Viana do Castelo yakınlarındaki Santa Luzia

Dağı'nda başka bir yerleşim bölgesinin kalıntıları ziyaret edilebilir. Daha güneyde, Sado Nehri üzerinde bulunan Alcácer do Sal ile Linhares ve Monsanto'nun birer Demir Çağı kalesi olduğu ortaya çıktı.

Halihazırda belirgin olan bu tür yapılar baskınlara karşı uyarılarda bulunmak için savunma niteliği taşımanın dışında insanları, tahıl depolarını ve hayvanları korumaya da hizmet ediyordu. Romalılar tarafından fethedilip işgal edilecek olan bir Demir Çağı kalesine sahip Tagus'taki Almourol Adası da bu savunma imkânlarına sahipti. Chaves'teki bölgesel arkeoloji müzesinde bronz aletler, tahıl öğütmede kullanılan öğütme taşları ve mücevherler, Braga'daki Dom Diogo de Sousa müzesinde ok başları, seramikler ve cenaze malzemeleri bulunmaktadır.

Keltler ve önceden var olan kabileler arasındaki ilişkiyi belirlemek zordur. Farklı kültürel grupların yanı sıra, muhtemelen sadece evlilikler dolayısıyla olmayan çok fazla içi içe geçmişlik vardı; her iki durumda da sınıflandırma ve uygulamada birçok zorluk vardır.

Fenikeliler ve Yunanlılar

Mevcut arkeolojik ve daha sonrasındaki yazılı kayıtlar dikkati Portekiz'deki dış bağlantılara ve dış müdahaleye yönlendirir. Bu bağlantılar ve iç içelik, ciddi doğal gelişmelere yol açmıştır. Demir Çağı, yaklaşık M.Ö. 800'den itibaren Gadir'de (Cádiz) bulunan bir Fenike ticaret üssü ile bir Fenike varlığının kuruluşunu gördü. Değerli metaller, özellikle bakır, demir, kalay, altın ve gümüş onların ticari hedefiydi ve yolculuğa değerdi. Kalay, bronz üretimi için önemliydi. Abul ve Alcácer'de Fenike kolonileri vardı. Etkileri sadece kıyı ile sınırlı değildi. Örneğin Rio Arade, bakır ve demirin ihracat

için taşınabileceği Algarve'ye bir nehir yolu sağladı. Guadiana Nehri üzerindeki Mértola'da, Fenikeliler ticaret yapma hakkı elde etmişlerdi. Daha kuzeyde, Alcácer do Sal'da bir yer daha vardı. Her ikisi de Roma İmparatorluğu zamanında vatandaşların eski Latin haklarına sahip olduğu belediyeler olacaktı. Fenikeliler değerli metallerin karşılığında şarap ve tekstil ürünleri gibi Akdeniz ürünleri getirdiler. Üstelik ticaret, teknolojik ve kültürel aktarımın aracı haline geldi. M.Ö. sekizinci yüzyılda, Fenikeliler Lizbon'da kale tepesinin güney yamacında *Alis Ubbo* veya sakin liman dedikleri bir mevki kurdular.

Orada bir Yunan ticaret bölgesi de kurulmuş olabilir çünkü Yunanlar M.Ö. altıncı yüzyılda Portekiz'de bulunmuş gibi görünüyor. Ticaret biçimleri Fenikelilerinkine benziyordu. Nitekim, Geç Antik Çağ ve Fenike geleneğinde Lizbon'un Latince adı olan Olisipo'nun, Ulysses'in gezilerinden birinde oraya gitmesinden ortaya çıktığı söylenirdi.

Fenike etkileri, modern Tunus yakınlarındaki dinamik bir Fenike yerleşim yeri olan Kartaca tarafından yönlendirilmeye başlandı. Büyük bir güç haline geldi ve uzak olan Portekiz'de değilse de güney ve doğu İspanya'da önemli bir varlık oluşturdu. Bununla birlikte Portekiz muhtemelen Kartaca'nın ticari etkisi içindeydi. İddiaya göre Kartaca'nın fetih girişimleri başarısız olmuştu.

Roma Fethi

İkinci Kartaca Savaşı (M.Ö. 218-201) sırasında İspanya'daki Kartaca üslerini ve bölgelerini fetheden Kartaca'nın düşmanı Roma, en sonunda gücünü yarımadanın tamamına yaymaya çalıştı. M.Ö. 208'den itibaren Romalılar Endülüs yakınlarındaki Guadalquivir Vadisi'nden, yakınlardaki Güney

Portekiz'e baskı yapmaya başladı. Yine de Romalılar, Kartaca suretindeki başka bir yabancı imparatorluğu devirmek ile İberya'nın geri kalanına boyun eğdirmek arasında büyük bir fark olduğunu anladılar. İlki saldırılara karşı daha savunmasızdı ve daha çok şehirlere, özellikle de kuşatılabilecek limanlara odaklıydı. İberya'nın geri kalanındaki hedefler çok daha dağınıktı. Bu, Romalıların Portekiz'i fethetme süresinin uzunluğunu açıklamaya yardımcı oluyor, ancak özellikle fetih kültürü ve ayrıca alternatif taahhütler gibi daha önemli sorunlar da vardı. Yıllık konsüllükleri ve praetorlukları ile Cumhuriyet sistemi, memurlara askeri zafer, en iyi şekilde zafer kazanma ve köleler dâhil savaştan elde edilecek kârlar için kısa fırsatlar sağladı. Dolayısıyla zafer kazanmak ve ganimet almak ama aynı zamanda savaşı neredeyse sonsuza kadar sürdürmek Roma'daki yönetici elitin çıkarına oldu. Aynı durum daha sonraki İslam egemenliği zamanında da meydana geldi. Emeviler pratikte kuzeydeki küçük Hıristiyan devletlerini sekizinci, dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda ortadan kaldırabilirdi, ancak Müslüman hükümdarlar olarak kimliklerini duyurmak için yıllık seferlerinin hedefi olarak onlara ihtiyaçları vardı.

Roma fethinin uzun zaman aldığı döneme dönersek, Kartaca'yı mağlup eden Roma, Makedonya ile bir dizi savaşa sürüklendi ve Makedonya'yı Yunanistan'ın kontrolüne bıraktı, ancak bu durum M.Ö. 148'e kadar Roma'nın enerjisini büyük ölçüde azalttı. Daha doğuda Seleukos kralı Antiochus ile M.Ö. 192-189'da savaşın yanı sıra Kartaca ile Üçüncü Kartaca Savaşı (M.Ö. 149-146) dâhil olmak üzere başka büyük mücadeleler de vardı.

Bununla birlikte, Roma, İberya'da bu dönemde önemli kazanımlar elde etti ve bu kazanımları M.Ö. 139-133'te İberya'nın büyük bir kısmının başarılı fethi izledi. Tagus ve Douro

arasında muhtemelen Kelt bir kabile konfederasyonu olan Lusitani, M.Ö. 194'ten itibaren, özellikle de 147-139'da Viriathus yönetiminde kesin bir direniş sağlamıştı, ancak ölümünden sonra Roma fethi gerçekleşti. Roma anlatısına göre Viriathus uykusunda Romalılardan rüşvet alan arkadaşları tarafından öldürülmüştü. Hainlerin ödülü de Roma'nın hainlere ödeme yapmayacağı yaklaşımı nedeniyle infaz edilmek oldu.

Roma fethi, başka yerlerde de görülen bir uygulama olan yerel desteğe yol açmış oldu. Olisipo (Lizbon) şehri, M.Ö. 138'den itibaren Lusitani'ye yardım sağladı ve Romalılar böylece yerleşimi güçlendirdi. M.Ö. 137'de, kuzeye hareket eden Roma kuvvetleri Douro'yu geçti ve ertesi yıl Minho Nehri'ne ulaştı. Ancak birlikler unutkanlık nehri Lethe'den korkarak nehirleri geçmek konusunda isteksiz davrandılar.

Hispania Ulterior Valisi Julius Caesar ve ardından Pax Julia olarak adlandırılan Beja'yı ve M.Ö 61-60'da Tagus'un kuzeyinde modern Portekiz toprakları olarak bilinen yerdeki yerel kabileleri fethetti. Romalılar fethetmenin dışında hem yerli halktan hem de imparatorluğun başka yerlerinde olduğu gibi Romalılardan kaynaklanan isyanlarla karşı karşıya kaldı. M.Ö. 45'te İberya'da Caesar'ın Pompeius'un oğullarına karşı yürüttüğü seferlere atıfta bulunan Romalı bir yazar şunları kaydetti: "Yerlilerin sürekli sataşmaları göz önüne alındığında, kasabalardan uzaktaki tüm yerler, kuleler ve surlarla sıkı bir şekilde tutuluyor... ve içlerinde gözetleme kuleleri var."

Roma fethine karşı direniş Kuzeybatı İspanya ve Kuzey Portekiz'de M.Ö. 17'ye kadar devam etti ve bu Romalı anlatıcıları etkileyerek kendi başarılarını övmelerine yol açtı. On dokuzuncu yüzyılda, bu direniş milliyetçi yazarların ve ibretlik bir Roma öncesi ulusal köken fikriyle uğraşan ve Roma öncesi kabilelerin İspanya'dan farkının izlerini arayan sanat-

çıların ilgisini çekti. Bu, örnek bir Hıristiyan karakterine sahip bir direniş olarak gösterilebilir. Direnişin yanı sıra, çevrenin, özellikle dağlardaki faaliyetin, iklimin ve lojistik desteğin Roma birliklerine getirdiği pek çok zorluk vardı.

Roma Egemenliği

İberya'nın fethi tamamlandığında, ileride büyük bir bölümü Portekiz olacak bölgelerin çoğu zaten Roma sisteminin bir parçasıydı. İberya bir gıda ve maden kaynağı olarak önemliydi; örneğin Porto civarında altın bulunmaktaydı. Romalılar, büyük tarım arazileri (latifúndios) kurarak bağcılık, tahıl ve zeytin yetiştiriciliğini geliştirdi. Yün ve at, İtalya'ya ve imparatorluğun başka yerlerine yapılan diğer önemli ihracatlar arasındaydı. Bu tür arazilerde muhtemelen Roma villalarını görmek mümkündü; bunun güzel bir örneği, Torres Novas yakınlarındaki M.S. birinci yüzyıla ait *Vila Cardílio*'dur. Mozaikler gibi hamamlar da günümüze ulaşmıştır.

Gücü göstermek, otoriteyi uygulamak, özellikle de fetih ve karşı isyanlar için askerleri harekete geçirmek amacıyla Romalılar tarafından yollar inşa edildi. Porto de Mós yakınlarında, şu an yürüyüş parkuru olan bir Roma yolu bulunmaktadır. Yollar bir sistem oluşturdu. *Bracara Augusta* (Braga) gibi karayolu kavşakları, ekonomi ve özellikle malların dolaşımı için hayati önem taşıyan yerleşim yerleri haline geldi. Plinius döneminde yollar Braga'dan şimdiki Lizbon'da bulunan Roma vatandaşlarının tek belediyesi olan *Olisipo*'ya ve İspanya'daki Astorga'ya kadar uzanıyordu. Yol sisteminde önemli olan bağlantılı köprüler oldukça etkileyicidir. Braga'dan Astorga'ya giden yol üzerinde *Ponte de Lima*'da bulunan Roma köprüsü, on dördüncü yüzyıldan kalmış olmakla birlikte orijinal halinin bir bölümü günümüze ulaşmıştır. M.S. 104 yılında

tamamlanan, 140 metre uzunluğundaki Chaves Roma köprüsü, kemerleri ve iki kilometre taşıyla hala ayakta duruyor.

Akdeniz'de olmayan Roma Portekizi imparatorluğa İspanya'dan daha az entegre olmuştu. Daha sonra Portekiz ve Batı Kastilya olarak adlandırılacak olan yerlerin büyük bir kısmını kapsayan eyalet olan Lusitania'nın başkenti, şimdiki İspanya'da Mérida denilen *Emerita Augusta*'da bulunuyordu ve buradaki tiyatro, amfitiyatro ve Diana tapınağının büyüklüğü kısmen Portekiz'de toplanan vergi gelirlerini yansıtıyor.

Şimdiki Porto, Lizbon, Alcácer ve Alvor limanları gibi limanlar sayesinde Vila do Conde'den gelen tuz gibi ürünler doğrudan Portekiz'den ihraç edilebiliyordu. Ayrıca, Portekiz'de, özellikle Coimbra yakınlarındaki *Conímbriga*'da, önemli Roma yapıları vardı. Başlangıçta bir Kelt yerleşim yeri olan *Conímbriga*, Lizbon'dan Braga'ya giden yolda yer alan bir şehirdi. Özellikle muazzam *Casa das Fonte* (Çeşmeler Evi) olmak üzere göz alıcı mozaik zeminlere sahip hamam kalıntıları ve lüks villalar turistlerin ziyaretine açıktır. Romalıların emrindeki nüfusun 30.000 civarında olduğu sanılan Lizbon'da, BCP kıyısında yapılan inşaat çalışmaları, *Núcleo Arqueológico* Müzesi'nde görülebilecek bir Roma balık muhafaza tesisinin kalıntılarını ortaya çıkardı. Roma mutfağının önemli besinlerinden olan balık sosu (garum) şehrin zenginliğine katkı sağlamıştır. Troia yakınlarındaki Cetóbriga kasabasında balık tuzlaması yapılan taş tanklar bugün de ziyaret edilebilir. Ayrıca Lizbon'da, M.S. 57'den kalma bir Roma tiyatrosunun kalıntıları ve tiyatroyla ilgili bilgiler sağlayan bir müze de bulunmaktadır. Ancak Roma Lizbonunun büyük bir bölümü yıkılmış ve geriye hiçbir iz kalmayacak şekilde yeniden inşa edilmiştir.

Şehir binaları, Roma tarzı seralar, devletin ve Roma dini inançlarının merkezleri ve kırsal kesimde üretilen zenginli-

ğin, özellikle vergiler, kiralar ve harcamalar yoluyla aktarıldığı mekânlardı. Toprak sahipleri, Roma giyim tarzının ve Latin dilinin benimsendiği şehirlerde yaşama eğilimindeydiler. *Conímbriga'da* bulunan forum ve hamam yapısını ve Évora'da, henüz 1987'de keşfedilen Roma hamamlarının kalıntılarını ve Diana tapınağı olarak bilinen bir tapınağın kalıntılarını ziyaret etmek mümkündür. Braga'da, M.S 2. yüzyıldan kalma bir tiyatro ve hamam kalıntılarının yanı sıra yerel bir Lusitania tanrısı olan *Tongoenbiagu*'a adanmış bir su kültü ile ilişkilendirilen birinci yüzyıl İdol Çeşmesi gibi çok sayıda kalıntı vardır. Porto'daki Casa do Prens'de Roma temelleri ve mozaikler sergilenmektedir.

Çoğu modern şehirler kökenlerinin izini Roma döneminde veya Kelt bölgelerinin Romalılaştığı çağda ararlar. Nitekim Leiria Roma döneminde *Collipo*, Faro ise *Ossonoba* idi. Faro'da bulunan arkeoloji müzesinde çok etkileyici bir Roma mozaiği bulunmaktadır. Santarém (Roman Scalabis) gibi birçoğu, bir bölgenin idari başkentleriydi. Ancak, bazı Roma şehirleri bu mirasa sahip değildi. Egitânia denilen bölge, katedrali geniş bir Roma yazıtları koleksiyonuna sahip olmasına rağmen, bugün sadece Idanha-a-Velha adında küçük bir köydür. Mozaiklerin ve hamamların ziyaret edilebileceği Beja yakınlarındaki Pisões'deki gibi kır villaları şeklinde Roma kalıntıları da bulunabilir.

İmparatorluğun başka yerlerinde olduğu gibi, dağlık ve/veya şehirlerden uzak bölgelerde ve ekonominin daha çok geçim ve/veya kırsal tarım konusu olduğu bölgelerde Romalılaşma çok daha zayıftı. Bu tanımlama Portekiz'in büyük bir kısmını kapsıyordu. Dahası, bu ayrım Portekiz'in tarihi boyunca geçerli olmaya devam etti. Yine de bu alanlarda kalıntılara rastlamak mümkün. Örneğin, işlevi belirsiz bir Roma kulesi olan *Centum Cellas*, Beira Baixa'da halen ayakta duruyor.

Portekiz, Roma İmparatorluğunun politikasından hastalığın yayılmasına kadar tüm gelişmelerinden etkilendi. Portekiz hakkında bilgiler yayıldı. Günümüz Türkiyesi'nde doğmuş olan ve bilinen dünya hakkında yazan Yunan coğrafyacı Strabon'un (M.Ö. 63-M.S. 24) *Geographica*'sında bilgiler bulunmaktadır. Strabon, İberya'nın zenginliğinin fatihleri cezbettiğini ve okyanus iklimi sayesinde ılıman bir bölge olduğunu ifade etti. Bakır, altın, tuz ve kumaş üretimine, toprağın büyük kısmının kıtlığına ve kuzey İberya'nın soğuk ve engebeli olduğuna dikkat çekti. Plinius, Doğa Tarihi adlı kitabında, Pirenelerden Douro'ya kadar tüm bölgenin altın, gümüş, demir, kurşun ve kalay madenleriyle dolu olduğunu yazdı. Altının Tagus Nehri'nde parlak kumlar şeklinde bulunduğunu ve Lizbon'un batı rüzgârlarının getirdiği kısraklarıyla ünlü olduğunu bildirdi. M.S. yaklaşık 43 ile 4 arasında yazan ve Cebelitarık civarından olan Pomponius Mela, Tagus'taki cevherlere atıfta bulundu.

Sonraki gelişmeler Mithras gibi yeni dinlerin yayılmasını içeriyordu. M.S. 132'de Filistin'deki ayaklanmanın bastırılmasının ardından Yahudi diasporasının bir sonucu olarak kadim bir din olan Yahudilik yayıldı. Yahudilik, ayrıca etnik sınırlar olmaksızın ilerleyen, yeni ve çok farklı bir tarz olan Hristiyanlık olarak da yayıldı. Hristiyanlık 312'de imparatorluğun resmi dini olduktan sonra hızlıca yerleşti ve kiliselerin inşa edildiği imparatorluk şehirlerine damgasını vurdu. Alcácer'in (*Salatia*) yaklaşık 300'de ve Braga'nın 390 yılı civarında bir piskoposu vardı. Lizbon'daki *Núcleo Arqueológico*, beşinci yüzyıl Hıristiyan cenaze töreninin kalıntılarını içerir. Roma'da doğmasına rağmen, Papa I. Damasus'un (366-84) ebeveynleri Lusitania'da, muhtemelen *Egitânia*'da doğmuşlardı.

Portekiz'i oluşturan şehirler, 260'lı yıllarda "barbarların" sertleşen saldırılarına karşılık sağlamlaştırıldı. *Conímbriga*'da

şehir merkezine büyük bir duvar dikildi. İmparatorluğun kendi içinde de siyasi, mali ve ekonomik istikrarsızlık vardı ve Portekiz kısa bir süre Postumus yönetimi altında Galya'da (Fransa) bulunan isyancı bir Roma İmparatorluğunun parçası oldu. Aurelianus (270-5) Roma İmparatorluğu'nu yeniden birleştirdi ve bir ölçüde yeniden dirilişi sağladı.

Yönetimi güçlendirmek için Diocletianus (284-305) eyalet sınırlarını yeniden çizdi ve İberya'nın İtalya ve Kuzey Afrika ile bağlantılı olduğunu kabul eden bir ortak yönetim sistemi getirdi. Ancak bu kalıcı bir istikrar sağlamak yerine Doğu ve Batı İmparatorluklarının 395'teki kalıcı bölünmesine zemin hazırladı. İberya, daha savunmasız ve daha az kaynaklara sahip Batı'nın bir parçasıydı ve güneye taşınmadan önce İskandinavya'da M.Ö. 1700-500 yılları arasında ortaya çıkan, "barbarlar" olarak bilinen Germen kabileler tarafından 409 yılında işgal edildi ve sonunda göçmen kabileler ortaya çıktı.

Portekiz'deki Roma etkisi devam etti, ancak ölümcül bir şekilde zayıflamıştı ve İngiltere'de olduğu gibi, 410'larda Roma ile siyasi ve askeri bağlar koptu. Lizbon, 419'da Vizigotlar tarafından yağmalandı ve 469'da Suevi tarafından ele geçirildi. Bir önceki yıl bir zamanlar etkileyici bir yerleşim yeri olan Conímbriga'yı yok etmişlerdi.

Roma Mirası

Her ne kadar bu miras "barbar" fetihleri ve daha sonraki sonuçlarıyla gölgelenmiş olsa da Roma yönetimi, sadece etkileyici olmakla kalmayıp aynı zamanda Roma'nın varislerinin hayal gücünü tanımlamaya yardımcı olan kalıntıların yanı sıra Latinliği, Hristiyanlığı, kentsel yapılaşmayı ve bir birlik deneyimini miras olarak bıraktı. Arkeoloji, Roma Portekizi hakkındaki bilgimizi genişletmeye, turistler için daha fazla

gezecek yer olmasına ve müzelerde dikkat çekici bulguların sergilenmesine yardımcı oldu. *Conímbriga* da dâhil olmak üzere kazılacak daha çok alan var.

Roma egemenliğinin Portekiz'de bıraktığı miras önemli olsa da –ve öyleydi, halen de öyle– İtalya ya da İspanya'da bıraktığından çok daha azdır. Bunun yerine, İngiltere gibi, Portekiz de Roma mirasını özümseyerek onu sömürge yönetimini meşrulaştırmak için kullandı ve Orta Çağ'da uzun yüzyıllar sürecek olan devlet oluşumuna odaklanarak Roma yönetiminin idari mirasından kurtuldu.

Portekiz'e bakıldığında, bu süreç daha da önemli bir hal aldı çünkü ancak Roma egemenliğinin sona ermesinden yedi yüzyıldan fazla bir süre sonra Portekiz ayrı bir devlet haline geldi. Aksine, Roma dönemi, İspanya'nın açıkça baskın olduğu bir İberya'da ikincil konumdaydı. Dahası, Roma Portekizi, İspanya'nın yaptığı gibi Traianus ve Hadrianus gibi imparatorlar çıkarmadı.

Daha sonraki Portekizli yazarlar, Roma egemenliği dönemine, Roma'nın kalıcı mirasına, Portekiz kültürünün diğer yönlerine veya Portekiz tarihi temsillerine fazla ilgi göstermediler. Roma döneminin önemli bir gelişimi olan Hristiyanlık bile bu halkadan çıktı. Bunun nedeni büyük ölçüde Portekiz Hristiyanlığına Moro ürünü olarak vurgu yapılmasıydı. Bu nedenle, Roma sonrası Suevi ve Vizigot yönetiminin dönemi de hafife alındı. Başka bir yaklaşım, Portekiz'in kökeninin gerçekte on ikinci yüzyıla ve Morolara dayandığı iddia etmektir.

Diğer ülkeler, en dikkat çekeni Yunanistan olmak üzere, uzak kökenlere baktılar fakat esas dikkati hak eden daha kısa süreci hafife aldılar. Portekizlilerin gidişatı böyle olmadı. Nitekim Roma hakimiyeti pek hoş karşılanmadı, çünkü dikkat-

ler yalnızca yabancı kontrole değil aynı zamanda İspanyol hakimiyeti meselesine ya da Roma egemenliği altında İspanyol hakimiyetindeki bir İberya'nın parçası olarak, yarımadadaki yönetim biçimine odaklıydı.

3. BÖLÜM

Suevi, Vizigotlar ve Mağribiler

Suevi

Başlangıçta Batı İberya, Batı İmparatoru Honorius'a sadakat yemini ederek 410'dan 585'e kadar bir alt Roma krallığı kuran işgalci "barbar" bir halk olan Suevi tarafından istila edildi. Suevinin kuzey Portekiz ve Galiçya'ya sürülmesiyle, bir başka "barbar" halk olan yayılmacı Vizigotlar tarafından topraklarının genişliği 450'lerde sınırlandı. Bu, İtalya, Fransa, İngiltere ve İskoçya'da da görülen, önceleri anlaşılamayan ancak daha sonra devlet ve ulus inşası olarak görülecek şeyler için önem arz eden bir süreçti. Portekiz'in İspanya'dan ayrılığının izini sürmeye meraklı olan sonraki yazarlar Suevi ve Vizigotlar arasındaki zıtlıkları vurguladılar. Ancak bu tür zıtlıkların kapsamı sorunludur.

Braga, Suevinin başkenti oldu. 563, 572 ve 675 yıllarında Braga'da yönetimi düzene koymak için kilise meclisleri düzenlendi. 572'de yapılanda on iki piskopos hazır bulundu. Braga, beşinci yüzyılın ortalarında bir başkent saygınlığına ulaştırılmıştı. Bununla birlikte, Suevi hakkında nispeten az şey bilinmektedir.

Vizigotlar

Bölünmeden etkilenen Suevi, altıncı yüzyılda Katolik Hristiyanlığa geçti ve bu süreçle ilgili birkaç değişik söylenti ortaya atıldı. Sonunda altıncı yüzyılın sonlarında hem Vizigotlarla hem de yerel halkla birleştiler ve son kral, Sueviç veya Suebic, Galiçya Vizigot krallığının altıncı eyaleti haline geldiğinde, rakibi Leovigild tarafından 585'te tahttan indirildi. Vizigotların Balear Adaları dışında tüm İberya'yı kontrol etmesiyle, 624'ten itibaren, Portekiz, artık İtalya'dan yönetilmiyor olsa da yine büyük bir devletin parçasıydı. Vizigotlar Roma idari yapılarını ve Latince'yi kullanmayı sürdürdüler ve Katoliklik uğruna Arian sapkınlığını terk ettiler.

Vizigotik dönem, mimari ve benzeri etkilerine bakıldığında, etnik bir iz yerine kronolojik bir iz bırakmış olmasına rağmen, kiliseler ve altın, gümüş ziynet eşyaları miras olarak bırakmıştır. Bu kiliseleri, kemerleri ve diğerlerini Vizigotik yapan sadece zamanıdır. Kaldı ki, Vizigotik terimi bu dönemde kullanılmıyordu. Gotik kimlik taklit ediliyordu: *gens et patria Gothorum*.

Coimbra'daki de dâhil olmak üzere bir dizi müzede Vizigotik kalıntılar bulunmaktadır. Douro yakınlarındaki Balsemão'da, muhtemelen altıncı yüzyıldan kalma bir Vizigotik şapel vardır. Korint sütunları ve yuvarlak kemerleriyle geçişlidir. Sütunları Vizigotik mimariyi yansıtan kiliseye bakıldığında Beja, bir Vizigot müzesine sahiptir. Yakınında bulunan Mértola'da bir Vizigotik alan ve erken bir Hıristiyan kilisesi bulunmaktadır. Daha sonra Orta Çağ icadıyla yaratılan veya yeniden üretilen Vizigotik dönem aynı zamanda, azizlerin de ortaya çıkmasına sebep oldu, örneğin dillere destan olan Santa Iria (yaklaşık 635-653), iffetinin neticesi olarak öldürüldüğü ve doğum yeri Tomar'ın koruyucu azizesi haline geldiği id-

dia edilen bir rahibedir ve ölümünün ardından Scalabis kasabasının adı Santarém olarak değiştirilmiştir.

Bununla birlikte, kiliseler Mağribi işgalciler tarafından ele geçirilecek, yıkılacak veya dönüştürülecekti. Örneğin yaklaşık 585 yılında Idanha-a-Velha'da yapımına başlanan Romanesk katedral camiye dönüştürüldü. Vizigotik miras, büyük ölçüde arkeolojik kayıtlarda bulunur ancak bu kayıtlar, dönemin şartları nedeniyle ve her ikisi de çok uzun süre yönetimde olan Romalılar ve Mağribilerinkiyle karşılaştırıldığında şüphesiz sınırlıdır.

Mağribi Fethi

İberya'nın 711'de ve sonrasında Mağribli işgalcilere hızlı yenilgisi, İslam güçlerinin pek çok dramatik başarısından biriydi. Hıristiyan İberya'nın düşüşüne ilişkin açıklamalar dinsel, ilahi ve ahlaki idi: "Tanrı, Halkını Sınıyor" ve "Deccal'in Gelişi" ana temalardı. Son kral Roderic'in tecavüzünün esas alındığı bir tecavüz, intikam ve ihanet hikâyesinde bir yargılama teması bile vardı. Gerçekte, Vizigotların başarısızlığı, Müslümanların güçlü olmasının yanı sıra Vizigotların yaşadığı dezavantajlardan, özellikle bölünmelerden ve itaatsiz Basklarla yapılanlar da dâhil olmak üzere diğer askeri mücadelelerden kaynaklanıyordu.

711'de Cebelitarık Boğazı'nı aşan, kısa süre sonra Çinlilere karşı çok daha geniş bir İslami yayılma sürecinin bir parçası olan Mağribliler, aynı yıl veya ertesi yıl Roderic'i bozguna uğratıp öldürdü ve ardından İberya'nın çoğunu hızla ele geçirdi. Mağribliler, kuzeybatı İberya'nın aksine, güneyde kolayca erişilebilir hedefler sağladıkları Fransa'yı işgal etmeye zorlandılar. Başlangıçta başarılı olsalar da, 732 veya 733'te Tours'da önemli liderlerinin kaybıyla ağır bir şekilde mağlup edildiler

ve 759'da yine büyük bir öneme sahip olan Narbonne şehrini kaybederek Fransa'dan sürüldüler.

Bu arada, Cantabria Dağları Müslüman saldırganların İberya'nın kuzeyine, özellikle de kuzeybatısına ulaşmalarını zorlaştırmış ve böylece Hıristiyanlar için de sığınak olmuştur. Bu sığınak, Mağrib savaşı ile belirlenen ve her ikisi de uzun süredir kuzeyde bulunan Orta Çağ Hıristiyan Portekiz ve İspanyası'nın temeli oldu. Aynı zamanda, kuzeydeki misafirperver olmayan topraklar Mağriblilerin pek ilgisini çekmiyordu. Buna karşılık Müslüman bölgelerdeki vergilendirme ve işgücüyle sömürülen Hıristiyan nüfusun çoğu, sonunda Müslüman kültürünü ve dilini benimsedi. Erken İslamlaşmanın kapsamı bir tartışma konusudur ve İslam dininde ibadet etmek için nispeten az yer vardır. Yine de Müslümanlaşma süreci onuncu yüzyılda tırmanışa geçmiştir.

Mağribi Yönetimi

Müslüman İspanya, Córdoba'nın Emevi halifeliği tarafından yönetiliyordu ve zenginliği güneyde, özellikle Guadalquivir Vadisi'nde yoğunlaşıyordu. Córdoba, onuncu yüzyılın ortalarında, III. Abdurrahman (912-61) ve etkili halefi II. Hakem (961-76) döneminde, altın çağını yaşadı. Yüzyılın ortalarında, ilerleyen Hıristiyanlar Douro'ya geri püskürtüldü, Coimbra 955'te yeniden ele geçirildi.

İleride Portekiz olacak olan ülkede, bu sırada İslami yönetim altında özellikle Lizbon (Al Ushbuna) ve Silves şehirleri gibi bir dizi yerleşim oluşmaya başladı. Al-Ushbuna'da, mevcut kalenin yerinde bir saray vardı, Lizbon'un bir kısmını oluşturan Alfama ismi Mağribi dilindeki alharma veya kaplıcaların bozulmuş şeklidir. Coğrafyacı İdrisi, Algarve'deki Rio Arade'de, daha sonra Shelb veya Xelb olarak bilinen Silves'i

ilgi çekici, zengin ve yoğun nüfuslu bir yer olarak tanımladı. Burada arkeolojik kazılarda Müslüman kalıntıları, özellikle kaledeki kubbeli sarnıç, arkeoloji müzesindeki kuyu ve duvar bölümü ve katedralin altındaki cami ortaya çıkarılmıştır. Ancak Silves, 1189'da Hıristiyanlar tarafından yağmalandı. Mağribi sarnıçları ve kuyuları, Sintra'daki Mağribi kalesi de dâhil olmak üzere birçok yerde görülebilir.

Daha genel olarak, pirinç, safran ve narenciye, arroz (pirinç) gibi kelimelerin yanı sıra su değirmenlerinin kullanımı ve Algarve gibi yer isimleri dâhil olmak üzere Müslüman mahsulleri, yöntemleri ve kelimeleri getirilmiş oldu. Netice itibariyle, stillerinde ve dekorasyonlarında Portekiz bacaları Mağribi etkisini yansıtıyor. Ayrıca yarı silindirik çatı kiremitleri ve sırlı kiremitlerin kaynağı da yine Mağriblilerdir. Mağribliler kuzey uca kadar uzanmalarına rağmen, özellikle Algarve, Tagus Vadisi ve Alentejo'ya yerleştiler. Tarım arazileri ve kasabalarıyla zaten iyi işlenmiş bir arazi olmasının yanında güneyin daha ılıman iklimi onları cezbetti. Buna karşılık, Coimbra'nın ve Douro'nun kuzeyinde çok az Mağribi yerleşim yeri vardı.

Portekiz olacak olan bölgenin Leon'un baskısı altında olduğu gibi Córdoba Emirliği, Kuzey İberya'nın genişleyen Hıristiyan krallıklarının baskısı altındaydı. Bununla birlikte, daha da önemlisi, Córdoba içindeki, özellikle Berberiler ve diğer gruplar arasındaki bölünme, 1009'da iç savaşın patlak vermesinin ardından halifenin konumu üzerindeki rekabetle tetiklendi. Bu da halifeliğin bir dizi bağımsız krallık veya ta'ifaya bölünmesine yol açtı. Bunların en önemlisi, Güney İspanya'da giderek öne çıkan ve Algarve'yi de içeren Sevilla'da kuruldu. Kuzeybatısında, başkenti modern İspanya'da olan Badajoz Krallığı, Lizbon ve şu anda Portekiz'in merkezi olan alanı içeriyordu. Bu parçalanma, Hıristiyan krallıkları-

na *Reconquista* (Yeniden Fetih) yolunda hızla ilerleme fırsatı sağladı.

1086 yılında Hıristiyanların baskısı altında Müslümanların bir kısmı Murabıtlar denilen *ta'ifa* hükümdarlığından sıyrılıp, yakın zamanda Emevi iktidarının çöküşünün bıraktığı boşluktan yararlanarak 1060'larda Fas'ı işgal eden Sahra Berberilerine dönüştü. Ta'ifaların çoğunu ele geçirdiler ve Badajoz 1094'te onlara kaldı. Bununla birlikte, Müslüman İspanya'nın bir kısmı 1090'larda Murabıtlara karşı direndi ve bu durum, Hristiyan ve Mağribliler arasında iş birliği yapılması ihtimaline büyük katkı sağladı.

1139'da Leonlu VI. Alfonso'nun torunu Afonso Henriques, anlatıldığına göre, St James'in yardımıyla Ourique'de büyük bir zafer kazandı. Bu zafer ve daha genel olarak bir sonraki bölümde anlatılacak olan süreç sayesinde, Portucale Vilayeti Afonso'nun 1128'de ilan ettiği gibi daha kuzeydeki Guimarães ile değil, 1143'ten itibaren başkent Coimbra ile bir krallık haline geldi. İberia'da Hıristiyanların artan baskısı altında, aynı zamanda hanedan bölünmesinden de etkilenen Murabıtlar, 1150'li yıllarda 1140'larda Fas'ı fetheden Şii Berberi mezhepleri olan Muvahhidler tarafından devrildi. Muvahhidler, Müslüman İspanya'nın geri kalanını fethetmeye devam ettiler ve Müslüman direnişine yeni enerji getirdiler. Müslüman yönetiminin farklı dönemleri, mimari ve süsleme sanatlarında farklı vurgularla karakterize olmuştur. Murabıt mimarisi, daha önceki Córdoba halifeliği ile kıyaslandığında daha basit bir tarza sahipti.

On üçüncü yüzyılda Müslümanlar geri püskürtüldü. Yenilgileri, 1224'te II. Yusuf'un yenilgisinden sonra ardı ardına çıkan anlaşmazlıklar sonucunda Muvahhid İmparatorluğunun çökmüş olmasıyla bağlantılıydı. Muvahhid güçleri, Me-

rini isyanıyla savaşmak için Fas'a nakledilirken, Müslüman İberya bölündü ve böylelikle Hıristiyanlar yerel müttefikler bulabildiler. Murabıtlar, Muvahhidler ve Meriniler art arda Portekiz tarihinin Kuzey Afrika'daki gelişmelerden nasıl büyük ölçüde etkilendiğini gösteriyor. Nitekim bunlar Müslüman İberya'yı istikrarsızlaştırmıştır. Bu bağlantı Portekiz'in Fas'ın akıbetine olan ilgisini açıklamaya yardımcı oluyor. 1242'de Algarve sahiline yakın Tavira kasabası Dom Paio Peres Correia tarafından ele geçirildi. Bunu yedi yıl sonra Faro izledi. Bu on yıl, Mağribi Portekiz'in sonu oldu.

Mağribi Mirası

Portekiz tarihinin daha önceki dönemlerinde olduğu gibi, Mağribi döneminde Portekiz'in geçmişine dair imajı açısından kalıcı bir yankılanma olmadı. İspanya'da dikkat çeken odak noktasının Mağribiler, Hristiyanlar ve Yahudiler arasındaki geçmiş iş birliği değil Endülüs olması açısından Modern İspanya ile Portekiz arasında belirgin bir tezat vardır. Ayrıca Portekiz'in Mağribi İspanyası'nın, özellikle Granada ve Córdoba bölgelerinin ölçeği ve güzelliği ile ya da daha sonra Batılı yazarlar ve sanatçıların buralara adadığı edebiyat ve sanatla karşılaştırılması söz konusu değildir. Dahası, Mağribi İspanya, Mağribi Portekiz'den çeyrek bin yıl daha, 1492'ye kadar ve daha sonra 1568-70'te büyük bir isyan meydana gelene kadar devam etti ve bu nedenle Mağribiler, İspanyol tarihinde Portekiz'de olduğundan daha uzun bir yankı uyandırdı.

Bu noktalar, Portekiz'in Mağribi geçmişi söz konusu olduğunda yanıltıcı bir hafıza kaybı olup olmadığı sorusuna cevap aramaya yardımcı olur. Şu ana uzanan bariz bir etki olmadığı göz önüne alındığında, bu adil olmaktan uzak bir eleştiridir. Bugün tarihi bir önem arz eden veya Kuzey-Ba-

tı Afrika ile yakın siyasi veya kültürel ilişkiler açısından ele alınması gereken büyük bir İslami azınlık da bulunmamaktadır. Bazı turistler, Portekiz'deki Mağribi bölgelerine odaklanan bir gezi rotası oluşturseler da bunların sayısı nispeten azdır ve bu ilgi alanlarına sahip turistlerin yönlerini çoğunlukla Güney İspanya'ya çevirmeleri tavsiye edilir. Bu kısmen, Mağribi Portekiz'in sadece bir bütün olarak Mağribi dünyası için değil, aynı zamanda Güney İspanya'da ve/veya İberya ve Fas'ı kapsayan Mağribi imparatorlukları açısından ne kadar çevresel olduğunun bir yansımasıdır. Bu marjinallik, anlaşılır bir şekilde, dikkatleri Mağribi Portekiz'i devirerek ortaya çıkan bağımsız Hıristiyan devlete ve aralarındaki sınırlı devamlılığa yöneltir.

4. BÖLÜM

Portekiz Orta Çağı

Mağribi Baskısı Altında

Kuzey İspanya'nın Cantabria Dağları, Hıristiyanlar için sığınak olmuştu. Bu sığınak, Müslümanlarla yapılan savaşla belirlenen bir Orta Çağ Hıristiyan İberyası'nın temelini oluşturuyordu. Mağribileri siyasi ve dini açıdan olduğu kadar kültürel olarak da reddeden Hıristiyanlar, Vizigotlarla ve onlar aracılığıyla Romalılarla devamlılık sağlamaya çalıştılar. Böylece, Oviedo Piskoposu Pelayo (hükümdarlık dönemi 1098/1101-1130), Asturias Krallığı zamanında (yaklaşık 718-910) büyük azizlerin eserlerinin Vizigot başkenti Toledo'dan kuzeye getirildiğini iddia etti. Ancak, iddiaları doğru değildi, beka açısından gerekli olan bir uydurmaydı. Bundan bağımsız olarak, Vizigotik yasanın uygulanması, Kuzey İberya'daki mahkemelerde standart bir prosedür olarak kaldı. Hıristiyan kuzeyi aynı zamanda manastırların kurulduğu bir bölgeydi. Sanatsal motifler gelişti ve bunlar Hıristiyan alemine ait başka coğrafyalardaki modellerle bağlantılıydı. Nitekim dokuzuncu yüzyıldan kalma kiliselerde Romanesk tarzı at nalı kemerleri bulunmaktadır.

Dini inanç, günümüze bir dizi hikâye ve mezhep bırakmıştır. Nazaré'de, Nasıralı Meryem Ana'nın Barok kilisesinde, Joseph tarafından yapıldığı iddia edilen bir Meryem Ana heykelini görmek mümkündür. Orada ayrıca, yerel bir efsaneye ait olan, 1182'de Bakirenin, kovaladığı geyiği bir uçuruma kadar takip eden yerel bir soylunun hayatını nasıl kurtardığına atıfta bulunan resimleri görmek de mümkündür. Bölgede, şükranlarını sunmak ve Meryem Ana heykeline ev sahipliği yapmak için bir şapel inşa edildi. Daha güneyde, Cabo Espichel'de, denizden bir katır üzerinde çıkan Meryem Ana'nın on üçüncü yüzyıl görüntüsü, bölgenin günümüze kadar devam eden bir hac hedefi haline gelmesine yol açtı.

Ancak sürekli savaş hali, Müslümanlar güneye itilene kadar kuzeyi yıkıma sürükledi. Küçük Hıristiyan beylikleri içinde ve arasında sürekli bir yetki ve güç çatışması da vardı. Bu kesintisiz çatışma, otoritenin meşruiyetinin iktidara dayandığı ölçüde ve daha çok da feodalizmi benimseyen bir savaş grubu toplumunda gerçek bir uyum olmaması nedeniyle kızıştırıldı. Dahası, Portekiz'de on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar süren Orta Çağ Hıristiyan âleminde daha yaygın görülen bir durum olan birbirini izleyen çatışmaların üstesinden gelmeye çalışmanın yarattığı zorluk, kanunlar şöyle dursun, meşruiyet kavramını bile etkilemiştir.

Bununla birlikte, çatışmalardaki odak noktası, bu beylikler ve Müslümanlar arasındaydı. Müslüman baskınları uzun süre, beylik yaşamın önemli bir parçasıydı. Başta köleler olmak üzere ganimet arayışında işlevsel amaçları vardı. Elbette bunu takip eden, özellikle inanmayanların cezalandırılması gibi, ideolojik hedeflerdi. Erkeklerin rollerini ve erkekliklerini askeri faaliyetlerle ortaya koyma kararlılığı çok önemliydi.

Güneye İlerleme

798'de Lizbon da dâhil olmak üzere Hıristiyan beylikleri tarafından karşı-baskınların yanı sıra güneye doğru bölgesel genişleme ve siyasi bir amaç vardı. Asturias, dokuzuncu yüzyılda güneye doğru genişledi ve Leon Krallığı oldu. Hükümdarın tebaası olan Vímara Peres, Porto da dâhil olmak üzere Douro'nun kuzeyindeki bölgeyi fethettikten sonra 868'de Portekiz Kontu seçildi. Günümüzde Guimarães olarak bilinen müstahkem bir şehir olan Vimaranis'i kurdu. Modern bir heykeli Porto'daki katedralin yanındadır ve buradaki ana caddelerden biri onun adını almıştır. Portekiz'in krallık boyunduruğu içindeki ikinci tebaa, Hermenegildo Gutiérrez ile birlikte oğlu Lucídio Vimaranes idi. Bu iki aile on birinci yüzyıla kadar bölge yönetimine hâkim oldu. Belirsiz bir dönem olması nedeniyle anlayabilmek için ayrıcalıklı şahısları referans almak gerekir. Portekiz, Douro halicindeki Portus ve Cale'de bulunan Roma yerleşimlerine dayanan Portucale'den geliyor. Portus daha sonra Porto adını aldı.

Onuncu yüzyılda, Córdoba, Coimbra'yı yeniden ele geçirerek kuzey İberya'ya tekrar saldırmaya başladı. Bununla birlikte, on birinci yüzyılda, 1009'da Córdoba'da iç savaş patlak verdikten sonra, Hıristiyan devletler durumdan faydalanmaya başladılar ve giderek daha fazla inisiyatif aldılar. Porto 1000 yılında yeniden fethedilmişti, onu 1040'ta Braga ve 1057'de Lamego izledi. 1064 yılında, Kastilya Kralı I. Ferdinand ve Leon, Coimbra'yı ele geçirdi.

Vímara Peres ailesinden olan Portekiz'in son kontu Nuno Mendes'in daha fazla özerklik talebi, 1071'de Pedroso Savaşı'nda mağlup olmasına ve öldürülmesine yol açtı. Galiçya Kralı II. Ferdinand ve Leonlu Sancha'nın oğlu (Leonlu mirası, alacağa topraklara ekleniyordu) ve varisi olan Kral

II. Garcia, kendisini daha sonra Galiçya ve Portekiz'in kralı olarak adlandırdı. Kendisini Portekiz kralı olarak adlandıran ilk kişiydi. 1065 yılında mirasını almayı başaran García, güneyde Mondego Nehri'ne kadar uzanan topraklara sahip olmanın yanı sıra Badajoz ve Sevilla'daki Arap yöneticileri vergiye bağlamıştı. Onun hükümdarlığı, kraliyet otoritesinin ve meşruiyetinin bir delili olarak Braga ve Lamego da dâhil olmak üzere piskoposlukların yeniden kurulmasına yol açtı. Ancak, 1071'de Garcia, Portekiz'i işgal eden erkek kardeşi VI. Alfonso (1065-1109) tarafından saldırıya uğradı. 1072'de ise VI. Alfonso önceki yıl Garcia'nın malına mülküne birlikte el koydukları diğer kardeşleri olan Kastilyalı II. Sancho (1065 72) tarafından mağlup edildi. El Sid'in desteğini alan Sancho, Leon kralı olarak taç giydi, ancak aynı yıl kendi kılıcı ile suikasta kurban gitti. Alfonso, Garcia'nın hayatının geri kalanını tutsak olarak geçirmesine yardım eden I. Ferdinand'ın krallığı ile yeniden birleşerek tahtını geri aldı. Galiçya, diğer türlüsü mantıklı gibi görünse de Leon ve Kastilya'da kalacak, Portekiz'in bir parçası olmayacaktı.

Penela ve Arouca'da bulunan heybetli kaleler de dâhil olmak üzere birçok kale on birinci yüzyıldan kalmıştır. Orta Portekiz'in çoğu, yüzyılın sonunda Hıristiyanlar tarafından istila edildi, ancak 1086'da Badajoz'un kuzeyindeki Sagrajas'taki Murabıt zaferi ve 1108'deki Uclés Savaşı ilerlemeyi durduran büyük birer darbe oldu. Fransa, Portekiz ve İspanya'da olduğu gibi çatışmalarda ağır süvarilerin aksine, hafif süvari üzerinde çok daha fazla baskı vardı. Bu, Mağribilere karşı daha etkili ve daha masrafsızdı, aynı zamanda sıcak ve kurak ortama daha iyi uyum sağladı.

VI. Alfonso'dan sonra taht, Burgundiumlu Raymond ile evli olan en büyük çocuğu Urraca'ya geçti. Oğulları, emri altındaki Leon'un da kendi gücünü kanıtladığı VII. Alfon-

so'ydu (hüküm sürdüğü yıllar: 1126-57). İspanya'nın taçlı imparatoru (büyükbabası ve annesi gibi) Leon, Kastilya ve Galiçya'nın birleşik tahtını miras alan VII. Alfonso, Murabıtlara karşı sefer başlattı ve gücünü güneye doğru Tagus'a kadar genişletti ve sırasıyla daha güneye doğru akınlar yaptı. VII. Alfonso, krallığını oğulları arasında paylaştırdı, böylelikle Kastilya 1157'de Leon'dan ayrıldı. Portekiz, 1139'da Ourique'de Müslümanlara galip gelen Afonso Henriques (I. Afonso) döneminde 1143'te tamamen bağımsız hale geldi. Bir önceki yüzyılda servetini sürdürmek için gelen ve Teresa (VI. Alfonso'nun gayri meşru kızı) ile evlenmiş olan Burgundium Dükü I. Robert'in torunu olan Burgundiumlu Henry'nin oğlu ve bu nedenle VI. Alfonso'nun torunu idi. Henry, Burgundiumlu Raymond'un kardeşiydi. 1086'da VI. Alfonso Murabıtlatra karşı yardım çağrısında bulunmuştu, bu da Burgundiumluların Portekiz'e gitmesine yol açtı. Henry, 1096'da Alfonso tarafından Portekiz kontu ilan edilmişti. 1112'de Astorga kuşatması sırasında kocasının ölümü üzerine Portekiz kontu Teresa oldu.

Bağımsızlık

1127'de Afonso Henriques, Teresa'ya karşı ayaklandı. 1128'de Guimarães yakınlarındaki São Mamede Savaşı'nda annesini yendi ve 1129'da kendisini prens ilan ederek Portekiz'in kontrolünü aldı. Daha sonra Mağriblilere döndü, 1135'te Leiria'yı ele geçirdi ve 1139'da Ourique'de büyük bir zafer kazandı. 1143'te Lamego'da Afonso, kendisini Kral I. Afonso olarak onaylayan bir korte (parlamento) topladı. 1140 veya 1141'de Valdevez'de kazanılan zafer, kuzeni VII. Alfonso yönetimi altındaki Leon'un Portekiz'i egemen olarak tanıdığı Zamora Antlaşması'na (1143) zemin hazırladı. Portekiz

1179'da Papa III. Alexander tarafından tanındı. Daha önceki Papa II. Lucius, İberya'nın bölünmemesi için Mağribilere karşı birleşmeyi istediğinden tanımayı reddetmişti. Krallığın tanınması, yalnızca İspanyol yöneticilerden bağımsızlık söz konusu olduğu sürece değil, aynı zamanda siyasi otoritenin giderek artan bir şekilde kalıtsal mülkiyet olarak görüldüğü süreçle de ilgiliydi. Bu da az sayıdaki hükümdar ve ataerkil hanedan altında daha uzun vadeli bir toprak bütünlüğü ile mümkündü. Savaş, Leiria Kalesi gibi hayatta kalan binalarda yansıtılan kilit bir temaydı. 1064 yılında oluşturulan bir piskoposluk için I. Afonso tarafından yaptırılan Coimbra'daki Romanesk katedral, mazgalları ve dar pencereleriyle de bir kale görevi görmüş olabilir. 1147'de Afonso, Portekiz tarihi için kilit bir sefer olan güneye baskın düzenledi. Lizbon, Santarém ve Sintra, 1148'de Porto de Mós Mağribilerden alındı. Kutsal Topraklar'a giden İngiliz haçlıları, Lizbon'un kanlı kuşatmasında önemli bir rol oynadılar. Afonso 1185'te öldüğü zaman, sınır güneyde oldukça iyi durumdaydı, Beja 1162'de, Évora 1165'te ve Olivenza 1170'de düşmüştü. Évora 1166'da piskoposluk ilan edildi. Bu süreçte birçok anıt yapıldı. Évora, Portekiz'in El Sidi Korkusuz Gerald'ın kestiği bir Mağribi kellesini armasının altında tuttuğu bir heykele sahiptir, merkezdeki meydana *Praça do Geraldo* adı verilmiştir. Ayrıca Trujillo ve Cávares'i de fethetmiştir. Ancak Portekiz genişlemesi Leonlu II. Ferdinand ile rekabete yol açtı ve bu 1169'da Ferdinand'ın Portekiz'in son kazanımlarından bazılarını ele geçirmesiyle çatışmalar başladı. Gerald, I. Afonso ile ayrılmadan ve başka bir El Sid gibi kendisini halifenin hizmetine sunmadan önce 1172'de Beja'yı ele geçirmek için baskın yaptı.

İspanya'dan bağımsız kilise çoktan kurulmuştu. Kuzey Portekiz'in bir kısmı, Saint James'den kalma kutsal emanetlerin daha güçlü hale getirdiği Santiago de Compostela başpis-

koposluğunun altındaydı. 1085'te yeniden fethedilen ve antik Vizigotik piskoposluk olan Toledo, diğer dini otoritenin kaynağıydı, ancak 1110'da Braga, eski başpiskoposluk rolüne geri döndü ve bu nedenle ilişkilerinin uzun süredir zayıf olduğu Toledo yönetimi altında değildi. Bu, Portekiz'in İspanya'dan ayrılmasında kilit bir unsurdu ve din adamlarının kültür ve toplumdaki değeri nedeniyle kalıcı bir öneme sahipti. 1390'da Braga Lizbon başpiskoposluğunu oluşturmak için bölündü. O zamana kadar krallığın en büyük şehri, 1256'da III. Afonso tarafından Coimbra'nın yerine başkent yapıldı ve 1173'te St Vincent kutsal emanetleri Algarve'den transfer edildiğinde statüsü arttı. Kutsal emanetler çok önemli bir meşruiyet biçimiydi. Burgundium Kralı Henry, Lizbon'daki Mağribi kalesini kraliyet sarayı yapmıştı. Kraliyetin Mağribileri geri püskürtmedeki merkezi rolü, Portekizdeki Kilise'nin büyük ölçüde kraliyet kontrolü altında olmasını sağlamaya yardımcı oldu.

1170'de Badajoz'da I. Afonso yenilgisi ve 1189'da Olivenza'nın yeniden ele geçirilmesi de dâhil olmak üzere Muvahhidler bir ölçüde geri püskürtüldü, ancak Santarém kuşatması 1184'te başarısız oldu. Afonso'dan sonra tahta oğlu I. Sancho (1185-1211) geçti. Güneye doğru genişlemeye odaklanarak, 1189'da Silves'i ele geçirdi ve güçlendirdi, ancak 1191'de Leon ve Kastilya'dan yeniden canlanan tehdide cevap vermek için kuzeye dönmesi gerektiğinde orayı kaybetti ve 1197'de Guarda'yı kurup yeniden inşa etmeye ve Monsanto'yu yeniden iskân etmeye etmeye yöneltti. Sancho, kuzey Portekiz'in ücra bölgelerini iskân etme girişimleriyle de dikkat çekti.

Sancho'nun halefi II. Afonso (1211-23), Mağribilere karşı genişlemeye odaklanmak yerine, yalnızca yazılı yasalar getirerek değil, aynı zamanda Kilise'nin hakim konumunu sınırlandırmaya çalışarak mevcut durumu geliştirmeye odaklandı ve bu durum Papa III. Honorius tarafından aforoz edilmesine

sebep oldu. 16 Temmuz 1212'de Endülüs'te Jaen yakınlarındaki Las Navas de Tolosa'da Muvahhid halifesinin ordusuna karşı sürpriz bir saldırıda, Kastilyalı VIII. Alfonso'nun Aragón, Navarre ve Portekiz'in desteğiyle girdiği haçlı seferinde sağladığı ezici zaferi sadece Endülüs'ün Kastilyalılar tarafından istila edilmesi değil, aynı zamanda Portekizlilerin Algarve'yi fethetmek için güneye ilerlemesi takip etti. 1217'de Alcácer do Sal kalesi başarıyla kuşatıldı.

Afonso'nun oğlu II. Sancho (1223-48), Mağribilere karşı bölgesel genişlemeye odaklandı, 1236'da Sesimbra'yı ve 1242'de Silves'i ele geçirdi. Bununla birlikte, düşman soylular ve din adamları, 1247'de görevden alınmasını emreden Papa IV. Innocent'in (Masum) önemli desteği ile Sancho'yu devirdi. Kastilya müdahalesinin beraberinde gelen bir iç savaş kaosa neden oldu ve Sancho 1248'de İspanya'da sürgünde öldü, yerini 1246'da bazı soyluların tahta davet ettiği kardeşi Afonso aldı. III. Afonso (1248-79), 1254'te ilk defa halkın katıldığı cortesten destek istedi ve 1249'da son Mağribi kalesi Faro'yu ele geçirerek Algarve'yi fethetti.

Ancak bu, çatışmayı sona erdirmedi. 1269 yılında Muvahhidlerin yerini alan Fas Merini Sultanlığı, 1275 yılında Hıristiyan krallıklarına saldırmaya başladı ve bazı başarılar elde etti. Bununla birlikte, 1340 yılında Portekizli IV. Afonso ve Kastilyalı damadı XI. Alfonso, Tarifa yakınlarındaki Rio Salado savaşında 'Kara Sultan' Ebu'l Hasan'ı kesin bir şekilde mağlup etti. Ordunun çoğu Kastilyalıydı, ancak Portekizliler, Granada'dan gelen güçleri yenerek kilit bir rol oynadılar. Bu kesin yenilgi, Merinilerin Kuzey Afrika'ya dönmesine neden oldu. Afonso, bu nefes kesici zaferi anmak için Guimarães'deki bir anıt olan *Padrão do Salado*'yu yaptırdı.

Hıristiyanlaşma

Fethedilen bölgelerde Hıristiyanlaşmanın etkileri, Braga'daki Romanesk katedrali gibi kiliselerin yapılmasıyla, görülmeye başlandı. 1253'te piskoposluk haline gelen Silves Katedrali gibi birçok kilise, değiştirdikleri camilerle aynı temeller üzerine inşa edildi. Bu değişim Müslüman mirasının kaldırılması ve yeniden kullanılmasının önemli bir parçasıydı. Lamego'daki *Santa Maria de Almacave* Kilisesi, on ikinci yüzyılda bir Müslüman mezarlığının bulunduğu yere inşa edilmiştir. Lourosa'daki Aziz Peter Kilisesi Roma, Vizigotik ve Mağribi kalıntılarını bünyesinde barındırmaktadır. Ayrıca dini törenler kadar sosyal işlevleri de yerine getiren Müslüman hamamları üzerine yeniden inşa edilmiştir. İberya'daki Hristiyan krallıklarının bir parçası olan bölgelerde, kiliselerin inşa edildiği veya genişletildiği mimari bir zafer anıtı yapıldı. 1147'de Kutsal Bakire'ye ant olarak, Santarém'i ele geçirmeyi başarması karşılığında, I. Afonso 1153'te, şu anda UNESCO Dünya Mirası olan Alcobaça'daki büyük bir Sistersiyen manastırını yaptırdı. Pek çok Müslüman fethedilen topraklardan kaçtı, kalanların bazıları da köleliğe zorlandı. Bu köle arayışına özellikle Kuzey Afrika'ya yapılan baskınlar eklendi. Bununla birlikte İslam dünyasının mimari estetiği de pek çok açıdan benimsendi. Örnek olarak, Braga Katedrali'ndeki *Capela da Glória*, on altıncı yüzyılda Mağribi geometrik motifleriyle boyanmıştır.

İberya'da Hristiyan krallıkları güneye doğru genişledikçe Hristiyanların oralara yeniden yerleşmesi, iç yerleşim yoluyla uzun süredir devam eden bir büyüme ve gelişme sürecinin parçasıydı. Göç ve kolonizasyon, siyasetin temel unsurlarıydı. Daha geniş bir nüfus artışı ve tarımsal kalkınma sürecinden yararlandılar, ancak otoritenin sağlamlaştırılma süre-

cinde belirli politik yönler vardı. Bu süreç, onuncu yüzyılda Sernancelhe gibi şehirlerin kurulmasını içeriyordu. Askeri üsler hükümet merkezleri ve ekonomik düğümler olarak hizmet verecek şekilde tasarlandı.

Yeni manastır tarikatları, özellikle de Sisteryen rahipleri, yerleşime yardımcı oldu. Portekiz'deki ilk Sistersiyen manastırı, St João de Tarouca, 1124'te kuruldu. Douro'nun güneyindeki yapraklarla örtülü Varosa Vadisi'nde bulunan manastır, şimdi büyük ölçüde yıkılmış durumda ve 1168'de kurulan Salzedas'ın yakınlardaki Sistersiyen manastırları kadar korunmuş değil. Sisteryen manastırları, Gotik'in Portekiz'e tanıtılmasında önemli bir rol oynadılar. Önemli Romanesk-Gotik geçiş eserlerinin yanı sıra, Gotik üslup on üçüncü yüzyıldan itibaren önem kazanmaya başladı.

Diğer tarikatlar da manastırlar kuruyordu ancak rahipler Santarém'deki on üçüncü yüzyıl Fransisken manastırı gibi vakıflardan sorumluydu. Vakıflara on dokuzuncu yüzyılda el konuldu, ancak Porto'daki Santa Clara Kilisesi gibi kiliseler genellikle ayrı ayrı ayakta kalmıştır. Geniş mülkleri kazanan, insanları yerleştiren ve buraları koruyan dini askeri tarikatlar da yerleşime yardımcı oldu; özellikle 1128'den itibaren Portekiz'de var olan Tapınak Şövalyeleri tarikatı, Hastane rahipleri tarikatı, Calatrava tarikatı, Kastilya tarikatı ve 1146 yılında kurulan Aviz. Bu tarikatlar, kilise ile askere alındıkları aristokrasiyi birbirine bağladı. Tagus'taki bir ada olan Almourol, Mağribi kalesinin 1171'den itibaren yeniden inşa edildiği ilgi çekici bir Tapınak Şövalyeleri bölgesidir. Tapınak Şövalyelerine, Portekiz varlığını sağlamlaştırmaları için 1165'te Beira Baixa'da geniş bir alan verildi ve böylece 1171'de Monsanto ve Idanha-a-Velha'da kaleleri inşa edildi.

Ekonomik Genişleme

Yerleşim çevreye, ekonomik olanaklara ve ölçek sorununa çare oldu ve bu çeşitlilik, yakın yerleşim alanlarında çok çeşitli bir insan coğrafyası üretti. Daha güneyde, yeni fethedilen bölgelerde geniş, az nüfuslu alanlar ve daha fazla Müslüman vardı. Oralarda, çoğunlukla Kilise ve soylular için büyük mülkler yapıldı. Ancak çoğu Hıristiyan köylü daha kuzeyde kaldı. Bu bölgede, özellikle mevcut yerlerin yeniden inşa edilmesiyle birlikte, yoğun yerleşimler ortaya çıktı. Örneğin, on dördüncü yüzyılda Balsemão'daki şapel genişletilerek kiliseler yaygınlaştırıldı.

Uzun vadede, onuncu yüzyıldan on dördüncü yüzyıla kadar nüfus artışı tarımsal refah, pazar ve işçi sağladı. Aynı zamanda on birinci yüzyıldan itibaren yel değirmenlerinin kullanılması gibi teknolojik gelişmeleri de destekledi. Bununla birlikte, zenginler, çoğu sorunlarla darbe yiyen ve itaat altına alınan bağımsız köylü mülk sahiplerine göre daha kolay fayda sağlamayı başardılar.

Orta çağ Bölünmeleri

III. Afonso yeni takviyelerle, örneğin Valença do Minho ve Monção'da, ülkeyi Kastilya'ya karşı savunmanın yanı sıra, Algarve'nin fethini Kastilyalıların hak iddialarından korumak zorunda kaldı ve bunu 1267 tarihli Badajoz Antlaşması ile başardı. Ayrıca papanın taleplerine direnebildiğini kanıtlayarak önemli bir egemenlik iddiası sundu.

Halefi olan Denis (Portekizce'de Dinis; 1279-1325), yargı sistemini de içeren reformu kabul ettirdi. Çok kültürlü ve bilgili bir birey olan Denis sonunda 1537'de Coimbra'da kalıcı hale getirilmiş olan bir üniversiteyi 1290'da Lizbon'da kurdu. Denis ayrıca, özellikle de 1289'da papa ile Kilise mülkleri üze-

rindeki kraliyet yetkisini genişleten bir konkordato yoluyla, 1308'de İngiltere ile bir antlaşma imzalayarak ve sadece kalenin hayatta kaldığı Chaves'de, şehir surlarının ayakta kaldığı Beja, Castelo Mendo, Castelo Rodrigo, Estremoz, Linhares, Pinhel, Sabugal, Sortelha ve Trancoso'da olduğu gibi Kastilya sınırında veya yakınında takviyeler inşa ederek Portekiz hükümetini ve devletini güçlendirdi. Denis savaşçı bir kral olmasa da 1295'te Kastilyalı IV. Sancho'un ölümünden yararlandı ve 1295-7'de bebek kral Kastilyalı IV. Ferdinand ile savaştı. 1297 Alcanizes Antlaşması'nda Denis, bazı sınır köylerinden vazgeçti, ancak Olivenza ve Algarve'nin mülkiyetinin onayını aldı. Antlaşma ayrıca kırk yıl boyunca barışı koruyan bir ittifaka yol açtı.

Denis'in ana ikâmetgahı Leiria'daki şatoydu ve saltanatından kalan miras, kıyıdaki kum tepelerinin içe doğru yayılmasına engelleyen büyük bir çam ormanı ve aynı zamanda gemi yapımı için kereste kaynağı olan Pinhal de Leiria idi. Ekonomiye olan desteği, ticareti ve pazara yönelik tarımsal üretimi teşvik eden panayır alanları açmasından anlaşılıyordu. Bu, vergilendirmeye tabi faaliyet ve malların artmasına yardımcı oldu. Denis, Alcobaça'da bulunan manastırdaki İnziva Manastırının alt katından ve eşine düğün hediyesi olarak verdiği Óbidos'taki kaleden de sorumluydu. 1312'de Tapınak Şövalyelerinin papalık tarafından bastırılmasına misilleme olarak Denis, onu Portekiz'de 1317'de kurulan Peygamberimiz İsa Mesih'in Tarikatı'na dönüştürdü. Tarikatın 1356'dan kalma karargâhı Tomar'daydı ve Portekiz tarihinde önemli bir rol oynadı, özellikle müridi olan Denizci Henry'nin yönetici olduğu zamanlar.

Ekonomik, sosyal ve politik durum, özellikle nüfusun yaklaşık üçte birinin ölümüne yol açan 1348-50 Kara Ölüm ile çok daha zor hale geldi. Araziler, köyler terk edildi ve tarımsal

üretim düşerek geliri zora soktu. Toprak sahipleri artık daha küçük olan iş gücünden gelirlerini artırmaya çalıştıkça sosyal gerilimler önemli ölçüde arttı. Daha az işçi gerektiren koyun yetiştiriciliği, İngiltere'de olduğu gibi yayılmaya başladı ve başta büyük toprak sahipleri olmak üzere bu işi yapanlar için faydalar sağladı.

Denis'in oğlu IV. Afonso (1325-57), Kastilya'yla zor ilişkiler içindeydi ve Afonso'nun varisi Peter'ın, Kastilya ile bağları olan Galiçya soylularından, karısının nedimesi olan Inês de Castro ile ilişkisi olduğu için Portekiz siyasi mahkemeleriyle etkileşimde bulunmak zorunda kaldı. Karısının ölümü 1345'te Peter'ın, Inês ile açıkça yaşamasının ve tüm çocuklarını kendisinin olarak tanımasının yolunu açtı. Kastilya etkisinin artmasından endişe duyan Afonso, 1355'te Inês'in öldürülmesini emretti. Öfkeli Peter, isyan etti ancak yenilgiye uğradı. Kısa bir süre sonra Peter I. Petrus, olarak tahta çıktığında (1357-67), katillerden ikisini İspanya'dan geri getirtti ve 1361'de halka açık bir şekilde idam ettirip kalplerini söktü. Peter'ın Inês'i mezardan çıkarıp taçlandırdığı ve mahkemenin ona saygı göstermesini emrettiği 1577'den kalma hikâye muhtemelen bir efsanedir. Mahşer gününde yeniden doğduklarında birbirlerini görebilmeleri için birbirlerine dönük olarak Alcobaça manastırına gömüldüler.

Petrus'un halefi I. Ferdinand (1367-83) 1369'da Kastilya tahtında hak iddia etti ve bu, Portekiz'in Kastilya'nın karmaşık hanedanına ve iç politikasına daha fazla dâhil olmasına yardımcı oldu. Kastilya güçleri 1373'te Lizbon'u yaktı ve yağmaladı. Ferdinand hiçbir erkek varis bırakmadı ve taht 1382'de kararlaştırıldığı gibi, Kastilyalı I. John'un karısı olan kızı Beatrice'e değil, hükümdar boşluğu yaşanan dönemde Ferdinand'ın tahttan sorumlu olan dul eşi Leonor'un Galiçyalı sevgilisi Kont João Fernandes Andeiro'yu öldüren gayri

meşru üvey kardeşi John'a devredildi. Benzer şekilde I. Afonso'nun da 1121'den yenilgiye uğrayana kadar Portekiz'i yöneten eden annesi Teresa ve sevgilisi Galiçyalı Kont Fernão Peres de Trava'yı 1128'de yenmesi gerekmişti. 1383-5'teki iç çatışmalar, Leonor'un soyluların ve din adamlarının büyük bir kısmı tarafından desteklenmesine ve Kastilya yönetimiyle ilişkilerine sahne olurken, John orta düzey tarikatların desteğine güvendi. Leonor, 1384'te başarısız bir Lizbon kuşatmasında bulunan Kastilyalı I. John tarafından kral naipliğinden feragat etmek zorunda bırakıldı.

Aviz Hanedanı'nın Temeli

1385'te, *cortes* denen parlamento Coimbra'da toplandı ve John'u, Aviz Hanedanı'nın kurucusu olan I. John (hüküm sürdüğü yıllar: 1385-1433) adıyla kral olarak ilan etti. 1385'te Kastilyalılar yeniden saldırdı. Bir yan güç, Minho'yu işgal etti ancak Trancoso'da yenildi. Fransız yardımı alan Kastilya Kralı I. John, bu arada 31.000 kişilik güçlü bir orduyla orta Portekiz'e doğru ilerledi. 14 Ağustos 1385'te Aljubarrota'da mağlup oldu. İngiltere ile Fransa arasındaki Yüz Yıl Savaşının (1337-1453) ve İngiltere Kralı III. Edward'ın küçük oğlu Lancaster Dükü John'un, ailesini Kastilya tahtına oturtmaya çalıştığı hanedan siyasetinin birer parçası olan savaşta iki yüz İngiliz okçu önemli bir rol oynadı. 6600 kişilik Portekiz kuvveti Kastilyalıları yendi ve Kastilyalılar ağır kayıplar verdi. Bu büyük savaşın sebebi, Batalha (savaş) yakınlarında bulunan savaş alanındaki bir merkez sayesinde iyi anlaşılabilir. Santa Maria da Vitória adlı etkileyici bir manastır, Portekiz kralı I. John'un zaferi karşılığında Kutsal Bakire'ye burayı yapma yeminini yerine getirmek için 1388-1434 yılları arasında inşa edildi. Gotik iç kısımda, John'un, İngiliz karısı Lancaster-

li Philippa'nın (Kraliçeliği: 1387-1415), Gauntlı John'un kızı ve aralarında Denizci Henry'nin de bulunduğu "Şanlı Nesil" olarak adlandırılan altı oğlundan dördünün mezarları bulunmaktadır. Daimi dostluğun inşa edildiği 1373 Anglo-Portekiz anlaşmasına dayanan ve karşılıklı destek anlaşması olan 1386 Windsor Antlaşması, İngiltere ve Portekiz arasında bir ittifak dönemi başlattı. İttifak, 1580'den 1640'a kadar olan İspanyol kralları döneminde açıkça sona ermesine rağmen, daha sonra yapılan özellikle 1654, 1660, 1661, 1703, 1815 ve 1899'daki anlaşmalarla pekiştirildi. 1943'te Winston Churchill, İngiltere'ye Azorlar'da temel haklar verildiğini duyururken 1373 anlaşmasına atıfta bulundu.

Porto'da evlendikten sonra, Philippa, John'un metresini mahkeme yoluyla daha sonra rahibe olacağı bir manastıra sürgüne gönderdi. V. John ve I. Joseph'inkiler de dâhil olmak üzere diğer kraliyet eşlerinin de benzer sorunları olacaktı. Mahkemede etkili olan Philippa, Ceuta'yı fethetme planını destekledi.

1385'te Aljubarrota'daki zaferi, Kastilya ordusunun geri çekilmesine ve aristokrasinin, o yıl Kastilya'da bulunan Valverde'de bir zafer daha kazanan John'un etrafında toplanmasına yol açtı. Halen Kastilyalılar tarafından tutulan Portekiz kasabaları teslim oldu. Kastilya Kralı I. John'un 1390'daki ölümü barışı garantiledi. Portekiz ile Kastilya arasındaki muhalefet ve bunların sırasıyla İngiltere ve Fransa ile olan iş birlikleri, Büyük Bölünme sırasında iki rakip papanın desteklemesini sağladı ve bu da farklılıkları arttırdı.

Dönemin savaşı, Orta Çağ dönemine ait tahkimatların Mağribilerden ziyade Kastilya veya iç savaşın istilasına karşı kullanılmasını sağlamaya yardımcıydı. Böylece, 1356-76 yılları arasında Porto etkileyici yeni surlara sahip oldu. Katedra-

lindeki Gotik manastır da on dördüncü yüzyıldan kalmadır. John ayrıca Bragança'daki kaleyi büyük ölçüde güçlendirdi. Sintra'da bir Mağribi kalesinde bir sarayı yeniden inşa etti.

Bu arada, Orta Çağ'ın son dönemlerine ait Portekiz'in kilit anıtı, manastırın yaklaşık 1430'dan itibaren bir dizi kraliyet morg şapelini içeren görkemli manastırların oluşturduğu Batalha'dır. Bununla birlikte, Portekiz Kralı I. John'un torunu I. Manuel (1495-1521), bunun yerine Belém'de Tagus sahiline yakın Jerónimos'ta büyük yeni bir manastır kurmak amacıyla taşındığı için bitmemiş durumdadır. 1501 civarında hizmete sokulan bu manastır, Portekiz'in dikkatinin okyanuslara odaklanmasında büyük bir önem teşkil etti.

Portekiz gücünün önemli bir sağlayıcısı ve tüm Portekiz hükümdarlarının içinde en uzun süre tahtta kalan olan John, yalnızca Aviz hanedanlığını kurmakla kalmadı, aynı zamanda Braganza'nın (Portekizce Bragança) atası oldu çünkü gayri meşru oğlu Afonso (1377-1461), 1443'te ilk Braganza Dükü oldu. Annesi Inês Pires, çeşitli kaynaklarda Yahudi bir ayakkabı tamircisinin kızı ve diğerlerinde ise soylu bir ailenin üyesi olarak tanımlandı.

Duarte (1433-8) vebadan öldükten sonra kral naibi olarak tahta getirilen V. Afonso döneminde (1438-81) kraliyet ailesi içinde yaşanan gerginlikler nedeniyle, I. John'un mirası 1449'da bir iç savaşı engelleyemedi. Bu erken ölüm özellikle Duarte'nin soyluların desteklediği ama pek rağbet görmeyen yabancı karısı Aragónlu Eleanor ile *cortes* tarafından desteklenen ve naip olan John'un oğlu Coimbra Dükü Peter arasında bölünmelere yol açtı. 1449 iç savaşında Braganza Dükü Afonso'dan büyük ölçüde etkilenen Afonso, Alfarrobeira Savaşı sırasında mağlup olan ve öldürülen amcası Peter'a sırt çevirdi. Bu, İngiliz Güller Savaşı'nın nispeten kısa bir Portekiz versiyonuydu.

Bu arada I. John, 1415'te Ceuta'yı geri alarak Portekiz'in Afrika'ya ilerleme yolunu başlatmış oldu. Deniz, bölünme değil, bağlanma olarak görüldü. Mağribilerin 711'den beri yaptıkları gibi, deniz yoluyla geri saldıracağına dair kısmi bir korku vardı, ama aynı zamanda onları geri püskürtmek ve özellikle Kastilya ile rekabette ilerlemek için de bir hırs vardı.

5. BÖLÜM

Genişleme Çağı: 1415 - 1580

Portekiz ve Afrika

Portekiz, özellikle balıkçılığa önem verdiği için denizle uzun süredir ilgileniyordu. Konumu ve tarihi sayesinde, İber Yarımadasının Atlantik potansiyelini ilk öne çıkaran İspanya değil, Portekiz olacaktı. Portekiz, Ceuta'nın 1415'te yakalandığı Fas'a müdahale etti ve 1419'da karşı saldırıyı bastırdı. 1418'de Papa V. Martin, Mağribilerden alınan toprakların Portekiz'de kalmasını onaylayan bir fetva yayımladı. Portekiz ayrıca Afrika'nın kuzeybatı kıyısı boyunca ve dışında yayılmacı bir deniz gücü haline geldi. 1420'de Madeira, 1439'da Azor Adaları ve 1462'de Yeşil Burun Adaları için keşif turu başlatan Portekizliler hepsi ıssız olan bu yerleri sırasıyla 1419 ve 1427 ve 1456'da keşfetmişlerdi.

1434'te fırtınalı Bojador Burnu'nun etrafında dolaşan Gil Eanes, güvenli olduğuna emin olduktan sonra Portekizliler 1440'larda Afrika kıyılarını modern Gine'ye kadar keşfettiler. 1441'de Cape Blanco'ya ulaşıldı ve 1444'te bugünkü Senegal'deki Cabo Verde yarımadasının (Cape Verde, Cap-Vert) etrafı dolaşıldı. Sonuç olarak, efsanevi *Rio do Ouro*'yu (Altın

Nehri) arayan Portekizliler, Sahra'yı geçerek çok daha fazla yerleşim yeri olan Batı Afrika'ya ulaştı.

Portekizliler, Senegal Nehrinin güneyindeki pek de zayıf olmayan kıyı krallıklarından köle baskınlarıyla güçlü bir direnişle karşılaştıklarını erkenden fark ettiler. Bunun yerine, ticaret daha başarılı bir erişim yoluydu ve daha fazla genişlemeyi finanse etmeye yardımcı oldu.

Denizci Henry (1394-1460)

John'un üçüncü oğlu ve Portekiz'in denizaşırı genişlemesinde kilit bir figür olan Henry, aslında Fas'ta Ceuta'yı ele geçirmekten daha ileri gitmedi. Bunun yerine, kısmen Mağribliler ile çatışmayı sürdürmek için keşifleri finanse etmek adına yöneticisi olduğu Mesih'in Tarikatı üzerindeki kontrolünü kullandı ve aynı zamanda bu amaca yönelik seyir uzmanlığına odaklanmaya çalıştı. Henry'nin Sagres'te kurulmuş olan saygın denizcilik okulu, fiziksel bir bina veya öğretim kadrosuna dair hiçbir kanıt bulunmaması nedeniyle bir efsane olabilir. Bununla birlikte, toplu denizcilik bilgisi anlamında bir "okul" vardı. Henry yönetiminde Portekizliler, Atlantik Alize rüzgârlarının modelini keşfettiler. 1415'te Ceuta'nın yakalanmasını teşvik eden Henry, kardeşi Duarte'nin (1433-8) yardımıyla oraya altın getiren kervanların Batı Afrika kaynaklarını bulmaya çalıştı. Son derece dindardı ve Kutsal Toprakları özgürleştirmek istiyordu ve hiç evlenmedi. Henry borç içinde öldü. "Denizci" ona sonradan verilen bir ünvandı.

Denizci Henry, yeğeni V. Afonso (1438-81) ve büyük yeğeni II. John (1481-95), yaklaşık 1467-70'te Nuno Gonçalves tarafından yapıldığı düşünülen ve Lizbon'daki Ulusal Sanat Müzesi'nde (Museu Nacional de Arte Antiga) sergilenen bir eser olan Adoration of St Vincent'ta görülmektedirler.

Batı Afrika kıyılarındaki Portekiz varlığı, Orta Batı Afrika'nın altınını ve diğer değerli eşyalarını Sahra'dan Kuzey Afrika'ya değil, kıyı antrepolarına yönlendirmeye sevk etti. 1452'de Batı Afrika'dan gelen altın, ilk altın *cruzado* sikkelerini basılmasını mümkün kıldı. On beşinci yüzyılın ikinci yarısında Portekizliler güneye doğru ilerledi. Fas'taki genişleme politikası nedeniyle "Afrikalı" olarak bilinen V. Afonso (1438-81), Afrika'da eklenen topraklar Algarve Krallığının mülkiyeti olarak görülmeye başlandığından 1471'de kendisini yalnızca Algarve değil, "Portekiz ve Algarve Kralı" olarak adlandıran ilk Portekiz kralıydı. Algarve, Avrupa'da da Afrika'da da Güney Portekiz toprakları olarak görülüyordu. Afonso yönetimindeki Portekiz, Fas'ta fetih faaliyetlerini etkin bir biçimde sürdürüyordu, ancak 1460'ta amcası Denizci Henry'nin ölümünden sonra devam etmedi. Afonso'nun oğlu II. John (1481-95) çok daha aktifti. 1482'de kurulan São Jorge da Mina ticaret üssünden elde edilen kâr, Diogo Cão ve Bartolomeu Dias gibi kişilerin sonraki seferleri finanse etti. Mina, tamamı Portekiz'de taş, kalas ve tuğlalarla prefabrike olarak hazırlanmış lojistik bir başarıydı. 1483'te Fernando Pó, Príncipe, São Tomé ve Ano Bom adaları keşfedildi ve alındı. Daha güneyde, Angola adını verdikleri yerin kıyısında bir yapı inşa ettiler. Ancak tek ilişkileri çatışma ve ticaret değildi. 1483'te Cão, Kongo Krallığına ayak basan ilk Avrupalı oldu. Barışçıl ilişkiler kuruldu ve 1491'de kral, I. John olarak vaftiz edildi. Hristiyanlık ve yerel dini unsurlar hızlıca yayıldı. Cão, 1486 civarında ikinci seferi sırasında öldü. Daha sonra Portekizli kâşifler, Dias öncülüğünde Afrika'nın güney sınırında bulunan Ümit Burnu'na ilerledi.

Başlangıçta Portekizliler salt devlet faaliyetlerine güvenmiyordu. Böylece Gold Coast'taki yapı, 1469'da Mina'nın varlıklı finansçıları olan Fernão Gomes deniz kaptanları ta-

rafından keşfedilmesiyle başladı. Ancak, Portekiz devleti kısa sürede çok daha büyük bir rol oynamaya başladı ve Mina'nın altın ticareti kraliyet tekeline alındı.

Gemi inşası ve denizcilikteki son gelişmelerden, özellikle de tekne yapımı, üçgen yelken ve dörtgen yelken tekniklerinin birleşimi olan Atlantik ve Akdeniz tekniklerinin birleşiminden ve ayrıca denizde lokasyon bulma konusundaki ilerlemelerden yararlanan Portekizliler, diğer deniz taşıtlarına göre avantajlar elde etti. Donanmadaki gelişmeler, onlara daha yüksek hız, gelişmiş manevra kabiliyeti ve kadırgalarla çatışmada büyük bir sorun yaratsa da rüzgâra yakın seyretme becerisi kazandırdı.

Bilgi Portekiz'in etkin olmasında önemli bir rol oynadı. Pusulanın kullanımı ve denizcilikteki diğer gelişmeler sayesinde, denizin haritasını çıkarmak ve bilgileri bir araya toplamak ve böylelikle okyanusun büyüklüğü ile insanın faniliği arasındaki ilişki üzerinde hiç olmadığı kadar fazla kontrole sahip olmak mümkün olmuştur. Portekizliler, denizcilikle ilgili bilgileri toplamak ve bunları rakiplerinden gizli tutmak için büyük bir çaba sarf etti. Ayrıca, on beşinci yüzyılda, teknolojik gelişmelerden maksimum etkiyle yararlanabilen deneyimli denizcilerden oluşan bir birlik oluşturmuşlardı.

Portekizli bir kaşif ve gizli ajan olan Pêro da Covilhã, 1487'de Kızıldeniz'den yelken açtı ve oradan önce Hindistan'a sonra da Afrika'nın doğu kıyısına, modern Mozambik'teki Sofala'ya kadar (1489) ilerledi. İslami güçlere bağlı yolu izliyordu. Ocak 1488'de Ümit Burnu'nu görmeden geçip Hint Okyanusu'na giren Bartolomeu Dias için durum farklıydı. Kraliyet sarayının bir efendisi olan Dias'a, Prester John'un hâkimiyetindeki yerleri bulması talimatı verildi. Boesmans Nehri'nin ağzına ulaştı ancak mürettebatı onu Hindistan'a

gitme planından vazgeçmeye zorladı. Başlangıçta Fırtınalar Burnu adını verdiği yer, II. John tarafından Ümit Burnu olarak yeniden adlandırıldı. Dias, 1500 yılında Cape'e ikinci yolculuğunda bir fırtınada battı.

Portekiz savaş gemileri, rakiplerine göre silah konusunda daha donanımlıydı. 1498'de Hint sularına varan Vasco da Gama, 20 Mayıs'ta, Kerala'daki Calicut limanı yakınına Asya savaş gemilerinin direneme gücü gösteremediği bombardıman topları taşıyan gemilerle demir attı. Portekizliler aslında ticaret için uğraşıyorlardı, ancak gelişleri yerleşik ticari ilişkileri bozarak çatışmalara yol açtı. Amiral gemisi São Gabriel'in bir modeli, Faro'daki denizcilik müzesinde görülebilir. Diğer grup Arap gemileri tarafından desteklenmesine rağmen, Portekiz'in lehine olan teknolojik boşluk 1502'de Calicut filosuna karşı zafer kazanmasına yardımcı oldu. Savaşta, Portekiz ateşli silahları, özellikle de su hattına doğru taşınan ağır toplar, karşı gemilerin girişimlerine engel oldu ve böylece rakiplerine karşı avantaj sağladı. Daha sonra Mısır Memlukluları, İspanya'nın Amerika'da karşılaşmadığı bir karşı koymanın parçası olarak Portekizlilere müdahale ettiler. Memluklular ilk başta başarılı oldular, ancak 1509'da Mısır filosu, Portekizliler tarafından Diu açıklarında ve Hindistan'ın batı kıyısında büyük ölçüde yok edildi. O yıl, Diogo Lopes de Sequeira komutasındaki bir Portekiz seferi Hindistan'dan doğuya giderek Malacca'ya ulaştı. Portekiz keşiflerinin sınırı olmayacaktı.

Portekizliler başlangıçta *nau* (büyük gemi) denen çok büyük bir geminin yanı sıra hızlı, denize elverişli ancak nispeten küçük, kıyı keşfi ve denizcilik için ideal bir karavela gemiye güveniyordu. Vila do Conde'deki gemi müzesinin karşısında demirleyen bir *nau* kopyasının yanı sıra müzede modeller ve ilgili sergiler bulunmaktadır. Daha sonra büyük mesafeler kat edebilen bir gemi olarak kalyonu geliştirdiler. Gövde geniş-

lik-uzunluk oranı azaltılmıştı, eski araçlara göre daha uzun ve dardı aynı zamanda daha hızlı ve daha güçlü manevra kabiliyetine sahipti. Ayrıca daha ağır silah yükü taşıyabiliyordu.

Portekizliler, 1510'ların ortalarından itibaren Hint Okyanusu'na kalyonlar getirirken, mallarını Hindistan'dan Portekiz'e taşımak için büyük gemilerini kullanmaya devam ettiler. 1518'de, bir Portekiz kalyonunun standart cephanesi otuz beş silahtan oluşuyordu. Göğüs göğüse çatışmanın etkisi de önemliydi, zafere götüren tek başına top tüfek değildi. Hindistan'da Jepara ve Gujarat filoları sırasıyla 1513 ve 1528'de bozguna uğratıldı.

Portekiz'in yayılmasının bir diğer önemli unsuru, güçlendirilmiş deniz üsleriydi. Onların modeli, antrepotları koruyan ve tekelci ticaret konumunu güçlendiren bir ada ve kale zinciri olan Akdeniz'deki Venedik Stato da Mar'dı. Portekizli denizciler, uzun süren Asya gidiş dönüş yolculuklarında Luanda ve Mozambik gibi bir dizi "ara istasyonda" güvenli bir şekilde ikmal yapabileceklerini biliyorlardı. Kısacası deniz gücü Portekiz üslerinin yayılması için bir kılıf oldu ve bu da Portekiz askeri ve ticari sistemlerini destekledi. Bu üsler, tıpkı 1571'de Hindistan'da Chaul ve Goa gibi yerel hükümdarlarının yaptığı gibi, saldırıya uğrayabilirdi, ancak deniz gücü olmadan üsleri deniz yoluyla engellemek mümkün değildi. Hint Okyanusu'na giren Portekiz, Afrika'nın doğu kıyısında, özellikle Kilwa (1505), Mombasa (1505), Sofala (1505), Mozambik (1507), Malindi (1520), Pemba (1520) ve Delagoa Körfezi'nde (1544) üsler kurdu. Aynı şekilde Hindistan'ın batı kıyısında da Cochin (1503), Cannanore (1505), Anjediva (1505), Chaul (1509), Goa (1510), Quilon (1512), Mumbai (1530), Diu (1535), Surat (1540) ve Damão (1558) kuruldu. Basra Körfezi'nde Bandar Abbas (1507), Bahreyn (1515), Hürmüz (1515) ve Maskat'ta (1550) üsler vardı ve son ikisi Körfez ağzında güçlü

bir konum sağlıyordu. Nitekim, III. John'a (1521-57) 'Kolonici' adı verildi. Yerel siyasetin karmaşık rolü, Portekizlilerin ilk olarak 1505'te karaya çıktıkları ve güneybatı kıyısındaki Kotte Krallığı ile bir ticaret anlaşması imzaladıkları Seylan'da (Sri Lanka) fazlasıyla sergilendi. Kotte Kralı Dharmapala, 1551'de Portekiz tahtının tebaası oldu ve 1580'de, öldüğünde krallığı Portekiz'e bırakmayı taahhüt etti. Bununla birlikte, 1590'larda, öldüğünde, Udarata'nın iç krallığı tüm ada yönetimde hak iddia ederek Portekizlileri sürmek için savaşmaya başladı. Seylan'daki durum, yerel yöneticilerle ittifakın değerli ama aynı zamanda istikrarsız olabileceğini gösterdi. Aynı durum başlangıçta İran'la Portekiz iş birliği için de geçerliydi. Safeviler, güç ve ilgi merkezlerinden uzak olan Hürmüz'de Portekiz'in konumunu kabul etmişlerdi. Bu arada Portekiz, Osmanlılara (Türklere) ve Özbeklere karşı kullanması için Safevilere bombardıman silahları verdi. Portekizliler 1528'de donanmasını yendikleri ve Babür yayılmasına karşı yardım isteyen Gujarat Sultanı Bahadır Şah için 1535'te Diu'da bir kale inşa ettiler.

Sağlam kaleler inşa ederken güç temelli iş birliği sayesinde Malindi hükümdarının 1589'da Mombasa'yı ele geçirip orada şeyh olmasına yardım etmesi Portekiz'in Doğu Afrika'daki statüsüne fayda sağladı.

Portekizliler daha doğuda büyük bir ticari ve İslami şehir olan Malacca'da varlıklarını kabul ettirdiler. Şehrin çok sayıda tunç topu vardı, ancak 1511'de Portekiz topları üstün olduğunu kanıtlarken, iyi koordine edilmiş ve kararlı bir Portekiz kuvveti, ateş gücü kadar mızraklarına da güvenerek sultanın savaş fillerini yendi.

Portekizliler, fethetmekten ziyade ticaret yapmak için Hint Okyanusu'na geldiler. Ticaret koşullarını belirlemek ve hatta

dikte etmek için şiddet, rakipleri dışlayarak, onların toprak kazanmasına fırsat vermeyecek biçimde uygulanıyordu. Portekizliler, Asya'nın büyük bir bölgesel gücü olmalarını sağlayacak olan insan gücünden yoksundu. Portekiz'in nüfusu fazla değildi –yaklaşık bir milyon ve özellikle daha az uzak olan Brezilya'ya olmak üzere birçok yere göç fırsatı vardı. Tropikal hastalıklar Hindistan'a giden Portekizlilerin çoğunu öldürdü üstelik bir de kadın göçmen kıtlığı vardı.

Doğu Hint Adaları'nda, Ternate (1522), Solor (1562) ve Tidore'da (1578) Portekiz'in baharat üretimine doğrudan erişimini sağlayan güçlendirilmiş ordugâhlar kuruldu. III. John'un baharat ticaretindeki rolü onun "Biber Kralı" olarak anılmasına yol açtı.

Çin'de Makao'da (1557) ve Japonya'da Nagazaki'de (1570) güçlendirilmiş mevkilerden ziyade ticari üsler kuruldu. 1580'lerde ticaretin, Japonların Portekiz köle ticaretine ilişkin bir açıklamasında ortaya koyduğu gibi, birçok anlamı vardı:

"Yüzlerce erkek ve kadın satın alıp kara gemilerine bindirip götürüyorlar. Ellerine ve ayaklarına zincirler geçirip gemilerinin ambarlarına atıyorlar. Azapları cehennemdekilerden beter. Cehennemin yeryüzünde tecelli ettiği söylenir. Yerli Japonların onları taklit ederek yollarını öğrendiklerini ve kendi çocuklarını, ebeveynlerini, karılarını ve kızlarını sattıklarını duyuyoruz."

1518'de, resmi statüye sahip, önde gelen Portekizli bir haritacı olan Pedro Reinel, 1511'de Java ve Moluccas seferinde çizdiği Hint Okyanusu haritasından sorumluydu. Portekiz'in bu sulara yaptığı keşifler kendi bilgilerini üretmelerine ve haritaların kopyalarını yerli rehberlerden almalarına yol açtı. Sebastião Lopes tarafından yaklaşık 1565 tarihinde Portolan atlasında yapılan Hint Okyanusu haritaları, Sumatra gibi kıyı

şeridinin farkındalığını yansıtıyordu. Dahası, imparatorluğun büyüyen çok merkezli yapısının bir örneği olarak Goa, Portekiz haritacılığının bir merkezi haline geldi.

Hint Okyanusu yolunda, Pedro Álvares Cabral komutasındaki bir Portekiz seferi, 1500 yılında Brezilya'yı "keşfetti" Başlangıçta Vera Cruz (Gerçek Haç) ya da Terra dos Papagaios (Papağan diyarı) olarak adlandırıldı. 1503-5 yıllarında Grão Vasco (Büyük Vasco) olarak bilinen Vasco Fernandes tarafından resmedilen ve Viseu'daki müzesinde sergilenen *The Adoration of the Magi*'de Brezilyalı bir Kızılderili üç kraldan biri olarak tasvir ediliyor. Yine de Brezilya'da, Portekizliler tarafından, büyük ölçüde Fransız denizcilerin istilalarına karşılık verdikleri 1530'lara kadar etkin bir faaliyet gösterilmedi. Uzman okçular olan ve orman savaşına iyi adapte olmuş hareketli savaşçılarına karşın değersiz tüfeklere sahip Tupinambá ve Tapuya'ya karşı yavaş ilerleme kaydettiler. Ancak kabileler arasındaki rekabet ve bazılarının ittifakı Portekizlilere yardımcı oldu. São Paulo, koloninin kaptanlıklar (vilayetler) altında örgütlendiği yıl olan 1532'de kuruldu. 1549'da Bahia başkent oldu ve 1565'te Rio de Janeiro kuruldu.

1498'de João Fernandes Lavrador ve Pêro de Barcelos tarafından Kuzey Amerika kıyıları ve özellikle Labrador kıyılarının kuzeydoğu keşfine rağmen, Portekiz'in daha kuzeyde, Yeni Dünya'da bölgesel bir etkisi olamadı. Ancak balıkçılık bilgisi ile önemini garanti altına aldı. Bu durum özellikle Portekizli balıkçıların büyük miktarlarda morina balığı bulduğu ve Portekiz'de satmak üzere tuzladığı Newfoundland açıklarındaki Grand Banks'ta görülebiliyordu. Başta önemli tuz tavalarının bulunduğu Aveiro olmak üzere birçok limanda refah sağlandı. Ancak, 1575'te bir fırtına limanı tıkayan bir kum bariyeri oluşturdu. Yakındaki İlhavo'da bir deniz müzesi bulunmaktadır.

Portekiz hedeflerinin hepsini vuramadı elbette. 1510'da Hindistan'daki Calicuta'ya saldıran Fernando Coutinho, mağlup edilip öldürüldü. Özellikle, İslami deniz donanmasının Hint Okyanusu'na giden ana yolu olduğu için büyük önem taşıyan Kızıl Deniz'e ilerleme girişimi başarısız oldu. Portekizliler Mekke ve Medine'yi ele geçirmede başarılı olsaydı, büyük bir prestij kazanacak ve Kudüs'ün yeniden ele geçirilme davasına yardımcı olacaktı. Ancak Goa (1510) ve Malacca'da (1511) başarı sağlayan ve 1509'dan 1515'e kadar Hint Adaları genel valisi olan Afonso de Albuquerque, 1513'te Aden'de başarısız oldu. 1529'da Aden Emiri baskı altında Portekiz tebaası olmayı kabul ettiyse de Portekizliler 1517'de Aden ve Cidde'de ve 1541'de Süveyş'te başarısız oldu.

Hıristiyanların Yayılması

Hıristiyanların yayılması, Portekiz içinde ve dışında büyük çaba harcanan önemli bir meseleydi. Denizci Henry, Kutsal Topraklar'a bir hac yolculuğu planlayan V. Afonso ve I. Manuel gibi son derece dindardı. 1455'te Portekiz bir papalık fetvası ile Prester John'a ait olan topraklar dışında Afrika'da "keşfettiği" yeni yerler sebebiyle ödüllendirildi. Portekizliler 149"den itibaren Hindistan'a gelişlerini haklı çıkarmak için başlangıçta Havari Thomas'ın mirasını yerine getirdiklerini söylediler. İddiaya göre, orada Thomas'ın kutsal emanetleri bulunmuştu, ancak esasen Kraliyet orada bulunan yerel Hıristiyanları baskıdan kurtarmak ve tüm Hıristiyanları papalık altında toplamak istiyordu. Kerala'daki Cochin'de bu tarihi hatırlatan yerler bulunmaktadır.

Portekiz, Hıristiyan dünyası ile İslam arasında gelişmekte olan bir başka dini sınırda kilit rol oynadı: 1541'de gönderilen Portekizli silahşorlar, Hıristiyan Habeşistan'ın 1540'ların baş-

larında Adal'ın yayılmacı İslam saltanatının saldırılarına karşı direnmesine yardım etti. Dahası, 1538'de Diu'da, 1552'de Hürmüz'de ve 1593'te Afrika'nın Swahili kıyılarında Osmanlı (Türk) saldırıları püskürtüldü. Osmanlılar, 1517'de Memlukluları yendikten sonra Kızıldeniz'de yönetimini ele geçirdikleri Mısır'ı korumak ve ardından Portekizlileri oradan sürmek için Hint Okyanusu'na girdiler. Aden'deki Portekiz müttefiki öldürülmüş ve bölge 1538'de ele geçirilmiş olsa da Osmanlı daha fazla yayılamayacağını anladı. Portekiz ise çok daha geniş alana yayılabilecek durumdaydı. Osmanlı'nın Portekiz'in Kuzey Sumatra'daki İslami rakibi Aceh'e katılma planları, pek çoğu başarısız olan Osmanlı projelerinden biriydi.

Din vurgusu önemliydi. Hem Portekiz hem de İspanya, kendilerini inancın savunucuları olarak gördükleri rollerine büyük önem veriyordu. Bu, onları yurt içinde, Hıristiyan dünyası içinde ve daha uzak yerlerde birbirine bağladı. Başlangıçta Protestanlığa hoşgörü yoktu ve Yahudilere ve Müslümanlara karşı gittikçe sertleşen bir tavır vardı. İspanyol baskısıyla 1497'de Yahudileri sınır dışı eden Manuel, Portekiz'de kalanların Hıristiyan olmasını zorunlu kıldı. Din değiştiren bu insanlara *conversos* denildi.

Süreç şiddet dolu ilerliyordu. 1506'da kanlı bir katliam yaşandı. Sinagoglar ele geçirildi, Tomar'da bir tanesi önce hapishane olarak kullanıldı ve daha sonra bir şapel haline getirildi. Şimdi ise bir Yahudi müzesi. Porto'da, Yahudi mahallesine ait olan bir araziye 1539'da São João Novo Kilisesi inşa edildi. Bragança'daki Yahudi mahallesinin ayakta duran kalıntıları bu çağdan kalmadır. Kaçanların çoğu, başta Amsterdam olmak üzere Fransa ve Hollanda'ya gitti.

III. John döneminde (1521-57) papalık ile güçlendirilmiş ilişkilerin bir parçası olan Engizisyon, 1536'dan itibaren

önemli bir rol oynamaya başladı. O yıl yayımlanan bildiriler, kâfir olduklarından şüphelenilenler aleyhine yapılan suçlamalara çanak tuttu ve suçlularla ilgili bilgilerin saklandığı tespit edilirse hapis cezası verildi. "Yeni Hıristiyanlar" çocuklarını vaftiz etmek zorunda kaldığından, onları döneklik ve sapkınlıkla suçlamak mümkündü. Engizisyonun Yahudileşenler olarak adlandırdığı kişilerin yanlış dönüşüm işaretleri, cumartesi günü beyaz veya düzgün giyinmek, cuma günü evi temizlemek veya süpürmek ve domuz eti, balık derisi ve tavşan yememek olarak listelenmişti. Din değiştirmeyen Yahudiler, genellikle işkenceyi izleyen bir duruşmanın ardından diri diri yakılma riskini aldılar. Çok az kişi beraat etti, ancak uzak bölgelerdeki, özellikle kuzey uçlarda gizlice dinlerini sürdürenler Yahudiliğin devam etmesini sağladı. Engizisyon, özellikle Coimbra'daki *Pátio da Inquisição* ile yer adlarına damgasını vurdu. Lizbon'da, *Terreiro do Paço*'da ve Engizisyon karargâhının bitişiğinde bulunan Rossio Meydanı'nda kâfirler yakılarak öldürüldü.

Portekizliler, yurtdışında kendi kolonilerinde dini propagandaları desteklediler. Cizvitler, 1554'te São Paulo'da inşa edilen kilisede olduğu gibi burada da önemli bir rol oynadılar. 1598'de Coimbra'da kurulmuş ve Cizvit azizlerinin resimleriyle süslenmiş bir bina olan yeni katedralde olduğu gibi Portekiz'de de önemli kiliselerin inşaatçıları oldular.

Portekiz'in rolünün zaferi, Lizbon'un batısında bulunan Belém'de, 1502 ile 1572 yılları arasında inşa edilen çok süslü Jerónimos Manastırında en canlı şekilde görülebilir. Burası üç bölümlü bir kilisenin bağlı olduğu büyük bir manastır kompleksidir. Kızılderililere giden yeni rotanın anısı için Manuel tarafından yaptırılan kilisede Vasco da Gama ve Luís Vaz de Camões'in mezarları bulunmaktadır. Şair, 1572'de yayımlanan Gama'yı kutladığı *Os Lusíadas* (*The Lusiads*) adlı epik

eserinde, kâşiflerin çileleri ve zaferlerini, Cervantes ve Shakespeare ile karşılaştırılabilir bir simgesel ağırlık ve keskin bir dille anlattı. Jerónimos Manastırı'ndaki egzotik revaklar büyüleyicidir ve aynı zamanda, Manuel ile ilişkili bir seyir cihazı olan astronomi küresi ve bazı yolculukları finanse eden askeri bir düzen olan Mesih'in Nişanı haçı Keşif Çağı'nı sembolize eder. Rönesans Klasisizminin motifleri dekorasyonda ağır basmaktadır.

Yakınlarında bulunan ve Tagus'a doğru uzanan Belém Kulesi, Lizbon Limanı'nı Atlantik'ten gelecek saldırılara karşı korumak için tasarlandı. Bir taş gergedan, 1515'te Manuel tarafından Papa X. Leo'ya gönderilen canlı gergedanı temsil ediyor.

Manueline mimarisi bu eserler, bir dizi faaliyeti finanse eden zenginliğin yanı sıra bir güven duygusunu da yansıtıyor. Diğer önemli eserler arasında Tomar'daki Tapınak Şövalyeleri kompleksinin bölümleri, özellikle kilisedeki üst koro yeri, Setúbal'daki *Igreja de Jesus*'un iç kısmı ve Braga Katedralinin çatı kuleleri ve sunak parçası bulunmaktadır. Coimbra'daki Santa Cruz Manastırının Manueline papazlar meclisi, keşfi anlatan bir duvar süsünden oluşuyor. Porto'daki on altıncı yüzyıl Misericórdia kilisesinde bulunan *Fons Vitae* (*Yaşam Çeşmesi*) tablosu Manuel ve ailesini çarmıha gerilmiş Mesih'ten akan bir kan pınarının etrafında gösteriyor. Dönemin başlıca sanatçıları arasında Viseu ressamı Vasco Fernandes (yaklaşık 1475-1542) sayılabilir. 1506-11 yıllarında Lamego Katedrali apsisi için yaptığı yirmi eserden beşi, eski piskoposluk sarayındaki müzede günümüze ulaşır ve gerçekçiliği ve harika renkleriyle kalitesini gözler önüne serer. Viseu'da resimlerinden oluşan bir müze bulunmaktadır. Kuzey Rönesansı'nın Flaman ressamlarının, özellikle natüralizm ve ışık kullanımındaki etkisini göstermektedir.

Gotik tarzın son rüzgârı olan Manueline'i, III. John döneminde, daha ölçülü Rönesans tarzı izledi. Bu değişiklikten çok daha geniş bir anlam okumamak önemlidir, ancak bu kısıtlama, John yönetiminin, tutumlu ve masraf karşıtı mevzuatında bulunan tasarruf ölçüsü ve Engizisyon desteği ile uyumluydu. Süsleme mimaride daha az önemli hale geldi. Bununla birlikte, Manueline tarzı on dokuzuncu yüzyılın sonlarında neo-Manueline mimari özellikleriyle, Pena Sarayı, özellikle Triton Kemeri ve Arap Odası gibi örneklerle yeniden canlandırıldı.

Bu arada ibret verici bir tarih sunuldu. Manuel Portekiz'in ilk kralının hayatını ve eylemlerini anlatması için tarihçi *Duarte Galvão Crónica de El-Rei D. Afonso Henriques*'i görevlendirdi. 1505'te tamamlanan bu çalışma, 1139'da Ourique'de Mağribilere karşı kazanılan zaferin yanı sıra 1147'de Lizbon'un Mağribilerden ele geçirilmesini anlatıyordu. Böylece Hristiyan inancının geleneksel koruyucusu olarak kraliyetin rolü netleşti ve bu rolü haklı gösteren bir başarı elde edildi. Bu yorum, papalığın okyanus ötesi toprak iddiaları nedeniyle Hıristiyan dünyasının savunucusu olarak İspanya ile Portekiz arasında hakemlik yaptığı bir zamanda Portekiz'in denizaşırı genişlemesi ve aynı zamanda komşu İspanya ile rekabeti nedeniyle prestij açısından önemliydi. Kiliseye destek, Évora'nın 1544'te bir başpiskoposluğa yükseltilmesi ve Algarve'nin Sevilla'nın İspanyol başpiskoposluğundan transferinin sağlanmasını içeriyordu. Évora'ya 1550'de bir üniversite kazandırıldı. 1573'te Kral Sebastian, Ourique'deki zaferin anısına Castro Verde'deki Kraliyet Bazilikası'nın yapılmasını emredecekti.

Yarımadada Siyaset

Kastilya ile ilişkilerin kolaylaşması, Portekiz'in yayılmacı

politikasına çok yardımcı oldu. Başlangıçta, köklü bir model oluşturmak açısından ilişkiler zayıftı. Nitekim Portekiz ve Kastilya, 1475-9'da Kastilya'nın veraset savaşında karşı karşıya geldi. Kastilya Kralı IV. Henry'nin (1454-74) üvey kız kardeşi Isabella'nın hak iddiasına, Henry'nin muhtemelen gayri meşru kızı olan üvey yeğeni Joanna la Beltraneja itiraz etti. Isabella, Aragón (tahtın kesin varisi kuzeni Ferdinand ile evliydi) ve Portekiz Kraliçesi Joanna (kendisini Kastilya ve Leon Kralı ilan eden amcası V. Afonso ile evliydi) tarafından desteklendi. Aristokrasi bölündü. Veraset, savaşla Isabella lehine kararlaştırıldı. Afonso Portekiz'i neredeyse iflas ettirdi.

Bundan sonra ilişkiler gelişti ve Avrupa dışında iki güç anlaşmaya vardı. 1479'da Alcáçovas Antlaşması ile Kastilya, Gine ve Gold Coast'taki ticaret haklarını Portekiz'e teslim etti. 1481'de bir papalık fetvası ile onaylanan bu anlaşma, İspanyolların uzun süredir köle satın alma isteğinin bir yansımasıydı ve Kastilya için avantajlı olan, Papa VI. Alexander'ın 1493 fetvasını doğrulayan bir antlaşma olan 1494 Tordesillas Antlaşması ile İspanyol ve Portekiz bölgeleri arasında yeni "keşfedilen" toprakların bölünmesine onay verilmiş oldu. II. John (1481-95) bu revizyonu güvence altına almak için güç tehdidini kullandı. Bu bölünme ile doğudaki topraklar Portekiz'e ve batıdakiler Kastilya'ya verildi. Afrika, Hint Okyanusu ve daha sonra aslında Brezilya olarak "keşfedilen" yer Portekiz'e verildi. John, Afrika'nın yayılmasına odaklanmak için Kastilya hırslarından uzaklaştığı için ilişkiler rahatlamıştı.

John'un oğlu Afonso, 1491'de on altı yaşında Tagus kıyısında bir at kazasında öldü, ancak Aragon Kralı Ferdinand ve Kastilya Kraliçesi Isabella'nın kızı Isabella ile evlenmesi yoluyla İspanyol mirasına hak iddia etmesi ile ilgili endişeleri olan İspanyol ajanlar tarafından öldürüldüğü söylendi. Karısı ve İspanya hükümdarlarının muhalefeti karşısında, gayri

meşru oğlu Coimbra Dükü George'u meşru kılmayı başaramayan John, tahtını kuzeni ve kayınbiraderi I. Manuel (1495-1521) olarak anılacak olan Beja Dükü Manuel'e bıraktı. Manuel'in ağabeyi, Viseu Dükü Diogo, 1484'te, büyük soyluların güçlerini sınırlamaya çalışan II. John tarafından bıçaklanarak öldürülmüştü. John, 1483'te, Dük'ün iktidarının merkezine yakın olan Évora'da, vatana ihanet suçlamasıyla Braganza Dükü II. Ferdinand'ın kafasını kesmişti.

Saragossa Antlaşması (1529) ile Portekiz ve İspanya'nın çıkarlarını belirlemek ve genişleme alanlarını açıklığa kavuşturmak için Doğu Asya'da Tordesillas'a karşılık gelen bir sınır çizgisi sağlandı. Bu süreç, Portekiz faaliyetlerinin potansiyel riskini ve maliyetini önemli ölçüde azalttı. Bu sonuç, Portekiz kraliyet ailesi ile Habsburglar arasındaki hanedan evlilikleriyle daha da güvence altına alındı. Manuel, 1497'de Prens Afonso'nun dul eşi Isabella ile evlenirken, I. Manuel'in oğlu III. John (hüküm sürdüğü yıllar: 1521-57) 1525'te Avusturyalı Catherine ile evlendi; Manuel'in kızı Isabella, 1526'da V. Charles'la evlendi. Bu, II. Philip'in İspanya'nın Portekiz tahtına ilişkin nihai iddiasında önemli bir rol oynadı. Ve John'un kızı Maria Manuela, 1543'te müstakbel II. Philip ile evlendi. Portekiz ve İspanya'nın on altıncı yüzyılın çoğundaki iyi ilişkileri ile önceki ve sonraki zor ilişkiler arasındaki zıtlık önemliydi.

Portekiz'in Hint Adalarındaki rolü Portekiz'e hem zenginlik hem de güçlü bir misyon duygusu getirdi. Her ikisi de muhteşem kiliselerin inşasında kendini gösterdi. "Kraliyet beşte biri" (köleler dâhil değerli metaller ve eşyalardan yüzde 20 vergi alınması), monarşinin ticaretten büyük bir servete kavuşmasını sağladı. Bu süreç, Lizbon'da başlayan ve sona eren ticaretin kontrol edilmesinin nispeten kolay olduğu ölçüde desteklendi. Porto ve Algarve limanları bu role

dâhil edilmedi. Lizbon'da nehir kıyısındaki kraliyet sarayında kurulan *Casa da India* ve *Casa da Guiné e da Mina*, aynı kişi tarafından yönetilen devlet tekelinin bir parçasıydı ve çeşitli hazineleri ve yöneticileri vardı. Bu yönetimler yükleme ve boşaltma işlemlerini gözetip denetlemiş ve sözleşmeler, vergilendirmeler gibi tüm ticari konuları ele almıştır. Donanma cephaneliği olan *Armazém da Guiné e Indias* (Gine Ambarları ve Hint Adaları), tersanelerden deniz haritalarının tedarik edilmesine kadar denizcilik meselelerini ele aldı. Bunun içinde, hidrografik ofis kaptanlara verilen çizelgelerin iade edilmesini sağlamaktan sorumluydu. Doğruluğu artırmak adına, geri dönen kaptanların dikkatle incelemeleri için çizelgelerini ve seyir defterlerini teslim etmeleri bekleniyordu.

Kraliyetin zenginliğinin yanı sıra, bazı kâşifler de refah içindeydi. Hayatta kalanlar ve zenginleşenler zamanla toprak sahibi oldular ve muhteşem evler inşa ettiler. Montemor-o-Velho'da bulunan Diogo de Azambuja'nınki gibi mezarlar da bıraktılar. İmparatorluk ve ticaretin ülkeye zenginlik ve hareketlilik getirmesinin yanı sıra Lizbon sokaklarının, Afrikalılara Güney Asyalılar ve Brezilyalıların da katılmasıyla, daha kozmopolit olmasını sağladı. Gemi yapımı, örneğin Vila do Conde'de geliştirildi.

Okyanus ötesi genişleme, cesareti olanlar için özel fırsatlar sağladı. 1590'larda Portekizli bir paralı asker olan Diego Veloso, Kamboçya'nın kontrolünü ele geçirmeye çalıştı, ancak 1599'da devrildi. O yıl, Arakan Kralı'nın hizmetine giren Portekizli bir maceracı olan Filipe de Brito, Thanlyin (Syriam) valisi oldu. Bağımsızlık kazandı, 1602'de Portekiz tarafından tanındı ve 1613'te Birmanya Thanlyin'i başarıyla kuşatana kadar kontrolü elinde tuttu. Brito kazığa oturtuldu.

Portekiz Dramasının Babası

Muhtemelen Guimarães'de doğan oyun yazarı Gil Vicente (yaklaşık: 1465-1536) I. Manuel ve III. John saraylarına bağlıydı ve II. John'un dul eşi Leonor'un himayesi altındaydı. 1502'de oynanan ilk oyunu, Çobanların Hayranlığı'ndan esinlenilmiştir. Oyuncu ve yazar, 1536 yılına kadar saray oyunları üretti. Dini oyunların yanı sıra komediler ve trajikomediler yazdı. Sosyal grupların kusurlarını da dâhil olmak üzere insani kusurları hicvetmiştir. Tüm çalışmalarının ilk baskısı 1561-2'de Lizbon'da yayımlandı, ancak Engizisyon onun etkisini sınırlamaya çalıştı.

Sahra Altı Afrika'da Başarısızlık

Bu arada Portekiz, Afrika'da da yayılma peşindeydi. Kıyılarda yerleşimi sağlamakla beraber Mozambik ve Angola'nın iç kısımlarında başarısız olundu. Her ikisinde de Portekizliler etkili savunmayla ve zor çevre koşullarıyla karşı karşıya geldi. Portekiz bombardıman topunun Afrika toprak surları üzerinde çok az etkisi olduğu kanıtlanırken, tüfeklerin yavaş ateş hızı ve Afrika savaş alanının açıklığı ateşli silahların etkinliğini azaltıyordu ve bu nedenle Portekizliler yalnızca yerel birlikler tarafından desteklendiğinde başarılı olabildiler.

1575 yılında Portekiz, Atlantik kıyısının o bölgede tek doğal liman olan Luanda'da bir üs kurduğu ve başka hiçbir Avrupa üssünün bulunmadığı Angola'da, Ndongo iç krallığı ile bir ittifaka girdi ve 1579'da ağır kayıplarla oradan sürülünce, 1580'de Ndongo'da ilerlemek için Kongo Krallığı ile mevcut ittifaklarını kullandı, ancak yenildi. Bundan sonra Portekizliler Kongo ittifakını ve Kwanza Nehri üzerindeki deniz güçlerini, birkaç yerel yönetimi Ndongo'dan ayrılıp Portekiz'le ittifaka geçmeye ikna etmek için kullandı. Onların

yardımıyla, 1582'de Massangano'da bir Ndongo birliği yenildi. 1590'da Ndongo'nun ana bölgesine geniş çaplı bir saldırı düzenlendi, ancak Portekiz birliği Lukala Nehri yakınlarında tamamen yenilerek Portekiz ittifak sisteminin çökmesine yol açtı. 1599'da müzakere edilen bir barış, Portekizlileri büyük ölçüde kıyıya hapsetti. Portekizlilerin çatışmadaki rolü kısmen ateşli silahlara dayanıyordu, ancak kılıç ustaları olarak yetenekleri muhtemelen daha önemliydi ve savaşta, kanatlara konuşlandırılmış yerel okçularla, ağır bir piyade çekirdeği oluşturdular.

Hastalık, bilhassa Zambezi Vadisi'nde, gerçek bir sorundu. 1571-3'te Mutapa'da altın bulmak için vadiye yapılan bir keşif gezisinde, 700 silahşorun çoğu hastalıktan hayatını kaybetti ve hiçbir altın madeni bulunmadı. Hastalık hem askerlerin hem de atların ölümüne sebep olurken ikincisi süvari mevzilendirme olasılığını da etkiliyordu. 1575-90'da Angola'da görev yapan Portekizli askerlerin yaklaşık yüzde 60'ı hastalıktan öldü. Hayatta kalanların çoğu ya öldürüldü ya da terk edildi.

Portekizliler, İspanyolların Yeni Dünya'daki başarısını açıkça taklit etmeye çalıştılar. Ancak, Sahra-altı Afrika'da girilen kara savaşlarında Avrupa askeri sisteminin etkisizliğini ortaya çıkardılar. Çevre, Yeni Dünya'dan çok daha vahşiydi. Meksika ve Peru kalabalıktı ve işgalcilere bol miktarda kaynak sağlayabilecek iyi gelişmiş bir tarım sistemine sahipken, Afrika'da benzer kaynaklar, yağmalanacak yiyecekler ve yollar yoktu. Meksika ve Peru da politik olarak daha merkezileşmişti ve hükümdar ele geçirildiğinde yönetimi devralmak daha kolaydı. Afrika'nın çoğu için durum öyle olmadı. Portekizliler ayrıca Afrikalıları Portekiz'in çelik silahları kadar iyi işlenmiş demir ve kesinlikle Yeni Dünya'nın odun ve obsidyeninden daha iyi silahlarla silahlanmış buldular.

Fas'ta Afet

Ancak asıl başarısızlık Fas'ta yaşandı. Orada savaşmak, Portekizlilerin okyanusu sınır olarak görmediklerini, ancak yakınlığın önemli bir unsur olduğunu hatırlattı. Portekiz Fas'ta, Hint Okyanusu'ndan çok daha fazla çaba sarf etti, ancak ikincisi, tarihi kayıtlarda daha önemli olarak yer aldı. 1502'de Vasco da Gama'nın Hindistan'a ikinci yolculuğunda yirmi gemi vardı, Afonso de Albuquerque 3000 Portekizli adamla büyük bir filo istedi ve 1513'te 1000 Portekizli ve 700 Malabar okçusu ile Aden'e saldırdı. Buna karşılık, sayılar muhtemelen abartılı olsa da Portekizlilerin 1471'de Fas sahilinde Arzila'yı ele geçirmek için 400 gemi ve 30.000 asker kullandığı iddia ediliyor. Africano lakaplı V. Afonso'nun (1438-81) güçlü desteğiyle Portekiz kuvvetleri 1458'de Alcácer, 1471'de Larache ve Tangier'i (1437, 1463 ve 1464'te Tangier'i ele geçirmede başarısız olduktan sonra), 1505'te Agadir'i, 1508'de Safi, 1513'te Azamor ve 1514'te Mazagão'yu alarak Fas'ın Atlantik kıyısındaki çoğu şehrinin kontrolünü ele geçirdi. Portekizliler böylelikle bölgenin ticaretini ele geçirmeye ve sahile hâkim olarak iç kısımları kontrol etmeye çalıştılar.

Portekizliler sadece silahlarının sayısı ve kalitesi açısından değil, aynı zamanda taktiksel uzmanlık açısından da üstündüler. Ancak, Fas'taki büyük bir değişiklik durumu değiştirdi. Fas'ın büyük bir kısmından daha güçlü rakipler olan Sa'diler Fez Wattasidleri bölgeden sürdü ve uzun namlulu silahlarını ve tarla topçularını kendi kuvvetlerine entegre ederek ve savaşları için birleşik piyade-süvari taktikleri geliştirerek Sa'diler ordularını geliştirdi. Ayrıca, hafif süvarileri daha ağır Portekiz süvarilerine göre esnekti. Sa'diler 1541'de Agadir'i ele geçirdi ve Portekizliler Safi'yi (1542), Azamor'u (1540) ve Arzila'yı (1549) terk etmek zorunda kaldı.

1554'te, babasının ölümünden on sekiz gün sonra doğan Sebastian, babası Prens John'un erken ölümü nedeniyle 1557'de tahta çıktı. Azizler gününde (20 Ocak) doğduğu için adı Sebastian oldu. Çok dindar bir çocukluk geçirdi ve Fas'ı bir haçlı seferi olarak gördü. Sebastian, Fas içindeki bölünmelerden faydalanmaya çalıştı. Hükümdar Muhammed el-Mutawakkil, 1576'da Türk desteği alan amcası Abdülmelik tarafından tahttan indirilmiş ve Sebastian'ın yardımına başvurmuştu. Bağımlı bir hükümdarlık kurmayı uman toy Sebastian, komutanlarının tavsiyelerine karşı gelerek 1578'de 17.000 kişilik ordusunu Fas'ın içlerine doğru yönlendirdi.

Sayıca ciddi anlamda az olmasına rağmen Sebastian, Fas süvarilerine karşı başarılı elde edeceğine inanıyordu. 4 Ağustos'ta el-Qasr-al-Kabir/Alcácer-Quibir'de (Üç Kral Savaşı) Savaşı'na girdi. Sebastian, piyadelerini kanatlarda süvariler ve önde topçular olmak üzere büyük bir birlik olarak konuşlandırdı. Fas ordusu, silahlı süvariler de dâhil olmak üzere, geride ve yanda konuşlanan silahlı hatlardan oluşuyordu. Faslılar, savaşı atlı arkebüzlerden acımasız saldırılarıyla başlattı ve desteklenmeyen Portekiz topçuları istila edildi. Ancak Portekizli piyadeler iyi bir mücadele vererek Faslı piyadelere sert baskı yaptı. İkinci bir Fas süvari saldırısı, Portekiz süvarilerini her iki kanatta da geri püskürttü, ancak sonra Faslılar yine ivme kaybetti. Portekizli piyadelerin yeniden saldırması, sol kanatlarında Faslıların büyük bir etkiyle saldırdığı bir boşluğun açılmasına izin verdi. Fas süvarileri daha sonra Portekiz'in sağ arka kanadının bütünlüğünü bozmayı başardılar ve Sebastian'ın ordusu parçalandı. Bu, 1437'de Tangier'e yapılan seferde Portekiz ordusunun teslim olup aç bırakıldığı ve Ceuta'ya iade sözünün tutulmadığı seferden daha da kötü bir felaketti. 1578'de yetenekli ve disiplinli Fas kuvveti, üstün liderlik, disiplin, daha esnek birimler ve taktikler ve savaş

bilgileri sayesinde ezici bir zafer kazandı. Kral öldürüldü ve tüm ordu ya öldürüldü ya da esir alındı. Esirlerden bazıları, 1590-1'de Fas'ın Sahra boyunca başarılı ilerleyişine ve Nijer Vadisi'nin işgaline katıldı.

Bununla birlikte, Sebastian'ın bir mağarada hayatta kaldığına ve Portekiz'e geri döneceğine dair tahminler ve efsaneler, örneğin João de Castro'nun Gonçalo Anes Bandarra *Trovas* adlı baskısında uzun süre yer aldı. Sebastianizm olarak adlandırılan şey, 1660'larda rahip António Vieira ile ilişkilendirilenler gibi, *Quinto Império* veya Beşinci İmparatorluk kehanetlerine yol açtı. Bu kehanetler, 1580'den itibaren İspanyol yönetiminin popülerliğini kaybetmesinden kaynaklanan sert bir başarısızlık ve aşağılanma duygusunu yansıtıyordu. Bugün Portekiz'in Brezilya'dan Doğu Hintlere kadar imparatorluk gücü olma başarısını gölgede bırakan Fas'taki başarısızlık, Portekiz'in ilk altın çağını aniden sona erdirdi.

6. BÖLÜM

İspanyol Perde Arkası: 1580 - 1640

İspanyol Fethi

1578'deki Alcácer-Quibir, iki yıl sonra Portekiz'in bağımsızlığının sona ermesine yol açtı. Evlenmemiş olan Sebastian'ın çocuğu yoktu. Halefi, büyük amcası Henrique – II. Henry (ya da Portekiz Kontu ve Afonso Henriques'nin (Afonso I) babası I. Henry, I. Henry olarak anılmıyorsa) – I. Manuel'in beşinci oğlu ve III. John'un kardeşiydi ama yaşlıydı, hastaydı ve kuvvetli değildi. 1545'ten itibaren kardinal oldu. Askerî yönetim ve ordu gibi Kilisenin de kardeşler için bir geçim kaynağı sağlamak için yaygın bir şekilde kullanılmasına bir örnek olarak, "İffetli Henry" art arda Braga, Évora ve Lizbon Başpiskoposu olmuştu. Çocuksuz Henry, evlenebilmek için dini yeminlerinden kurtulmaya çalıştı, ancak Papa XIII. Gregory önde gelen reform karşıtı hükümdar olan İspanya Kralı II. Philip'i kızdırmak istemediğinden bunu reddetti. Henry, altmış sekizinci doğum günü olan 31 Ocak 1580'de, bu dönem için çok iyi sayılacak bir yaşta, bir halef atayamadan öldü.

Veraset tartışmalıydı. Sebastian'ın amcası II. Philip ve I. Manuel'in torunu ve Manuel'in ikinci oğlunun gayri meşru

oğlu Crato Başrahibi António'nun iddiaları vardı. Ayrıca verasetle ilgili bir Braganza iddiası da vardı, ancak eşi (III. John'un küçük erkek kardeşinin kızı) ve annesi aracılığıyla hak iddiası olan altıncı Dük John bu iddianın üzerinde durmadı. António, Alcácer-Quibir'de yakalanmıştı, ancak mali değerini anlamadaki başarısızlıktan yararlanarak kendisini fidye ile kurtardı. Böyle bir halefiyet için bir emsal vardı, I. John 1385'te kral olmuştu ve gayri meşru olmasına rağmen Aviz hanedanlığına girmişti. Ancak António, çoğu II. Philip tarafından rüşvet almış olan soylulardan ve yüksek din adamlarından çok fazla destek görmüyordu. 1385'te I. John'da olduğu gibi, António'nun desteği daha çok alt sınıflardan hem rahiplerden hem de olmayanlardan geliyordu.

19 Temmuz 1580'de António Santarém'de kral ilan edildi, ancak 47.000 kişilik İspanyol kuvvetleri, deneyimli ve kararlı bir komutan olan Alba 3. Dükü Fernando liderliğinde, haziran ayında çoktan bölgeyi istila etmişlerdi. Bu kadar büyük bir kuvvet mevcuttu çünkü 1579'da Belçika, Lüksemburg ve Hollanda'yı (Aşağı Ülkeler) kapsayan coğrafi bölgedeki İspanyol kuvvetleri, yalnızca geçici olduğu ortaya çıkan bir barış anlaşmasının parçası olarak geri çekildi. Dahası, Philip Alman ve İtalyan paralı askerler için ödeme yapabiliyordu. Bu, yüzyılın en başarılı seferlerinden biriydi ve önceki İspanyol saldırılarıyla ve on yedinci ve on sekizinci yüzyıldakilerle tezat oluşturuyordu. Elvas'ın sınır kalesini 18 Haziran'da direniş göstermeden ele geçiren Alba Dükü, dokuz gün sonra Portekiz'e doğru ilerledi. Cascais'te asker çıkaran Cádiz tarafından bir filo ile desteklendi. Setúbal 18 Temmuz'da düştü. António komutasındaki sayıca fazla Portekizliler, 25 Ağustos'ta Alcântara'da ağır bir şekilde mağlup edildi, iki gün sonra Lizbon sokak çatışmalarıyla düştü. Lizbon'u 8 Eylül'de Coimbra izledi. Yenilen Portekiz ordusu Porto'ya kaçtı, ancak

destek toplayamadı ve şehir, Don Sancho d'Avila komutasındaki bir İspanyol kuvveti tarafından 24 Ekim'de ele geçirildi.

Tomar cortesi tarafından kral olarak tanınan Philip, 25 Mart 1581'de Portekiz Kralı I. Philip olarak taçlandırıldı. António, Portekiz kraliyet mücevherleriyle Fransa'ya kaçtı. Brezilya'yı terk etme vaadinin karşılığında, Fransızlar, 6000 ila 7000 asker dâhil olmak üzere deniz rotaları üzerinde stratejik bir konuma sahip olan Azor Adaları'na yerleşmesi için ona destek sağladı. Bununla birlikte, 1581'deki başarısızlığın ardından, 1582 ve 1583'teki İspanyol seferleriyle hem daha büyük bir Fransız filosunu 26 Temmuz 1582'de St. Miguel açıklarında yenerek hem de karşı bir çıkarma yaparak İspanyollar bu duruma bir son verdi. António, İspanyol ajanlarının suikastına kurban gitmekten korkarak tekrar Fransa'ya ve ardından İngiltere'ye kaçtı. 1595'te Paris'te öldü.

Dünyanın önde gelen iki okyanus ötesi sömürge imparatorluğundan biri olan Portekiz, rakibi İspanya tarafından nispeten kısa bir savaşla ele geçirilmişti ve bu, Portekiz ile İslam dünyası arasındaki çekişme ile bariz bir tezat oluşturuyordu. Bu sonuç, hanedan temasının on altıncı yüzyıl Avrupa siyasetindeki önceliğini yansıtıyordu: Sebastian'ın ölümü, Henry'nin ölümü ve etkili hak sahiplerinin olmayışı Aviz hanedanlığının darmadağın edilip tükenmesi, yabancı kontrolden bağımsız bir Portekiz'in sonunu getirdi. Sahte Sebastianlar, İspanyol ajanlar tarafından yakalandı ve öldürüldü. Onlara olan inanç, bağımsızlığın Portekiz'e geri dönme umudunu yansıtıyordu.

İspanya, Casa da India boş olduğu için iflas eden Portekiz'den çok daha güçlüydü. 1890'larda olduğu gibi, Portekiz'in çıkarlarını korumasına ciddi mali sorunlar engel oluşturdu. Nitekim 1560'ların sonlarında Meksika'da faaliyet

gösteren İspanyollar, 1529'da Saragossa Antlaşması ile kabul edilen sınır çizgisinin Portekiz tarafında olmasına rağmen, Filipinler'e yerleştiler.

Portekizli denizciler İspanya için çalıştı. Évora doğumlu Pedro Fernandes de Queirós (1563-1614), 1595'te Solomon Adaları'nı kolonileştirmek için başlatılan başarısız bir yolculuğun baş kaptanıydı ve 1606'da modern Vanuatu'daki Espiritu Santo Adası'nın kuzey tarafındaki Big Bay'de bir yerleşim kurdu. Büyük Güney kıtası Terra Australis'e geldiğine inandığı için tüm ada grubuna Australia del Espiritu Santo adını verdi.

Hanedanı ele geçirme süreci, farklı kurumları ve ayrı uygulamaları ve ayrıcalıkları sürdürme istekliliği sayesinde kolaylaşmıştı; aynı durum 1603'te İskoçya kralı VI. James, İngiltere Kralı I. James olduğunda İskoçya ve İngiltere için de geçerliydi. 1583'e kadar Lizbon'da kalan I. Philip'in halefi tarafından yeni bir devlet oluşturulmadı. Portekiz 1580'de bağımsızlığını kaybetmemiş oldu. Tahtın meşru bir adayı olan Philip ikili bir monarşi kurdu: bir kralın altında iki devlet. Zamanla, özellikle 1620'lerde ve 1630'larda, İspanya Kralı IV. Philip'in (Portekiz kralı III. Philip) önde gelen bakanı Olivares Kont Dükü'nün yönetimi altına girdi. Bu politika giderek "İberist" hale geldi.

1581'de kabul edilen şartlar uyarınca, Portekiz'deki naipliğin Portekizli bir kişi veya kraliyet ailesinin bir üyesi tarafından yapılması gerekiyordu. 1583'te Philip İspanya'ya gittiğinde, yeğeni Avusturya Kardinali Albert'i Portekiz'deki genel valisi yaptı. Aynı zamanda Portekiz Papalık Elçisi ve Büyük Engizisyon Görevlisi olarak atanan Albert, görevini 1593'e kadar sürdürdü. Rahipler 1603-8, 1612-19 ve 1633'te genel vali idi. Naiplik şartlarının bir varyasyonu olarak, birinci sı-

rada Lizbon Başpiskoposu ve ikinci sırada Coimbra Piskoposu olmak üzere, önde gelen Portekiz üyeleriyle 1593-1600 ve 1621-32'de bir cunta yönetimi kuruldu. Philip, danışmanlık yapmak amacıyla Madrid'de bir Portekiz Konseyi kurmuştu. Bu, Philip tarafından kullanılan uyumlu hükümet modeliydi.

Polonya Kralı III. Sigismund'un (1587-1632) 1592'de İsveç kralı olduğu ve 1597'de başlayan bir iç savaştan sonra 1599'da tahttan indirildiği zaman olduğu gibi, din farkı ile ilgili bir sorun yoktu. Nitekim İspanyol monarşisi dönemi, daha iyi eğitilmiş ve daha özenli dar görüşlü din adamı tarzını da içeren İtalyan tarzı reformların getirilmesiyle Portekiz kilisesinin yeniden canlandırılmasına tanık oldu.

Philip, manastır yapım aşamasındayken yönetenlerin anısına yapılmış bir galeri olan Amarante'deki St. Gonçalo Kilisesinin yanında kemerli galeride heykel şeklinde tasvir edilen Portekiz hükümdarlarının sekansının bir parçasıdır. Bununla birlikte, başka yerlerde, İspanyol hükümdarlar o kadar ayrıcalıklı görülmüyor. Hükümdarların heykelleri on sekizinci yüzyıl piskoposunun Castelo Branco'daki bahçesinde, korkuluklarda nöbet tutuyor, ancak İspanyol hükümdarları yarı boyuttadır. Nitekim Portekiz'de İspanyol yönetimi dönemi hakkında bir belirsizlik var, özellikle 1640'ta dönem sona erdiği andan itibaren güçlü bir şekilde görülen bir belirsizlik. Bu belirsizlik sonraki yıllarda da değişmedi.

İspanyol Sisteminde Savaş

İspanya krallarının yönetimi, Portekiz'in emperyal faaliyetlerini, güvenliğini ve genişlemesini büyük ölçüde tehlikeye attı ve bu, Portekiz'in en güçlü Avrupa imparatorluğuyla bağlantılı olmasına rağmen oldu. 1580'den sonra, Portekiz kaynakları, büyük ölçüde, kasıtlı olarak Avrupa ve diğer yer-

lerdeki İspanyol çıkarlarını desteklemek için kullanıldı. Bu süreç en dramatik biçimini 1588'de İngiltere'ye karşı İspanyol Armadası Lizbon'dan yelken açtığında, sonraki savaşların, özellikle Gravelines açıklarındaki, ağır ateş gücüyle Portekiz kalyonları tarafından üstlenildiği zaman aldı. Philip'in İngiltere ile savaşı 1585'ten 1604'e kadar devam ederken Hollandalı isyancılar ile çatışmalar 1566'dan 1609'a kadar sürdü. Dahası, Philip 1589'dan 1598'e kadar Fransa'ya tam ölçekli bir şekilde müdahale etti. İspanya ve imparatorluğu, bu muhalifler ve krizler birleşiminden büyük bir baskı altına alındı.

Armada, 1589'da İspanyol filosunun kalıntılarını yok etmek için tasarlanmış bir İngiliz karşı darbeye yol açtı. Aynı zamanda, Antônio'nun varlığı İspanyolları Portekiz'den sürme ve Lizbon'a ticari erişim sağlama olasılığını da sundu. Bu istek, Londra'dan tüccarlar tarafından sağlanan önemli fonun arkasındaki motivasyondu. Sonuç, olabilecek en kötü uzlaşmaydı. Kuvvet, Lizbon'a yaklaşık elli mil uzaklıktaki Atlantik kıyısındaki Peniche'ye başarılı bir çıkarma yaptı. Bununla birlikte, kırsal kesimin Antônio'yu destekleyeceğine dair umutlar tamamen temelsiz oldu. İngiliz birlikleri kırsalda Lizbon'a doğru yürürken ve sürekli olarak yorgunluk ve hastalık yüzünden adam kaybederken, bir filonun başındaki Francis Drake, Tagus'un ağzına yelken açtı, ancak Lizbon'un girişini koruyan kaleleri geçmeyi başaramadı. Sefer doğrudan Lizbon'a yelken açmış ve Alba'nın 1580'de yaptığı gibi amfibik bir saldırı ile kaleler ele geçirilmiş olsaydı ya da Drake, kaleleri geçip Lizbon'a savunmasız sahilinden saldırsaydı muhtemelen Lizbon ve onunla birlikte Portekiz'in tamamı düşecekti. Nitekim 1587'de Drake, karanlığın altında limana barka gönderen haliç üzerinde kapsamlı incelemeler yapmıştı. Bununla birlikte, I. Elizabeth ve komutanlarının vizyon veya inanç eksikliğiyle birleşen çok sayıda amaç ve hedef, fır-

satları boşa harcadı ve 1596'da Cádiz'in bir Anglo-Hollandalı kuvvet tarafından saldırıya uğradığı zamandan farklı olarak hiçbir başarı sağlanamadı. Lizbon düşmüş olsa bile, II. Philip güçlü bir karşı saldırı gerçekleştirebilirdi.

Şehir Manzarası

Lizbon, 1598'de, çok ciltli bir atlas olan Civitates Orbis Terrarum'un beşinci cildinde, editör Georg Braun, Antwerp merkezli bir Flaman ressam olan Georg Hoefnagel ve diğer katkı sunanlar tarafından resimsel olarak yansıtıldı. Merkezdeki siluete hakim olan Castelo Sao Jorge Kalesi'dir, katedral ve (depremde yıkılacak olan) Ribeira Sarayı öne çıkmaktadır. Plana 140 özelliği tanımlayan bir anahtar eşlik ediyor. Baixa, orijinal Orta Çağ sokak deseniyle tasvir edilmiştir. Modern Portekiz gibi, yakındaki bir tepede yel değirmenleri vardır.

Portekiz kaynaklarının İspanya'nın hizmetine kullanımındaki kayma büyük önem taşıyordu çünkü 1580'den önce Portekiz önemli bir fırsat penceresinden yararlanıyordu. İtalyan Savaşlarına ve onunla bağlantılı Franco Habsburg 1494-1559 hâkimiyet mücadelesine veya Reformdan kaynaklanan "Din Savaşlarına" karışmamıştı. Dolayısıyla, diğer Avrupa devletlerinin aksine, dar demografik tabanıyla Portekiz, askeri kaynaklarını Avrupa dışı faaliyetlere ayırabilmişti. Böylece, Avrupa'nın ucunda yayılmacı bir güç ve bu kıtanın mücadelelerinden görece kopuk olarak, 1815'te Waterloo'da kazanılan zaferden sonraki yüzyılın büyük bir kısmında Britanya'nın konumunu önceden şekillendiren askeri bir duruma ulaşmıştı.

Buna karşılık Portekiz, İspanyol sisteminin bir parçası olduğunda, bu sisteme yapılan saldırıların hedefi oldu ve Por-

tekiz İmparatorluğunun zenginliği ve görünürdeki savunmasızlığı nedeniyle cazip bir kurban haline geldi. 1580'den önce, Portekiz'in küresel askeri-ekonomik örgütü zaten birçok güçlükle karşılaşmıştı. Bunlar 1580'den sonra çok daha keskin hale geldi. 1580'den önce Portekiz ticaretine yönelik İngiliz saldırıları küçük ölçekli ve esas olarak Gine kıyılarında gerçekleşirken, daha sonra Portekiz'in mülkleri, İngilizlerin İspanyol denizcilik ve sömürge dünyasına yönelik saldırılarındaki artıştan doğrudan etkilendi. Muazzam bir servet taşıyan büyük ticaret gemileri East Indiamen, Portekiz'e varmak üzere Azorlardan geçerken İngiliz filoları tarafından saldırıya uğradı. 1591'de *Madre de Deus* ele geçirildi ve *Santa Clara* Azorlar açıklarında bir İngiliz korsan filosu tarafından yok edildi, ancak üçüncü bir gemi olan *San Bernardo* başka bir İngiliz kuvvetinden kaçtı ve sağ salim Lizbon'a ulaştı. Bundan sonra Portekiz gemileri, Doğu'dan dönüş yolculuklarında Azorlardan kaçındı.

Hint Okyanusu'na ilk İngiliz gemisi 1591'de geldi. Daha önce Portekiz'e hizmet etmiş olan James Lancaster'ın kaptanı olduğu *Edward Bonaventure*, 1592'de üç Portekiz gemisini ele geçirdi. Lancaster, 1595'te Portekiz'in Brezilya'daki Pernambuco üssünü büyük ganimetlerle ele geçiren bir filoya ve 1600'de kurulan İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin ilk filosuna komuta etmeye devam etti.

Hollandalılar da ciddi bir tehdit haline geldi. Philip, 1594'te Hollanda'nın Lizbon ile ticaretini yasaklayarak Hollandalıları Asya kaynaklarında baharat aramaya teşvik etmiş oldu. 1596'da ilk Hollanda filosu Batı Java'daki Bantam'a ulaştı ve 1602'de Hollandalılar, Portekiz'in oradaki konumuna meydan okuyarak ilk olarak Sri Lanka'ya çıktı. 1605'te, yerel yöneticiler Portekizlileri Baharat Adaları'ndaki Ambon, Ternate ve Tidore'dan sürmek için Hollandalıdan yardım aldı. Üstelik

Portekizliler artık bu tür saldırılara en iyi nasıl yanıt verebileceklerini düşünmek için gereken diplomatik bağımsızlıktan yoksundu.

İngilizlerin 1596'da Faro'yu yağmalamasını da içeren kıyıya yönelik saldırı tehdidi, Philip'i 1592'de Viana do Castelo limanını korumak için başlatılan tahkimatlar gibi savunma önlemleri almaya yöneltti. Oradaki surlar ziyaret edilebilir durumdadır. Ayrıca 1595'te Setúbal'da inşa edilen kale, Sado halicini korumak ve kontrol etmek için tasarlandı.

Köle-Şeker Ekonomisinin Büyümesi

İspanyol egemenliği dönemi, Brezilya merkezli bir köle-şeker ekonomisinde büyük bir büyüme gördü. Portekiz'de Romalılar ve Mağribi döneminde ortaya çıkan kölelik uzun zamandır devam ediyordu. Lizbon (1189) ve Silves'e (1191) yapılan baskınların her biri Mağribilere yaklaşık 3000 köle verdi. Buna karşılık, Reconquista'dan sonra köleleştirilmiş Müslümanlar, özellikle güneydeki tarım işçiliği olmak üzere işçi temin edilmesine yardım ediyorlardı. Batı Afrika kıyılarındaki keşif gezileri altın arayışıyla motive edildi, ancak köleleri güvence altına almak kısa sürede önemli hale geldi. Portekizliler, Batı Afrika'nın içinden altın ticaretine girmeyi zor buldular, ancak bunu yaptılar, çünkü İngilizlerin daha sonra Çin'de Hint afyonunu kullanması gibi, kölelerin altın karşılığında satılacak bir meta olarak kullanılması faydalı hale geldi. Dahası ve daha da önemlisi, kölelerin Afrika'da ticaret için kullanılmasının yanı sıra Portekizliler, onları Portekiz'de ve Madeira'nın gelişmekte olan şeker plantasyonlarında bir işgücü olarak kullandılar. 1441'den 1505'e kadar Portekiz veya Madeira'ya 140.000 ile 170.000 arasında köle ihraç edildi. Portekiz'de çoğu ev hizmetinde çalıştı. On altıncı

yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Lizbon ve Algarve nüfusunun yaklaşık onda biri köleydi, ancak Porto'daki oran sadece yaklaşık beşti. Algarve'deki Lagos bir köle pazarı haline geldi. On beşinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar, pirinç yetiştirmek ve Algarve ve Sado Vadisi'ndeki tuz tarlalarında çalıştırılmak için köleler getirildi. Müslümanların işçi olarak kullanılması üzerine sistem inşa ettiler ve Portekiz'in denizaşırı hareketini telafi ettiler. Genetik çalışmalar, yüksek Sahra altı anne soylarını ortaya çıkardı; bunlardan biri 2010'da Alcácer'de Avrupa'da en yüksek oran olan yüzde 22'lik bir oran ortaya koydu.

Sahra altı köle kaynağı, Karadeniz'den yapılan ve Türk ilerlemesiyle kesilen köle ticareti için önemli olan İtalyan ticari ve mali kazançlarının, uzmanlıklarını ve sermayelerini Portekiz'in yeni kontrolüne geçen Afrika köle ticaretine aktarmaya teşvik etti. Bu da Karadeniz ticareti gibi, ticaret için kalıcı denizaşırı korumalı üsler, deniz yoluyla uzun mesafeli sevkiyat ve bir süre elde edilemeyecek olan kazançlar için sermaye yatırımı içeriyordu. İtalyan aracıların rolü, 1470 yılında, Karadeniz köle ticaretinde yer alan Floransalı bir ailenin temsilcisi Bartolomeo Marchionni'nin şeker plantasyonları geliştirdiği Madeira'dan Lizbon'a taşındığında ve Gine sahilindeki köle ticareti sayesinde kraliyet ailesinden ayrıcalıklı bir konuma geldiğinde önem kazanmıştır.

Portekizliler tarafından kölelerin değerlendirilmesinde fiziksel cesaret önemli bir unsurdu. Bu kriter önemliydi, çünkü güç gerektiren bir iş olan şeker yetiştiriciliğinin yayılması, köle ticaretine yön veren bir yol haline geldi. Bu, on beşinci yüzyılda Portekiz dünyasının önde gelen şeker üreticisi haline gelen Madeira'daki plantasyon köleliğinin kurulması sayesinde oldu.

Bu, Brezilya için bir model oluşturdu. Alternatifler sınır-

lıydı. Yerli halkın köleleştirilmesi çok önemli bir emek kaynağıydı, ancak yerlilerin bir kısmı baskıncılardan önce kaçarken bir kısmı kalıp onlara direndi. Dahası, Brezilya'nın iç kesimlerinde baskınların yapıldığı bazı bölgeler, kıyı tarım merkezlerinden uzaktaydı. Sonuç olarak, yerli köleler, Afrika kölelerinin varış noktalarından uzaktaki sınır bölgelerinde, özellikle Amazonia'da büyük öneme sahipti. Fas'taki başarısızlık, Mağribilerden köle yetiştirmenin artık on beşinci yüzyılda olduğu gibi bir seçenek olmadığı anlamına geliyordu. Portekizli köylüler Brezilya'ya taşındı, ancak bu sınırlı bir kaynak olduğunu ve şeker plantasyonlarındaki zorlu çalışma şartlarına uygun olmadığını kanıtladı. Aksine, işin daha az zorlayıcı olduğu Azorlar ve Madeira'ya köylüleri taşımak daha fazla başarı getirdi.

Brezilya, köle işçiliğinin yanı sıra uzun hasat mevsimi, nispeten ılıman hava koşulları ve bol miktarda taze (işlenmemiş) toprağı ile büyük bir avantaj sağladığı için Portekiz dünyasının önde gelen şeker üreticisi haline geldi. Gerçekten de taze toprağa sahip bölgelerin ele geçirilmesi, kıta Amerikası'nda Batı'nın yayılması için çok önemliydi. Brezilya'daki şeker fabrikalarının sayısı 1570'te 60 iken 1600'de 192'ye yükseldi. Başlangıçta üzerinde durulan nokta yerli işgücüydü, ancak bu durum, 1560-3'te çiçek hastalığı ve 1563'te kızamık salgınlarından sert bir şekilde etkilendi. Portekizliler, işgücü sıkıntısı yaşanması sonucu, Batı Afrika ve Angola'dan köle ithal etmeye yöneldi. Brezilya'nın şeker üretiminin merkezi olan kuzeydoğu kıyıları ve Recife ve Bahia gibi limanları Afrika'ya yakındı, bu da okyanusların bölmek yerine birbirine bağlama kapasitesini ortaya koyuyordu. Bu, Portekiz dünyasının önemli bir yönüydü. Nispeten kısa köle seferleri özellikle değerliydi çünkü köle alım satım arasındaki dönemde ihtiyaç duyulan vadeyi azaltmış oluyorlardı, köleler arasındaki ölüm

oranları ise daha kısa yolculuklarda genellikle daha düşüktü.

1580'lerin ortalarında Brezilya'daki kölelerin yaklaşık üçte biri Afrikalıydı ve 1620'de köle ticaretindeki büyümenin bir sonucu olarak çoğunluktaydı. On altıncı yüzyılın son çeyreğinde, kraliyet hesabına taşınan kölelerin dışında kalan özel köle tüccarlarının vergilendirilmesi yoluyla kraliyete gelir sağlayan bir ticaretle, yaklaşık 40.000 Afrikalı köle Brezilya'ya girdi. 1570'lerden itibaren önemli oranda gelişen şeker üretimi, on yedinci yüzyılda Amerika kıtasına ithal edilen kölelerin yüzde 42'sinin sadece Brezilya'da olmasını sağlamaya yardımcı oldu. Gerçekten de Brezilya'ya gelen Afrikalı kölelerin sayısı beyaz yerleşimcilerin sayısını aştı. Bu akış gerekliydi çünkü Brezilya'daki şeker fabrikalarında kölelerin ortalama ömrü sekiz yıldan azdı. Kölelikten elde edilen kazançlar Portekiz Brezilyası'nın daha da genişlemesini teşvik etti; özellikle de sırasıyla 1613, 1615 ve 1616'da kurulan Ceará, Maranhão ve Pará önderliklerinin ve 1616'da Belém do Pará'yı içeren yeni yerleşim yerlerinin bulunduğu kuzey kıyılarında. São Paulo'da olduğu gibi, bu, Tordesillas Antlaşması kapsamındaki sınır çizgisinin batısındaki yerleşimdi.

Brezilya'nın "beyaz altın" şeker ekonomisi Portekiz'e büyük bir zenginlik getirdi, ancak aynı zamanda onu bir hedef haline soktu. Hollanda ve İspanya arasındaki savaş 1609'da kabul edilen on iki yıllık ateşkesin sona ermesinden sonra, 1621'de yeniden başladı. Bu nedenle Portekiz bir hedefti. Hollandalılar, 1630'da Recife'yi ele geçirdikleri Kuzeydoğu Brezilya'ya odaklandılar. Bu çaba ve başarı Portekiz kolonilerinin göreceli değerini ve savunmasızlığını yansıtıyordu.

Brezilya'da savaş nedeniyle şeker üretiminin bozulması, üretimde Batı Hint Adaları'na kayda değer bir kaymaya yol açtı. Bu, Portekiz İmparatorluğu için daha geniş bir kri-

zin parçasıydı. 1637'de Hollandalılar, Elmina olarak yeniden adlandırdıkları São Jorge da Mina'yı ele geçirdiler. Portekizliler burayı hiçbir zaman geri alamadı. Ayrıca Batı Afrika'da, 1637'de Shama (Fort São Sebastião), 1642'de Axim ve 1659'da Accra Hollandalılara yenildi. Hiçbiri geri alınamadı. Nitekim Batı Afrika'daki kapışma İngilizler ve Hollandalılar arasında oldu.

Hollandalılar, 1622'de Makao'da başarısız olsalar da Asya'daki Portekiz bölgelerine de saldırdılar. Hollandalıların saldırısı, Portekiz İmparatorluğu üzerinde daha genel bir baskı görünümündeydi. 1629'da Malakka, büyük ölçüde Johor Sultanı'nın yardımıyla Aceh Sultanı İskandar Muda'nın büyük bir saldırısından kurtuldu, ancak Hürmüz, 1622'de Pers kralı I. Abbas'ın saldırısıyla düştü. Yeterli topçuları yoktu. Ayrıca, İngiliz düşmanlığı Hürmüz'ün deniz desteğinden yoksun olmasını sağladı. Sri Lanka'da Portekizliler, Kandy iç krallığı tarafından büyük baskı altına alındı. 1630'da Randeniwela adasındaki Portekiz ordusu pusuya düşürüldü ve başkomutan öldürüldü. 1638'de başka bir yenilgi ve başka bir başkomutan ölümü yaşandı. 1640 yılında, Hollandalılar ve Kandyanların ortak saldırıları, Portekizli Galle ve Negombo'nun düşmesine neden oldu.

Birliğin Sonu

Bu çatışmaların gerginliği Portekiz ile İspanya arasındaki bağlara baskı yapıyordu. Üstelik 1620'lerde ve 1630'larda Fransa'nın yanı sıra Hollandalı ve Alman prensleriyle aralıksız devam eden çatışmalarla karşı karşıya kalan İspanya'nın ağır mali talepleri de vardı. Bu talepler, adil krallıkla ilgili varsayımları zora soktu ve bu varsayımlar da on yedinci yüzyıl Avrupa'sının büyük bir kısmını etkileyen ekonomik bunalım

nedeniyle daha da büyük bir baskıya neden oldu. Tarımsal verimlilik azalırken, vergi ve asker talepleri durgun bir ekonomiyi doğurdu. Nitekim 1628'de, ketenden alınan bir vergi Porto'da kadınların ayaklanmasına neden oldu.

İspanya'ya düşmanlık daha belirgin hale geldi. İspanya Kralı III. Philip (1598-1621)-Portekiz Kralı II. Filip, Portekiz'i ihmal etmiş, yalnızca 1619'da oğlunun ardıl olmasını cortesin onaylaması için ve İspanyol birliklerinin koruması altında ziyaret etmişti. Oradaki görevlerde İspanyolları tercih etti. Dahası, başka yerlerde olduğu gibi Portekiz'de de İspanya Kralı IV. Philip, Portekiz Kralı III. Philip (1621-65), büyükbabasından daha az becerikli davrandı ve Portekiz'e İspanyolları atamaya kalkışması hiç hoş karşılanmadı. Ayrıca Portekiz Kralı I. Philip'in verdiği garantileri de bozdu. İspanyol yönetiminin yarattığı sorunlar Hollanda'nın Portekiz İmparatorluğu'na yönelik saldırıları sayesinde gün yüzüne çıktı. 1638'de İskoçya'da isyanın başladığı Britanya başta olmak üzere diğer ülkeler de ciddi zorluklar içindeydi. İspanyol dünyasında, Mayıs 1640'ta Katalonya'da isyan başladı. Sonuç olarak, İberya'daki birlikler oradaki isyanı bastırmaya odaklandı. Bu, Portekiz'de isyan için bir fırsat sunarken, Portekizli soyluların Katalonya'ya karşı harekete geçmeye hazırlanan güçlere katılma talebi onları bir seçim yapmaya zorladı. 1637'de yeni vergilere başkaldırı ile Évora'dan başlayarak Güney Portekiz'de isyan çıktı.

Portekiz'in önde gelen soylularından biri olan Braganza 8. Dükü Kararsız John'un iddiasıyla Portekiz bağımsızlığı adına 1 Aralık 1640'ta büyük çaplı bir isyan başlatıldı. John, 1580'de hak iddiası belirtilen I. Manuel'in torunu olan büyükannesi Catherine ve Manuel'in yeğeni olan büyük-büyük büyükbabası aracılığıyla taht üzerinde hak iddia etmişti. Anahtar unsur fırsattı. Toplumda rağbet görmeyen, savunmasız bir

İspanyol yönetimi direnemedi. Kırk Suikastçi ve destekçileri tarafından sahnelenen darbede, 1635'ten itibaren Dışişleri Bakanı olan Miguel de Vasconcelos ve oğullarından biri öldürüldü ve 1635'ten itibaren genel vali olan Portekiz kralı III. Philip'in kuzeni ve I. Manuel'in soyundan olan Savoylu Margaret'ın İspanya'ya gitmesine izin verildi. İspanyolların imparatorlukta birtakım görevlere atayarak engel olma ihtimalini ortadan kaldırmaya çalıştıkları ancak her seferinde olumsuz yanıtla karşılaştıkları John'dan rütbece üstün olduğu için Lizbon'a gönderilmişti. Yetenekli bir müzisyen olan ancak siyasi olarak biraz pasif olan John, 1637'deki ayaklanmayı desteklemeyi reddetti ve 1640 komplosunun ön saflarında yer almadı. Madrid'e çağrılması meseleyi öne çıkardı. İsyanın kilit destekçileri daha alt düzeydeki soylular, alt düzeydeki ruhban sınıfları, Cizvitler ve Lizbon başpiskoposuydu. Fransız ajanlar memnuniyetsizliği teşvik etti.

Margaret, İspanyol garnizonlarına pozisyonlarını teslim etmeleri için emir imzaladı ve hepsi de emri yerine getirdi Azorlar'daki Ceuta ve Angra'dan sınır dışı oldular. John, 7 Aralık 1640'ta Portekiz Kralı IV. John olarak ilan edildi. Sonuç, 1668 yılına kadar süren bir savaş oldu. Bu bağımsızlık restorasyonu, 1886'da Lizbon'un merkezinde *Praça dos Restauradores*'te dikilmiş olan dikilitaş ile anılır. Dikilitaş, Restorasyon Savaşı'ndaki çatışmaların isimlerini ve tarihlerini kaydederken, kaide üzerindeki bronz figürler Zafer ve Özgürlüğü gösteriyor.

7. BÖLÜM

Barok Portekiz 1640 - 1750

İspanya ile 1640'tan 1668'e kadar süren uzun savaşta odak noktası, sınır çatışması ve uluslararası destek arayışıydı, çünkü Portekiz'de yeni rejim konumunu hızla sağlamlaştırdı. Ekim 1641'de, Engizisyona atfedilen İspanya adına bir karşı-devrim bastırıldı ve Braga Başpiskoposu Sebastião de Matos de Noronha (İspanyol) gibi olaya karışanlar idam edildi ve Engizisyon Generali Francisco de Castro ömür boyu hapse mahkûm edildi. 1671'e kadar yeni bir Engizisyoncu atanmadı.

İspanya ile bağlantıları olduğu iddiasıyla 1642'de görevden alınan ve 1643'te idam edilen yeni Dışişleri Bakanı ya da hükümet başkanı Francisco de Lucena gibi güvenilmez görülen yetkililer de öldürüldü; ancak bu infaz kısmen IV. John'a *cortes*-ten gelen baskıyı yansıtıyordu. Siyasetin marazi karakterinin bir parçası olarak, Lucena'nın başı, vatana ihanetle suçlananlara karşı daha önceki infazlarda kullanılan aynı balta ile vurulmuştu. Daha büyük soyluların çoğu yeni rejime karşıydı.

İspanya'ya muhalefet, 1641'de Hollanda, Fransa ve İsveç ile ve 1642'de İngiltere ile ittifaklar getirdi, ancak beklenen Fransa ile evlilik ittifakı ve dolayısıyla hanedan onaylanması olmadı. Dahası, kolonilerde Hollandalılarla savaş devam etti ve sonuç olarak Portekiz ve Portekiz dünyası halen büyük baskı altındaydı.

Portekiz'in modern zamanlardaki en uzun savaşı olan İspanya ile savaş, Portekiz tarihinin sonraki dönemini yerel ve uluslararası terimlerle, politik ve kültürel yollarla bugün takdir edilmesi zor bir dereceye kadar tanımlamaya yol açtı. Savaşta, sefer bölgesinin doğası süvarilerden destek almayı teşvik etti. Bunun nedeni sadece kısmen sıcak iklime bağlı olarak büyük piyade kuvvetlerinin yavaş hareket etmesi ve onları besleme zorluğunu artıran kısa harekât mevsimlerinde operasyonları düzenlemenin zorluğundan kaynaklanmıyordu. Süvari kullanımı, özellikle hayati önem taşıyan ikmal konvoylarının pusuya düşürülmesiyle düzensiz savaşta uygulanan taktik vurgu açısından da desteklendi. Dahası, baskınlar, savunma pozisyonlarını savunulamaz hale getirmek için yakılmış toprak taktiklerine yol açtı ve ayrıca desteği sürdürmek ve korku salmak için özellikle önemli olan bir güç gösterisi halini aldı.

Sınırlı sayıda köprüyü yansıtan köprü noktaları çok önemliydi. Tedarik bağlantılarının yapısı, bu noktaların nehirleri geçmeye dayanan yol sistemleri için kilit bağlantı noktaları olduğu anlamına geliyordu. Dahası, nehirler hem engel hem de önemli savunma pozisyonları sunuyordu. 1658'de Chaves'de tamamlanan St. Francis Kalesi, Valença do Minho'daki iki kale ve Almeida ve Sabugal'ın savunma kaynakları gibi yeni veya geliştirilmiş tahkimatlar Portekiz'in savunmasını güçlendirdi. 1644'te Portekizlilerin Montijo'da galip gelmesi ve Elvas şehrinin İspanyol kuşatmasına başarıyla direnmesiyle sınır ça-

tışması şiddetlendi. (Elvas'ın surları, artık duvarların tepesindeki bir yürüyüş alanından görülebilen bir UNESCO Dünya Mirasıdır.) Bununla birlikte, 1640'larda ve 1650'lerde İspanya, Portekiz'e odaklanmak yerine, Fransa ile savaşa odaklandı ve sonunda 1652'de Katalonya'daki isyanı başarılı bir şekilde bastırdı. Bu odaklanma, Fransa'nın Katalonya'ya müdahalesinin yarattığı tehdidi gösteriyordu. 1654'te Portekiz, İngiltere ile bir antlaşma imzaladı, ardından Oliver Cromwell yönetiminde İspanya'ya başkaldırdı. Bu hem yardım getirdi hem de düşman sayısını azalttı. Elvas, 17 Ocak'ta yoğun bir sisin içinde ilerlemeye başlayan bir yardım gücü ile, İspanyolların gönderilmesi için 1659'da tekrar kuşatıldı.

1659'da Fransa ve İspanya arasındaki Pireneler Barışı, İspanya'nın, kısa süre sonra İngiltere ile yapılan barışla desteklenen Portekiz'e odaklanmasını sağladı. Ayrıca 1661'de Hollanda ile yapılan Lahey Antlaşması da Portekiz için aynı etkiye sahipti. Yeni meydan okumayla karşı karşıya kalan Portekizliler, Britanya iç savaşlarının ve Otuz Yıl Savaşının sona ermesinden sonra özellikle paralı yedek askerlerin işe alındığı İngiltere ve İskoçya'da uluslararası güçleri yükseltti. II. Charles, 1662'de Portekiz Kralı'nın kız kardeşi Braganzalı Catherine ile evlendi ve çeyiz olarak Tangier ve Bombay'ı aldı. Ayrıca, 1659'da Fransa'nın İspanya'ya yardım sağlamayı bırakma sözüne rağmen Portekiz Fransa'dan yardım almaya devam etti.

IV. Philip (1621-65) Portekiz'i kaybetmemeye kararlıydı ve kendisini Portekiz Kralı III. Philip olarak görmeye devam etti. Bunun üzerine İspanya defalarca saldırdıysa da başarısız oldu. 1663'te, Portekiz'in güneyini istila eden ve 22 Mayıs'ta Évora'yı ele geçiren İspanyollar, Lizbon'a giderken Estremoz'un kuzey batısındaki Ameixial'da ağır bir yenilgiye uğradılar. 8 Haziran'daki savaşla meydana gelen ağır İspan-

yol kayıpları –1000 Portekiz'e kıyasla yaklaşık 8000 ila 10.000 İspanyol öldü veya yaralandı– ve ele geçirilen tüm İspanyol toplarıyla bu önemli bir zaferdi. Savaşta:

İngilizler [Portekizlilere yardım ediyor] galip geliyormuş gibi bağırarak yürüdüler, ancak düşmanın mızrağıyla karşı karşıya gelinceye kadar hiç ateş etmediler ve sonra üzerlerine o kadar yoğun bir şekilde ateş ettiler ki, yerlerinden fırlayıp toplarını arkalarında bırakarak sol kanada doğru uçtular. Tepede bulunan zengin valizlere, at arabalarına ve ganimete rağmen –İngilizler arazinin temizlemediğini gördü rütbesinin dışında kıpırdanan tek bir adam yoktu, ancak herhangi bir ikinci hamleyi önlemek için birbirlerine sıkı sıkıya kenetlendiler ve hemen ardından düşmanın atlı birlikleri tarafından önden, yanlardan ve arkadan saldırıya uğradılar, ancak hazır halde bekleyen ateşleriyle her yönden kendilerini bu birliklerden çabucak kurtardılar. Bu, herhangi bir davranış veya emirden ziyade mutlak bir kararlılıkla gerçekleştirildi, çünkü askerler kendilerini kapattıktan sonra hiçbir subayın sesi duyulamazdı, ancak her bir asker düşmanını görüp korkarcasına emirler verdi, ama bunlar, askerlerin birbirleri tarafından öldürülmesini bu kadar canlı bir cesaret ve bu kadar kesin bir karar olarak görmekten mutluluk duyan askerlerdi.

Portekiz ordusunda 3000 İngiliz yardımcı vardı, daha büyük olan İspanyol ordusu ise İtalyan ve Alman birliklerini içeriyordu. Portekizli komutan, daha önce Brezilya'da ve 1659'da Elvas'ta Hollandalılarla savaşan Vila Flor 1. Kontu Sancho Manoel de Vilhena'ydı.

Aynı ay içinde Évora'daki İspanyol garnizonu teslim oldu. 1664'te, yine daha büyük bir İspanyol kuvveti karşısında, Castelo Rodrigo'da bir başka etkileyici Portekiz askeri performansı vardı. 1940'ta başarıyı simgeleyen bir anıt dikildi. Son

olarak, 17 Haziran 1665'te Vila Viçosa yakınlarındaki Montes Claros'ta, bir başka büyük İspanyol kuvveti yenildi. İspanyollar Lizbon'a yürümeyi planlamışlardı, ancak Vila Viçosa kuşatması nedeniyle gecikmişlerdi ve bu, İspanyol ilerlemesinin dinamizminin yanı sıra birliklerdeki sayıları da vurdu. Portekizlilerin dövüş kalitesi ve direnci, bir dizi İspanyol saldırısına sahne oldu ve yedi saat sonra, bir Portekiz karşı saldırısı birçok askeri ve tüm topçularını kaybeden İspanyolları bozguna uğrattı. Portekiz tarafındaki İngiliz piyadeleri, on beşinci yüzyıldan beri yakın dövüşteki ünleriyle tanınan, İspanyol çatısı altındaki İsviçre piyadeleri ile karşı karşıya kaldı. İngilizler, her zamanki taktiklerini kullanarak düşmana yaklaşma, yaylım ateşi açma ve ardından sopa olarak kullandıkları tüfek ve mızraklarla hücum ettiler. Montes Claros'ta, Ameixial'dan farklı olarak, düşman piyade kaçmadı ve bu nedenle şiddetli, yakın bir savaş başladı. Çağdaş bir anlatıya göre iki zıt piyade hattı arasındaki çatışma bir taş kuyu etrafında şiddetlenmişti.

Ve iki komutan, mızrakları ile birbirlerine saldırıyorlardı, Switzer, Schombergs Piyade Alayı Kont Yarbay Bay Shelton'u öldürme şerefine erişti; Binbaşı Maire cömertçe, komutanının ölümünden intikam almak için, aynı şekilde Switzer'a mızrak ile saldırdı ve onu diğerinin Yarbay Shelton'a yaptığı gibi bir darbe ile devirerek, onları kaderlerinde olduğu gibi cesaretlerinde de eşit konuma getirdi.

Portekizliler, 1640 darbesinde ve 1659'da Elvas'taki savaşta kilit rol oynayan Cantanhede Kontu António Luís de Meneses tarafından yönetildi. 1661'de Marialva Markisi yapıldı.

Bu, o savaşta yapılan son işgal girişimiydi. Philip'in fiziksel ve zihinsel olarak zayıf halefi olan bebek II. Charles'ın (hükümdarlık dönemi 1665-1700) bakanları mücadelede ıs-

rar edecek konumda değildi. Nitekim İspanya 1666'da tekrar iflas ilan etti. Bununla birlikte, çatışma, 13 Şubat 1668 Lizbon Antlaşması'na kadar devam etti, Edward, 1. Earl of Sandwich'in arabuluculuğunda, Portekiz'in bağımsızlığını ve Braganza hanedanının egemenliğini İspanyolların kabul etmesini sağladı. İspanya şimdi Fransız baskısı konusunda, özellikle de Fransızların 1667'de büyük bir başarıyla başlattığı İntikal Savaşı'nda Aşağı Ülkeler konusunda endişeliydi.

Bağımsızlık savaşının bir mirası, 1671 yılında inşa edilen Marquês de Fronteira Sarayı'ndaki Savaş Odası'dır. Marquês de Fronteira unvanı, savaşa katılımını ödüllendirmek için 2. Torre Kontu Dom João de Mascarenhas'a verildi. İtalyan bahçesi de etkileyicidir. Bir başka miras, Perniche açıklarında bir doğal rezerv adası olan Berlenga Grande'deki etkileyici kaledir.

IV. John 1656'da öldü ve halefi olarak, küçük ve daha ciddi bir şekilde hastalığın kurbanı –muhtemelen menenjit– VI. Afonso'yu bıraktı. XIV. Louis ile belirgin bir tezat oluşturacak şekilde hem yetersiz hem de kontrol edilemez görünüyordu. Afonso, 1662'de bir darbeden kurtuldu, ancak 1666'da Savoy-Nemours'dan Marie Françoise (Maria Francisca) ile evlenmesi (1646-83) bir felaket oldu. Marie Françoise Afonso'yu tahttan çekilmeye ikna eden kardeşi Beja Dükü Peter ile ilişki kurdu, bu durum 1668'de cortes tarafından tanındı. Peter önce naip, sonra da II. Peter oldu.

Dünya Savaşı

İspanya'ya karşı zafer, Portekiz için yüzyıl ortası dünya savaşında elde edilen zafer anlamına gelmiyordu. İspanya, Portekiz kolonilerine saldıramadığı için bu, Hollandalılarla bir savaştı. Nitekim yalnızca Ceuta İspanya'ya karşı kaybe-

dildi ve bunun nedeni 1640'taki Braganza devrimine katılmamasıydı. Duvar karoları da dâhil olmak üzere iki yüzyılı aşkın Portekiz egemenliğine dair işaretler olmasına rağmen, bugüne kadar İspanyol olarak kaldı. Ceuta Portekiz'de kalsaydı, muhtemelen sonunda Fas'a devredilecekti.

Hollandalılar, 1640 isyanından önce Portekizlilerle büyük çaplı bir çatışmaya girmişti ve sonraki isyan bunu değiştirmedi. Brezilya, çatışma için kilit bir alandı. Portekiz/İspanyol hizmetindeki Napoliten birliklerinin çok daha açık oluşumları benimseyerek ve sık sık pusular kurarak arazinin olanaklarına uyum sağlama konusunda Hollandalı rakiplerinden daha iyi olduklarını kanıtladıkları için daha 1630'larda, Hollandalıların başarı dinamiği azalmıştı. 1645'te Portekizli ekiciler tarafından Hollanda yönetimine karşı yaygın bir isyanla, denge 1640'larda Portekizlilerin lehine olmaya başladı. 1647'de yapılan büyük bir Hollanda seferi dahi Bahia'yı ele geçirerek durumu istikrara kavuşturmayı başaramadı.

Savaşın Portekiz ekonomisine yükü, 1649'da Companhia Geral do Comércio do Brasil'in (Brezilya Ticaret Genel Müdürlüğü) kurulma aşamasında kendini göstermişti. Ticaret gemilerini Brezilya'ya taşımak için otuz altı savaş gemisi sağlama anlaşması karşılığında, önemli tekeller ve diğer ticari avantajlarla kuruldu; bu, Hollanda saldırısına karşı zorlu ama gerekli bir önlemdi. Bununla birlikte, finansman eksikliği de dâhil olmak üzere bir dizi zorluk, 1664'te Kraliyet'e dâhil edilmesine yol açtı. Daha sonra taşıma işlemleri küçültülmüş ölçekte yapıldı.

83/97

Hollanda'nın Brezilya'daki konumu, Portekiz ile savaşta Birleşik Eyaletlerden topyekun bir desteğin verilmemesi ve Hollandalıların 1652-4 arası İngiltere ile savaşa odaklanma

ihtiyacından dolayı zayıflamıştı. 1654'te Recife ve diğer Hollanda bölgeleri, sadece bir ateşkes olan Taborda Antlaşmasına rağmen, Portekiz'e teslim oldu. Recife önemliydi çünkü bir koloninin değeri büyük ölçüde ticaret yapma kabiliyetinden kaynaklanıyordu.

Hollanda Portekiz'e karşı Asya'da daha başarılıydı. Portekizlilerin büyük bir çaba sarf ettiği bir çatışmanın ardından 1638-42'de onları, Kandy iç krallığıyla ittifak halinde, kıyıdaki Sri Lanka'dan sürdüler. Hollandalılar ayrıca, 1629'dan farklı olarak Johore ve Hindistan'ın Malabar kıyısındaki Portekiz üslerinden yararlanan Malacca'yı (1641) ele geçirdiler. Bu kayıplar geri kazanılamadı.

Yine 1641'de Hollandalılar Fernando Pó Adasını ve Angola'daki Luanda ve Benguela limanlarını ele geçirdi. Yüzyılın başlarında Kongo, müttefiki olduğu Hollanda'ya destek sağladı. Bununla birlikte, 1648'de Portekizliler Brezilya'dan bir filo kullanarak bu yerleri yeniden ele geçirildi. Atlantik'in birbirine bağlı bölgelerindeki bu yeniden ele geçirmeler, Güney Atlantik'teki entegre Portekiz köle ve şeker ekonomisinin belirgin bir şekilde canlanmasının temelini oluşturdu. Şeker gerçekten de Portekiz dünyasında kilit bir birim haline geldi. 1661 Lahey Antlaşması, Hollanda'nın, on altı yıl içinde dört milyon *réis* karşılığında, Brezilya'yı Portekiz'e bağlı olarak tanıdığını gösterdi.

Portekizliler de diğer güçlerin baskısı altındaydı. Portekiz'in, uzun süredir devam ettirdiği modelde, elindeki yerlerin kaderi çoğu zaman doğal güçlerini veya zayıflıklarını değil, daha çok destek ve yeniden ele geçirme olasılığını ve yerel rekabetlerin daha geniş güç karşıtlığı modelleriyle etkileşimini yansıtıyordu. Destek olasılığı ya da olanaksızlığı çok önemli bir faktördü. Goa, 1654 ve 1659'da Bijapur saltanatı-

nın ve 1683'te Marathas'ın saldırılarına başarıyla direnmesine rağmen, Hindistan'ın Kanara kıyısındaki mevziler 1650'lerde düştü. Dahası, 1650'de Maskat'ı ele geçiren Ummanlı Araplar, bir donanma geliştirdiler ve Umman Denizi çevresinde Portekiz mevzilerine saldırdılar, 1668 ve 1676'da Diu'yu yağmaladılar ve 1670'de Mozambik'e baskın düzenlediler, uzun bir Jesus Kalesi kuşatmasının ardından 1698'de Mombasa'yı ele geçirdiler. 1696'da yalnızca elli Portekiz askeri ve sadık kıyı Arap birlikleriyle başlayan kuşatma, 1696 ve 1697'de deniz yoluyla getirilen yardım kuvvetleri ile güçlendirildi. Askeri birlikler, kuşatanların zayıf bombardımanına dayanabildiler, ancak hastalığa, özellikle beriberi ve açlığa yenik düştüler. Ummanlılar, salgının yayılmasına neden olan cesetleri kalede ateşe verdiler.

Portekiz İmparatorluğu'ndaki kriz, 1670'de Kitombo'da Kongo iç savaşına müdahale girişiminde yaşanan feci yenilgide de hissedildi. Dahası, Portekiz yayılması 1680'lerde Angola'da ve 1690'ların başında Zambezi Vadisi'nde son buldu. On altıncı yüzyılda olduğu gibi, Portekizli silahşorların etkinliği, ateş hızlarının yavaşlığı ve rakiplerinin doğrusal olmayan, açık düzen savaş yöntemleri ile azaldı. Ayrıca erzak sıkıntısı ve hastalık da Portekizlileri çok etkiledi.

II. Peter, 1668-1706

Uluslararası durum Portekiz'i ciddi bir baskı altına soktu. Bu, Portekiz sarayında büyük aristokrasi ve Kilise hiyerarşisi ile güçlü Fransız ve İspanyol partilerinin bağlantılı olması nedeniyle hanedan, bakanlık ve aristokrasi siyasetinde uluslararası gerilimlerin daha da vurgulanmasına neden oldu. II. Peter, iç siyasette dikkatli olmak zorunda kaldı. 1668'den itibaren Azorlar'da ve daha sonra Sintra'da, VI. Afonso 1683'te

ölünceye kadar kral naibi olarak bulundu, sonrasında 1706'ya kadar Peter kral olarak hüküm sürdü. Ayrıca Peter 1668'de Afonso'nun Savoylu eşi Marie Françoise (Maria Francisca) ile evlendi ancak ilk evliliği hiçbir zaman sona ermediği için bu evlilik iptal edildi. Bu yılların tartışmalı siyaseti Engizisyon'la ilgiliydi. Nitekim, Papa XI. Innocent, Portekiz'de dönemin kurbanlarından biri olan Antônio Vieira'nın bir raporunu ve adli bir soruşturmayı, 1674'ten 1681'e kadar askıya aldı.

1668'de İspanya ile Lizbon Antlaşması'nın imzalanması büyük bir kazanç sağladı ve özellikle yüzyılın ortasında soyluların kraliyet hükümeti adına iktidara geldiği krize cevaben Peter odak noktasını diğer Avrupa monarşilerininkine benzer bir "mutlakiyetçi" gündeme kaydırdı. Fransa örneğinde olduğu gibi, ticaret ve sanayiyi, özellikle de tekstili geliştirmeye çalışan merkantilist bir politika izledi.

Ancak Peter, Avrupa savaşında, özellikle 1700'den önce, Fransa ya da o zaman için başlıca rakibi olan İspanya tarafında yer almak üzere ciddi bir baskı altına sokuldu. XIV. Louis'nin 1669'da kızının vaftiz babası olması, iki güç arasındaki ittifakın baba ve koruyucu doğasını sembolize ediyordu. Toplumun her düzeyinde mülkiyet iddialarının inatla savunulduğu ve anlaşmalardaki haklardan sonradan feragat edilmesinin reddedildiği bir toplumda, İspanya'nın Portekiz'i geri alma hevesini gevşeteceğine inanmak için hiçbir neden yoktu.

Bununla birlikte, Fransa ile ittifak Portekiz'i gereğinden fazla boyun eğdiren bir ittifak değildi. 1669'da Doğu Hint Adaları'nda Hollanda'ya karşı Fransız eylemini destekleme baskısına karşı çıkıldı. 1672'de Portekiz, Hollandalılara karşı saldırılarında, Fransa Kralı XIV. Louis ve İngiltere Kralı II. Charles'a katılmadı.

1675'te Louis'nin Portekiz'i İspanya'ya karşı yürüttüğü sa-

vaşta kendisine katılmaya teşvik etme girişimi, İsveç'i Prusya'ya karşı savaşa sokma başarısıyla belirgin bir tezat oluşturarak başarısızlıkla sonuçlandı. Peter'ın geçerli nedenleri vardı. 1659'da Fransa, İspanya ile müzakere ederken Portekiz'i yüz üstü bırakmıştı ve böyle bir ihtimalin tekrarlanma tehlikesi vardı. Dahası, Fransa'nın İspanya'yla herhangi bir savaştaki başlıca çıkarı –İspanya Hollandası (şimdiki Belçika)– İspanya'nın ilgi merkezinde değildi. İspanya ile herhangi bir Fransa-Portekiz savaşında, Fransa, İspanya Hollandasını fethedebilirdi, ancak İspanya, Fransa yerine daha savunmasız Portekiz'e saldırabilirdi. Portekiz'in Fransa'nın müttefiki olarak sorunu, birçok ikinci derece devletinkine benzer bir sorundu: Güçlü müttefikler olmadan avantaj elde edemeyen, ancak ittifak siyasetinin kaleydoskopik doğasına çok kolay düşen bir devlet.

Portekiz, Fransa'ya, küçük müttefiklerin büyük devletlere çıkardığı sorunlara benzer sorunlar çıkardı. Bu tür müttefikler, yalnızca ihtiyaç duyduklarında destek sunma eğilimindeydiler, talepleri (İngiltere'nin 1735 ve 1762'de Portekiz örneğinde olduğu gibi) genellikle ağır ve zahmetliydi ve tam aksine, büyük müttefikler, onların yardımına ihtiyaç duyduğunda, çoğunlukla reddedilirdi.

Tercihler üzerindeki müzakerelerde din bir faktör olabiliyordu. 1689'un başlarında, saray vaizleri Peter'a, Protestanların daha önceki kayıplarını geri almak için Fransa'nın düşmanı olan Hollanda'ya Hint Okyanusu'nda saldırmasını söylediler. Aynı zamanda Hollandalı elçi, son zamanlarda Katolik Avusturya ve Bavyera'dan Fransa'ya karşı destek alan Britanya'nın Katolik hükümdarını ele geçiren Orange Prensi III. William'ın, politikasının mezhep politikası olmadığının kanıtı olarak gösteriyordu. "Pasifik" Peter hiçbir şey yapmadı. 1699'da III. William kabul edilebilir bir seçim olması için

karar verirken –Katolik olmak zorundaydı– Peter'ı, İspanya'nın çocuksuz kralı II. Charles'ın varisi olarak önerdi, ancak Fransa kralı XIV. Louis reddetti.

Hollanda (1672-8) veya Dokuz Yıl (1688-97) savaşlarında yer almayan Portekiz, 1580'den önceki bir tanesi dışında, 1668-1703 yılları arasında, kendisi için alışılmadık bir ustalıkla, diğer Avrupa güçleriyle savaştan kaçındı. Bu tarafsızlık, Avrupa içinde olduğu kadar dışında da özen gerektiriyordu. 1697-1700 yılları arasında Amazon'un kuzeyindeki Brezilya'da Maranhão ile ilgili bir anlaşmazlık vardı. Fransa, kolonisi Cayenne için Kuzey Brezilya'nın bir bölümünü içerecek olan bir Amazon sınırı için baskı yaptı. Ancak, çatışmalardan kaçınıldı ve nihayetinde Louis, Portekiz'in Avrupa'da desteğini kazanmak istediği için meseleyi ileri götürmedi.

Avrupa, İspanyol veraseti için savaşa doğru ilerlerken, Peter Fransa'yı destekledi. Louis'nin ikinci torunu, Anjou Dükü Philip, 1700'de İspanya kralı 5. Philip oldu ve Bourbon'un gücünü Portekiz sınırlarına taşıdı. Peter, 1702'de İspanya'nın yakınlarındaki Vigo'da gerçekleşen başarılı bir İngiliz-Hollanda deniz hârekatının, Lizbon'a İngiliz-Hollanda deniz saldırısı tehdidinin, Portekiz için toprak kazanımı olasılığının ve İspanya tahtı için Avusturyalı bir prensin aday olma vaadinin bir sonucu olarak Mayıs 1703'te taraf değiştirdi. Bu, müttefiklerin (Avusturya, İngiltere ve Hollandalılar) desteğinin bir garantisiydi ve bir Bourbon'dan daha az tehditkâr bir komşu öneriyordu. Buna karşılık, XIV. Louis, Portekizlilerin talep ettiği deniz korumasını sağlayamayacağını açıkça belirtti. Peter, Portekiz deniz yollarının ve Portekiz kıyılarının korunmasız durumda olması nedeniyle kesinlikle boş bir korku olmayan İngiliz-Hollanda deniz saldırısından endişe duyuyordu. Bu durum Brezilya altınının önemi ve Portekiz donanmasının korkunç durumu ile daha da vurgulandı. Aynı yıl,

Savoy-Piedmont Kralı Victor Amadeus de taraf değiştirerek Fransız ittifakını terk edip Avusturya, İngiltere ve Hollandalıların tarafına geçti. İkinci derecedeki güçler dikkatli hareket etmek zorundaydı.

Hayatın Gerçekleri

Siyasetin arka planında, hayatın büyük bir kısmı, aslında çoğu Portekizli için yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar acımasızdı. Bu durum, spesifik olarak Portekiz'den ziyade bir bütün olarak Avrupa'da, hatta dünyanın büyük bölümünde ortaktı; ancak geçmişte oradaki yaşamı anlamak için Portekiz üzerine yazılan bir kitapta ayrıca anlatılması önem arz ediyor. 1505'teki veba gibi salgın hastalıkların yanı sıra, temizlik ve beslenme, nüfusun büyük bir kısmı için temel problemlerdi. Barınma koşulları, özellikle yatak paylaşma alışkanlığı, yüksek solunum yolu enfeksiyonlarına yol açtı. Bu, konut sayısının sınırlı olması yüzünden doğan mahremiyet eksikliğinin bir sonucuydu.

Kalabalık, yetersiz banyo tesisleri ve sürekli aynı giysilerin giyilmesi bit istilasına neden oluyordu. Ne kadar zengin olursa olsunlar, insanlar bitlerden tahtakurularına; pirelerden tenyalara kadar tüm doğal dünyaya karşı neredeyse savunmasızdı.

Temiz suda yıkama alışkanlığı sınırlıyken, hayvanların ve gübre otlarının insanlara yakın olması durumu körüklüyordu. Avrupa'nın geri kalanı gibi Portekiz de dışkısını atmak yerine koruyan bir toplumdu. On dokuzuncu yüzyılda başlayan martı gübresi ithalatından ve daha yakın zamanlarda başlayan sentezlenmiş gübrelerden önce hayvan ve insan atıkları, toprak verimliliği açısından çok önemli olan gübrelenme amacıyla ve zorunlu olarak toplanıyordu.

Bununla birlikte, bu gübre, özellikle su kaynağını kirleterek sağlık açısından bir tehlike oluşturuyordu. Boşaltılan tuvaletlerden ve hayvan barınaklarından gelen atıklar sokaklara ve yerin üstünden ve altından, duvarlardan sızarak, evlere akıyordu. Tifüs bunun bir sonucuydu. Hastalık riski şu anda çok daha az olsa da birçok Portekiz yerleşim yerinin eski kısımları hala "kanalizasyon" kokusu ya da daha doğrusu kanalizasyon yokluğu veya yetersizliği yüzünden kokuyor. Portekiz'de gübre arayışının bir başka mirası olarak, güvercin ve güvercinliklerde nihayetinde yaşlandıklarında veya açlıkta yiyecek gerekebilir diye saklanan gübreler hala görülebilir. Özellikle Aveiro yakınlarındaki büyük lagünde gübre için deniz yosununun toplanması, bugün de devam eden bir uygulamadır.

Roma döneminden kalma şehirlerde, sokaklarda halka açık çeşmelerinin ve muslukların bulunmasının dışında Portekiz'in çoğu kesiminde, özellikle kıyı bölgelerinde ve derin kuyuları olmayan ovalarda temiz içme suyu büyük bir sorundu. Nehir suyu genellikle çamurlu, hayvan ve insan dışkısı ile kirlenmişti, tulumbalardaki suya ise kanalizasyon pisliği bulaşıyordu. Avrupa'nın başka yerlerinde olduğu gibi, bu durum fermente içeceklerin önemini artırıyordu.

Başka yerlerde olduğu gibi ve bize Portekiz tarihinin kısmen Avrupa tarihi olduğunu yeniden hatırlatan yetersiz beslenme de direnci düşürerek bulaşıcı hastalıkların yayılmasına neden oldu. Dahası, yetersiz beslenme cinsel istek ve aktivitelere, sağlıklı hamileliğe engel oluyordu ve kronik olduğunda cinsel olgunluğu geciktiriyor ve kadınlarda kısırlığa neden oluyordu. Yetersiz beslenme tek başına bir sorun değildi: Başarısız hamileliklerin kraliyet ailesi için bir sorun olduğunu defalarca gösterdi. Yiyecek kıtlığı ve maliyet sorunları, yeterli yiyecekleri olsa bile nüfusun büyük bir kısmının

dengeli beslenmeden yoksun kalmasına neden oldu. Beslenme, et ve balık bir kenara, meyve ve sebzeyi pahalı bulan ve aynı zamanda sık sık hasta olan kentli yoksullar için özel bir sorundu. Mısırın tanınmaya başlandığı Yeni Dünya'nın keşfi ile mahsul yelpazesi genişlemiş olsa da köylü çok az et veya balık tüketiyordu.

Bu, özellikle de sığır eti az olduğu için, modern Portekiz mutfağının temelini oluşturur. Fasulye, kuru kestane ve pirinçten yapılan bir çorba olan Trás-os-Montes'de yapılan *Sopa de Castanhas piladas* gibi et içermeyen ekmek temelli yemekler de hâlâ önemini koruyor.

Avlanma, önemli bir et kaynağı olmanın yanı sıra sosyal açıdan belirgin bir eğlence aracıydı. Alentejan yemeği *coelho em vinho* gibi tavşan tarifleri bu geleneği bugüne kadar yansıtmaktadır. Aslen Lizbon'daki Valmor Vikontu Sarayında bulunan ve şimdi Lamego'daki müzede sergilenen karo paneller, vurulan kuşları ve geyikleri gösteriyor. Porto Katedralinin revaklarındaki hipnotik yatıştırıcı karo panellerde balık tutma aktiviteleri tasvir edilmiştir.

Hastalık sadece beslenmeden kaynaklanmıyordu. Sert hava koşulları, özellikle de kışın, direnci düşürebiliyordu. Yakacak odun kıtlığı ve birçok barınma alanının rutubetli, soğuk, sıkışık, kalabalık ve sağlıksız koşulları nedeniyle daha da kötüleşti. Hastalığın sürekliliği, toplumun zayıf kesiminin tamamen savunmasız kalmasına neden oluyordu. Bebeklerin ölüm nedeni, on dokuzuncu yüzyıla kadar nedeni anlaşılamayan lohusalık ateşiydi. Kraliyet çocukları bile düşük bir hayatta kalma şansına sahipti.

Bununla birlikte, kıtlık ve hastalıkta politik-sosyal faktörler de önemliydi. Geçim krizleri, sadece mevcut yiyecek miktarını aşan talebin bir sonucu değildi, bunun kadar önemli olan

başka bir durum da aynı zamanda Portekiz'deki kaynakların belirgin şekilde eşitsiz dağılımı ve hükümetin eylemlerinin sınırlamasıydı, ancak ikincisi hem dini vakıfların çalışmaları hem de sadaka veren dini hayırseverlerle hafifletildi. Bu, günümüze kadar devam eden bir durumdur.

Birey düzeyindeki durum, düşmanca ve öngörülemeyen bir ortam, önlenemeyen ve yatıştırılamayan güçler ve bir anda silinip giden yılların çabalarıydı. Bağımsızlık ile sefalet, yoksulluk ile sefalete düşme arasındaki çizgi kolayca, hızlıca ve sık sık aşılabilirdi. Yaklaşık 1750 yılına kadar, Portekiz'de kişi başına düşen GSYİH, diğer Batı Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında oldukça yüksekti, ancak durum göründüğü kadar kolay değildi, ekonomide ve yaşam standartlarında Portekiz'in ancak yirminci yüzyılda, özellikle son çeyrekte toparlayabildiği büyük bir buhran vardı.

Barok Portekiz'de nüfusun büyük bir kısmı için emeklilik maaşı mevcut değildi, bu nedenle ölene kadar çalışmak zorunda kalıyorlardı. Hastalık, kötü bir şey olacağına işaret olarak görülürdü. Kusma, Portekizli doktorların pek çok koşulda önerdiği tedavi yöntemiydi. Aşı geç gelmişti. Doktorlar toplum tarafından hor görülüyor ve bazılarının "Yeni Hristiyan" olması veya olduğundan şüphelenilmesi gerçeği de itibarlarını iyice zedeliyordu. Reform büyük ölçüde yabancı doktorlar aracılığıyla geldi.

Dönemin sanatı, yerinde görülebilen harika azulejolarda (çiniler) ve eski bir manastırın göz alıcı kilisesinde ve kemerli avlusunda bulunan Lizbon'un muhteşem çini müzesinde (restoranı da tavsiye edilebilir) görülebilir. Ancak bu sanat, dönemin zorlu çalışma koşullarını yakalayamamıştı. Örneğin, küçük teknelerin fırtınalara ve gelgitlere maruz kalması nedeniyle balıkçılık son derece tehlikeliydi, motorlar durumu

değiştirmiş olsa da bu durum bugün de devam etmektedir. Dahası, sanat eserleri, zanaat ve mimarlık eserlerinin üretimiyle ilgili olanlar da dâhil olmak üzere birçok zanaat işi ve endüstriyel istihdam yeri rutubetli, havalandırması yetersiz, kötü aydınlatılmış veya tehlikeliydi. Kurşun ve cıva gibi riskli maddelere maruz kalma ciddi bir sorunken inşaat işleri de oldukça tehlikeliydi. Değirmenciler, tozlu ve gürültülü koşullarda çalışıyor, sıklıkla bitlerden muzdarip oluyorlar ve astım, fıtık ve kronik sırt problemleri yaşıyorlardı. İşyerinde sağlık ve güvenlik kavramları ve bunlarla ilgili konular çoğunlukla anlaşılamamıştı.

Tarım, hava koşullarına ve hastalıklara karşı ve modern zamanlardakinden çok daha büyük ölçüde savunmasızdı. Çok az iyileştirilmiş mahsul vardı ve yağmurlu sonbaharda hastalıklı ve şişmiş mahsuller yetişirken, geç donlar buğday ve diğer mahsullere zarar veriyordu. Yaz kuraklığı ve kış soğuğu ciddi sorun teşkil ediyordu. Bağ bozumu özellikle hava şartlarına ve hastalıklara karşı hassastır. Zirai ilaçların yokluğu ve mahsulleri ve depolanan gıdaları korumadaki zorluklar ciddi sorunlardı. Fareler ve sıçanlar, yiyecek depolamada büyük sorunlar yaratıyordu. Soğutmanın olmaması, modern Portekiz mutfağını büyük ölçüde etkileyen tütsüleme ve tuzlamaya mecbur bırakıyordu. Baharatlar, tıpkı şarapta pişirme gibi, tütsüleme ve tuzlamanın tadını gizlemeye yardımcı oluyordu.

Hayvan sağlığı da ciddi bir sorundu. Veterinerlik biliminin ilkel yapısı sorunluydu ve olağan tepki, hayvanların katledilmesi ve hareketliliklerinin yasaklanmasıydı. Yaşamın gerçekleri hem insanlar hem de hayvanlar için çoğunlukla ölümcül oldu.

Ulaşım bağlantıları zayıftı. Kötü yollar, Lizbon ile Por-

to arasındaki 300 kilometrelik yolculuğun yaklaşık bir hafta sürmesine neden oluyordu. Düzenleyici barajların olmaması, örneğin Porto'da sellerin çok fazla zarar vermesine yol açıyordu. 1763'te Amarante'de yaşanan bir sel felaketinde köprü yıkıldı. Yolların durumu ve sınırlı sayıdaki gemi taşımacılığına uygun nehir, yerel sanayiyi, Portekiz'in başka yerleriyle rekabet de dâhil olmak üzere ithalattan korudu. Hane içi, köy ve daha geniş topluluklarda yapılan kendi kendine üretim, beslenme ve tedarik açısından çok önemliydi. Bu süreç kadın ve erkek rollerini fazlasıyla etkiledi.

Her ne kadar modern ulaşım, eğitim, iletişim ve alışveriş ile azalmış olsa da yerel üretimin rolü ile bağlantılı olarak bugün de sürdürülen bir unsur olan Portekiz yaşamının çeşitliliğine dikkat çekmek gerekir. İnsanlar, çiftçilik için yamaçların teraslanmasında olduğu gibi, Portekiz'in büyük bölümünde yaylacılığın ana örüntüleriyle (yazın dağlık bölgelere otlamaya götürülüp getirilen hayvanlar) ve her yıl orkinos balıkları için toplananlarla birlikte çevrenin olanaklarına adapte oldular. Yaylacılık kuzeydeki Pene da-Gerês Milli Parkı'nda hala sürmektedir. Bu alandaki adaptasyonun bir başka yönü de Soajo yakınlarındaki *espigueiro*lardır. Hasat edilmiş mısır koçanlarını ıslak toprağın üzerinde depolamak için sütunlar üzerine inşa edilen bu granit kutular, tepelerinde haçlar olduğu için popüler dindarlığı da kanıtlar nitelikteydi.

Toplum

Hem on yedinci yüzyılda hem de yüzyıllar boyunca her iki tarafta, bazı açılardan derinlerde kalmış olsa da uygulamada günümüze kadar devam eden bir süreklilik vardı. Statü ve ayrıcalıkla ama aynı zamanda mülkiyetle, özellikle de toprak mülkleri, evlilik bağları ve güçle geçmişin ağırlığını

taşıyan toplum çok katmanlıydı. Sosyal kontrolün elit tabaka tarafından sağlanıyor olması, siyaset için bir sorun değil, bir gerçekti. Kalıtım ve istikrar birbirine karışmıştı ve züppelik rütbe, statü ve soy ile ilgili olarak doğuştan ediniliyordu. Toplum ciddi anlamda bölünmüştü. Sosyal değişim derecesi, evlilik stratejileri, miras uygulamaları ve hükümet himayesi dâhil olmak üzere çeşitli araçlarla katı bir şekilde yönetiliyordu. Her biri, aynı ölçüde veya aynı etkiyle olmasa da bugün devam eden bir rol oynamaktadır.

Kadınlar büyük ölçüde kontrol altındaydı ve kesinlikle Britanya'dakinden daha fazla hapsedilmişlerdi. 1775'te Lizbon'a, ziyarete gelen Thomas Pelham, görkemli operayı ziyaretinden büyük bir keyif aldı ve şöyle dedi: "Orkestra olağanüstü derecede iyi ve şarkıcıların çoğu da öyle; sahne ve elbiseler çok pahalı ve zengin ama dans çok kötü... Bu operaya asla kadın kabul edilmiyor ve hiçbir kadının sahneye çıkmasına izin verilmiyor." Bu, Kraliçe'nin Katolik öğretisine ait görüşlerinin ve hatta Fransa'dan daha muhafazakâr bir toplum olan Portekiz'de yürüttüğü uygulamanın bir ürünüydü.

Bölünme ile yapılandırılmış olan toplumun içinde gerilimler vardı; ama kalıtsal bir hiyerarşik toplumun varlığına dair yaygın bir eleştiri ya da gerilimlerin sadece farklı sosyal gruplar arasında belirgin olduğunu ileri sürmek yanıltıcı olur. Köylüler ve soylular, tek tip olmaktan çok uzak, genellikle iç farklılıklarla karakterize edilerek yasal olarak tanımlanmış gruplardı. Soylular, yerel siyasi güç ve toplumsal itibar için birbirleriyle rekabet ettiler; bu süreç, kendi topluluklarındaki köylüler arasında da yaşanıyordu. Portekiz'deki güç ve zenginlik, armaları hem yaşamda hem de ölümde alenen önem derecelerini sergileyen görece az sayıdaki ailenin elinde toplanmıştı. Hem toplumun hem de egemen siyasi sistemin gösterişli hiyerarşik yapısı; ekonominin ağırlıklı olarak zirai olması; sosyal ve ekonomik

ilişkilerdeki veya en azından yapısal değişimdeki hızın genel olarak yavaş ilerlemesi; hükümdarların ve soyluların egemen olduğu hükümetin soylu sınıfının çıkarlarına temelde meydan okumaya veya onun işbirliği olmadan yönetmeye isteksizliği ve dönemin adaletsiz üslubu, bunların hepsi güç ve servetin toplandığı kesimin makul ölçüde sabit kalmasını sağlamak için birleşmişti. II. John gibi özgün hükümdarlar, daha büyük soylularla çatışıyorlardı, ancak bu, bazı soyluların güç sosyolojisini yeniden şekillendirme girişimleri gibi talimatlarına karşı direnme meselesiydi.

Zenginliğin, özellikle çoğu evlilik yoluyla miras kaldığı veya edinildiği için oluşturduğu önemli bir sosyal istikrar vardı. Mülklerin bozulmadan muhafaza edilmesi gerekiyordu. Soylu ailelerin kaybettiği toprakların çoğu konumlarından dolayı değil, genellikle evlilik veya satış yoluyla diğer soylulara veya soylulaşanlara devredildiği için kaybedildi. Bu faktörler Avrupa'nın genelinde geçerliydi.

Diğer ülkelerde olduğu gibi, Portekizli soyluların çoğu fakirdi ve çoğu İngiliz üst tabakasına benziyordu. Soylular güç ve zenginlikten yoksundu, ancak nüfusun çoğunluğuna kıyasla, bu kategorilere rahatça geçebiliyorlardı. Büyük aristokrasi dışında çoğu soylu, kelimenin her anlamıyla taşralıydı. Bununla birlikte, imparatorluktaki hizmetleri onlara, statülerini sürdürmek ve mülk edinmek için gereken parayı kazanmak üzere hayati olanaklar sağlayabiliyordu. Bu, yirminci yüzyıla uzanan bir düşünce olmaya devam etti.

Güç ve zenginlikten faydalanan soylular, yalnızca doğuştan değil, aynı zamanda miras kalan aile konumuyla da soylu olabiliyorlardı. Hükümet, anayasal zorunluluk nedeniyle değil, toplum üzerinde etkili bir yönetim olarak (farklı amaçlar için Kilise'nin yanı sıra) soylulara güvendiği ve ayrıca uygu-

lama kadar bir meşruiyet kaynağı olan iş birliğini gerekli ve arzu edilir bir durum olarak gördüğü için güçlü soyluların rızasını almayı isterdi. Başarılı hükümet girişimleri genellikle soyluların desteklemeye istekli oldukları, kabul ettikleri veya en azından aktif olarak engellemeye çalışmadığı girişimlerdi. Eski soylu hanelerin üyelerinin ortak seçimi, soylu olmayan memurların soylulaştırılması ve aristokraside önemli makamlara sahip alt rütbeli üyelerin terfi edilmesi, merkezi hükümette soylu hâkimiyetinin sürdürülmesine yardımcı oldu. Hükümet meclis sistemi gecikmelere neden oluyordu, ancak aynı zamanda uygulamada, soylular sayesinde siyasette şiddet içermeyen muhalefetin aristokratik temsiline izin veriyordu. Aynı zamanda, V. John (1706-50) soylular üzerindeki kontrolünü ispatlamış bir kraldı.

Soyluların yerel yönetim üzerindeki hâkimiyeti, hem kraliyetin bölgelerdeki soyluların gerçek gücüne hem de kültürel değerlere ve ideolojik normlara uygun olarak verdiği pratik bir tepkiydi. Yerel yönetimin soylu hâkimiyeti hem yönetimsel hem de politik olarak önemliydi ve iki şekilde düşünülmüştü: İlgili görevler üzerinde kontrol ve aksi uygulandığında kamusal göreve dönüşebilecek birçok sorumluluğun soylulara tahsis edilmesi.

Soyluların bir bütün olarak, belli soylu aileler ve bireysel soylular olarak kraliyete verdiği karşılık, emsal bir durum (anahtar bir unsur), ayrıcalık, kişisel çıkar, geleneksel ve yeni görüşlerin karşılıklı etkileşimi ve siyasi görüşlerin bir karışımından etkilenmiştir. Farklı soylu statüleri geçmişte tanımlanmıştı: soylu olarak doğanın ve aile statüsünün bireysel geçmişi ve hizmetler karşılığında bahşedilen ayrıcalıkların kolektif geçmişi. Pek çok tarihi evde ve kilisede bulunan aristokrat armalar, statünün önemini ve sergilenmesi gereken boyutunu gösteren birer örnekti.

Soyluluk, her biri evlilik seçimi ile sürdürülen, atama ve akrabalık ilişkileri ile eklemliydi. Bu ilişkiler, sosyal üstünlüğü ve monarşiye yakınlığı olan saray soylularını yoksul taşra soylularına bağlıyordu. Ayrıca atama için rekabet vardı ve bu rekabet ciddi kan davalarına yol açabiliyordu. Bu durum, sarayda ve yerel bölgelerde gerilime yol açıyordu.

Soylular, çalışma hayatından ve feodal vergilerden birçok yüke maruz kalan köylüye büyük baskı uyguluyordu. Dahası, Portekiz tarımı çok geri kalmıştı, aristokrasi sömürge ve saray atamaları yoluyla servet edinme peşine düşmüştü. "Tarım devrimi" ile uygulanan, özellikle de on altıncı yüzyıldan itibaren İngiltere'de görülen azotlu mahsullerin dönüşümlü kullanılması gibi toprak sahibi önderliğinde yeni tekniklerin kullanılması konusunda eşitlik söz konusu değildi. Önemli tarımsal büyümenin eksikliği daha ciddiydi çünkü Avrupa'nın geri kalanıyla ortak olarak, büyük bir nüfus artışı vardı: 1636'da 1,1 milyondan 1736'da 2,14 milyona ve 1776'da 3,35 milyona çıkmıştı. Bu, yaşam standartları üzerinde ve özellikle hasatların zayıf olduğu yıllarda ağır bir baskı oluşturdu. Bu dönemlerde Portekiz, Kuzey Avrupa'dan tahıl ithalatı için İspanya ile rekabet etmek zorunda kaldı. Aynı zamanda, orta halliler, orta sınıf veya burjuvazi olarak adlandırılan sınıflar da vardı. Orta sınıf kırsal toplumda, toprak sahiplerinin temsilcilerinden ve bulundukları yerin kiracısı olan çiftçilerden oluşuyordu. Aralarında toprak sahibi toplum sınıfına yükselme arzusu içinde olan vardı.

Şehirler

Nobreza'dan[1] yoksun ama *mecânicos* da olmayan orta sınıf

1 Asalet (ed.)

mensupları, kentsel nüfusun kilit unsurlarından biriydi, ancak ticari açıdan yaygın bir sosyal küçümsenmeden mustariplerdi. On sekizinci yüzyılın başlarında, ticaret ve endüstri, Amarante'de keten bezi üreten gibi bazı yerel sanayiler olmasına rağmen, büyük ölçüde yabancılar tarafından yönetiliyordu. Bir zamanlar gelişkin olan gemi yapımı kötü durumdaydı ve yabancı gemi yapımcılarına bağımlıydı. Yerel kullanım için hane içi üretim dışındaki tekstil üretimi, İngiliz ithalatından sert bir şekilde etkilendi. Şehirlerin büyük çoğunluğu belirgin bir büyüme yaşayamadı. Birçoğu ekonomik ve demografik olarak hareketsiz pazar merkezleriydi.

Şehirler kesinlikle, daha etkili ve önemli büyümeyi sağlayan ticari ve mali altyapının oluşturulmasına yardımcı oluyordu. Ancak onlar da rekabet içindeydi ve bu da kolektif siyasi güçlerini azaltıyordu. Ekonomik ve başka çıkarlar için rakip olan şehirler, hükümetle ortak iş birliği arayışındaydı. Hem devlet hem de dini yönetim yerleri açısından şehirler üretim, ticaret ve tüketim merkezleriydi. Şehirler, kırsal bölgelerle ortak yaşamasına rağmen aynı zamanda zor bir ilişki içindeydi. Kırsal bölgeler ürünlerinin pazarlarıydı, ama aynı zamanda ilişkilerinde, özellikle de borç hükümlerinde şehirler çoğu zaman oldukça katı sözde kontrol birimleriydi. Vergi yükümlülüklerinin tahsisi konusunda da anlaşmazlıklar vardı.

Yine de şehir ve kırsalı basitçe rakip olarak göstermek yanlış olur. Aralarındaki çatışmalar her zaman göründüğü kadar net değildi veya kent-kırsal karşıtlıkları olarak görülmüyordu. Aksine, uzun süredir devam eden önemli bağlantılar vardı. Köylüler, sadece alışveriş için değil, aynı zamanda panayırlara veya dini törenlere katılmak için şehirlere akın ediyorlardı.

Şehirler, Portekiz toplumunun adaletsiz ve hiyerarşik ya-

pısında bölüşülmüştü. Kent halkının en küçük grubu, zenginler ve tanınmış kişilerdi; güçleri, genellikle ekonomik ve politik olarak diğerlerini organize edebilme yeteneklerinden kaynaklanıyordu ve güven kaynağının bir sonucu olarak kırsalda yayılıyordu ve bu etkiden yararlanarak mülk sahibi olma ve eğer tüccarlarsa kırsal endüstriyi kontrol etme eğiliminde olabiliyorlardı. Kentlerde, bu gruplar işveren veya toprak sahibiydi, ama aynı zamanda sosyal statü ve kentsel yönetim kurumları üzerindeki kontrollerinin bir sonucu olarak siyasi güce sahip olmanın keyfini sürüyorlardı. Grubun bazı üyeleri, önemi büyük ölçüde farklılık gösterse de soyluluk rütbesine sahipti. Çoğu, gelirini ticari, resmi ve özellikle hukuki pozisyonlardan ve toprağa yatırılan servetten veya borç faizlerinden elde ediyordu.

Kırsal kesimde olduğu gibi, en büyük ve en az iz bırakan kentsel grup olan yoksullardı. Siyasi ağırlıkları yoktu ve çoğu zaman yasal anlamda şehrin vatandaşı sayılmazlardı. Yoksullukları, en müreffeh kasabalarda bile istihdamın istikrarsız yapısından ve herhangi bir etkili sosyal refah sisteminin olmayışından kaynaklanıyordu. Çoğu, iyi bir ücret gerektiren becerilerden yoksundu ve birçoğunun yalnızca mevsimlik veya dönemsel işi vardı. Büyük bir kısmı kırsal kesimden gelen göçmenlerdi. Yoksulluklarının bir sonucu olarak, gıdanın bulunabilirliği ve fiyattaki değişikliklere karşı savunmasızlardı ve genellikle elverişsiz konutlarda yaşıyordu. Formda olan yoksullara sert davranılma eğilimi vardı, çünkü çalışabilecek durumda oldukları varsayılıyordu.

Bu iki grup arasında, ekonomik açıdan katı bir şekilde ayrılmasa da yoksullardan daha sabit bir gelire sahip üçüncü bir grup vardı. Bu gruptakilerin çoğu zanaatkârdı, ekonomik çıkarları ve sosyal birliktelikleri genellikle loncalar veya diğer işçi dernekleri aracılığıyla ifade ediliyordu. Sosyo-ekonomik

gruplar içindeki yaygın akraba evliliği (endogami) modeli, seçkin tüccarlar ve hâkimler arasına girmeyi oldukça zorlaştıran bir olguydu. Zanaatkârlar, özellikle lonca ve dernek üyeliği nedeniyle, sosyal olarak gündelik işçilerden, hizmetçilerden ve yoksullardan çok daha fazla birlik halindelerdi ancak belediye yönetimi ve askeri düzen, bazı kurumların yaptığı gibi zanaatkârları dışlıyordu. Vatandaşlık bir kentsel topluluğun hakkı olduğundan, bu tür dışlamalar oldukça önemliydi.

Din

Bu toplum, ırksal saflık ve dini uygunluk fikirlerinin dayatıldığı, özellikle de "saf kan" temeline dayanan katı kuralların uygulandığı korkulu bir toplumdu. Bu kısmen sosyal hareketlilik konusundaki endişeden –aşağı tabakadan olanlar yukarıdakilere meydan okuyabilirdi– kaynaklanıyordu. Esas kaygı, dönmüş Yahudilerin ve Müslümanların "saf" Hıristiyanlar yerine geçebilme ihtimaliydi. Protestanlar ve gizli Müslümanlar da bu çerçeveye dâhil olmakla birlikte iddiaya göre, Engizisyonun ana hedefinde gizli-Yahudilik vardı. Yahudilikten çıkanlar için Kilise, "Yeni Hıristiyanlar" denen bu din değiştirmiş topluluğun dürüstlüğünden şüphe duyuyordu. Bu tür etnik ve dini gerilimler, uzun süredir devam eden kaygılara ve düşmanlığa dayanıyordu. Öldürülenlere basitçe sayı muamelesi yapılıyordu. Bununla birlikte, Engizisyon kayıtları, her ne kadar kayıtlar Engizisyonun etki ve görüşleri ile yansıtılmış, dolayısıyla çarpıtılmış beyanlar olsa da bireysel hikâyeleri anlamamıza olanak sağlar. Din değiştirmiş –aslında gizli Yahudi– Portekizli bir çiftin oğlu olan ve Fransa'nın güneybatısında yaşayan Isaac de Castro Tartas, 1647'de yirmi bir yaşındayken Lizbon'da kazıkta yakıldı. Amsterdam'da hahamlık eğitimi almadan önce Bordeaux'daki Cizvit Kole-

ji'nde eğitim gördüğü için kültürlerarası biriydi. Hollanda Brezilya'sına seyahat ettikten sonra, belirsiz nedenlerle seyahat ettiği Portekiz Brezilya'sında tutuklandı. Dönek sayılarak yargılanmak üzere Lizbon'a götürüldü. Soruşturması Engizisyon kayıtlarından takip edilebilir.

1682 ve 1691 yılları arasında, çoğunluğu üst orta sınıftan olmak üzere 1329 "Yeni Hıristiyan" sorgulandı. Tutuklanma durumu olduğunda tüm eşyalarına el konuldu ve aile evlerini kaybettiler. Aforoz edilebilir bir suç olduğu için Engizisyonun kendisi şikâyet edilemezdi. Sorgulama ve işkence yıllarca devam ederdi.

Ticaret, "Yeni Hıristiyanlar"a yapılan saldırıdan sert bir şekilde etkilendi. Bu hamleler insanları, paralarını Portekiz'de tutmaktan vazgeçirdi ve böylece kaynakların İngiltere ve Hollanda Cumhuriyeti'nde hareketi yoğunlaştı. Lizbon'daki İngiliz Konsolosu Thomas Burnet, 1720'de şunları gözlemledi: "Burada diğer ticaret şirketlerini kabul edecek kadar çok sayıda rahip ve rahibe şirketi var. Ve inanın bana güven ve Engizisyon asla bir arada olmadı." İngiliz yorumcular genellikle eleştireldi, *Weekly Register* 19 Ekim 1734'te Portekiz'i kastederek şöyle demişti: "Dini tiranlık en kötü tiranlıktır ve Cehennemin kendisi Engizisyonun yarısı kadar korkunç değildir"

Odivelas'taki bir kilisede kutsal şeylere saygısızlığın bir sonucu olarak 1671'de yapılan gibi, işkence hızında dönemsel artışlar oldu. Ancak, engizisyon faaliyetleri zamanla azaldı: 1734-43'te elli bir kişi idam edilirken 1750-9'da sayı on sekize düştü. Pombal Marki'si yönetimi çok önemli bir dönemdi. Son idam cezası 1761'de verildi ve 1768'de "Eski" ve "Yeni Hıristiyanlar" arasındaki ayrım ortadan kalktı. Ancak bu yasal bir adımdı. Toplumun karmaşık dağılımı, ayrımın devam

etmesinde önemli bir rol oynamaya devam etti.

Din, monarşinin halk üzerindeki imajı açısından önemliydi. Din eğitimine, ritüellere katılım ve kraliyet rolünün tüm temel yönlerini himaye altına alma ile güçlü bir Katolik bağlılık sergilendi. Ancak tutarsızlıklar da olabiliyordu. V. John'un, en az üç rahibeyle ilişkisi de dâhil olmak üzere, çok sayıda ilişkisi ve gayri meşru çocuğu vardı. Gerçekten de Odivelas'taki manastır birçok elit mensubunun ve kralların metresleri olan rahibelerin kaynağıydı ve bu durum Peder Peter'ın hükümdarlığından beri devam ediyordu.

Yine de John gösterişli bir dindardı, dine bağlılığı ve servetinin bir ürünü olarak, büyük bir beşik tonozlu kütüphane de dâhil olmak üzere 880 odalı, 4 kilometrekarelik bir alanı kaplayan Mafra saray-manastırının yapımı 1717'de başladı. 1750'de tamamlanan Mafra, eşi hamile kalırsa –ki kaldı Fransiskenler için bir manastır inşa etme yemini doğrultusunda inşa edildi. John ayrıca Roma'da inşa edilen St John the Baptist Şapelinin Lizbon'daki St. Roque Kilisesi'nde yeniden inşa edilmesi ve Coimbra'daki Santa Clara Manastırının büyük kemer altı için de servet harcadı. 1716'da John, Türklere karşı yardım için Avusturya ve Venedik'e savaş gemileri gönderdi, bu da Papayı etkilemeyi amaçlayan bir yöntemdi. 1717'de, her ne kadar amaca ulaşmak için ciddi bir zorbalık uygulamış olsa da, Lizbon Başpiskoposunun patrik rütbesini kazanmasında büyük bir rol oynadı. Patrik rütbesi ve dolayısıyla Katolik Hıristiyan âleminde Papa'dan sonraki ikinci din adamı olma durumu, Braga Başpiskoposu'nun konumunu da etkiledi ve böylece Lizbon'da güç ve otoriteyi daha da yoğunlaştırdı. 1707'den 1750'ye kadar Engizisyon Generali Nuno da Cunha'nın arkadaşı olan John ayrıca "En Sadık Kral" unvanını da kazandı.

Aslında John'un başka yönleri de vardı. Bilim ve sanat da dâhil olmak üzere başka yerlerdeki gelişmelerle ilgileniyordu. Bu amaçla her zaman yabancı uzmanlara ve yurtdışında yaşamış Portekizlilere başvurmaya hazırdı.

Barok ve Rokoko

Temel mimari Barok tarzıydı. Avrupa'da yaygın bir tarz olan Barok, Portekiz'de bağımsızlığın ve Brezilya altınının ürünüydü ve İtalya'da olduğu gibi on yedinci yüzyılda değil, on sekizinci yüzyılda gelişti. Mafra, St. Roque Kilisesi, *Bom Jesus do Monte*'deki anıtsal merdiven, Évora'nın koro yeri ve Olhã o'daki Rosary Meryem Ana Kilisesi gibi önemli eserler, balıkçıların bağışlarıyla finanse edildi. Ayrıca on sekizinci yüzyılın başlarında inşa edilen Mateus'daki görkemli ev olmak üzere dinden bağımsız eserler de vardı. Dönemin kültürünün bir unsuru da azizlerin kutsal emanetlerinin geniş bir koleksiyonu (hâlâ sergileniyor) ve sapasağlam duran şapeldi.

Barok'a olan ilgi, Rokoko'nun (*Rocócó*) etkisini sınırlamıştı. Özellikle 1747 yılında inşa edilen Lizbon yakınlarındaki Queluz Sarayı'nda ve Algarve'de Estoi'deki saray ve bahçelerde görülebilir. Queluz, hem güzel dekore edilmiş sarayı hem de süslü bir kanal içeren bahçeleriyle büyüleyici bir yerdir. I. Maria'nın daha sonra kocası olan Peter için inşa edilen Queluz, oğlu John'un ikametgâhı oldu.

Josefa de Óbidos

Barok tarzında tanınmış kadın ressamlar yoktu, ancak Josefa (c. 1630-84) üretken bir ressamdı. Portekiz Obidoslu bir ressam olan babası Sevilla'da eğitim almıştı. Josefa, Óbidos'taki Santa Maria Kilisesi için Saint Catherine sunağının yanı sıra (1661), portreler ve natürmortlar dâhil

olmak üzere, özellikle kiliseler ve manastırlar için dini eserler üretti. Eserleri, Lizbon'daki *Museu Nacional de Arte Antiga*'da ve Santarém'deki Belediye Kütüphanesi'nde görülebilir.

Savaş ve Uluslararası İlişkiler, 1703-62

İspanya Veraset Savaşına Portekiz'in müdahil olması, Portekiz İspanya çatışmasının yeniden canlanmasına yol açtı. Portekiz kuvvetleri, İberya'daki müttefik ordularının önemli bir parçasıydı. Bir İngiliz-Portekiz kuvveti, 1706'da Fransız-İspanyol güçlerini Alcântara'da başarıyla kuşattı ve Madrid, 1706 ve 1710 yıllarında kısa bir süre işgal edildi. Ancak, V. Philip'e Kastilya sadakati ve XIV. Louis'in komşu torununa verdiği destek çok güçlü oldu. Philip'in davası, 1707'de Almanza'da müttefikleri ciddi şekilde mağlup eden Fransız birliklerine olan kesin inancına rağmen ulusal bağımsızlıkla ilişkilendirildi. Portekizli süvari ve piyadeler çok zayıf savaştılar ve İngiliz ve Hollandalı piyadelerinin Mareşal Berwick'in çok daha fazla sayıdaki Fransız-İspanyol kuvvetlerince yenilmesine yol açarak sahadan sürüldüler. İngilizlerin, Portekizlilerden müttefik olarak sık sık şikâyet etmesi, daha sonraki gerilimlerin habercisiydi. İngiliz endişeleri arasında Portekiz'in İspanya seferlerinde yeterli bir rol oynamayacağı ve bu nedenle oraya gönderilen İngiliz birimlerinin Portekiz'i saldırılardan koruma görevi üstlenmek zorunda kalacağı korkusu vardı.

Ancak Portekizliler sıkı savaşmak istiyordu. 1704'te Portekiz'e karşı bir Fransız-İspanyol gücüne önderlik eden Berwick, örgütlü direnişin zayıflığına şaşırdı, ancak köylülerin kendi tarafına yapılan saldırılardaki ve köylerdeki çatışmalarda karşılık verme gücüne de aynı ölçüde hayret etti. O yıl sınırda ufak kazanımlar elde ettiyse de kısmen müttefiklerden

V. Philip'in, Katalonya'daki baskısı nedeniyle ve İngilizlerin Cebelitaık'ı ele geçirmelerinden dolayı buna devam edemedi. 1707'de başka bir kısa İspanyol istilası oldu.

Savaş, monarşide hanedanlığın tanınmasını sağladı. 1708'de V. John (1706-50), kuzeni, İmparator I. Leopold'un kızı ve dolayısıyla Leopold'un varisi I. Joseph (1705-11) ve İspanya tahtının Habsburg adayının "III. Charles" kız kardeşi Maria Ana ile evlendi. Leopold'un karısı II. Peter'ın kız kardeşi olduğundan kuzenlerdi. İngiliz savaş gemileri Maria Ana'ya Portekiz'e kadar eşlik etti.

Savaş, Portekiz'in gelişmekte olan önemli ekonomik bağlantılarla İngiliz kamplarına çok fazla taşınmasına yol açtı. 1703 Methuen Antlaşması, Portekiz'i İngiliz kumaşına açtı ve Portekiz şaraplarına İngiliz pazarında önemli bir avantaj sağladı. Fransız dışişleri bakanı, 1750'de İngiltere ile Portekiz arasındaki ittifakın esasen bir Fransız prensinin 1700'de İspanyol tahtına katılmasından kaynaklandığını iddia etmekte yanlış değildi. İngiliz ticari avantajları, siyasi işbirliğinin önemli ekonomik faydalar getirmesini sağladı, ancak bu durumu sürdürmenin temel adımları politikti. 1761'de, uluslararası gerilimin yaşandığı bir dönemde, III. George'un baş danışmanı olan Bute Kontu 3. John, "Portekiz'in güvenliği bu ülkenin çıkarları için çok önemlidir" demişti.

Portekiz'den yapılan Porto şarabı ithalatı, Fransa'dan yapılan Bordo şaraplarının yerini aldı. İngiltere'nin Portekiz ticaretindeki merkezi rolü çağdaşlar tarafından gayet iyi anlaşıldı. 1716'da Porto'da hazırlanan bir Fransız raporu, Brezilya'ya giden Portekiz gemilerindeki malların dörtte üçünün İngilizlere gittiğini ve İngilizlerin Brezilya'dan getirilen altını aldığını iddia etti. İngiliz basını, aynı hususta, bu konuda duyarlı olan Portekiz hükümeti ile ilişkileri zedelediğini bildirdi.

Bir Londra gazetesi olan *Flying-Post*, 25 Ocak 1718 tarihli sayısında, önceki Ocak'tan Kasım'a kadar 12 Fransız, 9 Hollanda ve 20 Portekiz gemisine karşılık 180 İngiliz gemisinin Douro'ya ulaştığını belirtti. 21 Şubat 1723 tarihli *Post Boy*, "çoğunluğu İngiltere'de üretilen yüklü miktarda yünlü mallar taşıyan" Brezilya filosunun Lizbon'dan yola çıktığını bildirdi. Portekiz'in İngiliz ticaret imparatorluğunun hem önemli hem de savunmasız gayrı resmi bir üyesi olduğu kanısı vardı. 23 Şubat 1723 tarihli St. James Gazetesi şöyle yazıyordu: "Portekiz'den altın taşımamıza karşı olan yasaları ne derse desin, tüccarlarımız Portekizlileri her zaman, altını Hint Adaları'ndan kendilerine getiren elemanları olarak gördüler." Portekiz altın paraları İngiltere'de dolaşıyordu.

Ancak İngiliz diplomatlar Portekiz'i yeterince takdir etmiyordu. İspanya Veraset Savaşı'nda İberya'da görev yapan Tuğgeneral James Dormer, Lizbon iklimini sevse de eğlencesini sıkıcı buluyordu. 1725'te gönderilen Tuğgeneral, İngiliz Konsolosu Thomas Burnet'e bir saldırı başlattıktan sonra 1727'de geri çağrıldı. İspanya Veraset Savaşı'nda İberya seferlerinin bir başka kıdemlisi 1727'den 1741'e kadar büyükelçilik yapan James, Lord 2. Tyrawly, sık sık nakil istiyordu, Albemarle 2. Kontu William, 1732'de Tyrawly'nin görevinden sıkıldığını gözlemledi: "Gerçekten de nedenini merak etmiyorum, çünkü bu dünyada hiçbir yer bu kadar tiksindirici [Lizbon] değil; arkadaş yok, eğlence yok, böcekler ve haşaratla dolu küçük kokuşmuş bir kasaba burası." Ayrıldığına memnun olan Albemarle, Sevilla'yı çok daha güzel buldu. Tyrawly, can sıkıntısını aktif bir cinsel yaşamla telafi ediyordu. Present State of Germany 1738'de şunu iddia etti: "Portekiz'in başkenti o kadar acımasız bir yer ki, bakanların maiyetinde olanlar dışında çok az yabancı, karada kendilerine güvenmeye cesaret edebiliyor, ancak geceleri nehirdeki gemilere çekiliyorlar."

Yakın ekonomik bağlantıların yanı sıra İngiltere, Portekiz'i İspanyol saldırısı tehdidinden korumak için, 1735'te Tagus'a, 1737'ye kadar orada kalacak olan büyük bir filo gönderdi. Ancak yine de gerginlikler vardı. 1723'te Portekizliler, İngiliz Kraliyet Afrika Şirketi'nin Cabinda'daki üssünü yıktı ve bölge üzerindeki çatışmalar yüzyılın sonlarına kadar devam etti. 1729'da Tyrawly, ticari bir karşılıkla Portekiz'e sert bir yanıt verilmesi için baskı yaptı ve Portekiz'in, Kral'ın [II. George] – majesteleri ne zaman isterse– gemilerinden bir filonun Kral'ın [John] sarayına demirlemesini engelleyebilecek herhangi bir şey yapmasının kabul edilemez olduğunu savundu. Nitekim Tyrawly, Akdeniz'e gönderilen her filonun Lizbon'a uğramasını istedi, "çünkü bu insanlara fazla güven olmaz"

Buna karşılık, İngilizlerin tepkisi genellikle ihtiyatlıydı. 1726'da II. Peter'in oğlu Beja Dükü Prens Francisco, Dormer'a yaklaştığında, ona kardeşi V. John'un İspanyol yanlısı olduğunu söyledi ve o zamanlar İspanya ile anlaşmazlık içinde olan İngiltere'nin Portekiz'e güçlü bir filo göndererek gözünü korkutmasını önerdi ancak İngilizler buna yanıt vermedi. Aslında Francisco, kardeşinin yerini almak istiyordu. 1729'da Tyrawly'ye yanıt olarak, Güney Bakanlığı Dışişleri Bakanı Newcastle Dükü Thomas, Portekiz ticaretinin İngiltere'ye olan öneminin İngiliz-İspanyol farklılıklarıyla vurgulandığını savunarak uzlaşmaya çağırdı. Üstelik bu, varisleri de dâhil olmak üzere, John'un iki çocuğu ile İspanya kralı V. Philip'in iki çocuğu arasında çifte evliliğin gerçekleştiği yıldı.

Portekiz kesinlikle İngiltere'yi hayal kırıklığına uğrattı. Portekiz, İngiltere'nin İspanya ile bir sonraki savaşı olan Jenkins'in Kulağı Savaşı'nda (1739-48) da 1756'da Fransa ile girdiği Yedi Yıl Savaşında da Britanya'ya katılmadı. Aynı zamanda, Portekiz'deki güvenlik açığı önemli bir konuydu. V. John, 1735'te Tyrawly'ye İngiliz filosunun Portekiz'i kara

saldırılarından koruyamayacağını ifade etti. Bu arada, yönetimsel değişiklik oldu. 1736'da ayrı bir dışişleri bürosu oluşturuldu.

Avrupa'nın büyük bölümünde olduğu gibi Portekiz'de de İngiliz anayasacılığına, edebiyatına, bilimine, tutum veya modasına rağbet yoktu. Bu sadece dini farklılıklardan kaynaklanmıyordu, çünkü Katolik Fransa'da İngiliz yaşamının bu tür alanlarına çok ilgi vardı. Farklılık Portekiz'deki Reform Karşıtı ideolojinin ve Barok tercihlerin büyük gücünü yansıtıyordu.

Aynı zamanda, Portekiz'in başka herhangi bir Avrupa gücü üzerinde ciddi bir toprak iddiası yoktu. Hanedan diplomasisi, Alman veya İtalyan topraklarını ele geçirme fırsatı aramıyordu. İspanya tarafından köşeye sıkıştırılmış olan Braganza'ların, Britanya'yı yöneten Hannover hanedanlığından farklı olarak, diplomasi yoluyla uluslararası bir büyüme geleneği veya komşu olmayan Avrupa bölgelerini yönetme geleneği yoktu. Buna ek olarak, Portekiz'e karşı İspanya ve İsveç'ten ayrıldıkları yüzyılın ilk yirmi yılındaki savaşlarda yaptıkları gibi intikamcı politikalar gütmemişti.

Portekizliler (sömürgeciliğin aksine), Avrupa'da bölgesel genişlemeye olan bu sınırlı hedeflerini İngilizlerle paylaşıyordu. Bu bağlamda, her iki güç de Birleşik Eyaletlerle (Hollanda Cumhuriyeti) karşılaştırılınca diğer Avrupa devletlerinin çoğuyla belirgin bir tezat oluşturdu. Sonuç olarak, Portekiz'in hedefleri, İngiliz ittifak diplomasisi için diğer güçlerinkilerden daha az sorun teşkil ediyordu. Bu sınırlı hedefler, barış zamanı nispeten iyi siyasi ilişkilerin sağlanmasına yardımcı oldu. Bununla birlikte, tam da bu sebepler yüzünden Portekiz, savaşa geldiğinde İngiltere'nin liderliği altında olmaktan kaçındı ve İngilizlerin Avrupa diplomasisine müdahale etme

uygulamasını desteklemedi. Bu karşıtlık yirminci yüzyılda da devam etti.

İmparatorluk

Portekizliler emperyal bir güç olarak, Brezilya'nın iç kesimleriyle sınırlı bölgesel genişlemesiyle, bu dönemde İngiltere, Hollanda, Fransa ve İspanya'dan çok geride kaldılar. Portekiz İmparatorluğu on sekizinci yüzyılda ne Asya'da ne de Afrika'da dinamikti, ancak Güney Amerika'da durum çok farklıydı.

Portekiz'den Domatesler

Lord Tyrawly, 1733'te Lizbon'dan şunları yazdı:

Size, geniş yuvarlak bir meyve olan ve küçük bir portakal büyüklüğünde olan domates dışında, (İngiltere'de bulunduğunu sanmıyorum) göndermeye değer başka bir sebzem olmadığını düşünüyorum. Tek başına yenilmemelidir, ancak yine de bu size kalmış, çünkü aşçınız dört beş tanesini ya da dilediğiniz kadarını önceden sıcak suda haşlayıp, ya da haşlamadan, yavaşça içinde pişmesi için yeterli zaman vermek şartıyla, çorbanızın içine koyarsa, bizim burada düşündüğümüz gibi kuzukulağı ya da başka herhangi bir bitkiden çok daha hoş bir ekşilik vererek çorbanızı çok daha iyi hale getirecektir. Çok yapraklı olan uzun çalılarda büyür, meyvesi olgunlaştığında kiraz kadar kırmızıdır.

Güney Amerika'nın batısına özgü domatesler İngiltere'de 1590'lardan beri yetiştiriliyordu, ancak zehirli olduğuna veya en azından yemeye uygun olmadığına inanılıyordu ve on sekizinci yüzyılın ortalarına kadar orada yaygın olarak tüketilmiyordu.

Afrika'da uzun bir kuşatmanın ardından 1698'de Mombasa'yı Ummanlılar'a kaptıran Portekizliler, 1728'de geri aldılar, ancak düşük moral ve gıda kaynaklarındaki sorunlar nedeniyle 1729'da yeniden kaybettikleri şehri 1769'da geri alma girişimi başarısız oldu. Ancak, 1720'de Hollandalılara karşı kaybedilen Delagoa Körfezi, 1730'da geri alındı. 1765'te Mazagão'yu Fas'a kaptırdılar. Angola ve Zambezi Vadisi'nde yaşanan ciddi zorlukların bir yansıması olarak, Orta Afrika'da Portekiz politikası, 1680'lerde fetih amaçlayan büyük ölçekli savaşlardan uzaklaştı.

Hindistan'da Portekizliler, 1737-40 yıllarında, muhalif köylülüğün desteğinden yararlanan Marathalar ile korkunç bir savaşa girdiklerinde çok baskı altındaydılar. Maratha süvarilerini tamamlayıcı piyadeler sağladılar ve bu piyadeler başarılı kuşatmalarda çok kritik rol oynuyordu: Salsette 1737'de, Bassein 1739'da ve Chaul 1740'ta düştü, ancak kilit pozisyon olan Goa 1739'da saldırıya uğradığında direndi. Portekiz, Avrupa'daki ittifakı sayesinde, Hindistan'daki Fransız üslerinden farklı olarak, Goa'nın İngiliz saldırılarının hedefi olmadığı için şanslıydı.

On altıncı yüzyılın sonlarında, Portekizliler Avustralya'yı keşfeden belki de ilk Avrupalılar iken, konumlarını on yedinci yüzyılda Hollandalılar ve on sekizinci yüzyılda İngilizler devraldı. Newfoundland balıkçılığında Portekiz'in rolü azaldı.

Brezilya

Brezilya'da, 1693-5'te Minas Gerais'de yapılan büyük altın keşifleri, iç kısımlara doğru daha da genişlemeyi teşvik etti. Portekiz'e altın akışı hızla yayıldı. Nitekim 1723'te bir İngiliz diplomat, Rio de Janeiro'dan gelen filonun "kayda değer miktarda kayıtsız altın" ile Lizbon'a geldiğini kaydetti. Portekiz

Brezilya'sının şekli büyük ölçüde değişti. São Paulo (1709), Minas Gerais (1720), Goiás (1744) ve Mato Grosso (1748) için kaptanlıklar (eyaletler) kuruldu, Brezilya 1760'ta genel valilik oldu. Altın, köle ticareti için büyük bir yeni teşvik sağladı ve hem kölelere olan talebi hem de onlar için ödeme kaynağını artırdı. Köleler madenlerde ve elmas içeren kayaları yıkamak gibi görevlerde çalışıyorlardı. 1720'lerde Serro do Frio bölgesinde elmaslar keşfedildi. 1727'de Minas Novas ve 1730'da Diamantina şehirlerinin kurulduğu Minas Gerais'in yanı sıra Cuiabá (1719), Goiás ve Mato Grosso'da da altın yatakları vardı.

Batı Hint Adaları'nda rakip şeker üretiminin daha önemli hale gelmesiyle 1710'lardan itibaren Kuzeydoğu Brezilya'daki şeker plantasyonlarının önemi, azaldı. 1670'lerin sonlarından itibaren yapılan kakao üretimi bunu telafi edemedi. Bununla birlikte, on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren Rio de Janeiro yakınlarındaki şeker ve kahve tarlaları öne plana çıktı ve şehir, 1763'te Brezilya'nın başkenti olarak Bahia'nın yerini aldı. Pamuk (1760'lardan itibaren) ve tütün de Brezilya'dan önemli ihraç ürünleriydi ve burada 1800'lere kadar bir milyondan fazla köle vardı. Brezilya'daki Portekizli köle sahipleri, köle aileleri korumak yerine yetişkin erkek köleler ithal etmeyi tercih ettiler ve işin fiziksel yükü ve yüksek ölüm oranı nedeniyle bu uygulama, daha fazla köle ve Afrika kökenlerine yakın bir köle nüfusuna sürekli bir ihtiyaç oluşturdu. Angola, yüzyıl boyunca, çoğunlukla Brezilya'ya yaklaşık iki milyon köle tedarik etti ve Portekizlilerin daha kuzeyde, özellikle Portekiz Gine'sinde köle üsleri vardı. Tarlalardaki köleler için yiyecek ve giyecek yetersizdi ve iş acımasız, zor ve uzundu. Hamile kadınların çalışma koşulları pek çok ölü doğumlara yol açarken, yetersiz beslenme nedeniyle anneler yeterli sütten yoksundu.

Köleler üzerindeki kontrol –kaçamadıkları müddetçe genellikle başarısız olmasına rağmen– birçok biçimde muhalefeti engelleyemedi. Kaçan kölelerin oluşturduğu organize firari köle toplulukları vardı ancak isyanlar başarısız oluyordu. 1798'de Salvador'da bir isyan köleliğin kaldırılması çağrısında bulundu, ancak beyaz korku bağlamında bastırıldı. Brezilya üzerindeki kontrol, Mafra gibi işler için gelir üreten kaynakların akışını sağladı.

Çoğu, Angola Luanda'dan Rio de Janeiro'ya 50 günlük bir deniz yolculuğuyla gelmesine rağmen, Brezilya'da hala kölelere baskınlar uygulanıyordu. Amazonia'da kakao, saparna ve diğer orman ürünlerinin toplanması için yerli köleler ve zorla çalıştırma önemliydi, ancak 1743-9 arasında Amazon Vadisi'nin yerli nüfusunun muhtemelen yarısı kızamık ve çiçek hastalığının kurbanı oldu.

Yerli halkın ürün yetiştirdiği, Cizvit gözetimindeki *reducciones*[2] sınır yerleşimcileri tarafından köle baskınlarına direnildi. 1756'da Portekiz-İspanyol ortak ordusu, bu amaçla ilerleyen yerel isyancıları vurmak için ateş gücü kullandı. Sonuç olarak, 1750'de Madrid Antlaşması ile Portekiz ve İspanya tarafından belirlenen Brezilya sınırı yürürlüğe girdi. Bu sınır görevi, Tordesillas Antlaşması kapsamındaki sınırın batıya doğru genişletilmesinin bir parçası olarak Portekiz'e verildi.

Ancak Portekiz ateş gücü ancak bu kadarını başarabildi. 1725'te kanolarla altın arayanlardan oluşan bir kafile ve ertesi yıl da bir başkası, Paraguay Nehri üzerinde Paiaguá tarafından imha edildi. Paiaguá, yaylarını Portekizlilerin tüfeklerinden daha hızlı ateşlediler ve ayrıca kanolarını su üzerinde sıçratarak ve kendilerini tüfek ateşinden korumak için onları

2 İspanyol ve Portekizlilerin Güney Amerika'da kurdukları yerleşim birimlerine verilen isim (ed.)

çevirerek ustaca kullandılar. 1730'da altın taşıyan yıllık bir filo, Cuiabá'dan dönüş yolunda pusuya düşürüldü ve neredeyse tamamen imha edildi. Cezalandırıcı Portekiz seferleri 1730 ve 1731'de çok az başarı sağladı, ancak 1734'te gerçekleştirilen sürpriz bir saldırı ve ateş gücünün birleşimi Paiaguá'yı harap etti. 1735 ve 1736'da başarılı saldırılar gerçekleştirmesine rağmen, kayıpları eylemlerinin gevşemesine neden oldu ve aynı zamanda hastalıktan ve rakip bir kabile olan Guaicurú'nun saldırılarından da etkilendiler. 1780'lere gelindiğinde, Paiaguá büyük ölçüde ortadan kalkmıştı ancak hikâyeleri basit bir Avrupa askeri üstünlüğü modelini üstlenme kibrini gösteriyor.

Başka yerde yerel müttefiklerin olması önemliydi. Portekiz birlikleri göçmenleri ve konvoyları pusuya düşüren Caiapó'yu yenemediler, ancak Bororo, Portekizli bir ormancı olan António Pires de Campos önderliğinde, 1745 ile 1751 yılları arasında şiddetli bir savaşla Caiapó'yu zorladı. Portekiz'in yerel müttefikleri kazanma ve kullanma becerisi, yerel beraberliğin olmadığını gösteriyordu. Hastalık ve köleleştirmenin sonuçları, Portekizlilere savaş halinde herhangi bir başarıdan çok daha fazla yardımcı oldu.

Amazonia'da, Portekiz'in Tapajós Nehri üzerinden ilerleyişine Mawé direnirken Portekizliler, kanolarına pusu kuran ve izole yerleşim yerlerine saldıran gezici Mura kabilesinin gerilla saldırılarına direnemedi. Mura, yayları ve okları ile oldukça etkiliydi ve 1784'te yapılan barış anlaşması bir teslimiyet değil, bir uzlaşmaydı.

Bu arada, Portekiz'in Brezilya'ya göçü, yüzyılın tamamında belki de bir milyona yaklaştı. Bu, kölelerin zorunlu göçünden daha düşük ancak politik olarak çok önemli bir rakamdı. 1770'lerde Britanya Kuzey Amerika'sında ve 1810'larda İs-

panya Amerika'sında olduğu gibi, yerleşimci nüfusunun büyümesi, 1820'lerde siyasi kararlılığın temelini oluşturacaktı.

Altın, Portekiz ve İngiltere

Brezilya üzerindeki kontrol, Portekiz'e getirilen muazzam servetin temelini oluşturdu ve ülkenin uluslararası öneminin hesaba katılmasına yardımcı oldu. Aynı zamanda Portekiz'i, Brezilya ile emperyal ilişkilerde bir kopuşa karşı savunmasız bıraktı. Bu daha sonra Birleşik Devletler haline gelen Britanya'nın kopuşundan daha büyük bir kopuştu, çünkü İngilizler Hindistan'da da güçlü bir konuma sahipti; gerçekten de on yedinci yüzyılın sonlarından ve hatta on sekizinci yüzyılın başlarından itibaren oradaki Portekiz'den daha güçlülerdi.

İngiltere, İngiliz-Portekiz ticaretinde kredi bakiyesinden akan altına bağımlıydı. Esasen metalik bir ticaret sistemi olan Britanya, nakitten yoksundu ve Brezilya altınına büyük ölçüde ihtiyaç duyuyordu. Bu, yalnızca genel olarak negatif bir ticaret dengesi ile karakterize edilen Baltık ve Doğu gibi bölgelerle yapılan İngiliz ticareti için değil, aynı zamanda özellikle savaş zamanında kıta müttefiklerine para yardımı sağlamaya bağlı olan İngiliz dış politikası için de geçerliydi. Bu nedenle, 1742'de İngiltere, Avusturya Veraset Savaşına girmeye hazırlanırken, önde gelen Londralı bankacı ve tüccar Thomas Gore, Hazinenin İlk Lordu Wilmington Kontu Spencer'a Avusturya'ya vaat edilen para yardımını ödemek için fonları aktarmanın en iyi yolunun, altını Lizbon'dan Trieste veya Cenova'ya taşımak olduğunu bildirdi. Gore, "Lizbon'da bu hizmeti yanıtlamaya yetecek kadar para ve kredi sağlayabilirim" diye ekledi.

Yeşil Burun Adaları

On beşinci yüzyıldan itibaren Portekizlilerin elinde olan Yeşil Burun Adaları, Afrika, Hint Okyanusu ve Güney Amerika'ya giden deniz yollarında bir ara istasyondu. 1702'deki ziyaretinde Francis Rogers, Praia hakkında şöyle yorum yaptı: "Güzel, verimli, bereketli ama sıcak bir ada, üstelik su veya taze erzak için geldiklerinde çoğu yurttaşımızın da şahit olabileceği gibi, adalıların çoğu bir tür haydut (veya sürgün edilmiş, suçlarından dolayı buraya nakledilmiş) ya da hırsızlar." 1669'da Kaptan John Narbrough, "çok iyi tatlı su" olduğunu, ancak insanların "hırsızlığa fazlasıyla eğimli olduğunu" kaydetti. Mısır ve muz yetiştirildi. Şimdi, çok farklı bir durumda olarak, 1970'lerde Sal Adası'nda turizm başladı ve 2017'de turist sayısı 716.000 üzerine çıktı; bunların yüzde 23'ü İngiltere'den ve yüzde 11,2'si Almanya'dan. Portekiz anakarası o yıl üçüncü en büyük turist kaynağıydı. Turistlerin odak noktası az yağış alan Sal, Boa Vista ve Maio adalarının kumlu plajlarıdır.

8. BÖLÜM

Depremler: Fiziksel ve Politik, 1750 - 1807

1755 Lizbon depremine ilişkin genel görüş, gerçek bir Avrupa felaketi olduğuydu. Richter ölçeğine göre yaklaşık 9 şiddetindeki sarsıcı bir açık deniz depremini izleyen korkunç bir tsunami, önce Tagus'u boşaltti ve ardından, 1 Kasım Azizler Yortusu sırasında şehrin çoğunu aşan bir sele sebep oldu. Birçoğu o günkü ayinler için kiliselerde yakılan mumlardan kaynaklanan kontrol edilemeyen yangınlar kaosu artırdı. Lizbon'da birçok insan öldü. Dahası, depremden, yangınlardan ve selden kaynaklanan üç sarsıntı yüzünden, Kraliyet Sarayı ve Kütüphanesi, resimleri ve arşivleri ile Kraliyet Hastanesi, Patrikhane, Cizvit Koleji ve Engizisyon de dâhil olmak üzere binaların yaklaşık yüzde 85'i yıkılıp yok oldu.

Yaklaşık 1740 yılında, önemli bir Alman harita yapımcısı olan Matthäus Seutter, Lizbon'un kabartma bir haritasını yaptı. Lizbon'u muhteşem ve gelişen bir imparatorluk olarak tanımladı ve haritası sadece manastırları, kiliseleri ve sarayları değil, aynı zamanda birçok geminin bulunduğu bir nehri

de gösteriyordu. Ancak, gösterdiği şeylerin çoğu 1755'te harap oldu.

Hasar bu kadarla kalmadı. Deprem ve tsunaminin merkez üssüne yakın Algarve Faro'da ve Azorlar'da da korkunç bir yıkım yaşandı. Etki buralarda çok daha yoğun hissedildi, ancak dünya en çok Lizbon'u gördü. İngilizler acil yardım sağlamak için harekete geçtiler.

Yıkım, siyasi sonuçları olan dini bir meydan okumaya yol açtı. 1761'de, Portekiz'de bir peygamber ve aziz olarak görülen ve depremi Portekiz hükümetine karşı ilahi öfkeye bağlayan İtalyan Cizvit vaiz Gabriel Malagrida, halka açık bir şekilde boğularak idam edildi ve yakıldı. Bu dramatik eylem, hükümetin gücünü olduğu kadar endişelerini de ortaya çıkardı.

Dışişleri ve Savaş Bakanı, 1770 tarihinden itibaren Pombal Markisi, Sebastião José de Carvalho e Melo (1699-1782), depremin neden olduğu krize, yağmacıları asarak, derhal ve ustaca yanıt verdi ve böylelikle I. Joseph'in (1750-77) gözüne girerek 6 Mayıs 1756'da İçişleri Bakanı (aslında başbakan) oldu. 1699'da bir toprak sahibinin oğlu olarak doğdu, yeteneği ve enerjisiyle yükselişe geçti. 1749'da, V. John'un eşi Maria Ana, Dışişleri Bakanı olması için onu Viyana'daki büyükelçiliğinden çağırdı. Pombal'ın konumu, enerjisi ve hırsları seçkin aristokratlar için bir tehditti. Bu, Pombal'ın aristokrasi içindeki rakiplerini sert yöntemlere teşvik etti.

3 Eylül 1758'de Távora ailesinin varisi Luis Bernardo'nun karısı ve en sevdiği metresi olan Teresa'yı ziyaret etmekten dönen Kral'a düzenlenen suikast girişimi, 13 Ocak 1759'da toplamda on altı kişiden oluşan prestijli Távora ailesi ve akrabalarının kamuoyu önünde infaz edilmesiyle sona eren bir kriz yarattı. Aveiro Dükü'nü tahta çıkarmak için plan yapmak

da dâhil olmak üzere vatana ihanet etmek ve kralı öldürmeye teşebbüs etmekle suçlandılar. Aveiro Dükü de idam edilenler arasındaydı. Yine idam edilenler arasında yer alan Távora'nın Markizi Leonor, dindar bir Katolik idi. İtirafçısı Malagrida tutuklananlar arasındaydı. Távoras ve Joseph'in gerçekten kötü ilişkileri olmasına rağmen, suç ve sonuçları Pombal için elverişliydi ve gerçekte ne olduğu ve neden olduğu konusunda hatırı sayılır ölçüde şüphe var. Çatışmada yaralanan Joseph infazları izlemek için oradaydı ve cezaların şiddetinden Pombal yerine kendisi sorumlu olmuş olabilirdi.

Pombal, 1759 Eylülde Cizvitleri sürgün etti. Hükümet yanlısı yazılar Cizvit devrilişini kınadı. Fransa'da Cizvitler, 1757'de XV. Louis'e düzenlenen suikast girişiminden sebepsiz yere suçlanmışlardı. Güney Amerika görevlerinde, Cizvitlilerin niyetlerinden şüphelenen ve Portekiz'deki güçlerinden endişe duyan Pombal, onların yok edilmesi gerektiğine ikna olmuştu. Papalıkla diplomatik ilişkiler, papanın Cizvitlere verdiği destekten duyulan memnuniyetsizlikten ötürü 1760-9 yılları arasında kopuktu. Hükümet, 1768'de sansür kontrolünü devraldı, ancak bu, Portekiz içindeki Katolik konumunun zayıflamasına yol açmadı. Rahipler önemli rol oynamaya devam ettiler ve Katolik olmayan doktrinlere hâlâ sansür uygulanıyordu.

Bu arada Joseph, özellikle büyük bir av köşkü olan Salvaterra'daki geniş sarayında avcılık hobisine devam ediyordu. Diğer hobisinin tadını çıkarması için bir opera binası kuruldu. İddiaya göre, İspanya Kraliçesi Mariana Victoria, Kral'ın ilgi alanlarından bir başkasını dizginlemek için bekleyen çirkin kadınlara sahipti. Joseph'in Pombal'ın dikkate alması gereken fikirleri vardı, ancak Joseph aktif bir hükümdar olmakla pek ilgilenmiyordu. Temelde, iki adam, özellikle büyük soyluların ve Kilise'nin bağımsızlığını kısıtlama konusunda

hemfikirdi. Joseph'in Büyük Engizisyoncu üvey kardeşi ve diğer üvey erkek kardeşleri, Pombal ile çatışmaları gerekçesiyle 1760 1777 yılları arasında saraydan sürgün edildiler.

1762 Savaşı

Hızlı bir şekilde başka bir kriz başladı. 1762'de, Yedi Yıl Savaşı (1756-63) İngiltere'ye karşı Fransa'nın yanında İspanya'yı da kapsayacak şekilde genişlediğinde, İspanya, İngiltere'ye başka yerlerdeki kayıpları telafi etmesi için baskı yapmak üzere Portekiz'e saldırdı. Nitekim o yıl İngilizler İspanya'dan Manila ve Havana'yı aldı.

Portekiz'deki İngiliz Müdahalesinin Nedenleri

30 Ocak 1762'de İngiliz *Monitor* şöyle yazdı: "Eğer Hollanda ve Portekiz Bourbon ailesinin kollarına düşerse, Doğu Hint Adaları'ndaki bağlantıları takip edecek ve Fransızların bu ülkelerdeki menfaatimizi ve mülkümüzü yok etmelerini mümkün kılacak. Brezilya ve Kongo'dan gelen altın ve elmasların eklenmesi, kontrol altında tutmak istedikleri her gücün ihtiyacını karşılayacaktır."

Portekiz o ana kadar tarafsız kaldı ve 1759'da İngiliz savaş gemileri, Portekiz toprakları açıklarında meydana gelen en büyük deniz savaşında bir işgal girişimine katılmak üzere yola çıkan bir Fransız filosunu bitirmek için Lagos'ta Portekiz sularına girdiklerinde şikâyetçi oldu. Mayıs 1762'de işgalci İspanyol güçleri, Bragança, Chaves ve Miranda gibi zayıf ve savunmasız kaleleri alt ederek bir miktar başarı elde etti. Kuşatma altındaki Miranda kalesindeki cephaneliğin patlaması çok fazla hasar vermiş ve yaklaşık 400 kişinin ölümüne yol

açmıştı. 1810'da Fransızlar tarafından kuşatıldığında Almeida da aynı kaderi paylaşacaktı.

Portekiz'in savunmasız olduğunu düşünen İngiliz diplomatlar ve basında yer alan görüşlerine rağmen, İngiliz askerlerinden acil destek talepleri, İngiliz hükümetinden ve kamuoyundan büyük destek aldı. Haziran ayı sonlarında Kanal'da ters rüzgârlar nedeniyle yaşanan gecikmenin ardından, 7104 kuvvetli İngiliz keşif gücü Portekiz savunmasını desteklemeye gitti. Etkili gerilla muhalefeti karşısında, İspanyolların erken başarılarını Porto'da yürüyüş yaparak kutlama gafletleri son derece önemliydi, Sarriá Markisi General Nicolás'ın değiştirilmesi İspanya'da öfkeye yol açtı.

Temmuz ayında, Fransız ve İspanyol kuvvetleri tarafından ikinci bir saldırı düzenlendi ve Almeida'nın düşmesine yol açtı. Ancak, Abrantes'in doğusunda konuşlandırılan İngiliz ve Portekiz birlikleri işgali engellemeye yardımcı oldu. İspanyol ikmal hatlarına yapılan gerilla saldırıları ve arazi yakma politikası da işgalcileri vurdu. 27 Ağustos'ta İngilizler ve Portekizliler, John Burgoyne'nin kilit rol oynamasıyla, Valencia de Alcántara'daki İspanyol tedarik üssünü ele geçirerek karşılık verdi. O yılın Ağustos ayında, Fransız Dışişleri Bakanı Duc de Choiseul, Portekiz'in fethi için zaman kaybedildiğine karar verdi. Karşılaştıkları sorunlara rağmen, İngiliz kuvvetleri etkili bir şekilde hareket etti ve 5 Ekim'de yerleşik İspanyol Vila Velha kampına baskın düzenleyerek ağır kayıplara yol açtı. Kış yağmurlarının başlaması, barışın yaklaşması ve İngiliz varlığının gücüyle karşı karşıya kalan Fransız-İspanyol birlikleri, geri çekildi. Kasım ayında, İspanyollar tekrar ilerledi ancak 9-10 Kasım'da Marvão ve Ouguela'daki müstahkem mevkilerden geri püskürtüldüler.

15 Kasım'da İspanyollar geri çekildi ve bir hafta sonra

ateşkes istediler. 1763'te yapılan Barış görüşmesinde, Portekiz veya İspanya'nın kendi sınırlarında birbirlerinden toprak kazancı elde etmemesi kararlaştırıldı. İspanya, 1680'de Portekiz tarafından kurulan ve iki gücün uzun süre mücadele ettikten sonra İspanyol saldırılarının 1680, 1705 ve 1762'de başarılı olduğu, şimdiki Güneybatı Uruguay'da bulunan, Colonia del Sacramento'ya geri döndü.

1762'de Portekiz

İngiliz komutanların yazışmaları bu dönemde ülkeye ışık tutmaktadır. Temmuz ayında Tuğgeneral Frederick, kısmen bölgenin yoksulluğundan kaynaklanan Santarém yürüyüşünde karşılaştığı lojistik sorunlarla ilgili olarak iç karartıcı bir açıklama yaptı. Askerleri için sığır eti veya ekmek bulamadığını ve yeterli erzak elde etmenin imkânsız olduğunu söyledi:

"Yetkilinin askerler yürümeden önce alabileceklerini söylediği, iki yüz somun ekmek o kadar küçüktü ki, bu miktarı erkekler arasında bölmek imkânsızdı. Alaya ertesi sabah üç buçukta yürümesini emrettim, ancak zamanında gelmeyen yüklü vagonlar yüzünden yürüyüşe altıdan önce başlayamadılar. Santarem'e varmadan gün bitmişti ki Albay Biddulph, aşırı sıcak ve kumlu yollardan alayın yarısından fazlasının geride kaldığını ve birçok kişinin öleceğinden korktuğunu ve cerrahların kendilerine yardım için gönderildiklerini bildirdi... Santarem'de ...Adamlar sokaklarda yatıyorlardı, insanlar evlerini kapatmışlardı ve yetkililer onlara hiçbir şey ayırmamıştı, onlar için ne et ne de ekmek vardı...sıcaktan ve açlıktan bayılıyorlardı...Buff'lardan dokuz adam dün yürüyüşte öldü. Eskiden Lizbon'da İngiliz büyükelçisi olan ve şimdi hem büyükelçi hem de general olarak geri dönen Lord

Tyrawly, birliklerde saman veya yatak bulunmadığından ve sağlanan barınak ve ekmeğin yetersiz olduğundan şikayet etti. İletişimle ilgili de ciddi sorunlar vardı. Kaptan Fraser Folliott, Tagus üzerinde tahmin edilen sığ suyun beş fit derinliğinde olduğunu ve akıntının çok hızlı olduğunu, yakındaki yolların ise tekerlekli araçların geçmesi için elverişsiz olduğunu söyledi."

Pombal ve Reform

Pombal'a göre değişim gerekliydi. Eski soyluluğu yok etmek yerine, onu yeni kanla canlandırmak ve böylece yeni fikirlere açık ve ticaretin değerinin farkında olan bir yönetim grubu oluşturmak istiyordu. İngiltere ve ardından Avusturya'nın eski bir Portekiz elçisi olarak, işleri farklı yollardan yapmanın gerekliliğinin farkındaydı. 1738'de atandığı Londra'da, Kraliyet Cemiyeti Üyeliğine seçilmiş ve İngiliz ekonomik gelişmelerine ilgi duymuştu.

Pombal'ın görevde olduğu dönem (1750-77), Aydınlanma Çağı ve Portekiz hükümetinin, rakip ülkelerin Portekiz'i geçmek için kullandığına inandığı teknikleri bilinçli bir şekilde benimseyerek ve uyarlayarak, eski bir gücü yeniden büyütme mücadelesine denk geldi. Örneğin Lousã'da bir kâğıt imalat sanayisi kurarak endüstriyi teşvik etmeye çalışan V. John'a kıyasla çok daha başarılı olan Pombal, yabancı etkilerden özgürleştirecek bir ekonomik milliyetçiliği sürdürme peşinde koştu. Bu nedenle, büyük tüccarları küçük rakipleriyle olan anlaşmazlıklarında destekledi, çünkü küçük tüccarları, yabancılar tarafından atanmış ajanlar olarak görüyordu. Brezilya ekonomisinden kâr elde etmek ve İngiliz tüccarların rolünü sınırlamak için onların yardımıyla ve hükümet destekli ticaret şirketlerin kurmasıyla küçükleri yerinden etmeyi

umuyordu. 1756'da ayrıca, Douro şaraplarının üretim ve pazarlamasını düzenlemek amacıyla Pombal Genel Tarım Şirketi ve Alto Douro Vines'i kurdu. Tokaj şarabının kalitesini sağlamak için Macar şarabı ayarı örnek alınıyordu. Régua'da inşa edilen genel merkez, 1997'de kurulan etkileyici Douro Müzesinin temelini oluşturmaktadır.

Pombal'ın ekonomik milliyetçiliği nedeniyle, İngiliz-Portekiz ilişkileri kötüleşti, ancak Portekiz ekonomisindeki büyüme ortadaydı. 1767'de, Paris'teki İngiliz elçisi, Fransızların İngiliz-Portekiz ticaretinin bir kısmını elde etme konusunda umutlu olduklarını bildirdi. *The Present State of Europe*, Ocak 1730 tarihli sayısında, 1729'da Lizbon'a gelen 534 ticari gemiden 301'inin İngiliz (71'i Portekizli, 54'ü Fransız) olduğunu kaydetti. Buna karşılık, 28 Ocak 1788 tarihli Morning Herald'da yayımlanan 1787 yılına ait listede, 1045 geminin 332'sinin İngilizlere, 300'ünün ise Portekizlilere ait olduğu gösteriliyordu.

Lizbon Pombal'ın Baixa'da (aşağı şehir) sahil ile Rossio Meydanı arasında paralel caddelerden oluşan ızgara plana uygun olarak başarılı bir şekilde yeniden inşa edildi. Sokaklar yeknesak binalarla birleşirken, Tagus Nehri kıyısındaki *Praça do Comércio* Meydanına, 1775'te Machado de Castro tarafından I. Joseph'in göz alıcı kocaman bir atlı heykeli dikildi. Joseph, 1760 yılında Pombal'ın mezarını içeren Neoklasik bir kilise olan Belém'de *Igreja da Mémoria*'yı inşa ederek Pombal'a olan minnettarlığını ifade etti.

Eğitim sistemi reformu, Pombal'ın modernizasyon politikasının bir parçasıydı. 1772'de, Coimbra'da müfredata matematik ve doğa bilimlerini ekledi, böylece Portekiz'in en büyük botanik bahçelerinin; eski imparatorluktan bugüne 50 dönümlük huzurlu, keyif dolu ve çeşit çeşit bitkinin bulunduğu

toprakları görme fırsatının yaratılmasına yol açtı. Pombal'ın fikirlerinin çoğu geçmişteki uygulamalardan çok farklıydı. Kölelik, *autos-d a-fé*[3] ve eski Yahudilere karşı önyargının temelini oluşturan saf kan fikri kaldırıldı. 1761'de Portekiz Krallığı'ndaki Asyalı ve Doğu Afrikalı Hristiyan tebaa, ten rengine göre ayırt edilmemesi gerektiği gerekçesiyle Portekizli beyazlarla aynı yasal ve sosyal statüye sahip oldu. Beyazların onlara hakaret etmesi suç sayıldı. 1763'te yenilenen bu düzenlemelerle, 1774'te Goa'da Hint din adamlarının desteklenmesi talimatıyla yeni memurlar gönderildi. Pombal, kolonizasyon için klasik Roma modeline açıkça atıfta bulundu: vatandaşlık eşitliği getirir. Bununla birlikte, diğer dini ve etnik gruplara eşit statü verilmesi söz konusu değilse de durumları düzene karşı olan Hıristiyanların veya Yahudilerin haklarının genel olarak sınırlı olduğu Avrupa'daki konumdan biraz farklıydı.

Pombal, 1759'dan sonra Portekiz'de çok daha güçlü bir konumdaydı ve yaptığı reformlar, 1770'ten 1774'e kadar ilk bakan olan ve Engizisyonun sekülerleşmesi ve ticaret stratejileri gibi radikal politikalar uygulayan René Augustin de Maupeou gibi Fransız reform bakanlarınınkilerle benzerlik teşkil ediyordu. Yine de pek çok politikasının yerel koşullara uyacak şekilde değiştirilmesi gerekiyordu. Dahası, Pombal sorunlara tüm dikkatini verebildiği zaman, hükümet verimli icraatlar yapıp sonuçlar elde ediyordu, ancak bu tür bir yönetim her zaman mümkün olamadı. Pombal, başlattığı reformları sürdürülmesiyle ilgili kraliyet desteği alan *eski rejim* reformcularla karşı karşıya kaldı. Joseph, 1777'de öldüğünde, I. Maria'nın düşmanlığı nedeniyle Pombal'ın konumu savunulamaz hale geldi. Benzer şekilde, Maupeou, XV. Louis'nin ölümünden kısa bir süre sonra düştü.

3 Engizisyonun tarafından verilen cezanın halka açık şekilde infazı. (ed.)

Hem kavramsal hem de pratik tüm kıyaslamalar, özellikle de döneminin sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bununla birlikte, Pombal ile yirminci yüzyıl başbakanı António de Oliveira Salazar arasında birtakım noktalarda karşılaştırmalar yapıldı. Her ikisi de otoriterdi ve rakiplerine karşı güç kullanmaya hazırdı. Nihayetinde iki dönem de çağın standartlarına göre bir polis devleti gücüne dayanıyordu. Her ikisi de önceki sistemin amaca uygun olmamasından kaynaklanan öfkenin bir sonucu olarak güç kazandı. Krizden kaçınmak için her ikisi de yabancı ülkelerle savaştan uzak durmaya çalıştı. Hem Pombal hem de Salazar reform peşinde koştu ve her biri bir bakıma politik iktisatçıydı, ancak ikisi de alternatif reform tanımlarını kabul etmediler. Her ikisi de özünde korporatist çözümleri takip etti ve aynı zamanda imparatorluğu güçlendirmek istedi.

Aynı zamanda önemli zıtlıklar da vardı. Çağın standartlarına göre, Pombal entelektüel olarak en ileri seviyedeydi. Kilise'nin, özellikle Cizvitlerin ve Engizisyonun siyasi gücünü ve potansiyelini azaltmak istedi. Bu, 1910'larda Cumhuriyetçilerin din karşıtlığına benzer bir durumdu. Salazar, büyük ölçüde din adamlarının destekçisiydi ve iyi bir ekonomist olmasına rağmen, entelektüel olarak başka bir üstünlüğü yoktu. Açıkçası bu sadece bir düşünce egzersizi, ancak Salazar'ın ırkçılık yasalarını yumuşattığını veya Pombal'ın yaptığı gibi Engizisyona karşı hareket ettiğini görmek zor olabilir. Salazar'ın, değişimindeki kilit şartları sadık gelenekçiliğiyle bağlantılıydı.

Bununla birlikte, Pombal uygun bir referans olduğunu kanıtladı. 1934'te Salazar yönetiminde, Lizbon *Praça Marquês*'de (Rotunda) Pombal anıtının açılışı yapıldı. Anıtın temeli Pombal'ın reformlarına atıfta bulunuyordu. İronik bir biçimde, anıt Cumhuriyetçi bir fikirden çıkmıştı. Cumhuriyetçiler,

Pombal'ın Cizvit karşıtlığına karşı hayranlıklarını göstermek istediler. Bununla birlikte, Salazar, Pombal'ın siyasi gücünü onurlandırmanın yanı sıra devleti ve imparatorluğu canlandırma merakı ile de heykeli inşa etti. Salazar kendisini Pombal gibi bir tür başbakan olarak tasvir ediyordu.

İngiliz Gezginler

İberya'daki turizm, zengin aristokrat Richmond 2. Dükü Charles'ın 1728'de keşfettiği üzere uzun zamandır merak uyandırıyordu. Aristokrat arkadaşı Kuzey Bakanlığı Dışişleri Bakanı 2. Townshend Vikontu Charles, "Ekselansın gezginleri olağan yolundan bu kadar uzaklaştırma merakının ne olduğunu" iyi anlayamadı. Lizbon'daki elçi Tyrawly, Richmond'a şöyle yazdı: "İspanya ve Portekiz'in bir uçtan diğer uca, fazla bilinmemekle birlikte diğer ülkelerden daha fazla merak uyandırdığını ve Old John Trott'un aşındırdığından farklı olarak, tüm gezginlerin yük beygiri yolunun burası olduğunu düşünüyorum ve burası size, her biri ünlü gezginler olan Dampier, Sir John Mandeville, Hackluyt veya Fernão Mendes Pinto gibi gelecek nesillere taşıyacak bir ün kazandıracaktır."

Portekiz, ziyaret edilecek en ilginç ülke olarak kabul görmedi. Lizbon, Paris'in kozmopolit, erişilebilir kültüründen yoksundu ve Portekiz halkı sıkıcı ve münzevi olarak algılanıyordu. Portekiz'deki Katoliklik, Fransa'dakinden daha açık bir şekilde Protestan karşıtıydı. Bazı Portekizli aristokratların Fransızca konuşmasına rağmen, çok az yabancının Portekizce bilmesi nedeniyle dil de bir engeldi. Lizbon'un dışında görülmeye değer çok az şey vardı. Plajına rağbet yoktu, dağları Alplerin ihtişamından ve çekiciliğinden yoksundu, Roma kalıntıları İtalya'dakilerden çok daha az biliniyordu ve Mağrip kalıntılarına pek ilgi yoktu.

Portekiz, İtalya kadar olmasa da Britanya'dan uzaktı. Standart rota deniz yoluydu fakat Lizbon ve Falmouth arasında posta gemisi hizmeti olmasına rağmen Portekiz'e seyahat etmek zordu. Tuğgeneral James Dormer, 1725'te Lizbon'a giderken Plymouth'ta ters rüzgârlar tarafından esir alınmıştı. Aralık 1727'de dönüş yolunda da birkaç gün Lizbon'da tekrar ters rüzgârlara tutuldu ve neticede Plymouth'a yolculuk on iki gün sürdü. Ertesi Mart yapacağı yer değişikliği ters rüzgârlar nedeniyle on beş gün ertelendi. Alternatif olarak kullanılabilecek Fransa ve İspanya üzerinden kara yolu seyahati çok uzundu, Pirenelerden geçmek gerekiyordu ve özellikle İspanya'da gezginler için tesisler yetersizdi. Deniz yoluyla Akdeniz'e gidenler genellikle Lizbon'a uğrardı, John Swinton, 1730'daki ziyaretiyle ilgili günlüğünde, ona kadınlar ve erkekler teklif eden bir muhabbet tellalı tarafından karşılandığından bahsetti. Bununla birlikte, Biscay Körfezi boyunca yapılan yolculuk her zaman rahat olmuyordu. Gemilerde stabilizatör yoktu.

1729'da Radnor 3. Kontu Richmond ile Henry ve 1786'da Pembroke 10. Kontu Henry dâhil olmak üzere Portekiz'e gidenlerin çoğu coşkulu gezginlerdi. William Dalrymple'ın 1774'de yaptığı seyahatleri anlattığı *İspanya ve Portekiz Seyahatleri* 1775'te yayımlandı. Dalrymple, 1762 seferinde görev yapmıştı. 1774'te, Kuzey Amerika'da askerlik hizmetindeydi. Londra'da yayımlanan diğer eserler arasında John Colbatch'in *II. Pedro yönetiminde Portekiz Sarayı* (1700), William Bromley'in *Portekiz, İspanya, İtalya, Almanya, Prusya, İsveç, Danimarka ve Birleşik Eyaletlerde Birkaç Yıl Yolculuk* (1702), Joseph Baretti'nin *İngiltere, Portekiz, İspanya ve Fransa üzerinden Londra'dan Cenova'ya Bir Yolculuk* (1770), Richard Twiss'in *1772 ve 1773 İspanya ve Portekiz Yolculuğu* (1775), Arthur Costigan'ın *Portekiz'de Toplum ve Görgü Skeçleri* (1787), James Murphy'nin

1789 ve 1790'da Portekiz Seyahatleri (1795), Richard Croker'ın *İspanya ve Portekiz'in Çeşitli Vilayetlerine Seyahatler* (1799) ve Henry Link'in *Portekiz Seyahatleri* (1801) sayılabilir. Colbatch bir doktordu, Bromley de devlet sekreteri olan toprak sahibi bir soyluydu. İngiliz bir tüccarın zengin oğlu olan Twiss, çok fazla seyahat ediyordu. Ayrıca, 1775 yılında Portekiz tarihi, Londra'da Robert Jephson'un Drury Lane'deki Theatre Royal'de *Braganza: A Tragedy* adlı oyunla sahnelendi.

Portekiz'e giden İngiliz gezginlerin çeşitli nedenleri vardı. Örneğin dolandırıcılık yaptığı tespit edilen Barnstaple Milletvekili Thomas Benson 1753'te Portekiz'e kaçtı. Ödenmemiş tütün vergileri nedeniyle ağır bir faturayla karşı karşıya kalınca, *Nightingale* adlı sigortalı gemisini ayarladı ve daha önce kiralanmış olan kargosu Lundy Adası'nda boşaltılan gemi, Bristol Kanalı'ndan hızla kaçtı. Benson 1772'de Portekiz'de öldü. Tamamen farklı olarak, daha sonra ünlü bir aktör olan genç David Garrick, ticari deneyim kazanmak için Portekiz'e gitmişti.

Hava koşulları ve iklimi Avrupa'nın en iyileri arasında kabul edildiğinden İngiltere'den Lizbon'a sağlık nedenleriyle seyahat edenlerin sayısı giderek arttı. Cambridgeli antikacı Rahip William Cole, sağlığı için 1737'de Lizbon'a gitti ve Mafra ve Sintra'yı ziyaret etti. Ancak birçoğu iyileşmekten çok ölüm buldu: 1754'te Henry Fielding, 1768'de Tavistock Markizi Elizabeth, 1769'da Bristol'dan dönüş yolculuğunda Patrick Moran, 1774'te milletvekili William Montagu ve 1781'de Lord John Pelham Clinton.

Badajoz üzerinden ana yolu takip ederek 1729'daki yolculuklarında "Hiç bu kadar zor bir seyahat yaşamadım" ifadesiyle Madrid'e ulaşanlar haricinde Lizbon dışında Portekiz'de seyahat edenlerin sayısı çok azdı. 1775'te, daha sonra

Chichester 2. Kontu olan Thomas Pelham şöyle gözlemlemişti: "Lizbon'dan yaptığım yolculuk bana tüm aykırılıkları ve bunların kaçının sadece hayali olduğunu gösterdi, çünkü iki ya da üç gün seyahat ettikten sonra haşlanmış tavuğunuzu ya da tavşanınızın her şeyden... Fransız mutfağının yahnisinden bile daha lezzetli olduğunu zannettiriyor."

Lizbon dışındaki gezginler için tesisler gerçekten çok kötü durumdaydı. 1700 yılında Porto'ya seyahat eden Richard Creed, yolları "çok zorlu" buldu ve şöyle bir şikâyette bulundu: "İngiltere'deki en kötü köpek kulübesi, bu yolda gördüğüm en iyi hana kıyasla bir saray. Hiçbir handa yatak yok. Hanların genellikle iki odası var; biri yolcular, diğeri katırlar için... Herkes erzakını yanında bulundurmak durumunda." 1760 yılında 7. Strathmore Kontu John ve Cambridge'deki çağdaşı, William Pitt the Elder'ın yeğeni, 1. Camelford Lordu Thomas Pitt, Madrid'e gitmeden önce Portekiz'de seyahat etti. Sağlık sorunlarıyla boğuşan Pitt, Yedi Yıl Savaşları nedeniyle kıtanın büyük bir kısmının sorunlu hale geldiği sırada yurt dışı için güzel bir çıkış noktası olan Lizbon'dan seyahatine başladı. Teyzesi Anne, İberia'ya seyahat etme fikrinden çok memnun değildi:

"Beni en çok rahatsız eden şey, neredeyse iyileştikten sonra aynı şikâyetlerle tekrar hasta olduğunu gördüğüm Lizbon deneyiminden ardından, yılın en sıcak zamanında, Avrupa'nın en sıcak ülkesinin en sıcak bölgesine yapmakta olduğu korkunç yolculuk... Kendini maruz bıraktığı şeyleri düşünmek beni hasta ediyor, çünkü seyahatinin [askeri] bir seferden daha büyük bir bitkinlik ve tehlikeye sebep olacağını düşünüyorum."

1760'da Yemek

Kraliyet emriyle gelen saygıdeğer konuklar Strathmore ve Pitt büyük Alcobaça Manastırı'nda kendilerine sunulan cömert yemeği takdir etmediler:

"Canavar tabaklardan oluşan bir servisin altında inleyen büyük bir masa bulduk. İlk yediğimiz, et sulu, kötü yağlı, sirke ve şekerden oluşan bir çorbaydı. Diğer yemekler ise pirince boğulmuş, haşlanmış kümes hayvanlarından oluşan piramitler; diri diri haşlanmış gibi uzuvları eciş bücüş olan diğer kümes hayvanları; üstelik her şey sarımsak, safran ve kötü yağ kokuyordu. İkinci yemeğimiz ise şeker serpilmiş etli turta piramitleri ve baharatlı yahniydi...Tatlı ise, lezzetini şeker kamışı dışında herhangi bir şeyden almayan koca portakallar, tatlı limon, ağaç kavunu ve şekerlemelerden oluşuyordu.

Daha meşhur olanı ise, 1785'te genç bir çocukla yaşadığı eşcinsel ilişki skandalı nedeniyle İngiltere'den ayrılan William Beckford'un, 1787'de Jamaika'daki tarlalarına giderken Portekiz'i ziyaret etmesiydi. İngiliz elçi, Beckford'un Lizbon'daki mahkemeye çıkarılmasını engelledi. Nitekim skandal şöhreti nedeniyle Portekiz'den ayrılmak zorunda kaldı. 1793-7'de Portekiz'e döndüğünde, vahşi ve ilkel Portekiz manzaralarına hayran kaldı ve Sintra yakınlarında bulunan Monserrate'de düzenlediği bahçeler, başka bir ziyaretçi olan Lord Byron tarafından *Childe Harold's Pilgrimage*'da (1812) övüldü. Daha sonraki ziyareti sırasında Beckford, 1794'te Alcobaça ve Batalha'ya da gitti ve 1835'te, hikâyeye göre bir tanesi oburluk ve tembellik ile karakterize edilen Portekiz rahiplerinin lüks yaşamına dair esprili, hatta yakıcı bir kitap yayımladı. Ayrıca seyahatin sorunlarına da dikkat çekti. Ör-

neğin, Tagus Vadisi hakkında şöyle diyordu: "Çam ormanına girdiğimizde ısının etkilerini oldukça baskın bir şekilde deneyimlemeye başlamıştık ve hoş kokulu, hoş esintilerle çok canlanmış hissediyorduk." Robert Southey de 1790'ların başında Portekiz'i ziyaret etti. Fransız Devrimi, var olan turist rotalarını bozmuştu.

Joseph'in halefi Dindar Maria olarak bilinen I. Maria (1777-1816) 1792'de deli ilan edildi ve oğlu John, VI. John olarak yönetimi devraldı ancak 1799'da sadece Naip Prens unvanını alabildi. Maria 1760'da babasının küçük erkek kardeşi olan amcası Peter ile evlendi. 1777'de sözde ortak yöneticiler oldular, ancak kraliyet otoritesi, doğrudan doğruya mirasçı olduğu için Maria'ya verildi. Kendisi bir gerici olduğu için Pombal'ı kovdu ve Lizbon'dan Pombal'daki evine sürüldü ve 1782'de öldü.

Ancak Maria melankoliden mustaripti ve akıl sağlığı, önce 1786'da Peter öldüğünde daha sonra 1788'de en büyük oğlu Joseph öldüğünde ve 1789'da onun için 'korkunç' bir haber olan, dünyayı tehdit eden Fransız Devrimi haberiyle iyice kötüledi. Britanya ile zıtlık, parlamentonun, 1788-9'da önemli bir sorun haline gelen III. George'un sağlığının bozulmasından kaynaklanan anayasal meseleleri ele alma çabasındaki rolünde açıkça görülüyordu.

Huzurlu Portekiz

1773-800 yılları arasında İngiliz elçisi olan Thomas Walpole, 1773'te Lizbon'dan şunları aktardı: "Burada kavgacı güçlerle bağlantımız çok az, gidişattan memnunuz ve spekülasyonlarla kendimizi fazla sıkmıyoruz: Cizvitler ve ticaret, bu bölgedeki tek siyaset nesneleridir." Yirmi yıl sonra durum çok daha rahatsız edici olacaktı.

I. Maria

Maria'nın mezarı Lizbon'da, yapımına Joseph'in doğumu şerefine 1779'da başlayan, ancak henüz tamamlanamadan 1790'da çiçek hastalığından ölmüş olduğu Estrela Bazilikası'ndadır. Çoğu hükümdarın bir yapı bırakma ölçüsü, monarşik statünün çarpıcı bir özelliğidir ve sömürge gelirleri sayesinde Portekiz bunu yapacak zenginliğe sahipti.

Kraliyet mülkü ve serveti diğer durumlarda da bağlantılıydı. I. Sancho'nun kızı Rahibe Mafalda'nın (1195-1256) bozulmamış cesedi 1616'da bulundu ve 1793'te kutsandı. Mafalda'nın önceki yüzyılda bağışladığı Arouca Manastırı zengin bir şekilde yeniden dekore edilip genişletildi. Bugün ziyarete açıktır.

Fransa ve İspanya ile Krizler

İngiltere ile Portekiz ilişkileri Maria döneminde kötüleşti. 1782'de Portekiz, İngiltere'nin deniz ticareti kontrolünü durdurmak için tasarlanan, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında İngiltere'ye karşı Rusya önderliğindeki bir ittifak olan Silahlı Tarafsızlık Birliği'ne katıldı. 1783'te Fransa, Portekiz ile bir ticaret anlaşması müzakere etti.

Afrika'da Keşif

1796'da İngilizlerin Cape Colony'yi Hollandalılardan fethinden endişe duyan Zambezi Nehri kenarında bulunan Sena Valisi Francisco Lacerda e Almeida, 1798'de Portekiz'in Mozambik ve Angola kolonilerini birbirine bağlamaları gerektiğine karar verdi. Orta Afrika'daki Mweru Gölü'ne ulaştı ama orada hastalıktan öldü. Her ne kadar 1806-11 yılları arasında iki Portekizli melez köle tüccarı

Pedro Baptista ve Antonio Nogueira da Rocha, Angola'daki Cassange'den Sena'ya kadar Afrika'yı geçmeyi başarmış olsa da bu son girişim olmuştu.

Yedi yıl sonra İngiltere, İspanya ile şu anda British Columbia olan kıyıların kontrolü konusunda yaşadığı bir anlaşmazlık nedeniyle Fransa ve İspanya ile savaşa yaklaştığı Nootka Krizi'nde Portekiz Britanya'yı desteklemedi. 1790'larda, İngiltere ve Portekiz arasında, özellikle Angola'nın kuzeyindeki kıyı şeridinde sömürge anlaşmazlıkları vardı ve Portekiz, kendi kolonyal konumu kısmen işgal edilmemiş –yani Avrupa diplomasisine göre Avrupalılar tarafından işgal edilmemiş– bölgelere ilişkin tarihi haklara dayandırdığından, Nootka Krizi konusunda İspanya ile aynı durumdaydı. Portekiz'in, Nootka Krizi sırasında İspanya'ya karşı Lizbon'un bir deniz üssü görevi görmesi yönündeki İngiliz fikriyle ilgilenmemesi şaşırtıcı değil.

1792'de İngiltere, İspanya, Hollanda ve Portekiz Avusturya ve Prusya'nın yaptığı gibi Devrimci Fransa ile savaşa girmedi. Ancak Mayıs 1792'de elçi Thomas Walpole şunları bildirdi:

"Bu ülkenin limanlarından birine Fransız anayasasından bahseden önemli sayıda broşür ulaştı. Coimbra Üniversitesi'ndeki bazı öğrenciler arasında, bu ülkede teoloji ve siyaset alanında alışılmış eğitim ruhuna muhalif bir ruh keşfedildi ve buradaki hükümetin, ilk başta çocukça küstahlık eylemleri olarak gördüğü şeyi dikkate almama eğiliminde olmasına rağmen; o zamandan beri bazı şapellerin süslerinin ve resimlerinin çıkarılmış olduğu ortaya çıkmasına rağmen; suçluların Lizbon'a getirildiği söyleniyor."

Radikalizm, 1787'de Goa'da ve 1789'da Minas Gerais'te

cumhuriyetçi entrikalara (başarısız oldu) yol açmıştı. Bununla birlikte, 1792'deki temel siyasi sorun, Maria'nın ciddi bir akıl hastalığına düşmesine sebep oldu. John biraz isteksiz de olsa hükümeti devraldı.

İngiltere, Hollandalılara yönelik Fransız tehditleriyle karşı karşıya kalıp 1792-3 kışında Fransa ile doğrudan savaşa giderken, Portekiz'i silahlanmaya zorladı. Portekiz hükümetine İngilizler, devrimcilerin "...ilkelerini Avrupa'nın her bir ülkesine taşıyarak mevcut tüm devletleri devirmeye çalıştıklarını" bildirdi.

Portekiz, 1793'te İngiltere, İspanya ve Hollandalılarla büyük bir girdaba girdi ve Birinci Dünya Savaşı'nda Müttefiklere katılacağına dair ön fikir vermiş oldu. 1793'te İspanyolların yanında Pireneler'de altı bin Portekiz askeri konuşlandırıldı, ancak Fransızlar 1794'te orada savaşı kazandı ve İspanya 1795'te savaşı bırakıp Fransa ile ittifak kurdu. Bunun üzerine Portekiz tarafsız hale geldi, ancak bu, dönemin oportünist uluslararası ilişkilerinde istikrarsız bir durumdu. Esas konu 1762'de denenmiş bir politika olarak Portekiz üzerinde baskı kurmak yoluyla İngiltere'yi vurmaktı.

Fransa'da 1799'un sonlarında güç kazanan Napolyon, Portekiz'i İngiltere'den ayrılmaya zorlaması için İspanya'ya baskı yaptı. 1800 yılında, bir önceki yıl resmen naip olan John bunu reddedince 1801'de İspanya ve Fransa birlikte saldırı düzenledi ve kısa bir çatışma olan "Portakal Savaşı" yaşandı. İspanyol kuvveti sınır çatışmasına odaklandı. Başta Olivenza olmak üzere, savunması zayıf olan Portekiz karakollarını ele geçirdiler, ancak Elvas'ta saldırı püskürtüldü. İspanya'nın ilk bakanı Manuel de Godoy, Elvas yakınlarında portakal toplayıp Lizbon'a ilerleyeceği mesajıyla bunları İspanya Kraliçesi'ne göndermesine rağmen Portekiz'e daha fazla ilerlemedi.

20 Mayıs'ta başlayan savaş, Portekiz'in Badajoz Antlaşması ile Olivenza'yı İspanya'ya devretmesi, ağır bir tazminat ödemesi ve limanlarını İngiliz gemilerine kapatması kararıyla 6 Haziran'da sona erdi. Buna cevaben İngilizler, önemli ticaret yollarındaki bir adada olası bir Fransız veya İspanyol işgalini engellemek için Madeira'yı işgal etti. İspanyollar tarafından savaşın sonunda tahliye esnasında tahrip edilen Portekiz anakarasındaki Castelo Rodrigo'daki kale harabeleri hala duruyor. Olivenza meselesi, Portekiz'in 1807 işgalinin Badajoz Antlaşması'nı geçersiz kıldığını iddia etmesi sebebiyle tartışmalı olmaya devam ediyor. Ayrıca İspanya'nın 1817'de imzaladığı 1815 Viyana Barış Antlaşması, Olivenza'nın iadesini gerektirmesine karşın bir etkisi olmamıştır.

Başta Avusturya ve Rusya olmak üzere diğer Avrupalı güçlerin, 1805'te Üçüncü Koalisyon Savaşı'nda Napolyon'a karşı olmasına rağmen Portekiz, 1807'ye kadar tarafsız kaldı, bakanları ise İngiltere tarafında mı, Fransa tarafında mı olmalı yoksa tarafsız mı kalmalı diye bölünmüş durumdaydı. Sonuncu seçenek, tercih bıraktığı için en kolay olanıydı, özellikle de Napolyon Avrupa'da yenilirse. Ancak, Napolyon Avusturya ve Prusya'yı mağlup etti ve Rusya'yı şartlara zorlayarak Avrupa'yı İngiliz ticaretine kapattı. Bu politikanın önemli parçası olarak, Portekiz'in de limanlarını İngiliz ticaretine kapatmasını istedi ancak imparatorluktan korkan John bu isteği geciktirince Fransa ve İspanya Portekiz'i işgal etti. John limanları kapatmaya karar verdi, ancak artık çok geçti.

Tanınmış Bir Lady

Berkeley Kontu'nun kızı Elizabeth Lady Craven (1750-1828), skandallarla dolu özel hayatı ve seyahatleriyle ün salmıştı. Eylül 1791'de Lizbon'da Brandenburg-Ansbach

Uçbeyi Charles Alexander ile, kendi ilk kocasının ve onun ilk karısının ölümünden kısa bir süre sonra evlendi. *Anılarında* şunları kaydetti: "Lizbon iklimi saçlarımın çok uzamasına ve aşırı derecede kalınlaşmasına neden oldu ve havanın güzelliği bünyemi tazeledi ve canlandırdı." 1808-13 arası Portekiz'de görev yapan çoğu askerin anlattıkları da dâhil olmak üzere diğer İngiliz eleştirmenler gibi, Lady Craven de Portekizlileri batıl inançları ve hükümet sistemleri nedeniyle eleştirdi. Craven ayrıca Portekiz boğa güreşlerinden de hoşlanmazdı, Mafra'yı "batıl inanç ve savurganlığın bir karışımı" olarak, Sintra'yı "Avrupa'nın en lezzetli yerlerinden biri" olarak anlatmış ve kadınlar hakkında şunları yazmıştır:

"Portekizli kadınlar kısa boyludur –tenleri zeytin renginde– gözleri genellikle siyah ve canlıdır. Hem mütevazı hem de esprili ve hatırı sayılır derecede cömertler. Kıyafetleri muhteşem, ancak tavırları garip, hizmetçilerini çok uzakta tutuyorlar ve belki de sadece kraliyet şahsiyetlerine has bir saygı bekliyorlar. Evlerinin mobilyaları, tasavvur edilemeyecek kadar büyüktür ve kendilerine veya atalarına sadakatle hizmet edenleri asla işten çıkarmadıkları için, çok sayıda hizmetçiye sahiptirler."

9. BÖLÜM

1807 - 26 Krizleri

Ekim 1807'de Jean-Andoche Junot komutasındaki Fransız işgali, 30 Kasım'da Lizbon'un ele geçirilmesiyle sonuçlandı ve Jean-Andoche Junot Portekiz Valisi oldu. 1580 ve 1762 İspanyol istilalarından farklı olarak, hiçbir direniş olmamıştı. Ancak Junot, Salamanca'dan karadan ilerlemeyi zor bulmuştu. İngilizler, I. Maria adına naip olan John'a Brezilya'ya kadar eşlik etmesi veya hükümetin Fransızlara teslim olması halinde Lizbon'a saldırması talimatıyla bir filo göndermişti. Her iki tarafın da baskısı altında olan John nihayet İngiliz korumasını kabul etmeye karar verdi ve o ve halkı şaşkınlık içinde bırakan yaklaşık 15.000 kişilik büyük bir kortejle Brezilya'ya gitti. Kafası karışan Maria nereye gittiğinden emin değildi. Bu uzun yolculuk çok daha çetin olmakla birlikte, İngiliz donanmasının koruması altında Napoli ve Savoy-Piedmont'un sırasıyla Sicilya'ya ve Sardunya'ya ve Fransa kralı XVIII. Louis'nin ve Oranj Prensi V. William'ın İngiltere'ye kaçışına benziyordu. Planın kendisi eskiydi. Antônio Vieira bu planı İspanyol tehdidi nedeniyle 1640'larda IV. John'a önermişti. Brezilya, Portekiz Atlantik imparatorluğunun en değerli yeriydi.

Portekiz'in fethi ile Napolyon, İngiltere'nin ve mallarının ticari karantina altına alınmasını ve böylece ekonomisini ve savaş çabalarını zayıflatmayı amaçlayan 1806 Berlin ve Milano Kararnamelerini sağlamlaştırmayı amaçlıyordu. Ancak Napolyon'un kardeşi Joseph'i İspanya'nın tahtına oturtma girişimi, Fransa'nın İspanyol kaynakları üzerindeki kontrolünü artıracak yanlış tasarlanmış bir hareket, 1808'de İspanya'da halk ayaklanmasına yol açtı. İngilizler, daha sonra Wellington Dükü olan Korgeneral Sir Arthur Wellesley yönetiminde 1-5 Ağustos'ta Portekiz Mondego Körfezi'ne ulaşan bir keşif gezisiyle durumdan faydalanmayı amaçladı.

21 Ağustos 1808'de bu ordu Vimeiro'da Junot komutası altında saldıran Fransız kuvvetlerini yendi. Wellesley, piyade hatlarını, tepenin arkasına konuşlandırarak Fransız bombardımanından korumuştu. Sıra halinde ilerleyen Fransız askerlerinin İngiliz hatlarını bozmasını önlemek için silahlı askerlerini açık sırayla yamaç aşağıya yerleştirdi. Kötü koordine edilmiş olarak ilerleyen Fransız askerler İngiliz piyade ve top ateşi tarafından durduruldu ve yokuş aşağı hücumlarla geri püskürtüldü.

Wellesley'in yerini daha sonra Fransızlarla uğraşmak istemeyen üst düzey subaylar aldı. 30 Ağustos'taki Sintra Konvansiyonu ile Fransızlarla Portekiz'i terk etmeleri, İngiliz gemileriyle Fransa'ya geri dönmeleri ve sonrasında mücadeleye devam etmekte özgür olmaları konusunda anlaştılar. İngilizler ayrıca Fransız ordu yükünü ve ganimetini göndermeyi kabul etti. Bu anlaşma Britanya'da bir halk fırtınasına yol açtı ve komutanlar Londra'da bir soruşturma mahkemesinde yargılanmak üzere geri çağrıldı. Sir John Moore komutan oldu.

Bu arada Napolyon, İspanya'daki krize bizzat müdahale ederek 4 Aralık 1808'de Madrid'e girdi. İspanyol muhalif-

lerine destek sağlaması talimatı verilen Moore, Lizbon'dan İspanya'ya ilerledi ancak daha hızlı ilerleyen Fransız güçleri karşısında İngiliz birliklerinin İngiltere'ye geri göndereceği Corunna'ya geri çekilmek zorunda kaldı. Napolyon'un Lizbon'da ilerleme planı kargaşaya gelmişti, ancak Moore'u İngilizlerin tahliye edildiği Corunna'ya geri çekmeyi başardıktan sonra Mareşal Jean-de-Dieu "Nicolas" Soult, Portekiz'deki İngiliz kuvvetlerini yok etmek için güneye hareket etti. Bu güçler, Korgeneral Sir John Francis Cradock komutasında Lizbon'da garnizon kurdular. Dikkatli bir komutan olarak Sir John Francis Cradock Moore'un başarısızlığının ardından tahliyenin gerekli olabileceğini hissetti.

Güçlü ordusuyla Soult, 27 Mart 1809'da Porto'ya saldırdı, ancak Wellesley komutasındaki taze İngiliz birlikleri Portekiz'e gönderildi ve orada İngiliz ordusunun komutasını devraldı. 12 Mayıs'ta Wellesley, Douro'yu sürpriz bir şekilde geçti, karşı saldırılarla mücadele etti ve Porto'yu ele geçirdi. Bu zafer şehirde kartal ezen bir aslan heykeli ile anılır. Bu, deniz geçişi için kullanılabilecek tüm tekneleri yanlış bir biçimde ele geçirdiğini düşünen Soult'un zayıf planları ve yavaş tepkileriyle oluşturulan ama neticede iyi uygulanan bir saldırı eylemiydi. Soult'un gücü daha sonra kuzeydoğuya çekildi, yağma ve yıkıma neden oldu, mesela, Fransızlar bir nehir geçişi ararken halkın köprüyü korumaya çalıştığı Amarante şehrinin büyük bir kısmını yaktı. Bu yıkımdan, tren istasyonunun yakınında eski bir malikânenin yanmış kalıntıları görülebilir. Bu tür bir yıkım, Fransız savaşlarında olağandı ve son zamanlarda Napolyon'u övme girişimlerinin neden ciddi şekilde yanlış yere konumlandırıldığını açıklamaya yardımcı oluyor.

Bir başka İngiliz kuvveti, Lizbon'da Tagus boyunca Fransızların ilerlemesini doğudan engellemek için konuşlandırıl-

mıştı. Ancak, Alcântara yakınlarında yiyecek sıkıntısı çeken Mareşal Victor (Claude Victor-Perrin) komutasındaki Fransızlar, Wellesley'in Porto'daki zafer haberinin ardından İngiliz birliklerine ulaşamadan ilerlemelerini durdurdu. Gerçeği söylemek gerekirse, inatçı Fransız stratejisini mahveden İngilizler oldu. Genel olarak, Fransızlar teoride ihtiyaç duydukları malzemeleri ele geçirebileceklerini varsaymışlardı, pratikte yıkıcı olduğu gibi bu askeri açıdan aceleci ve politik olarak uygunsuzdu.

1809-10 kışında, Avusturya ile savaşın sona ermesi, Dördüncü Koalisyon Savaşı, Fransa'nın başlangıçta İspanyol muhaliflerine yoğunlaşmasına rağmen, İberya'ya Fransız takviye kuvvetlerini sevk etmesini gerektirdi. Reddetmeye çalıştığı Portekiz Ordusu komutanlığı görevini üstlenen Mareşal André Masséna'nın burayı fethetmesi emredildi. Fransız saldırısı tehdidi, Ağustos 1809'da Vikont Wellington olarak soylu sınıfına yükseltilen Wellesley'in 1810'da geri çekilmesine ve çok daha büyük Fransız ordusuyla savaşmaktan kaçınmasına neden oldu. Stratejisi derinlemesine savunmaydı ve Napolyon'un Masséna'ya emri üzerine, Lizbon'a doğrudan yürümek istemesine karşı, ilk önce İspanya'daki Ciudad Rodrigo ve Portekiz'deki Almeida'nın güçlü sınır kalelerini ele geçirmesi için ona ek süre verildi. 27 Ağustos'ta cephaneliğin havaya uçurulmasından sonra her ikisi de bozguna uğradı; yine de kuşatmalar Masséna'yı geciktirmiş oldu. Kıskanç Napolyon, Masséna'ya söz verdiğinden çok daha az asker desteği sağladı.

Wellington, İngiltere'ye deniz yoluyla geri çekilmek yerine, Portekiz'in korunabileceğine ikna olmuştu ve Lizbon'u kuzeyden kapsayan büyük su hatlarına yayılmış iki sıra kale ve doğal engeller olan Torres Vedras Hatları ile güçlü bir geri çekilme takviye pozisyonu geliştirdi. Bitki örtüsünün koruyu-

cu kucaklamasına rağmen, bu savunma kaynaklarının önemli kısımlarını, özellikle de São Vicente'nin tahkimatlarının izini bulmak hâlâ mümkün. İngilizlerin acil bir geri çekilme savunmasına ihtiyaç duymaları ihtimaline karşı Lizbon'un batısında bulunan Tagus kıyısındaki São Julião da Barra kalesini koruyan üçüncü bir hat vardı.

Portekiz, 15 Eylül'de Masséna'nın ordusu tarafından işgal edildi. Wellington, 27 Eylül 1810'da Buçaco'da iyi bir savunma pozisyonuyla Masséna'nın ilerleyen kuvvetlerine karşı direnmeyi tercih etti. Fransızlar, İngilizleri ve Portekizlileri bir tepede buldular ve kötü planlanmış saldırıları, yarısı Portekizli olmak üzere yaklaşık 5000 kayıpla püskürtüldü. Zaferi işaret eden bir anıt, Buçaco Palace Hotel'de savaşı tasvir eden çiniler ve yakınlarında savaşa adanmış bir askeri müze bulunmaktadır.

Ancak, mevki daha sonra tekrar kuşatıldı ve Wellington, Torres Vedras Hatları'na geri dönmek zorunda kaldı. Fransızlar 12 Ekim'de Hatlara ulaştı, ancak hatlar aşılamayacak kadar güçlüydü, Fransızların kuşatma eğitimi ve yeterli askerleri yoktu ve harap olmuş bölgede Fransızlar, tıpkı İspanyolların 1762 işgalinde yaşadıkları gibi, ciddi yetersiz beslenmeye maruz kalacaktı. Arazi yakma politikaları sayesinde başarı elde etmiş olmalarıyla ilgili olarak bir İngiliz askeri olan Yüzbaşı John Hill şunları kaydetti: "Bölge korkunç bir şekilde harap oldu. Birkaç güvercin dışında hiçbir şey görmedim; sadece yakmak için ya da barınak yapmak için çıkarılan zeminler ve kirişler. Tüm sakinleri ordumuzdan önce terk etmişti, bu yüzden birkaç ay önce güzel bir yer olan bu bölge artık tam anlamıyla bir çöl."

Wellington konumunu güçlendirmeye odaklandı ve Masséna ile savaşma fırsatını reddetti. Fransız yoklama taarruzları

başarısız oldu. Napolyon, İngiliz donanmasının Hatlar içinde bir milyon insanı barındırma kapasitesine sahip olmadığını düşünüyordu, ama yanılıyordu. Bununla birlikte Napolyon, İngiliz kuvvetlerinin Lizbon'da bağlandığını görmekten memnundu ve aynı zamanda Prens Regent'in mücadeleden vazgeçebileceğini düşünüyordu. Wellington'un savunma planının uygulanabilirliğinden şüphe duyan ikinci komutanı Binbaşı General Sir Brent Spencer gibi İngiliz subayları da yanılıyordu. Wellington bir lojistik uzmanıydı.

Kış, Fransız birliklerine zararını tedarik zorlukları yaşatarak gösterdi ve 5 Mart 1811'de hastalık ve açlıktan dolayı çok ağır kayıplar verdikten sonra Masséna geri çekilmeye başladı. Lizbon'un karadan büyük çaplı kuşatması planı başarısız olmuştu.

Wellington Masséna'yı taciz saldırılar düzenleyerek izledi. Kuzeyde, Almeida İngilizler tarafından kuşatıldı ve Masséna'nın burayı kurtarma girişimi Mayıs ayı başlarında Fuentes de Oñoro'da başarıyla engellendi. Almeida daha sonra düştü. Bir müzenin desteği ile ilginç bir kale alanı olmaya devam ediyor. Masséna, tipik bir davranışı affetmemek olan Napolyon tarafından görevden alındı.

1811, 1812 ve 1813'te Wellington, Portekiz'in önemli bir insan gücü desteğiyle İspanya'yı işgal etti. Madeira'yı 1807'de ele geçiren İngiliz subay William Beresford, Mart 1809'da Portekiz ordusunun en yüksek komutanlığına getirildi ve orayı İngiliz hatları üzerinde tamamen yeniden düzenledi. Wellington bu görevi geri çevirmişti. Portekizliler defalarca, Buçaco'da (1810) Albuera'da (1811) ve önemli bir zafer olan 1812'deki Salamanca Savaşı'nda, sıkı savaştılar. Müttefik kayıplarının üçte biri Portekizliydi. Ayrıca, 1813'te başka bir önemli zafer olan Vitoria'daki savaşta da iyi mücadele verdi-

ler. Portekiz kuvvetleri, 1814'te Fransa'yı işgalinde Wellington'a eşlik etti. Wellington, onları İspanyollardan daha iyi ve daha disiplinli askerler olarak görüyordu.

Ancak savaş, Portekiz'in büyük bir bölümünü harap etti ve ağır sivil kayıplara neden oldu. Fransız işgalciler çok fazla hasar vermişlerdi. 1808'de Beja'nın yağmalanması sırasında meydana gelen katliam dâhil olmak üzere pek çok sivil, işkence ile öldürüldü. Anıtlara da zarar verildi. Alcobaça Manastırı'nda Peter ve Inês'in mezarları 1811'de ganimet arayan Fransız birlikleri tarafından tahrip edildi. Ayrıca, savaş sırasında tarım ağır darbe almış, kıtlığa neden olmuştu. Ticaret de İngiliz rekabetinden çok etkilendi. Nitekim Beresford komutasındaki orduya olduğu gibi, İngilizlerin ekonomik ve siyasi etkisine de büyük bir kızgınlık vardı.

Maria'nın ölümü üzerine VI. John 1816 Mart'ında tahta çıktığında siyasi hoşnutsuzluk gündeme geldi. Brezilya'daki zenginliğinin ve konumunun farkında olan ve başka bir Atlantik geçişine istekli olmayan John Brezilya'da kaldı. Portekiz'de bir naiplik kuruldu ve ordu hala Beresford'un emrindeydi. 1974'teki Karanfil Devrimi'nde olduğu gibi, orduda devrim niteliğinde bir hoşnutsuzluk ortamı vardı. Öte yandan liberal çalkalanma, 1698'den beri uygulanmayan bir *cortes* fikrine odaklandı. Britanya'daki parlamentonun aksine, Brezilya altınları sayesinde hükümetin *cortes* istemesine gerek kalmamıştı. Bu çalkalanma ve *cortes*'e dönüş çağrısı İspanya'daki liberalizm örneğiyle desteklendi. 1817'de Gomes Freire de Andrade (Napolyon'a hizmet etmişti) komutasındaki bir grup devrimci ele verilerek idam edildi.

Rağbet görmeyen bu adım, İspanyol kalkınması idealiyle 24 Ağustos'ta Porto'da patlak veren ve hızla başka yerlere yayılan 1820 liberal devrimine katkıda bulundu. Beresford'un

devam eden etkisine karşı çıkan devrimciler, John'a Brezilya'dan dönmesi, 1812 İspanyol anayasasına göre *cortes* modelinde bir anayasal monarşi uygulanması ve Brezilya'nın, Aralık 1815'te John tarafından "Portekiz, Brezilya ve Algarve Birleşik Krallığı" olarak verilen krallık statüsünden bir koloni statüsüne indirilmesi çağrısında bulundular. John'a danışmadan bir hükümet kurdular ve 1821'de bir *cortes* topladılar. Bu, John adına bir Naiplik Konseyi'nin iktidarı kullanmasına yol açtı. Siyasi mahkûmlar serbest bırakıldı ve John'a Portekiz'e dönmesi için baskı yapıldı. Liberal gündeme uygun olarak, 1821'de Engizisyon kaldırıldı ve dini tarikatlar yasaklandı. Basın özgürlüğünü tesis eden ilk yasanın çıkarıldığı 1823 yılına kadar sansür de yasaklandı.

Bunun üzerine kararsız John, yetenekli oğlu Peter'ı Brezilya Naibi olarak bırakarak Temmuz 1821'de Portekiz'e döndü ve 1822'de anayasa onaylandı. Bununla birlikte, bu devrim ve *cortes* politikaları Brezilya'da rağbet görmedi ve 7 Eylül 1822'de bağımsızlık ilan ederek Peter Brezilya'nın ilk İmparatoru oldu. 1822'de Brezilya'da Portekiz kuvvetlerine karşı bir savaş başladı ve 1824'e kadar sürdü. Portekiz kuvvetleri kuzey vilayetlerinde ve Rio'nun güneyindeki başkentlerdeydi. Brezilya tarafından görevlendirilen İngiliz deniz subayları ve denizciler, Portekiz garnizonlarının izole edilmesinde ve Brezilya'nın savaşı kazanmasını sağlamada kilit rol oynadılar. 1823'te Portekizliler Salvador da Bahia'yı terk etmek zorunda kaldı ve ayrıca Brezilya filosu Maranhão ve Belém do Pará'yı ele geçirdi. Portekiz, önemli bir rol oynayan İngiliz diplomat Charles Stuart aracılığı ile 1825'te Brezilya'nın bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı.

Brezilya'nın bağımsızlığı kaçınılmaz değildi, ancak son derece rastlantısaldı. Brezilya'daki isyanlar yayılırken, İspanyol Amerikası'nın çöküşü de önemli bir zemin oluşturmuştu.

Brezilya'da Portekiz yönetiminin destekçileri ile muhalifler arasındaki çatışma, İspanyol Amerikası'nın bazı bölgelerinde olduğundan daha kısa sürmüştü. Şimdiki Venezuela olan bölgedeki çatışmalar diğerlerinden daha uzun sürdü. İspanya ve oradaki *cortes* politikalarında olduğu gibi, Portekiz politikasındaki değişiklikler de Brezilya'daki durumu etkiledi.

Sonuç olarak, Luso-Atlantik ("Portekiz ile ilgili" anlamına gelen Luso, Roma eyaleti olan Lusitania'dan türetilmiştir) dünyasında –özellikle de Angola ve Brezilya arasındaki– bağlantılar güçlü kaldı. Bununla birlikte Portekiz dünyası, Brezilya'nın kaybedilmesiyle kökten bir dönüşüme uğradı.

VI. John'un saltanatının son yılları, 1823'te iç savaş ve Fransız istilası ile karşı karşıya kalan İspanya'yı boy ölçüşebilecek bir şey olmamasına rağmen, yalnızca Brezilya'nın kaybına değil, Portekiz'de artan istikrarsızlığa da tanık oldu. O yıl, Portekiz'de liberalizme muhalefet başladı ve John'un ikinci oğlu "Mutlakiyetçi" ya da "Gelenekçi" Prens Miguel kilit bir rol oynadı. Uzun zamandır John'un politik rakibi olmanın dışında sadakatsiz bir eş de olan İspanyol annesi Kraliçe Carlota Joaquina tarafından cesaretlendirildi. Miguel, *Vilafrancada* adlı bir askeri gösteri düzenledi ve babasının devredilemez hakları, yani mutlakiyetçi hakları olarak sunduğu hakların iadesini istedi. Bu baskıya yanıt olarak, kişisel olarak liberalizme sempati duyan John, 1822 anayasasını askıya aldı ve baskı altında mutlakıyeti kabul etti. Ancak Miguel ile ilişki 1824'te bozuldu. İngiliz ve Fransız elçiler tarafından desteklenen John, Mayıs ayında gücü yeniden eline aldı ve Miguel'i sürgüne gönderdi. Buna karşılık John, 1825 civarında, 1820 liberal devriminin *Vintismo*'sundan[4] ayrı ve belki de Fransa'daki

4 1820-1823 yılları arasında Portekiz'de hâkim olan liberal düşüncelere verilen isim. (ed.)

XVIII. Louis monarşisini yansıtan ılımlı bir liberalizme geçişi eninde sonunda temin edecek bir anayasayı vaat etti ve taslağını hazırladı.

1821-3 Yılları Arasında Bir Ziyaretçi

Kocası Alexander'a Portekiz'de eşlik eden Marianne Baillie, anılarını 1824'te yayımladı. İzlenimi karışıktı. Lizbon'un kenar mahallelerinde kaldığı sırada sokaklardaki pislik ve kötü kokudan ve yaşayanların tembelliğinden şikâyet ederek: "Kızarmış balık, ekşimiş yağ, sarımsak karışmış çürümüş sebzelerin, bayat erzakların ve diğer korkunç şeylerin berbat kokuları...pireler, böcekler, sivrisinekler ve diğer haşarat orduları, tasavvur edilemeyecek kadar fazla." Diyordu. Portekiz nezaketi, kavrulmuş kestane ve "burada satılan bir tür beyaz hafif şarap" konusunda daha olumlu görüşleri vardı: "Biz bunun neredeyse Ren şarabı kadar ferahlatıcı ve mükemmel olduğunu düşündük."

Brezilya'nın bağımsızlığını tanıyan John, Brezilya İmparatoru oğlu Peter'ın halef olma hakkını geri verdi ve aynı zamanda ölümü ile Peter'ın dönüşü arasında ülkeyi yönetmesi için kızı Infanta Isabel Maria'nın yönetiminde bir naiplik konseyi atadı. Bu, çifte bir monarşi olsa da Portekiz ile Brezilya arasındaki bağı yeniden kurma olasılığını sağladı. 10 Mart 1826'da John öldüğünde, istikrarlı bir gelecek için rota belirlendi. Ama olmayacaktı.

10. BÖLÜM

Ondokuzuncu Yüzyıl Monarşisi 1826 - 1910

10 Mart 1826'da VI. John'un ölümü üzerine, oğlu Brezilya İmparatoru ve artık Portekiz kralı IV. Peter, liberaller ve mutlakiyetçiler arasındaki gerilimi azaltmaya çalıştığı anayasayı yayımladı. Ayrıca, amcası Miguel ile evlenmesi şartıyla, tahtı o sırada yedi yaşında olan kızı Maria'ya bıraktı ve Maria, II. Maria oldu. Peter feragat etti çünkü ne Portekizlilerin ne de Brezilyalıların birleşik bir krallık istemediğinin farkındaydı.

Peter'ın erkek kardeşi Miguel, yeğeni Maria'nın naibi ve nişanlısı olarak Viyana'daki sürgünden döndü. Peter'ın Brezilya'nın bağımsızlığını ilan ederek Portekiz tahtındaki iddiasını kaybettiğini savundu. John'un evli olmayan kızı Isabel Maria, iç savaş başladığında 1826'dan 1828'e kadar naipti. Miguel *cortes* tarafından kral ilan edilerek (hiç evlenmediği) II. Maria'nın yerini aldı ve 1826 anayasasını kaldırdı. Bu, IV. Peter'e, kızı Maria'ya ve anayasaya bağlılığını ilan eden Porto garnizonuyla bir çatışmanın patlak vermesine yol açtı. Liberal Savaşların liberallerle mutlakiyetçi Miguelci grup

arasındaki başlangıç aşaması olan isyan yayıldı, ancak liberalizmden endişe duyan Kilise ve toprak sahipleri tarafından desteklenen Miguel tarafından acımasızca bastırıldı. Birçok liberal yurtdışına, İspanya'ya veya İngiltere'ye kaçtı. Diğerleri tutuklandı. Isabel Maria siyaseti bıraktı ve dindar bir yaşama dönüş yaptı.

1831'de Peter Brezilya'da tahtı oğluna bıraktı ve Miguel'e meydan okumak için Avrupa'ya doğru yola çıktı. Bu mücadele çok çaba gerektirdi, uzun yıllar aldı ve beraberinde çatışma ve parçalanmalara, dönemin düşük ekonomik büyüme oranının nedenini açıklayan çok fazla ekonomik zarara yol açtı. Peter ilk olarak Azorlar'da liberal yönetimdeki Terceira'da bir hükümet kurdu. Ertesi Temmuz'da, Porto yakınlarını ele geçirdi, ancak orada kuşatıldı. 5 Temmuz 1833'te Miguel'in filosu, Algarve'de önde gelen liberal Terceira Dükü'nün komutasında bir keşif seferine çıktıktan sonra, Sir Charles Napier komutasındaki daha küçük bir liberal donanma tarafından vuruldu. Deniz savaşı göğüs göğüse çarpışmalarla sonuçlandı.

Terceira Algarve'den, Alentejo üzerinden kuzeye ilerleyerek 23 Temmuz'da Almada/Cova da Piedade'de Miguelistleri mağlup etti ve ardından liberaller Lizbon'u işgal etti. Porto ve Lizbon'a Miguelist hücum girişimleri ağır kayıplarla geri püskürtüldü. Maria, 1833'te yeniden kraliçe ilan edildi ve Peter naip oldu. Miguel'in destekçilerinin mallarına el koydu ve manastırları baskı altına aldı.

1834'te Terceira ve Saldanha Dükü Miguelistleri Almoster (18 Şubat) ve Asseiceira'da (16 Mayıs) yendi. Tomar yakınlarındaki sonuncu savaş belirleyici oldu ve Miguelistler ağır kayıplar verdi. Sekiz gün sonra, subayların huzursuzluğuyla karşı karşıya kalan Miguel, Évora'da teslim oldu. 26 Mayıs'taki Évoramonte İmtiyazı ile tahttaki iddiasını bıraktı ve

sürgün edildi. Peter kısa bir süre sonra, 24 Eylül 1834'te öldü. Porto'da *Liberdade* Meydan'ında bir atlı heykeli bulunmaktadır.

Her iki taraf da ciddi maddi sıkıntı çekmişti ve Portekiz Yarımadası Savaşı zamanına kıyasla, bu çatışmalarda kaynak yetersizdi. İngiliz ve Fransızların Yarımada Savaşı sırasında sağlayabildikleri insan gücü, levazım ve para kaynağı burada yoktu. Yine de bu, askeri becerinin olmadığı anlamına gelmiyordu. 1833'te Miguel'in destekçileri tarafından Albufeira kasabasının yakılması gibi kasıtlı tahribatlarla iç savaş yıkıcı olmuştu. 1960'ların ve 1970'lerin başındaki kolonyal savaşlarla karşılaştırmak zor olsa da bu iç savaş Napolyon sonrası Portekiz tarihindeki en yıkıcı çatışmaydı.

İç savaş Portekiz'in denizaşırı konumunu da zora soktu. Artık başarılı imparatorluk gücünü sürdüremiyordu. Mozambik'te yayılmacı bir halk olan Zulu halkı, 1833'te Lourenço Marques'i yağmaladı. Portekizliler, 1830'ların ortalarında Angola'da merkezi platoya taşındı ve 1850'lerin ortalarında São Salvador'da bir kale kurdular, ancak 1866'da terk ettiler.

Miguel, bir kez sürgünde İmtiyaz'ın geçersiz olduğunu ilan ettiyse de Miguelistler, İspanya'da hükümete karşı direnen öfkeli köylülerden oluşan bir başka karşı-devrimci hareket olan Carlistler gibi inatçı değildi. Ancak istikrarsızlık devam etti. İspanya'da başarılı bir liberal devrimin yaşandığı yıl olan 1836 Eylül'ünde Portekiz'de radikaller iktidarı ele geçirdiler. Her iki ülkede de ordunun siyasallaşması kilit faktördü. Yirminci yüzyıl Portekiz ve İspanya'sında hayati rolünü gösteren bir durum olarak darbe veya isyanlara zemin hazırlayan ve/veya direnebilen ana yapı buydu.

Saldanha, 1834'teki başarısından ötürü 1835'te Konsey başkanı olarak hizmet verdi. Ancak 1836'da, Ağustos'ta su-

bayların ayaklanması, ardından Eylül'de bir devrim ve 1822 anayasasının *Setembristas*[5] tarafından eski haline getirilmesiyle, durum kontrolden çıktı. Maria, Belém'e kaçtı ve bir karşı devrim yapmaya çalıştı, ancak *Setembristas* tehditleri karşısında başarısız oldu. Buna karşılık, 1837'de, Mareşal İsyanı'nda, Saldanha ve Terceira, İngiliz desteğiyle, yeni hükümeti devirmeye çalıştı ve başarısız oldu. *Setembristas* daha sonra Lizbon'a hükmetmesi için militan Ulusal Muhafızlar grubunu örgütledi, ancak bu girişim Mart 1838'de askerler tarafından bastırıldı.

Bunu 1842 ve 1844'te yeni ayaklanmalar izledi. Saldanha, askeri diktatörlükte 1846-9, 1851-6 ve 1870 yıllarında son kez Konsey başkanı oldu. 1846 baharında, Ekim ayında, Minho'da Patuleia veya Küçük İç Savaş olarak bilinen devrimci bir ayaklanma, o Aralık ayında Torres Vedras Savaşı'nda kralcı birlikler tarafından bastırıldı. Avrupa'da bu istikrarsızlığın benzeri görülmemişti, ancak ekonomik büyümenin karşı karşıya olduğu sorunları açıklamaya yardımcı oldu.

Tecrübesiz kraliçe II. Maria'nın (1826-8, 1834-53) iki kocası oldu. İlk kocası Leuchtenberg Dükü Auguste, evlilikten iki ay sonra öldü. 1836'da uzun sürecek olan ikinci evliliğini Saxe-Coburg-Gotha Prensi Ferdinand ile yaptı. İngiltere Kraliçesi Victoria ile evlenen Prens Albert'in kuzeni olan Ferdinand, tutkulu bir sanat müdavimiydi ve Sintra yakınlarındaki Pena'da abartılı bir yazlık saray inşa etti. Maria, eğitim koşullarını iyileştirmeye ve kolera ile mücadele etmeye çalıştı. 1840'larda Lizbon'da inşa edilen *Teatro Nacional de Dona Maria II*, hükümdarlığın kalıcı bir anıtıdır. 1822 anayasası maddelerine dayanarak kraliyet otoritesini dizginlemek isteyen sol görüşlü liberaller Maria'nın yönetimine karşı çıktı. Babası IV.

5 Liberal anayasa savunucularına verilen isim. (ed.)

Peter tarafından hazırlanan 1826 Anayasa Tüzüğünü onaylayan *Cartistas* Maria'nın destekçileri oldu. Özellikle Mouzinho da Silveira'dan modernizasyon ve sosyo-ekonomik gelişim talepleri geldi. Maria 1853'te, obezite ve zor gebelikler nedeniyle henüz otuz dört yaşındayken öldü.

Babası Don Fernando yönetiminde iki yıllık bir naiplik döneminin ardından 1855'te on sekiz yaşında hüküm sürmeye başlayan Maria'nın oğlu V. Peter (1853-61) özellikle altyapı ve halk sağlığı alanlarında modernizasyon politikaları izledi. Rejenerasyon adı verilen ve yapımı bir sonraki saltanata kadar süren demiryolları ve yollar inşa edildi. Peter Britanya'da Victoria'yı ziyaretinde kraliçeyi memnun etti çünkü Ayin'e gitmesine rağmen Portekiz toplumunun cehaletini ve ahlaksızlığını eleştirdi ve ev sahibi ülkeyi övdü.

Ancak iki erkek kardeşiyle birlikte Peter bir salgına kurban gitti ve çocuksuz evliliğinin neticesinde yerine kardeşi I. Luís (1861-89) geçti. Luís'den, pahalı bir Neoklasik eser olan Belém'deki Ajuda Sarayı kaldı ve aynı zamanda Cascais'in bir yazlık tatil yeri olarak geliştirilmesinde de katkısı olmuştu. İtalya ve İspanya'da olduğu gibi, hükümet, biri diğerlerinden daha muhafazakâr ve daha az liberal olan iki grup arasında gidip geldi. Bu, *Rotativizm* olarak bilinen sık ve istikrarsızlaştırıcı değişiklikler modeli Portekiz'de *Regeneradores* ve *Progressistas* olarak ayrılmıştı. Kral, 1880'lerde hâkimiyetlerini destekleyen birinciyi tercih etti. İngiliz standartlarına göre, Muhafazakâr Parti (*Regeneradores*) liberal değildi ve liberal rakibi de pek rağbet görmüyordu. Bağnazlar yalnızca kalan Miguelistlerdi.

Luis'in oğlu I. Charles (hükümdarlık dönemi 1889-1908), hem cumhuriyetçilik hem de Avrupa modelinin bir parçası olan radikalizmdeki yükselişle birlikte daha zor iç koşullarla

karşı karşıya kaldı. 1900'de Charles, Porto'daki (yeni cumhuriyetçilerin seçilmesine yol açan) cumhuriyetçi seçim başarısına, sonucu reddederek karşılık verdi ve oradaki cumhuriyetçiliği dindirmek için *cortes* oturumunu sonlandırdı. Siyasi sistem artık kabul edilebilir veya bir fikir birliği sunan sonuçlar veriyor gibi görünmüyordu.

Kral, Mayıs 1907'de, acil seçim çağrısı olmaksızın parlamentodaki çoğunluğu kaybeden Charles'ın görevinden azledilmesini sağlayan João Franco'nun yönetiminde diktatörlük tarzı bir hükümet dayatarak yanıt verdi. Charles, bir yıl önce *Regeneradores*'in lideri ve 1893-7, 1900-4 ve 1906'da başbakan olan Ernesto Hintze Ribeiro'ya karşı reddettiklerini Franco'ya karşı kabul etmek zorunda kaldı. O zamanki hükümet bir "yönetimsel diktatörlük" olarak adlandırıldı. Mayıs 1906'da Kral'ın desteğiyle iktidara gelen Franco, geleneksel elitlerin bertaraf edileceği, kraliyetçi anlayışın güçlü bir şekilde savunulacağı bir popülarite ve düzen hükümeti kurma arayışındaydı. Başlangıçta başarılı olan bu politika, hükümete yönelik anayasal sınırlamalardan sıyrıldı. Bunun neticesinde, Franco, özellikle basına şiddetli bir sansür uygulayarak, giderek daha otoriter hale geldi. Ancak bu duruş hem hükümetin hem de monarşinin popülaritesini tehlikeye attı. Charles, 1 Şubat 1908'de Lizbon'un merkezindeki *Terreiro do Paço*'da iki anarşist tarafından öldürüldü. Yaralı en büyük oğlu Luís Felipe de kraliyet arabasından karşı ateş açmasının ardından öldürüldü.

Kralların saraylara harcadıkları para, yoksul tebaa yaşamına belirgin bir tezat oluşturuyordu; örneğin Karmelit bir manastırın alanına inşa edilen Buçaco'daki Neo Manueline, Charles tarafından 1888'de bir av köşkü olarak yaptırıldı ve 1907'de tamamlandı. Cumhuriyetçiler, özellikle 1907'de Franco'nun krallığa verilen hükümet ödeneğini artırması ve Kra-

liyetin borçlarını ödemesi gibi önemli bir siyasi mesele olarak gördükleri kraliyet harcamalarına yüklendiler.

Charles'ın 1908'de II. Manuel olan küçük oğlu, ancak 1910'a kadar hüküm sürebildi. Charles cinayetini, katillerin ilk hedefi olan Franco'nun 4 Şubat gününde görevden alınması ve sürgüne gönderilmesi izledi. Bununla birlikte Manuel, basın sansürünü sona erdirmesine ve Franco döneminde siyasi inançlar nedeniyle tutuklu bulunanları serbest bırakarak destek kazanmaya çalışmasına rağmen, popüleritesinde herhangi bir artış sağlayamadı. Kraliyete verilen hibe artışı tersine döndü ve Sintra, Ajuda ve Queluz gibi bazı saraylar ulusal anıtlar haline geldi.

Yine de cumhuriyetçiler monarşinin devrilmesini istediği için hükümette istikrar sağlanamadı. Manuel'in kısa hükümdarlığında altı bakanlık vardı. 1910'da artan bakanlık istikrarsızlığı ve Cumhuriyetçi Partinin giderek daha militanlaşması neticesinde, 3 Ekim'de patlak veren bir cumhuriyetçi devrimle Manuel devrildi. Askerler Lizbon'da barikatlar kurdular ve kraliyet sarayı iki savaş gemisi tarafından bombalandı. Bu, gizli bir cumhuriyetçi örgüt olan *Carbonária* tarafından desteklenen bir askeri darbeydi. Ordunun içinden savaşa yol açan bir miktar muhalefet ve devrime sınırlı oranda halk desteği vardı, ancak cumhuriyetçilik orta sınıf tarafından destekleniyordu ve 1908 Lizbon'da yapılan belediye seçimlerinde zafer kazandı. 1889'da Brezilya'da olduğu gibi, ordu 1910'da kilit rol oynadı.

5 Ekim 1910'da Lizbon'da yönetimi cumhuriyetçilerin ele geçirmesiyle karşı karşıya kalan Manuel, Ericeira'dan destek isteyebileceği Porto'ya değil, Britanya'ya sürgüne gitmek üzere denize açıldı. Orada, 1932'de ölene kadar Twickenham'da bulunan Fulwell Park'ta yaşadı. Manuel'in yatak odası, *Serra*

de Sintra'daki Pena Sarayı'nda görülebilir. Üç yıl önce ölen Franco Portekiz'e dönmüştü.

İmparatorluk

Brezilya'nın kaybedilmesiyle Portekiz bir imparatorluğu kaybetti, ancak bir rol kazanmayı başaramadı. Bu arada Portekiz, İngiltere, Fransa, Hollanda veya Almanya ölçeğinde olmasa da emperyal genişleme yaşamıştı. Angola ve Mozambik üzerindeki kontrol 1890'larda arttı, bunun nedeni İtalya'nın 1896'da Adua'da Etiyopyalılarla karşılaştığı felakete eşdeğer bir durum olmamasıydı; bu başarılar, Bragança ve Lizbon gibi askeri müzelerde korunan hatıraları bıraktı. Yerel destek kazanma becerisi, Portekiz'in başarısı açısından önemliydi. Bu beceri, bir dereceye kadar yerel rekabetlerin bir ürünüydü. 1895'te Mozambik'te Gaza Krallığını yenen Portekizli piyadeler Kropatschek cephane tüfeklerini Gaza hücumlarını bozguna uğratmak için kullandılar, ancak Portekizliler aynı zamanda krallığa karşı çıkarılan isyanlarından da faydalandı. Zambezi Vadisi'nde Portekizliler, yendikleri kumandanların sığınaklarını ele geçirdiler ve bazen de onları garnizonlarıyla işgal ettiler. Bazen *presidio* olarak adlandırılan takviye görev, ilkel bir yönetimin çekirdeğiydi. Onlara garnizon kuran askerler, çoğunlukla Portekiz için savaşan Afrikalı askerler olan "*cipais*" idi. Kolonilerdeki yeni Portekiz kaleleri, köşe kuleleriyle kare şeklindeydi ve topçuların yerleştirildiği güçlendirilmiş burçlar vardı.

Kongo Nehri'nin kuzeyinde, Portekiz Cabinda'yı 1885'te bir hamilik olarak kurdu, ancak o yıl Berlin Konferansı'nda toplanan büyük güçler Kongo Bağımsız Devleti'nin sınırını denizle genişleterek Angola ve Cabinda'nın bölgesel olarak birleşmemesini sağladı. Portekiz'in buradaki konumu

1901'de sağlamlaştırıldı. Portekiz Ginesi'nden iç taraflara doğru da genişleme oldu, ancak Gambiya'daki İngiliz kolonisiyle olduğu gibi, bu da bölgedeki Fransızların çok daha büyük ve her şeyi kapsayan genişlemesi nedeniyle küçük ölçekliydi. Aynı zamanda Mozambik'teki Lourenço Marques'in güneyinde, 1875 ve 1891'de art arda küçük ilerlemeler olduysa da İngilizlerin Natal'dan kuzeye Zululand'a geniş alana yayılması Portekiz fırsatlarını engelliyordu. Afrika'daki yayılma, özellikle de Angola ve Mozambik'i, aralarına dâhil olan kolonilerin kurulması yoluyla birbirine bağlama planı olan *contra-costa* planı, özellikle 1875'te kurulan Lizbon Coğrafi Topluluğu tarafından Portekiz'in gücünü canlandırmanın ve imparatorluk kaderini gerçekleştirmenin, uzun süre önce kaybedilmiş olan Brezilya'nın yerini almanın bir yolu olarak görüldü. Bu durum, Britanya'nın daha sonra Birleşik Devletler olan On Üç Kolonisini 1783'te kaybetmesinden kısa bir süre sonra Hindistan'da büyük kazanımlar elde etmesine benziyordu. Portekiz'in Afrika'da kıyıdan kıyıya ilerlemesi, on dokuzuncu yüzyılın büyük bir kısmında uygun bir durum olarak görünüyordu. 1880'de Angola ve Mozambik arasındaki topraklar, başta Lunda, Kololo İmparatorluğu ve Matabele İmparatorluğu olmak üzere yerel bölgeler tarafından işgal edildi. 1880'lerin ortalarına kadar böyle kaldı. Artık Doğu Afrika'da (şimdiki Tanzanya) ve Güney-Batı Afrika'da (Namibya) Alman kolonileri vardı, ancak 1886'da onlar için belirlenen sınır çizgileri, her ne kadar Almanya için ve 1885 Berlin Yasası ile kurulan ve Belçika Kralı II. Leopold tarafından yönetilen Kongo Bağımsız Devleti serbest ticaret bölgesi için elverişli olsa da Portekiz İmparatorluğunun kıyıdan kıyıya uzanması için hâlâ bol miktarda alan bırakıyordu.

Bununla birlikte, Berlin Konferansı, bölgesel hakları ilerletmek için temel olarak yeterli yetkinin tesis edilmesi ihtiya-

cını da vurguladı. Bu hüküm, 1884'ten itibaren, Beira şehrinin kurulması ve 1889'da şimdiki Zimbabve ve Malavi'de hak iddia etme girişimi de dâhil olmak üzere bir takım Portekiz faaliyetlerine yol açtı. Güney Rodezya (Zimbabve), Kuzey Rodezya (Zambiya) ve Nyasaland (Malavi) yönünde olan kuzeye doğru İngiliz genişlemesi Portekiz'in umutlarını bozdu. Britanya'da, Shire Highlands'deki (Malavi) İskoç çalışmalarını destekleyen misyoner destekçileri, Cecil Rhodes'un İngiliz Güney Afrika Şirketi'nin destekçileri gibi önemli bir rol oynadılar. 1890'da Angola'dan değil Mozambik'ten yayılacağını bildiren İngilizler 1888-9 yıllarında Mozambik'ten ilerleyen Portekiz birliklerinin geri çekilmesi ültimatomunu verdi. Bu ültimatom, 1891 ve 1899'da Portekiz'in sömürge sınırlarını sağlamlaştıran anlaşmalarla sonuçlandı ve Portekiz'i, 1886 Gül Renkli Haritada (1886'da imzalanan sözde gizli bir Portekiz-Alman sözleşmesinin bir eki) ortaya konduğu gibi tarihi keşifleri ve son keşifleriyle iddia ettikleri haklarından feragat etmeye ve aradaki toprakları İngiliz yayılmasına açık bırakmaya zorladı. Portekiz, İngiliz kontrol bölgesi olan Rodezya ve İngiliz himayesi olan Botsvana'yı kabul etmek zorunda kaldı. 1905'te Angola ve Kuzey Rodezya arasındaki sınır belirlendi. Dahası, Orange Free State ve Transvaal Boer cumhuriyetleri Britanya'ya daha açık bir şekilde bırakıldı ve 1899-1902 Boer Savaşı ile her iki yerde de İngiliz kontrolü kuruldu.

Baskı altındaki Portekiz için ulusal bir aşağılanma olarak görülen ültimatom, I. Charles tarafından kabul edildi ve hükümetin ve Kralın popülaritesinin yerle bir olmasına neden oldu. Nitekim1890'da Porto'da, konsolosun evine baskın ve 1891'de cumhuriyetçi darbe girişimi de dâhil olmak üzere İngiliz karşıtı isyanlara yol açtı. Portekiz bakanlığı antlaşma taslağında belirtilen şartlarının bir sonucu olarak 1890'da düştü. 1891'de Dizbağı Nişanı'nı almış olan Charles, 1895, 1901, 1902

ve 1904'te yeniden ziyaret ettiği Britanya ile yakın ilişki içinde olmaya devam etti. Bununla birlikte, 1890 ültimatomu, Portekiz'in "uzun yirminci yüzyıl" istikrarsızlığını ve özellikle bir dizi dramatik siyasi kırılmayı başlattı. Ulusal bir başarısızlık fikri yayıldı.

1890'da 140 milyon sterlini aşan dış borcu, ciddi bir ödemeler dengesi sorunu ve düşen altın rezervleriyle, 1892'de dış borcunu kısmen reddettiğini ilan etse de, Portekiz direnecek durumda değildi. Nitekim 1898'de Portekiz mali krizi, Portekiz'in Angola ve Mozambik'i bölüp satmayı kabul etmesi neticesinde yapılan gizli bir İngiliz-Alman anlaşmasıyla sonuçlandı. Fransa da Angola ile ilgileniyordu. Ancak satış gerçekleşmedi, bunun yerine 1902'de başka bir mali kriz oldu.

Bunlardan bağımsız olarak 1904'te Portekiz, Timor'u bölmek için Hollandalılarla anlaştı. Bunu 1912'de bağımsız Timor soylularının Portekiz tarafından bastırılması izledi. Bununla birlikte, Hollandalılar sonunda Endonezya olan bölgeyi hızla devralırken, bölgede Doğu Timor dışında bir Portekiz yayılması yoktu.

On dokuzuncu Yüzyıl Değişimleri

On dokuzuncu yüzyıl, Portekiz'de çarpıcı değişim işaretleri ve sembolleri bıraktı. Porto'da, bilhassa Douro boyunca bir dizi köprü bulunmaktadır. İlk olarak, 1806'da inşa edilen dubalı köprü, 1809'da Fransız kuvvetlerinden kaçan mültecilerin altında çökmüştü. Porto'da 1840'lardan itibaren bir dizi köprü hayatta kaldı, en çarpıcı olanı 1877'de inşa edilen, o zamanlar dünyanın en uzun tek kemerli açıklığı olan, işlenmiş demirden yapılmış Maria Pia Köprüsüdür. İngiliz tüccarların desteği ile yapılan köprü bir Gustave Eiffel tasarımıdır. Artık kullanılmasa da köprünün görüntüsü hala etkileyicidir.

Bunu, 1886'da açıldığında dünyadaki en uzun açıklığa sahip olan ve Théophile Seyrig tarafından tasarlanan çift katlı Dom Luís Köprüsü izledi. Günümüzde tramvaylar köprü üzerinden geçiyor. Köprüler ve Lizbon'daki Glória (1885) ve Santa Justa (1902) asansörleri gibi diğer eserler modernliğin çarpıcı simgeleri oldu.

1842'de bir İngiliz-Portekiz antlaşması ile köle ticareti kaldırıldı. Bununla birlikte, ana gelir kaynağını sağlayan Brezilya köle ticaretiyle ilgili Angola'da Portekizli yetkililer gizli iş birliği içinde oldukları için, kökünü kazımak zordu. 1861'de milletvekili Charles Buxton İngiltere Başbakanı Viscount Palmerston'a şikâyette bulunarak şu anda Portekiz'in Afrika kolonileri dışında köle ticaretinin "çok çok az" olduğunu iddia etti. Buxton, Portekiz'e, yetkililerin, diğer güçlerin kabul edilemez bulduğu bir tür egemenlik ihlali olan davranışlarını, iki veya üç İngiliz konsolosu yardımıyla denetlemeyi teklif etmeyi önerdi. Portekiz, 1861'de köleliği kaldırdı.

Bununla birlikte, kölelik ve Portekiz dünyası arasında çok sayıda örtüşme olmaya devam etti. Angola'yı şeker ve kahve üretip ihraç eden, Brezilya'nın daha küçük bir versiyonu yapmaya çalışan Portekiz sömürge hükümeti gizli köleliğe (yasadışı olarak) bel bağladı, ancak bu politikası başarısız oldu. Portekizliler ayrıca São Tomé'de kakao yetiştirmek için sözleşmeli hizmetçileri kullanmaya çalıştılar.

1834'te Portekiz manastırlarına ait toprakların millileştirilmesi, modernitenin bir başka önemli işaretiydi. Bu, bir liberal olan Adalet Bakanı Joaquim António de Aguiar tarafından alınan bir önlemdi. 1841-2, 1860 ve 1865-8 yıllarında başbakan oldu ve manastırlara karşı eyleminden dolayı "Rahiplerin Katili" olarak anıldı. On altıncı yüzyılda İngiltere'de olduğu gibi, manastır binaları ve mülkleri diğerleri için bir kâr kay-

nağı haline gelmişti. Arazinin çoğu mevcut arazi sahipleri ve spekülatörler tarafından satın alındı. Geniş kentsel mülkler, örneğin eski bir manastır Palácio de São Bento parlamentosu olarak, başka bir mülk ordu için, Coimbra'daki Santa Clara Manastırı da polis ve diğer devlet organları tarafından kullanıldı. Önlemler, ruhbanlığa aykırıydı ve sosyal reforma yol açmaktan ziyade Miguel ile ilişkili olanlara yönelikti. Yüzyıllardır faaliyet gösteren kurumlarda yapılan bu değişiklik, ülke genelinde hayatın detaylarına da yansımıştı. Yerel sosyal yardımlar büyük ölçüde etkilendi. Önlemler, hükümete veya siyasi sisteme halk desteğini arttırmadı.

Portekiz, 1867'de ordu dışındaki tüm suçlar için (ve 1911'de tüm suçlar için) ölüm cezasını kaldırdı. Venezuela bunu 1863'te yapmış olsa da bu çoğu eyaletten çok daha önce alınan bir karardı. Victor Hugo bu insancıl ülkeye övgüler yağdırdı. Portekiz'deki son infaz 1846'da gerçekleşti. Ölüm cezası daha sonra 1916'da askeri suçlar için yeniden uygulamaya kondu ve 1917'de (savaş sırasında Fransa'da) bir infaz yapıldı ve 1976'da yeniden kaldırıldı.

1856'dan itibaren bir demiryolu sisteminin geliştirilmesiyle çok farklı bir değişim başladı. O yıl Lizbon'dan Carregado'ya giden ilk demiryolu hattı açıldı. Fransa veya Britanya'dan çok daha yavaş da olsa bir ağ yayıldı. Lizbon, Portekiz'de Entroncamento demiryolu bağlantısı ve İspanya'da Badajoz üzerinden Avrupa sistemine bağlandı. 1887'de, Douro boyunca 1875'te başlayan bir hat tamamlandı ve yine o yıl Sud Express ilk olarak Madrid üzerinden Paris'ten Lizbon'a geçti. 1888'de, demiryolu hizmeti Londra'dan haftada iki kez yapılırken 1907'den itibaren günlük oldu.

İstasyonlar inşa edildikçe ve hatlar geçmeye başladıkça şehir manzaraları da değişti. İstasyonlar büyük işlerdi. 1887'de

tamamlanan Lizbon'daki Rossio istasyonu, Mağribi tarzı at nalı kemerleriyle Neo-Manuelin tarzında inşa edilmiştir. Orijinal Porto tren istasyonunu 1903'te daha merkezi olan São Bento tren istasyonu izledi ve 1916'da bir manastırın yerinde yapımı tamamlandı. 1930 yılında, ulaşım tarihinin yanı sıra Denizci Henry'nin 1415'te Ceuta'yı fethi de dâhil olmak üzere tarihi savaş sahnelerini gösteren yaklaşık 20.000 karo ile süslendi ve bugün turistik bir yer olarak ziyaret edilebilir. Tren sisteminin geliştirilmesi kömüre olan ihtiyacı artırdı, ancak Portekiz'in kömür veya demir üretimi yoktu ve bu da Britanya'ya olan bağımlılığını artırdı.

Charles Meyer'in etkileyici 1844 Lizbon haritası şehrin demiryolundan önceki halini gösteriyordu. Şehir kıyı boyunca ve iç kesimlere yayılıyordu, ancak Baixa'ya ve her iki taraftaki tepelere odaklanmış durumda kaldı. Demiryolu ve daha fazla refah ve büyüyen bir şehri destekleme ihtiyacından doğan kentsel gelişim planları büyük değişikliklere yol açtı. 1880'lerde yapılan *Avenida da Liberdade*, şehrin kuzeye doğru yayılmasını oluşturan merkezi bir bulvar oldu. Daha sonra, Rotunda tarafından merkez önce Pompal heykeline ve ardından Parque VII. Eduardo parkına ilerletildi ve Kral oraya bir devlet ziyareti yaptı. Lizbon'dan Sintra'ya giden turistler arasında Alfred Lord Tennyson da vardı ve burayı şaşırtıcı bir şekilde 'daha ziyade Doğu Londra olarak tanımladı. Örneğin Lizbon'un Lapa bölgesinde yeni para kullanılıyordu.

Porto'da durum aynıydı. Porto'nun 1842'den 1910'a kadar St. Francis Manastırının bulunduğu yere inşa edilen borsası, dönemin zenginliğini gösteriyor. 1895'te İberya'daki ilk elektrikli tramvayların Porto'da piyasaya sürülmesi bir yenilik göstergesiydi. Gerçekten de Porto'daki tramvay müzesi, on dokuzuncu yüzyılda ulaşımın dönüşümünün diğer yönlerine tanıklık ediyor. Portekiz'de ekonomik kalkınma için gerekli

olan yatırımın çoğu yurt dışından, özellikle İngiltere'den geldi. Bu yatırım, örneğin liman ticareti, demiryolları, maden yatakları ve bir bütün olarak imparatorluk için geçerliydi. Portekiz ayrıca, 1870'de, İngiltere'yi Akdeniz üzerinden Hindistan'a bağlayan bir ulaşım sisteminin bir parçası olan Falmouth, Malta ve Gibraltar Co. tarafından Carcavelos'ta bir telgraf istasyonu (daha sonra kablolu ve kablosuz) kurulduğunda Britanya İmparatorluğu'nda önemli bir rol oynadı. İstasyon 1963'te satıldı.

İngiliz etkisinin diğer yönleri, Porto hekimi ve annesi İngiliz olan, Joaquim Guilherme Gomes Coelho takma adı kullanan ve tüberkülozdan ölmeden önce *Pupilas do Senhor Reitor* (*The Pupils of the Dean, 1867*) ve *Uma Família Inglesa* (*An English Family, 1868*) başlıklı eserlerini yayımlayan Júlio Dinis'in (1839-71) hayatında ve yazılarında ortaya çıktı. Bu popüler romanlar, İngiliz düşmanı orta sınıf yaşamına odaklandı.

Eça de Queirós: Realist Yazar

Lizbon'daki Chiado'da, António Teixeira Lopes tarafından 1903'te dikilen José Maria de Eça de Queirós'un heykelinde, ünlü romancıya çoğu yazarın yalnızca hayal edebileceği türden bir kadın ilham perisi eşlik ediyor. 1845'te Póvoa de Varzim'de gayri meşru bir çocuk olarak dünyaya geldi, Coimbra'da okudu ve gazeteci oldu, Leiria'da belediye yöneticiliği ve ardından Newcastle, Bristol ve Paris'te konsolosluk yaptı oldu. Leiria'da geçen romanı *O Crime do Padre Amaro* (*The Crime of Father Amaro, 1875*) rahip ilişkilerini ve bebek katilleri konularını ele alıyor. 2005'te çekilen filmi, gişe hasılatı bakımından tarihteki en başarılı Portekiz filmi oldu. Başka bir gerçekçi roman, *Os Maias* (1888), Portekiz'in düşüşünü değerlendiren kurgu-

sal Maias ailesini ele alıyor. Kasıtsız ensest ilişki hikayenin temel unsurlarından biridir.

Kırsal ve küçük kasabalarda şehirlere göre çok farklı bir resim sunuldu. Buralar yetersiz ekonomik kalkınma, ezici bir yoksulluk ve yaygın bir muhafazakârlık gördü. On dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki küresel ekonomik sorunlar, özellikle Portekiz'i sert bir şekilde vurdu. Buharlı gemiyle Avrupa'ya hızla gönderilen ürünlerle tarım, Yeni Dünya tahıl ve et rekabetinden zarar görürken sanayi ve denizcilik yabancı rakiplerden etkilendi. Hem vergi gelirleri hem de istihdam sert bir şekilde etkilendi.

Nüfus baskısı önemli bir sorundu. Yarımada Savaşı'nın şiddetli biçimde kesintiye uğraması 1811'de Portekiz nüfusunun 2,9 milyona düşmesine neden olmuştu, ancak daha sonra dünya nüfusunda meydana gelen büyük ve sürekli bir artışla 1911'de 6 milyona ulaştı. Bu artış, 1833'te olduğu gibi, kentsel kalabalık ve bulaşıcı hastalık salgınlarından –özellikle de kolera– kaynaklanan ciddi kayıplara rağmen oldu. Dahası göç, –özellikle Brezilya'ya büyük çaplı hareketin olduğu yüzyılın ikinci yarısında yaşanan– nüfusun bir kısmını almıştı. Bu yüzyılda İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi, göçmenlerin kilit varış noktası artık bir koloni değildi. İnsanları tropikal topraklara göç etmeye ikna etmenin çok daha zor olduğu bir dönemdi.

Nüfusun artması yaşam standartlarını zorladı. Aynı zamanda Portekiz içinde, özellikle daha kalabalıklaşan şehirlere doğru önemli bir hareketliliğe yol açtı. Bu, uzun süreli ve yükselen toplumsal gerginliğin ve politik radikalizmin arka planıydı. Aynı zamanda, yüzyılın başında, nüfusun yaklaşık yüzde 85'i hâlâ kırsal alanlarda yaşıyordu. İstihdam yapısı

yüzde 57 tarım, yüzde 21,5 sanayi ve yüzde 21,5 hizmet sektöründen oluşuyordu.

Bağımsız Brezilya

İngiltere'nin tarihi, bağımsızlığını alan Amerika Birleşik Devletleri'nin rolünden nasıl etkilendiyse, Brezilya'nın da Portekiz dünyasında oldukça önemli bir etkisi oldu. Bu, özellikle dünyadaki alternatif bir siyasi model olarak böyleydi; Portekiz'in Afrika kolonilerinden daha çekici olan Brezilya Portekiz'den göç için değerli bir varış noktasıydı; koloniler, özellikle Angola için çok önemli bir ekonomik bağlantı yeriydi ve Portekiz ekonomisi için önemliydi.

İspanyol Amerika'nın aksine, Portekiz Amerikası bir arada kaldı ve bu da orada devam edebilecek olası Portekiz siyasi etkisini oldukça sınırladı. Nitekim 1860'lardaki İspanya'nın tersine Portekiz, eski imparatorluğuna askeri olarak müdahale etmeye çalışmayacaktı. Brezilya'da bir dizi ciddi isyan vardı: *Cabanos* 1832-5'te Pernambuco'da ve 1835-6'da Pará'da, *Sabinada* 1837-8'de Bahia'da, *Balaida* 1839-40'ta Maranhão'da ve *Farrapos* 1835-45'te Rio'da Grande do Sul ve Santa Catarina'da isyan çıkardı. Bu ayaklanmalarda toplumsal gerilim, seçkinlerin, özellikle de büyük toprak sahiplerinin sosyal ve ekonomik egemenliğine halkın muhalefet etmesi önemli bir rol oynadı. Hükümet güçleri, operasyon alanlarının büyüklüğü, zayıf iletişim ve iş bırakmalara yol açan yetersiz eğitim, ücret ve yiyecek eksikliği nedeniyle engellendi ve durum çatışmalarla daha da kötüleşti. Siyasi gerginlikler hükümet cephesinde şüphe ve bölünmelere yol açtı.

Ancak isyanların hepsi başarısız oldu. Bu kısmen isyancılar arasındaki iş birliği eksikliğinden kaynaklanıyordu, ancak başka faktörler de rol oynadı. *Cabanos* olayında, gerilla ope-

rasyonları hükümet güçleri için, özellikle inisiyatifin sürdürülmesi, orman bölgelerindeki *Cabano* mahsullerinin yok edilmesi ve *Cabanos* olduğu düşünülenlerin asılması gibi 1834'ün sonunda daha aktif önlemler alınana kadar büyük zorluklar yarattı.

Brezilya ayrıca Portekiz'in yapamayacağı bir şekilde büyük bir bölgesel güç olarak hareket etti. Brezilya Arjantin ile Uruguay'ın kontrolü üzerine 1825-30 yılları arasında çatışmaya girdi ve 1816'da buraları ilhak etti. 1825'te Uruguaylı vatansever Juan Lavalleja isyan etti ve destek alarak Brezilyalıları Rincón de las Gallinas ve Sarandí'de mağlup etti. Arjantin, birlik önerisini kabul ettiği için, bu, 1829'da Güney Brezilya'nın işgal edildiği tam ölçekli bir savaş haline geldi. Daha güçlü olan Brezilya donanması Buenos Aires'i ablukaya aldı. Taraflardan hiçbiri belirleyici bir avantaj elde edemedi, ancak Brezilyalılar savaş boyunca Uruguay'daki konumlarını korudular. Barış anlaşması ile Uruguay bir tampon devlet olarak bağımsız oldu.

1864-70 Üçlü İttifak Savaşı'nda, Brezilya askeri müdahalesi liberallerin 1864'te Uruguay'da güç kazanmasına yol açtı. Brezilya'nın genişlemesine muhalif olan bencil Paraguaylı başkan Mareşal Francisco López buna karşı çıktı ve 1865'te Brezilya'yı işgal etti. Brezilya, Paraguay'a karşı ittifak çabalarının büyük bir kısmını üstlendi ve López'in 1870'teki ölümünden sonra kendisi bir işgal ordusu hazırladı.

Bu arada Brezilya, İngiliz baskısı altında, 1850'de köle ithalatını tüm niyet ve amaçlarla sona erdirmişti. Kölelik, etkili çevrelerde, özellikle genişleyen şehirlerde, giderek daha fazla huzursuzluğun bir nedeni ve ulusal utanç ve geri kalmışlığın kaynağı olarak görülüyordu. 1861'de Portekiz İmparatorluğu'nda kölelik kaldırıldı. Yeni Dünya yerleşimci toplumla-

rının kültürel olarak Eski Dünya'ya bağımlı olduğu sürecin bir parçası olarak, Brezilyalı seçkinler ilerleme düşüncelerini onaylatmak için yüzünü Avrupa'ya çevirdi. Dahası, köle ticaretinin sona ermesinin ekonomik genişlemeyle birleşimi, köleliğin artık Brezilya'nın iş gücünü karşılayamayacağı anlamına geliyordu. Dahası, zanaatkârlara olan artan ihtiyaç, geleneksel Brezilya köle ekonomisinden karşılanamıyordu.

Ücretsiz emek daha önemli hale geldikçe, köle sahipleri giderek daha fazla tecrit edildi. 1884'te, iki eyalet kölelerini serbest bırakırken, kaçan köle sayısı arttı, böylece 1887'de nüfusun yalnızca yaklaşık yüzde 5'i köle olarak kaldı. Nüfusun büyük bir kısmının yanı sıra ordu ve yetkililerin büyük çoğunluğunun köle sahiplerine destek vermekte isteksiz olması nedeniyle köle kaçışına hatırı sayılır bir destek vardı. Bu, Güney Amerika'daki eski durumla tezat oluşturuyordu. Önceden beyaz topluma vurgu yapılırken, Brezilya'da vurgu çok kültürlü bir topluma yönelikti. Parlamentoda ezici bir çoğunlukla kabul edilen 1888 Altın Yasası, kalan kölelerin sahiplerine tazminat ödemeden serbest kalmasını sağladı. Bu durum, kuzeydoğunun şeker ekonomisini vurdu ve Brezilya'daki eski düzeni etkileyen ve emperyal monarşiyi zayıflatan daha genel bir tarımsal bunalımın sebebi oldu. Brezilya 1889'da cumhuriyet oldu. Portekiz onu yirmi bir yıl sonra izledi.

II. BÖLÜM

Cumhuriyetçi İstikrarsızlık ve Salazarist Otokrasi: 1910 - 74

Cumhuriyetçi İstikrarsızlık

1910'daki cumhuriyet devrimini, istikrarsızlık ve sık sık hükümet değişiklikleri izledi. Milli marştan yer adlarına kadar sembolik değişiklikler oldu. Böylece 1910'da Lizbon'da *Rua das Trinas*'ın adı, rahibeler tarafından öldürüldüğü iddia edilen *Rua Sara de Matos* olarak değiştirildi ve Prazeres Mezarlığı'nda bu "şehit"e büyük bir anıt inşa edildi. Ülke genelinde, ana şehir meydanı *Praça da República* oldu. Mavi-beyaz bir dikdörtgenin üzerinde kraliyet kolları olan eski ulusal bayrağın yerine, 1911'de kabul edilen, Cumhuriyetçi Parti'nin renkleri olan kırmızı ve yeşil rengin sınır çizgisi üzerinde bulunan ulusal arması ile yeni bir bayrak benimsedi.

Cumhuriyet döneminde kilise ve devlet resmen ayrıldı. Tüm dini tarikatlar kaldırıldı, Kilise mülklerine el konuldu, eğitim laikleştirildi ve popüler dini bayramlara karşı cezai işlem uygulandı. Boşanma yasallaştırıldı ve 1911'de dul kadınlara aile reisi olarak oy hakkı verildi, ancak 1913'te bu haktan

çıkarıldılar. Kadınlar, 1976 anayasasına kadar eşit düzeyde oy kullanma hakkına sahip değildi. Saraylar ulusal anıtlar haline geldi. Lizbon'daki kraliyet sarayı devlet dairelerine dönüştürüldü. 1908'de Kral ve Veliaht Prens'in katilleri rehabilite edildi.

Siyasi istikrarsızlık şiddetliydi. Monarşist baskı vardı, özellikle Ekim 1911 ve Temmuz 1912'de Chaves yakınlarında İspanya'dan gelen monarşistlerin akınları Cumhuriyetçi birlikler tarafından hızla geri püskürtüldü ancak Ocak 1919'da Porto'da Kuzey Monarşisi ilan edildi. II. Manuel tarafından desteklenmeyen ikinci isyan hızla bastırıldı.

Daha da önemlisi, Cumhuriyetçi hareket, hükümette yaşanan birçok değişiklik nedeniyle fena halde parçalandı. Ocak 1915'te Cumhuriyetçilerin hâkimiyetindeki *cortes*i engellemek için, kariyerli bir askeri subay olan General Joaquim Pimenta de Castro'nun başkanlığında muhafazakâr bir hükümet kuruldu, ancak bu, Cumhuriyetçilerin askeri desteğiyle Mayıs 1915'te devrildi.

Birinci Dünya Savaşı

Siyasi krize ek olarak, 1914'te Avrupa'da savaş patlak verdi. O yıl Avrupa'nın çoğu ve İspanya'nın savaş boyunca yaptığı gibi Portekiz de tarafsız kaldı. Portekiz aynı zamanda savaş olasılığına uyum sağlamak zorunda kaldı. İlk sivil hava kulübü 1909'da kuruldu, ancak silahlı kuvvetlere uçak eklemeyi düşünen sadece Cumhuriyet rejimiydi. 1914'te, savaşa girme tartışmasına paralel olarak, hükümet Askeri Havacılık Hizmeti'ni kurdu ve Fransa'dan Portekiz'in ilk askeri uçağı satın aldı.

Portekiz uzun süre tarafsız kaldı, ancak ticareti İngiliz ve Alman ekonomik savaşlarından etkilendi. Sonunda, İngiltere'nin baskısı altında, Almanya ablukasını güçlendirmeye

odaklanan Portekiz, Mart 1916'da Müttefikler tarafında savaşa girdi. Bu rağbet görmeyen ve pahalıya mal olan karar, sendikalar tarafından acımasızca eleştirildi. Portekiz, İngilizlerin talebiyle bir önceki ay Lizbon'da Alman ve Avusturya gemilerini alıkoymuştu. Almanya 9 Mart'ta savaş ilan etti. Hükümet, savaşı Portekiz için görkemli bir geleceğin anahtarı olarak gördü.

Batı Cephesi'ne gönderilen birlikler oraya Nisan 1917'de ulaştı. 9 Nisan 1918'de Alman Bahar Taarruzlarından Lys Savaşı'nda oradaki Portekizli askerler ağır kayıplar verdi. Portekiz İkinci Tümeni, saldırıya uğrayan mevkiinin merkezindeydi. Kötü komuta ediliyorlardı ve moralleri değişkendi, saldırıya uğradılar ve çoğu esir düşen yaklaşık 7400 kişilik kayıpları oldu. Öte yandan 1914'ten beri zaten Afrika'da Alman birlikleriyle de savaşıyorlardı.

Savaş aynı zamanda orduda da değişikliğe yol açtı. 1917'de Kuzey Fransa'ya konuşlandırılan Portekiz Seferi Kolordusu içinde bir hava muharebe birimi planlandı. Buraya kimse gönderilmedi ama uçuş uzmanlığı olan subaylar İngiliz ve Fransız birimlerine gönderildi ve böylece ilk Portekiz savaş pilotları oldular. Ayrıca 1917'de, donanma kendi Havacılık Hizmeti ve Okulunu kurarken, 1917-18'de Mozambik'te, komşu Alman Doğu Afrika'dan saldıran kuvvetlere karşı Portekiz hava operasyonları düzenledi.

Portekiz 105.500 askeri seferber etti; 55.000 kişi Batı Cephesi'ne, geri kalanı Afrika'ya gitti. Savaş, 7760 askerin ölümüne, 16.600'ının yaralanmasına, 13.600'ün kayıp ve esir olmasına ve 96 geminin batmasına neden oldu.

İstikrarsızlık, 1917-25

Üç kez başbakan olan Afonso Costa'nın beğenilmeyen, ruhbanlık karşıtı hükümeti, 1917 Aralık ayında, önde gelen bir Cumhuriyetçi ve savaş muhalifi Sidónio Pais liderliğindeki, sadece 250 kişiden oluşmasına rağmen savaş kıtlığının yarattığı öfkeden faydalanan Devrimci Komite tarafından devrildi. Bu komite, destekçileri tarafından Yeni Cumhuriyet olarak anıldı. Lizbon'daki çatışmanın karışık ortamına, İngiliz Askeri Misyonu Şefi Tümgeneral Nathaniel Barnardiston tarafından el konuldu: "Donanma ateşledi... ve sahra topları karşılık verdi ama neredeyse tamamı alçaktandı. Sadece birinin geçtiğini gördüm ve hiçbirini yakınlarda görmedim... İsyancılar dükkânları yağmaladığı için bütün gece aralıklı tüfek ateşi oldu." Başbakan hapse atıldı ve Cumhurbaşkanı görevden alındı.

Costa, Paris'e sürgüne gönderildi. Pais'in cumhurbaşkanı, başbakan, savaş bakanı ve dışişleri bakanı olduğu yeni diktatörlük, Portekiz'in savaştaki rolünü sürdürdü ve ayrıca Portekiz içindeki suikast girişimlerine ve ayaklanmalara güç kullanarak karşılık verdi ve Ekim 1918'de olağanüstü hal ilan edildi. Portekiz kültürü ve toplumundaki modernizmin, örneğin sinemanın, havacılığın ve basının yayılmasının, yanı sıra, İspanya da dâhil olmak üzere Avrupa'nın büyük bölümünde olduğu gibi, siyasi istikrarsızlık da devam etti.

Aynı zamanda, radikalizm, otoriterlik ve çeşitli Cumhuriyetçilik biçimleri dinamik ve yıkıcı bir gerilim içindeydi. Mevcut sistem çok baskı altındaydı. Sık sık grevler oluyordu. Cumhuriyetçi hükümet, din karşıtlığı ve ekonomik istikrarsızlık nedeniyle sevilmiyordu. Hükümette, bazıları zorlamadan kaynaklanan birçok değişiklik oldu. Başbakan António Granjo ve diğer iki önemli ılımlı Cumhuriyetçi politikacı, 19

Ekim 1921'de, genç subayların radikal isyanı olan Kanlı Gece sırasında öldürüldü.

Sonunda, Başkan Bernardino Machado'nun hükümeti 1926'da muhafazakâr bir düzen yaratan bir askeri darbeyle devrildi. 28 Mayıs darbesi ise Portekiz Birinci Cumhuriyetini sona erdirdi. Ordunun büyük bir bölümü, Cumhuriyetçileri Birinci Dünya Savaşı'ndan ötürü affetmemişti. 1925'te, Cumhuriyetçi Parti'nin 8 Kasım 1925 seçimlerinde kazandığı zaferin ardından António Maria da Silva'nın önderlik ettiği, başarısızlıkla sonuçlanan iki darbe cumhuriyete karşı askeri kışkırtmayı sona erdirmemişti.

1926'daki komplocular, 1918'de Batı Cephesi'ne komuta eden General Manuel Gomes da Costa'nın desteğinden yararlandılar. Manuel Gomes da Costa Braga'da devrime önderlik etti ve oradan hızla 29 Mayıs 1926'da Porto, Lizbon ve diğer büyük şehirlere yayıldı. O gün hükümet istifa etti ve Lizbon'daki darbe lideri, demokratik sempatizan, José Mendes Cabeçadas başbakan oldu ve ekonomist António de Oliveira Salazar'ı kısa süre sonra maliye bakanı yaptı.

Salazar İktidarda

Güçlü bir Katolik olan Salazar, 1889'da Vimieiro'da küçük toprak sahibi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Sekiz yıl ilahiyat eğitimi gören Salazar, rahip olmak yerine Coimbra Üniversitesi'nde hukuk okudu. Aynı zamanda finans ve iktisat politikasına özel bir ilgi duyuyordu. Coimbra'da akademisyen olduğu sırada kaos olarak tasvir ettiği Birinci Cumhuriyet'in siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı ve ruhban karşıtlığı karşısında dehşete düşmüştü. 1933'te kendi rejiminden önceki durum üzerine şöyle düşündü: "Devrimlerimiz, kendimizi yönetme konusundaki apaçık yetersizliğimiz, yönetimimizin

çürümüşlüğü, genel geri kalmışlığımız, hepsi bizim ulusal itibarımızı kaybettirdi."

Haziran 1926'da başka bir darbeden sonra, Gomes da Costa iktidara geldi, ancak ertesi ay daha muhafazakâr şahısların darbesi sonucu sürgüne zorlandı. Başka bir general António Óscar de Fragoso Carmona iktidarı ele geçirdi ve Eylül ayında iki darbe girişiminden sağ kurtuldu. Kasım 1926'dan öldüğü Nisan 1951'e kadar cumhurbaşkanıydı. Carmona, 1928'de Salazar'ı yeniden maliye bakanı olarak ve 1932'de de başbakan olarak atadı. Ağır bir kamu borcunun altında kalan yeni hükümet iflasla karşı karşıya kaldı ve bu, kemer sıkma politikasını dayatarak bütçeyi dengelemek için uğraşan ve etkili olan Salazar'ı parasalcı yaptı. Carmona göstermelik bir başkan haline geldi ve 1968'e kadar başbakan olarak görev yapan Salazar, 1933 yeni anayasasıyla İkinci Cumhuriyet olarak bilinen *Estado Novo*'nun (Yeni Devlet) resmi olarak kurulmasında kilit figür oldu.

Bu, 1891 ve 1931'deki papalık genelgesine dayanarak, ulusal yenilenme taahhüdünde bulunan korporatist, otoriter bir devletti. Salazar, parti devletine karşıydı. Militarist değil sivil bir rejim olan *Estado Novo*, 1934'te grevlere karşı görevlendirilenler gibi birlikler kullandı, ancak 1933'te kurulmuş, son derece etkili bir gizli polis gücü olan, acımasız yöntemler kullanmaya hazır, *Polícia de Vigilância e Defesa do Estado*'ya daha çok güveniyordu. Şehirlere fiziksel olarak askeri garnizonlar ve polis karakolları hâkim oldu ve yeni faşist tarzdaki mimari, Porto'daki adliye binasında olduğu gibi otoritenin yapısıydı. Rejimin ayrıca üniformalı bir paramiliter örgütü (Portekiz Lejyonu) ve gençlik hareketi vardı.

Sansür de önemli bir rol oynadı. Rejim karakteri açısından hem politik hem de ideolojikti ve daha genel olarak yeni fikir-

lere ve dolayısıyla modernizme karşıydı. Komünizm, ateizm, sosyalizm, anarşizm, demokrasi ve liberalizme düşmanlığı konusunda netti. Cumhuriyetçi Parti ile yakından bağlantılı ve ruhban aleyhtarı olan masonluk, 1929'dan itibaren yeni rejimin tarafından saldırıya uğradı ve 1935'te masonluk yasadışı ilan edildi. Bu yasa, 1974 Karanfil Devrimi'ne kadar yürürlükte kaldı.

Katolik Kilisesi ile yakın bağlar kuruldu. 1940'ta Vatikan ile yapılan Konkordatoya göre, Birinci Cumhuriyet'in din karşıtı politikalarının çoğunu yürürlükten kaldırıldı ve Kilise, devlet okullarında dini eğitimini devraldı. Kilise binası yeni ilişkiyi yansıtıyordu. 1904'te başlayan ve Paris'teki *Sacré Coeur*'dan esinlenilen Viana do Castelo'daki Kutsal İsa Tapınağı'nın inşası, 1910'da cumhuriyet Kilise ile devleti ayırmaya çalışırken kesintiye uğramıştı. 1926'da yeniden başlatıldı, 1959'da tamamlandı. Katolikliğe bağlılık, 1928'de başlayan ve 1953'te tamamlanan devasa bazilikada gösterildi. 1917'de Meryem Ana'nın yanında üç köylü çocuğu görseliyle başlayan Fátima'ya yapılan büyük hac yolculuğunu anlatan bir yapı olarak inşa edildi. 1949-59'da Lizbon'un karşısındaki Almada'nın yukarısında inşa edilen Cristo Rei heykeli, çok daha büyük olan Rio de Janeiro'dakinin modelindeydi.

Kilise, 1929'dan 1971'e kadar Salazar'ın arkadaşı, Lizbon Patriği, Kardinal Manuel Gonçalves Cerejeira tarafından yönetildi. Buna karşılık, Porto Piskoposu António Ferreira Gomes 1958'de Salazar'a özel olarak yazdığı bir mektupta hükümet politikalarını, yoksulluk ve sosyal eşitsizlik üzerinden eleştirdiği ve dolayısıyla komünizmi teşvik ettiği gerekçesiyle 1959'dan 1969'a kadar on yıl boyunca sürgüne gönderildi. Salazar eleştirilerden memnun olmamıştı.

Salazar faşizmi ruhban karşıtlığı olarak görüyordu. Dik-

tatörlüğü faşist moderniteden çok geleneğe dayanıyordu. Ayrıca, Salazar sürgündeki II. Manuel'in ve dolayısıyla çoğu monarşistin desteğini kazandı. Ilımlı olarak gördüğü kişilerin desteğini arayan Salazar, 1910-26'daki kargaşadan sonra istikrarın yakalandığı yaygın rahatlamadan ve Katolik korporatizmin kendisine hatırı sayılır bir destek sunma becerisinden yararlandı. Sosyal uyum, sınıfsal bölünmeye ve siyasi bölgeciliğe bir alternatif olarak sunuldu.

Elbette bu hiç de demokratik bir sistem değildi. Yeni yasama meclisi, Ulusal Meclis, yalnızca Salazarist hareket olan Ulusal Birlik (União Nacional), üyelerinden oluşuyordu. Ancak paralel Kurumsal Meclisin, siyasi partiler gibi yasadışı ilan edilmiş, resmi işçi sendikalarının da dâhil olduğu resmi temsilcileri vardı. Çalışma mevzuatı faşist İtalyan yasalarına dayanıyordu. Cumhurbaşkanının çok fazla anayasal gücü vardı, ancak Carmona, tedirginliğine ve 1940'ların sonlarında ona karşı bir kumpas kuracak olmasına rağmen, kontrolü Salazar'ın eline bıraktı.

Yeni anayasa, 1933'te ulusal bir referandumda onaylandı, yüzde 99,52 ile onaylandı, öte yandan çok sayıda çekimser vardı. Ertesi yıl, Salazar, Macaristan ve Romanya'da sağcı rejimler ile faşistler arasında gerilime zemin hazırlayan faşizme karşı olduğunu vurgulayarak Ulusal Anarşistler ya da Mavi Gömlekliler Topluluğu liderliğinin tasfiye edilmesine neden oldu. Salazar, 1935'teki monarşist isyan ve Eylül 1936'da Lizbon'daki iki savaş gemisi mürettebatının ayaklanması da dâhil olmak üzere geniş kapsamlı bir muhalefetle karşı karşıya kaldı. Bu isyanlar bastırıldı ve hüküm giymiş olanlar (özel mahkemelerce) Yeşil Burun Adalarındaki yeni, ölümcül Tarrafal Hapishane kampına gönderildi. Ayrıca Lizbon içinde ve yakınında ve São Tomé'de tamamı siyasi tutukluların bulunduğu hapishaneler vardı. Darbe girişimi, tüm memurlara

sadakat yemininin dayatılmasına yol açtı. Dahası Salazar, bir ayine giderken 1937'de bir anarşistin suikast girişiminden sağ kurtuldu. Ertesi yıl, Salazar için, şu an Caramulo'daki araba müzesinde duran, kurşun geçirmez bir Mercedes Benz sipariş edildi. Bu, cumhuriyet kisvesi altında bir diktatörlüktü.

Salazar, İspanyol İç Savaşı'nda (19369) Francisco Franco'yu destekleyerek Milliyetçilere önemli bir malzeme kaynağı ve bildirilen sayı değişiklik gösterse de 4000 ila 5000 civarında *Viriators* denen gönüllülerden oluşan bir destek sağladı. Bununla birlikte, Salazar, desteği bir yana bırakın, kamusal mutabakatlarında bile İtalya ve Almanya'ya katılmadı. 1938'de Portekiz, o zaman savaşı açıkça kazanan Franco hükümetini tanıdı ve Mart 1939'da Franco ile bir saldırmazlık paktı ve her iki ülkeye karşı olabilecek herhangi bir saldırıda karşılıklı destek anlaşması olan İber Paktı'nı imzaladı. Anlaşma, Fransa'nın düşüşünden sonra Temmuz 1940'ta genişletildi. Franco'nun Hitler'e verdiği destek göz önüne alındığında, burada güvenlik arayışı dikte edilmesine rağmen, neredeyse hiç de tarafsız olmayan bir gruplaşma yaşanmıştı. Aynı zamanda, İspanya'nın kaderi Portekiz için pek de cesaret vermiyordu. İspanya İç Savaşı'na en başından Franco tarafında müdahale eden Almanya için ideolojik ve jeopolitik hedeflerin yanı sıra ekonomik bir strateji de vardı. Hitler, Berlin'de belirlenen merkezi planlı rasyonalizasyon ve ihtisas hedefleri ve koşullarıyla, Almanya'nın, Anglo-Amerikan etkisinden arınmış bir Avrupa'nın lideri olacağı yeni bir Avrupa ekonomik düzeni arayışındaydı. 1939'un başlarında Almanya, İspanya'nın ihracatının dörtte üçünü alıyordu, böylece İspanya gayri resmi bir *Reichsmark* alanına getirildi. Hedeflenen sektörler demir cevheri, piritler, bakır, tungsten (volfram) ve gıda maddeleriydi.

İkinci Dünya Savaşı

İkinci Dünya Savaşı sırasında (1939-45), Japonya 1942'de Doğu Timor kolonisini işgal etmesine rağmen Portekiz, Salazar'ın Birinci Dünya Savaşı'nın ülke üzerindeki zararlı etkisine ilişkin görüşüne uygun olarak tarafsız kaldı. Nitekim her iki tarafla ticaret yaparak para kazanan Portekiz, özellikle tanklar için kullanılan güçlendirilmiş çeliğin temeli olan tungstenleri her ikisine de sattı ve Salazar, Müttefiklerin Almanya'ya satış yapmama baskısına direndi. Salazar, 1940'ların başında o zaman galip gelen Almanya'yı gücendirmek ya da İspanya'ya Portekiz'e saldırma fırsatı vermek istemiyordu ki Franco da bunu kesinlikle düşünüyordu. Portekiz, Avrupa'nın en büyük tungsten kaynağıydı ve endüstri, önemli bir istihdam ve gelir kaynağıydı. Ancak ordu, Salazar'ın, ülkenin Birinci Dünya Savaşı'ndaki rolünün anılmasına son vererek Almanları memnun etme girişimini engelledi. İrlanda ile birlikte Portekiz, Hitler'in ölümünden sonra bayrakları yarıya indirdi. Makao, Japonlar tarafından işgal edilmedi, ancak 1943'te Portekizlilere, aslında orayı yöneten "danışmanları" kabul etmeleri için göz dağı verdiler. 1945'te Amerikan uçakları Makao'ya saldırdı.

Tarafsızlık, Portekiz'in Yahudilerden krallara kadar savaş ve zulüm davalarından kaçanlar için bir sığınma yeri olmasını sağladı. Estoril, "Kralların Kıyısı" olarak tanındı ve buradaki Palace Hotel, çoğu savaş sırasında orada kalan kraliyet ailesinin fotoğraflarından oluşan bir galeriye sahip. Otel aynı zamanda casusların uğrak yeriydi. Alman casusları kablolu ve kablosuz bağlantılar kurdular. Diğerleri Portekiz kolonilerinde faaliyet gösterdi. Bernardino Machado'nun 1940 yılında Fransa'dan kendi malikânesine dönebilmesi gibi Salazar yönetiminden sürgün edilen bazı Portekizlilere Almanlardan

kaçabilmeleri amacıyla Portekiz'e dönmelerine izin verildi. Portekiz Komünist Partisi, her ne kadar yasaklanmış olsa da 1942-3'te yasadışı grevleri teşvik etti.

1940'ların başındaki Hollywood filmleri, Franco'nun İspanya'sıyla kıyaslanınca Portekiz ve Salazar rejimini tertemiz gösteriyordu. Amerikan Savaş Enformasyon Dairesi, yerel yaşam koşullarını romantikleştiren ve Salazar rejiminin faşist uygulamalarını tartışmayan bu yorumu teşvik etti. Ekim 1943'te Atlantik Savaşı'nda önemli bir gelişme olarak Portekiz, Britanya'nın Azorlar'da Lajes hava üssü kurmasına izin verdi, bunu Kasım 1944'te Santa Maria üssüyle Amerikalılar takip etti. Bu, Müttefik hava örtüsündeki orta Atlantik "hava boşluğunu" denizaltılara karşı kapatmak için çok önemli bir güç sağladı, özellikle Almanların Azor Adaları'nın batısındaki "Kara Çukur" dediği yerde. Haziran 1944'te, Salazar nihayet Müttefiklerin, savaşı kaybedecek olan Almanya'ya, tungsten ihracatını durdurması için yaptığı baskıya karşı koymadı.

Savaş Sonrası Salazar Sistemi

Azor üslerini elde eden ABD, Portekiz'e, değişim isteyen Portekizlilerin hayal kırıklığına uğramasına rağmen, savaştan sonra kendisi gibi tarafsız olan İspanya'dan çok daha olumlu baktı. Nitekim, 1948'de Portekiz, Amerikan Marshall Planı vasıtasıyla yardımın gerekçelendirilmesi ve tahsis edilmesi için gerekli olan Avrupa Ekonomik İş birliği Teşkilatı'nın kurucu üyesi oldu. Portekiz, Marshall Planı yardımı alan tek diktatörlüktü ve 1950-1'de 70 milyon dolar elde etti. 1949'da Portekiz, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) kurucu üyesiydi. Amerikan etkisi, 1952'de bir hava kuvveti oluşturmak için ordu ve deniz hava hizmetlerinin bir araya getirilmesi de dâhil olmak üzere bir dereceye kadar modern-

leşmeye yol açtı. 1957'de Kraliçe II. Elizabeth resmi bir ziyarette bulundu. Ayrıca Portekiz, 1960'ta Avrupa Serbest Ticaret Birliği'nin (EFTA) ve 1961'de Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'nın kurucu üyelerinden biriydi.

Kasım 1945'teki hileli seçimleri kazanan rejim, ülke içinde otoriter olmaya devam etti ve makul ölçüde uyumlu olmaya başladı. Muhalefet siyasi, sosyal ve taktiksel olarak bölünmüştü. Üstelik, rejim muhalefeti aktif olarak bastırmaya çalışıyordu. 1948'de bir liberalleşme hamlesiyle Ekim 1945'te kurulan Demokratik Birlik Hareketi yasaklandı. 1949'da çok sayıda komünist tutuklandı. Ordu içinde rejime muhalefet vardı, ancak Ekim 1946'da Mealhada isyanı, beklenen büyük askeri ayaklanmayı başaramadı. Bir sonraki Nisan ayında patlak veren sol görüşlü subayların isyanı da başarısız oldu.

Fransa, Portekiz'in İspanya olmaksızın NATO'ya katılmasına karşı çıksa da İspanya ile yakın ilişkiler sürdürüldü. Franco ve Salazar'ın 1950'de buluştuğu yemek odası, Monção yakınlarındaki on dokuzuncu yüzyıl Neoklasik Brejoeira Sarayı'nda ziyaret edilebilir.

1958 başkanlık seçimleri adil bir şekilde yapılsaydı kazanacak olan Humberto Delgado'ya 1965'te, Salazar'ın onayıyla, gizli polis teşkilatı tarafından suikast düzenledi. Hava kuvvetleri generali Delgado, eğer kazanırsa Salazar'ı görevden alacağına söz vermişti. Kampanyası Lizbon ve Porto'da büyük reform yanlısı gösterilere sahne olmuştu. Salazar sadık Amiral Américo Tomás'ın kazandığı seçimden sonra, Delgado ordudan ihraç edildi, Brezilya ve Cezayir'de sürgüne gitti ve Portekiz Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni kurdu. 1962'de Beja kışlasında başarısız bir isyan başlattı. İspanyol gizli polis teşkilatının desteğiyle, Delgado, iddiaya göre muhalefet üyeleriyle görüşmek üzere döndüğü Portekiz Olivenza ya-

kınlarında bir yerde tuzağa düşürülerek öldürüldü. Bu arada, Komünist Parti lideri Álvaro Cunhal 1960'ta Peniche'den kaçmayı başarsa da siyasi mahkûmlar hapiste tutulmaya devam ediyordu.

1958 cumhurbaşkanlığı seçimleri, öngörülemezlik riskiyle halk oylaması kaldırılarak bunun yerine Salazar yönetimindeki Ulusal Meclis'in oyuna bırakıldığı anayasal bir değişikliğe yol açtı. 1962'de çevik kuvvet polisi Lizbon Üniversitesi'nde gösteri yapan öğrencileri bastırdı. Muhalif öğrenci örgütlerinin kapatılmasından şikâyetçilerdi. 1968'de değişim için yeniden bir baskı oluştu.

Geri kalmış tarımıyla Portekiz hâlâ fakirdi. Zêzere Nehri üzerinde Castelo de Bode'de 1946'da inşa edilen baraja dayalı ilk elektrik santrali ile hidroelektrik enerjisi sayesinde elektrik olmasına rağmen kömür, demir ve petrol üretimi başarısız oldu. Büyük ölçüde, Salazar'ın belirgin mali tedbir politikası ile birlikte ekonominin korumacı korporatist yapısı nedeniyle yatırım eksikliği vardı. Yabancı yatırım ve rekabet sıkıntıdayken yerli yatırım için de zemin oluşmuyordu. Özellikle, Batı Avrupa'nın büyük bir bölümünde çok önemli olan büyük ölçekli Amerikan yatırımı ve yeni üretim teknikleri, Portekiz'le uyuşmuyordu.

Ancak 1965 yılında ani bir başarıyla Faro'da bir havalimanının açılması, jet uçaklarının yaygınlaşması, Kuzey Avrupalı işçilerin güneş ve kum turizmi için Algarve'yi tercih etmesi, İspanya'da olduğu gibi, Portekiz'de de 1960'larda turizm endüstrisinde bir genişleme görülmesine yol açtı.

Büyüyen nüfus için iş ve refah sağlanamıyordu. Ekonomik gelişme sınırlıydı. Brezilya'ya göç devam etti, üstelik Angola'ya göç için de insanlar teşvik ediliyordu Ayrıca Venezuela'ya ve büyük ölçüde Fransa, Almanya, İsviçre, Lüksemburg

ve Belçika'ya da göç oldu. Hükümet bunu durdurmaya çalışmadı. Bazıları başka yerlere, örneğin Güney Afrika'ya gitti. Fransa'ya göç edenlerin çoğu siyasi sürgünlerdi. Paris'te yaşayan kapıcıların çoğu Portekizliydi.

Göçün yanı sıra, 1940'larda ve 1950'lerde 7000'den fazla yeni okulun inşasına rağmen Batı Avrupa'nın diğer ülkelerine kıyasla daha sınırlı zorunlu eğitim ve daha yüksek okuma yazma bilmeme oranı vardı. Hanelerin çoğu fakirdi, musluk suyu veya elektrikten yoksundu. Diktatörlüğe rağmen, 1950'lerde ve 1960'larda bazı ekonomik ve sosyal ilerlemeler oldu. Nitekim ülkeyi Salazar ve halefi Marcelo Caetano'nun aleyhine çeviren de bu ilerlemeydi.

Salazar'ın İdeolojisi

Portekiz'i 1955'e kadar Birleşmiş Milletler'in dışında tutan sömürge kolonilerden çekilmesi için artan uluslararası baskı karşısında Salazar, emperyal gelişim ideolojisini destekledi. 1930 Sömürge Yasası'nda, Salazar denizaşırı bölgelerin idaresini merkezileştirmiş ve pratikte çoğu Afrikalının kabile geleneklerine göre yaşamaya devam etmesine rağmen, sömürge nüfusunu asimilasyon amacıyla Portekiz ulusuna getirmeyi savunmuştur. Belirli zorluklar arasında Portekiz para birimi cinsinden vergi ödeme ihtiyacı vardı ve bu da onları zorunlu işçi olarak çalışmaya zorladı. Salazar'a göre Portekiz'in rolü ve misyonu büyük ölçüde kolonilerinden doğuyordu ve Brezilyalı bir yazar olan Gilberto Freyre ile ilişkilendirilen Lusotropikalizm[6] düşüncesini destekliyordu.

6 Portekizlilerin diğer Avrupalılara göre daha iyi sömürgeciler oldukları teorisi. (ed.)

Portekiz kolonilerini bir dünya misyonu olarak konumlandıran ve bu kolonilerin 1951'de denizaşırı iller olarak yeniden adlandırılmasına yol açan Salazarizm'in küresel ideolojisi, *Portekiz Atlası*nın ikinci baskısında Salazar'ın üniversitesi Coimbra'da Coğrafya Profesörü olan Aristides de Amorim Girão (1895-1960) tarafından açıklanmıştır. 1959'da yayımlanan atlas, 1941'deki ilk baskısında yer almayan, Portekiz'in nasıl "doğduğu" ve "dünyaya nasıl yayıldığı" üzerine bir önsöz içeriyordu. İngilizce ve Portekizce olarak karşılıklı sütunlarda yayımlanan ikinci baskının önsözü, Portekiz'in sömürgeleştirme teorisini açıklıyordu:

"*Portekiz Atlası*'nın ikinci baskısında, yazarın yurttaşlarına hitap ederken, özel bir amacı var: birçok insanın halen yalnızca bir İspanyol eyaleti olarak gördüğü bir ülkeyi yabancılara daha iyi tanıtmak... Aynı zamanda Portekiz coğrafyasıyla ilgili –anakara Portekiz ve denizaşırı Portekiz ile ilgili– yabancı kitaplarda dolaşan birçok yanılgı vardır. Bazı zihinler hâlâ yanlış sömürgecilik fikirlerinden etkileniyor ve bir ulusun, toprak sınırları olmaksızın tüm dünyaya dağılmış olmasına rağmen nasıl bütün bir varlık olabileceğini anlayamıyorlar."

Portekiz, "keşif ve uygarlaştırma misyonunu eşit olmaksızın yerine getirme gücü olan" bir ulus olarak tanımlandı ve haritacılığın şunları göstermede bir rolü olduğu görüldü:

"Anakara ile şekillenmiş... organik bir bütün olan... denizaşırı iller...Az bilinen bazı gerçeklerin kartografik sunumu, belki de bu farklı arazi parçalarının, nihayetinde bir Hristiyan ve insani birlik fikrine ve dört kıtanın topraklarında derin kökler kazıyan evanjelik mandanın jeopolitik gerçekleşmesine, *Euntes in mundum universum*, itaat eden deniz üssü devasa bir ulusal örgütün pek çok üyesinin, nasıl olduğunu daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır."

"Portekiz nasıl doğdu" bölümü, çoğunlukla Müslümanlarla savaşa ayrılmış dokuz haritadan oluşuyordu. Metin şöyle bitiyordu: "böylece Portekiz doğmuş oldu ve dünya çapındaki misyonerlik çağrısı, Lizbon'da Aziz Antuan tarafından (1190-1231) hemen onaylandı...Yaptığı yolculuklardan da anlaşılacağı üzere sesini neredeyse tüm Avrupa'da duyurdu." Portekiz'in tarihi Hristiyan misyonu, beş haritada ve "Portekiz Dünyaya Nasıl Yayıldı?" başlıklı bölümün metininde daha da fazla açıklandı. Dördüncü harita, Lizbon'u Yeni Roma olarak ve beşincisi, on altıncı yüzyıl İspanyol Cizvit misyoneri St. Francis Xavier'in yolculuklarını, Uzak Doğu'ya giden Havari "Portekiz'in büyük misyonerlik ve medenileştirme faaliyeti simgesi" olarak gösteriyordu. 'Goa, "Doğu'nun Roması" olarak adlandırıldı.' Xavier çoğunlukla, III. John'un Cizvit misyonerlik faaliyetlerine sponsor olduğu, Portekiz İmparatorluğu'nda aktifti ve havariler imparatorluğu fikrinin ilerletmesine yardımcı oldu. İmparatorluk, atlasta fetihlerin sonucu olarak değil, doğal ve organik bir yapı olarak sunuldu. Bu, Portekiz'e açık bir anlam veren ideolojiydi. 1934 tarihli bir harita, Portekiz'in büyükşehir ve sömürge bölgeleri ile Avrupa'nın "Portekiz'in nasıl küçük bir ülke olmadığını" gösteren haritası ile örtüşüyordu.

Salazar yönetiminde, Portekiz'in hem öğretilen hem de kutlanan tarihi, modern zamanlara değil, Orta Çağ'a ve Keşif Çağı'na odaklanıyordu; bu da ülke içindeki bölünmelere dikkat çekme tehdidi oluşturuyordu. Porto'daki katedralin yakınındaki gibi hatıra anıtları ve binaların restorasyonu buna göre tasarlandı. Böylece, Lamego'daki kalenin on ikinci yüzyıl kulesi, 1139'daki 800. bağımsızlık yıldönümü kutlamalarının bir parçası olarak restore edildi. 1187'de inşa edilen Bragança'daki kalenin 1930'lardaki restorasyonunun ardından 1940'larda Guimarães Kalesi yapıldı. 1939'dan itibaren hükü-

met, Almourol Kalesinin kalıntılarını dönüştürüp mazgallar ekleyerek burayı "daha Orta Çağ" haline getirdi. Kale, Portekiz Cumhuriyeti'nin resmi ikametgâhı yapıldı. 1940 yılında başlayan Monsanto'daki kalenin onarımı, iki yıl daha devam ettikten sonra 1957-8 yıllarında yeniden başladı.

Oldukça farklı bir miras olan *Portekiz dos Pequenitos* 1938'de Coimbra'da başladı ve ilk kısımı 1940'ta açıldı. Bu, Portekiz'in bazı bölgelerinde, özellikle de kuzeydeki tipik binaların küçültülmüş kopyalarını sunan bir parktı. İkinci kısım anıtlardan ve miras alanlarından oluşuyordu ve 1950'lerin sonunda tamamlanan üçüncü kısım, Brezilya'yı da içine alan denizaşırı imparatorluğu kapsıyordu.

1940 yılı, ülkenin kuruluşundan 800 yıl ve bağımsızlığın restorasyonundan 300 yıl sonrasına işaret etmek üzere tasarlanan Portekiz Dünya Sergisi için olduğu kadar, geçmişin anılması için de önemli bir tarihti. Belém'deki *Praça do Império*'da düzenlenen sergide, üç milyondan fazla ziyaretçi vardı. Sergiyi Salazar'ın da katılımıyla Carmona açtı. İmparatorluk vurgusu, geçmişe odaklanan serginin kilit unsuruydu. Tüm kolonileri gösteren büyük sergiler vardı ve o zamanlar Estado Novo rejimi denilen diktatörü tarafından yönetilen Brezilya, davet edilen tek bağımsız devletti. On yedinci yüzyıl kalyonunun bir kopyası ve 1960 yılında Denizci Henry'nin ölümünün 500. yıldönümü için Belém'de inşa edilen etkileyici, beton *Keşifler Anıtı*'ndan farklı olarak, Portekiz kâşiflerinin ahşaptan inşa edilmiş bir anıtı, en önemli iki görseldi. İki yıl sonra, Jerónimos Müzesinin batı kanadında bir denizcilik müzesi açıldı. Henry, 1960 yılında Batı Porto'daki tarihi bir kilisenin dış duvarına döşenen çiniler de dâhil başka birçok eserle anıldı. Keşif çağının bir başka yankısı da 1940'larda birçok yeni devlet binasının tepesine yerleştirilen armalı kürelerdi; geleneksel tarzda yapılan küreler, eleştirmenler tarafından

sanatsal yaratıcılıktan yoksun oldukları gerekçesiyle "ahmak Portekizli" olarak tabir edildi.

Salazar rejiminin kırsal ve gelenekçi değerleriyle dolu, yerel kostümler ve diğer geleneksel el sanatlarının sergilediği bir müze olan Portekiz Halk Sanatları Müzesi 1948'de Lizbon'da açıldı. Bu müze, Portekiz'in doğum yeri olan Minho bölgesinin Katolik Sağı tarafından idealleştirilmesiyle uyumluydu.

Sergilerde aslında, Salazar rejimi altındaki halkın Mussolini'nin İtalya'sı ve Hitler'in Almanya'sına göre daha pasif ve uysal olmasının beklendiği vurgusu yapılıyordu. Kitlesel mitingler, Salazar Portekiz'inin tavrı değildi.

Baskı Altındaki İmparatorluk

Lizbon'daki Tasarım Müzesi, Portekiz kolonilerinin para birimlerinin işlendiği eski Merkez Bankasının yerindedir. Eski bankanın lobisinde, Portekiz'in on beşinci yüzyıldan itibaren Afrika'yı kolonileştirmesini betimleyen 1962'den kalma renkli ve büyük bir duvar mozaiği bulunur. Mozaiğin kendisi, Portekiz de dâhil olmak üzere Roma dekorasyon yöntemlerini referans almıştır. Kolonizasyon, rahiplerin yerlilere bilgi aktardığı, diğer yerlilerin tarlada çalıştığı ve Portekizli askerlerin herhangi bir şiddet eyleminde bulunmadığı sevecen bir tarzda sunuluyor. Portekiz liderliği altında etnik uyum, ilerleme ve Hristiyanlığa geçiş ana temalardı. İlgi çekici, göz boyayıcı, ancak, 1962'de Angola'daki devrimin patlak vermesiyle karşı karşıya olan Portekiz'e uygundu.

Angola (1961), Gine-Bissau (1963) ve Mozambik'teki (1964) ayaklanmaların her biri ve daha da fazlası, birlikte ciddi ve uzun süreli bir sorun oluşturdu. Portekizliler şehirlerin kontrolünü ellerinde tutmayı başardılar, örneğin 1961'de An-

gola'nın önemli bir şehri olan Luanda'daki ayaklanmayı bastırdılar. Ancak, kırsal isyanı bastırmanın imkânsız olduğunu gördüler. Ayrıca, isyancılar komşu devletlerden operasyon yürütebilirdi. Gerillalar, sınır köyleri saldırılarından, halkın desteği ile ve özgürleştirilmiş kırsal bölgeleri geliştirmeyi hedefleyerek daha kapsamlı bir gerilla savaşına geçti.

Angola'daki askeri taahhütler nedeniyle Portekizliler Goa'daki asker sayısını 4000'e düşürdüler ve 1961'de Hintliler 71.000 adamla bir günde burayı ele geçirdiler. Çok az çatışma vardı. Amerikalılar, NATO'da Portekiz'le müttefik olmalarına rağmen, yardım çağrılarını reddettiler. Hindistan'daki Diu ve Damão da ele geçirildi. Yine 1961'de Dahomey Portekiz'i, on sekizinci yüzyılda aktif bir Portekiz Atlantik ticaret limanı olan ve 1865'ten beri elinde bulunan São João Baptista de Ajudá'yı terk etmeye mecbur etti. Sadece beş dönümlük arazisi ve iki sakiniyle terk edildiği sırada, dünyanın tanınan en küçük siyasi birimiydi. Portekiz, bu ilhakı imparatorluğun 1975'te fiilen sona ermesine kadar tanımadı.

Eusébio, Müthiş Bir Futbolcu

1961'de Portekiz'in önde gelen kulüplerinden Benfica'ya katılmak için Mozambik'ten gelen Eusébio (1942-2014) başarılı bir forvetti. Melez ırktandı ve o yıl Portekiz için 1961'de ilk kez sahaya çıktığında adını hat-trickleriyle duyurmuştu ve bir sonraki Mayıs ayında Avrupa Kupası finalinde Benfica'nın Real Madrid'i yendiğimi maçta iki gol kaydetti. 1966 Dünya Kupası'nda dokuz gol attı, ancak Portekiz yarı finalde İngiltere'ye yenildi.

Ordusunu büyük ölçüde genişleten Portekiz, taktik hava desteği, helikopterler, napalm ve agresif herbisitler kullana-

rak Afrika'da sıkı bir şekilde savaştı. Ayrıca hem Soğuk Savaş müttefiklerinden hem de beyaz devletlerden, özellikle Güney Afrika'dan destek aradılar. 1960'ların başlarında, o zamanlar Britanya İmparatorluğunun bir parçası olan beyazların hâkim olduğu Orta Afrika Federasyonu (şimdi Zambiya, Zimbabve ve Malawi), 1960'ta Belçika'nın çekilmesinden sonra Kongo'daki beyaz davayı aktif olarak destekleyerek Portekiz'le ayrı müzakereler de dâhil olmak üzere Britanya'dakilerle çelişen uluslararası politikalara yol açtılar. Güney Rodezya, 1965'te İngiltere'den tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan ettikten sonra, Mozambik'te bir sınırı olan Portekiz ile de uyumlu hale geldi. Nitekim Portekiz 1975'te Mozambik'ten çekildiğinde Güney Rodezya saldırılara karşı çok daha savunmasız hale geldi.

Önceleri Portekiz, muhalifleri arasındaki, özellikle Angola'da MPLA ve UNITA arasındaki bölünmelerden ve Güney Afrika'nın beyaz iktidar apartheid hükümetinin desteğinden büyük ölçüde yararlandı. Dahası, birçok önemli kırsal bölgeyi, özellikle de Angola'nın merkezi dağlık bölgelerini kontrol edebildiler. 1974'e kadar, Angola'daki 70.000 güçlü Portekiz askeri, gizli polis teşkilatı, paramiliter güçler, yerleşik kanunsuzlar ve Afrikalı muhbirler tarafından desteklenerek, oradaki gerilla operasyonlarını etkin bir şekilde kısıtladı ve daha genel olarak kolonideki 350.000 beyaz yerleşimciyi korudu.

O zamana kadar devrimler daha zorluydu. Portekiz yönetimine karşı isyan, Kuzey Angola'daki Bakongolarda olduğu gibi, emperyal yönetimin dayatılmasına karşıydı, ancak daha "modern" siyasi ideolojiler, özellikle devrimci sosyalizm açısından artan bir siyasallaşmadan etkilendi. Mao Zedong'un devrimci savaş ilkelerine doğrudan atıfta bulunulmasının yanı sıra Sovyetler Birliği, Çin ve Küba'dan gelen danışmanlar tarafından eğitim veriliyor ve yine çoğu 1970'lerin başla-

rına kadar ulaşmamış olsa da onlar tarafından daha gelişmiş silahlar sağlama taahhüdü bulunuyordu. Öldürücü mayınlar Portekiz hareketliliğini etkilerken, Sovyet SAM-7 füzeleri alçaktan uçan uçaklarını ve helikopterlerini vurdu. Sovyet Rusya, 1973'ten itibaren Gine-Bissau'da ve 1974'ten itibaren de Mozambik'te askeri avantaj dengesini değiştirdi.

Bu füzeler Portekiz'in inisiyatifi kaybettiği algısına katkıda bulundu. Portekizliler Angola'da makul ölçüde başarılı olsalar da başka bir yerdeki başarısızlık, orduda ve Portekiz'deki savaşa verilen desteği baltaladı. Savaş dolayısıyla artan askeri hoşnutsuzluğun yanı sıra, Salazar yönetiminde değişen, ancak sürekli olan zorunlu askerlik hizmetine karşı halkın düşmanlığı vardı ve birçok kişi bundan kurtulmak için yurt dışına kaçtı. Savaş girişimi, kamu harcamalarının yüzde 40'ına yakındı ve savaşa katılan toplam nüfus, Vietnam'daki Amerikalılardan çok daha fazlaydı. Portekiz'in 1960'ların küresel ekonomik büyümesinden elde ettiği kazançlar, inat edilen bir savaş uğruna harcandı.

Caetano İktidarda, 1968-74

Afrika'daki başarısızlık döneminde, Salazar ölmüştü. 1961'de, yeni Savunma Bakanı General Júlio Botelho Moniz'in 1958'de galip olan Başkan Américo Tomás'ı yaşlı Salazar'ın görevden alınmasına ikna etme girişiminden kurtulmuştu. Aksine general görevden alındı. Ancak yaşanan olay, ordu içindeki bölünme ve hoşnutsuzluğun bir kanıtıydı. Her ikisi de Franco'nun son yirmi yılındaki İspanya örneğinden çok daha belirgindi.

Ağustos 1968'de yetmiş dokuz yaşındaki Salazar, Estoril Kalesinde kalırken sandalyeden düşüp beyin kanaması geçirdi. Eylül ayında yerini Marcelo Caetano aldı, ancak 1970 yılı-

na kadar, yapılan sahte kabine toplantılarıyla hala başbakan olduğuna inanmasına izin verildi. En şaşırtıcı miraslarından biri, J. K. Rowling'in Porto'dayken Portekiz hayatına dalmasından doğan Harry Potter karakteri Salazar Slytherin'dir. Slytherin Sırlar Odası'nı kurdu.

Caetano, başlangıçta Portekiz gençlik örgütünün başındaydı, daha sonra Sömürgeler Bakanı, Ulusal Birlik Yürütme Kurulu başkanı ve Bakanlar Kurulu Başkanlığına bağlı bakan olarak Salazar'ın altında uzun süredir görev yapan muhafazakâr bir politikacıydı. Caetano iktidarda, ekonomik büyümeye yardım etmeye hazırdı ve "siyasi bahar" olarak bilinen dönemde, sansürü hafifletmek ve bağımsız sendikalara izin vermek gibi hamlelerle baskıyı azaltmaya çalıştıysa da bu durum daha sonra Rusya Başkanı Mikhail Gorbaçov ile biraz yanıltıcı karşılaştırmalara yol açtı. Hükümet tüm koltukları kazanmasına rağmen muhalefetin 1969 seçimlerinde aday göstermesine izin verildi. Bununla birlikte, bazı koltuklar Caetano'nun desteğini kazanan "Liberal Kanat" denilen bir dizi genç teknokrata verildi.

Ancak Caetano, reform politikalarını sürdürmek konusunda isteksizdi. 1971'den itibaren "Liberal Kanat" desteğini kaybetti ve 1973'te Cumhurbaşkanı Tomás ve rejimin sert taraftarlarının baskılarına boyun eğdi.

Aynı zamanda, Caetano'nun sömürge bağımsızlık hareketlerine karşı muhalefeti terk etmeye niyeti yoktu. Tek başına, hükümet hem içeriden hem dışarıdan giderek artan bir baskı altındaydı ve Salazar rejimini sürdüren otoriterlik ve iç bağlılık, toplumdaki değişikliklerle baltalandı. Bununla birlikte Portekiz hükümetine karşı Afrika dışında önemli bir uluslararası eylem gerçekleştirilmedi. Portekiz'deki değişim, kendi içindeki ve İspanya'daki duruma bağlı olacaktı.

Brezilya Paralellikleri

1910'dan sonra Portekiz'de olduğu gibi, 1889'da Brezilya'da yaşanan cumhuriyet darbesi istikrarsızlığa yol açtı. 1889 darbesinin lideri Mareşal Deodoro da Fonseca devlet başkanı olurken, subaylar maaş artışları, etkili atamalar ve ordudaki artıştan faydalandı. Deodoro, 1889 darbesinde kilit rol oynayan bir ordu lideri olan Başkan Yardımcısı Floriano Peixoto'nun desteğiyle isyan çıkaran denizciler karşısında 1891'de istifa edince güç kullanma normalleşti. Floriano Peixoto'nun otoriterliği, yeni bir denizci isyanına yol açtı. Hükümet ordu desteği karşısında başarısız oldu, ancak 1894 cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra askeri yönetim bir süre sona erdi.

José de Almada Negreiros ve Fernando Pessoa

Büyük Portekiz İmparatorluğu çocuğu, Portekiz modernizminin ressamı Almada Negreiros (1893 1970) Portekizli bir babanın ve Santomean bir annenin oğlu olarak São Tomé'de doğdu. Lizbon'da eğitim gördü, 1917'de Portekiz'i fütüristik estetik ile tanıştırdı. Salazar zamanında, hem gelenekçiliğe ve sıradanlığa saldıran bir "sanatsal provakatör" olarak toplumu eleştiren hem de "taraflı" bir sanatçı olarak kamuya açık duvar resimleri üreten bir ressamdı. Çalışmaları arasında Lizbon'daki Modern Sanat Merkezi'nde bulunan Fernando Pessoa'nın (1888-1935) siyah-kırmızı bir portresi yer alıyor. Pessoa, Camões ile birlikte Portekiz'in en büyük şairi ve yirminci yüzyılda Portekiz'in önde gelen edebi şahsiyetiydi. 1915'te Almada Negreiros ile birlikte Portekiz'e modernizmi tanıtmada kilit bir rol oynadı. Aktif bir yazar ve edebiyat eleştirmeni olan Pessoa kendini Lizbon'a adamıştır ve kentte ona ait iki heykel vardır. Cumhuriyetin istikrarsızlığını eleştiren Pessoa, Salazar'ın gözünden düşmüştür.

Portekiz'de olduğu gibi Brezilya, Ekim 1917'de Alman denizaltı saldırıları ve Amerikan baskısı sonucu Almanya'ya savaş ilan etti. Ancak, neticede yalnızca küçük bir deniz filosu gönderdi ve o da aktif bir görev üstlenmedi.

Yine Portekiz'de olduğu gibi 1920'lerde istikrarsızlık vardı. 1922 ve 1924'te küçük çaplı askeri isyanlar oldu, ancak bunlar ordunun sadık çoğunluğu tarafından bastırıldı ve nihayet iç bölgeye sığınma girişimi başarısız olduktan sonra 1927'de yenilgiye uğratıldı. Ancak, 1930'da ordu, ülkenin ekonomik ve siyasi merkezi olan São Paolo'da ilerleyen bir isyancı güce direnmek istemediğini gösterince hükümet devrildi. 3 Ekim'de başlayan isyan, São Paulo eyaletinin baskın oligarşi yönetimini mükâfatlandıran Mart 1930 cumhurbaşkanlığı seçimi kararını kabul etmek istememesinden kaynaklanıyordu. Bunun yerine, ulusun muhafızı olarak denetim hakkı olduğunu iddia eden ordu, 24 Ekim'den önce iktidarı ele geçirdi ve 3 Kasım'da isyanın lideri Getúlio Vargas'a ve Mart ayında mağlup olan adaya teslim etti. Buna karşılık, federal güçler, 1932'de São Paulo'da Vargas'a karşı büyük ölçekli bir isyanı ve 1935'te küçük ölçekli bir komünist ayaklanmayı bastırdı. 1937'de Vargas, Kongre'yi feshetmek için askeri birlikler kullandı, ulusal olağanüstü hal ilan etti ve neredeyse diktatör bir rejim olan *Estado Novo*'yu kurdu. 1945'e kadar cumhurbaşkanı olarak kaldı.

Portekiz'in aksine, Almanya yanlısı İspanya'nın komşusu olmayan Brezilya, Müttefiklerin yanında İkinci Dünya Savaşı'na katıldı. 1938'de faşist bir darbe girişimi, Amerika Birleşik Devletleri'ne güvenmeyi teşvik etmişti. Brezilya sonunda ABD'nin izinden giderek Almanya ve İtalya'ya savaş ilan etti. Bunu 22 Ağustos 1942'de denizaltı saldırılarına tepki olarak yaptı. Donanma ve hava kuvvetleri, 1942-5'te Atlantik savaşında Müttefiklere yardım etti ve Alman denizaltılarına

saldırdı; 1944-5'te Müttefik ordusunun bir parçası olarak savaşmak üzere İtalya'ya 25.000 asker gönderildi.

Salazar gibi Vargas da korumacı bir politika izledi. Bu sefer demokratik olarak seçilen Vargas 1950'te iktidara döndü ve 1954'e kadar iktidarı elinde tuttu. Bununla birlikte, komünizm ve istikrarsızlık konusundaki endişeler, ilerlemeyi ve düzeni empoze etmeye istekli olan ordunun 1964'te iktidarı ele geçirmesine yol açtı. On yıl sonraki Portekiz darbesinden çok farklı olarak, bu ABD tarafından desteklenmişti. Darbe, 1985'e kadar süren ve başlangıçta muhaliflerin öldürülmesinin yanı sıra 1970'lerde ekonomik büyümeyi de getiren, ancak 1980'lerde ciddi ekonomik sorunlar ve yönetimsel rahatsızlıklar üreten bir diktatörlük dönemiydi.

Sonuç olarak, 1985'te yapılan seçimle muhalefet başa geçti ve 1988'de demokratik bir anayasa oluşturuldu. O zamandan beri Brezilya, devletçi korporatizm unsuruna sahip bir demokrasi olarak kaldı. Brezilya ordusu komutanı, 2018'de, eski ordu subayı olan ve 1964-85 rejimini öven aday Jair Messias Bolsonaro'nun cumhurbaşkanlığı seçimlerinde kazandığı zaferin ürünü olarak yeni bir askeri diktatörlükten bahsetmeyi reddetti. Portekiz siyaseti için böyle bir sonuç pek olası değil.

12. BÖLÜM

Günümüze Kadar Karanfil Devrimi, 1974 -

Darbe ve Değişim

25 Nisan 1974'te *Movimento das Forças Armadas*'ın (MFA; Silahlı Kuvvetler Hareketi) yaptığı darbe başarılı oldu. Bu, silahlı kuvvetler içinde, özellikle ordunun alt düzey subaylarından oluşan radikal bir hareketti. Monarşinin devrildiği 1910'dakinden kesinlikle daha az sayıda sınırlı bir direniş oldu. Sadece dört kişi öldürüldü. 1917'de olduğu gibi, istenmeyen bir savaş, güç kazanan bir ordu isyanına yol açtı. Hükümet, iktidarı, savaş yönetimini eleştiren General António de Spínola'ya teslim etti ve kıdemi onu Spínola'nın sempati duyduğu MFA'dan daha kabul edilebilir kıldı. Caetano ve Tomás Brezilya'ya sürgüne kaçtı.

1974 darbesi, siyasi tutukluların serbest bırakılmasına, özgür basının ve sosyalist ve komünist partilerin yasallaşmasına ve gizli polis teşkilatının kaldırılmasına yol açtı. Askerlere kırmızı karanfiller verildiği için Karanfil Devrimi olarak bilinir. Ancak bunu, 1976'ya kadar süren bir istikrarsızlık dönemi

izledi. Üstelik 1975'te İspanya'da Franco'nun ölümünün hemen sonrasında yaşanandan daha rahatsız edici ve öngörülemez bir dönemdi.

İlk kutlamalardan sonra, yeni hükümet, *Junta de Salvação Nacional* (Ulusal Kurtuluş Cuntası) giderek daha radikal hale geldi, ekonominin büyük bir kısmını kamulaştırdı ve toprağı kolektif hale getirdi. Bu yönetim, Spínola'nın sola hareketi durduramamasının ardından 30 Eylül'de cumhurbaşkanlığından istifa etmesine neden oldu. Álvaro Cunhal liderliğindeki komünistlerin toprak reformunda aktif olması ve daha radikal Alentejo'nun desteğini alarak hedeflerine ulaşmak için doğrudan eyleme geçmesiyle toplumsal gerilim arttı. Ancak toprak reformu, arazinin çoğunun küçük aile çiftlikleri tarafından işletildiği (güneydeki mülklerin aksine) ve güçlü bir şekilde kökleşmiş ve sevilen bir Katolik Kilise'nin kendisini Komünist Parti'nin kışkırtmasının hedefi olarak bulduğu Kuzey ve Orta Portekiz'de rağbet görmediğini kanıtladı. Braga Başpiskoposu Francisco Maria da Silva, bu kışkırtmaların aktif bir düşmanıydı.

Portekiz'de 1925'ten bu yana ilk özgür seçim olan 25 Nisan 1975 Kurucu Meclis seçimlerinde, komünistler, çoğunluğu güneyde olmak üzere, oyların yalnızca sekizde birini kazandılar. Bu, onların çok tutulmadığını gösteriyordu. Bunun yerine, sosyalistler Lizbon'a, Algarve'ye ve merkeze ve kuzeyde Marcelist partinin liberal kanadını çeken Popüler Demokrat Parti'ye hakim oldular. Sosyalistlerin üç kat başarı elde etmesiyle Komünistler darbe yoluyla iktidarı elde etme konuşmalarına başladı. Portekiz'in sadece, Batı Avrupa'da üyesi olduğu NATO'ya meydan okuyan solcu, tek partili bir devlet değil, aynı zamanda komünist bir ülke olması da mümkün görünüyordu. Amerikan Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, Portekiz'in "düşman bloğuna" kapılmasından korkuyordu.

Portekiz'i, 1973'te sağcı bir askeri darbeyle solcu bir hükümetin devrildiği potansiyel bir Şili olarak gördü.

Giderek daha muhafazakâr hale gelen Spínola, 11 Mart 1975'te sağcı karşı devrim girişiminin önceki başarısızlığından sonra ülkeden kaçmıştı. Bununla birlikte, Karanfil Devrimi taraftarlarının parçalanmış olmasından ötürü, Portekiz komünistleri ordu içinde yeterli destekten yoksundu ve bu, 25 Kasım 1975'te hükümetin sağa kaymasına karşı çıkan ordu unsurları tarafından başarısız bir darbe girişimine yol açtı. 1975 yazında geniş çaplı mitingler ve gösterilerle birlikte kitlesel anti-Komünist fikir seferberliği birleşince Kurucu Meclis'in Silahlı Kuvvetler tarafından tasfiye edilmesi önerisinin önemli bir muhalefetle karşılaşacağı açıktı. Bu olasılık hem sivil siyasetçileri güçlendirdi hem de ordu içindeki fikirleri etkiledi.

Üstelik, Sovyetler Birliği müdahale etmemişti. Portekiz'in komünist bir devletle sınırı yoktu, Sovyetlerin Portekiz ile doğrudan kara bağlantısı yoktu ve Sovyet denizciliği ile bağlantıları zayıftı. Yakın zamanda genişlemesine rağmen, Sovyet donanması Atlantik sularında büyük ölçüde geride kalmıştı ve bir amfibi savaş bileşeninden yoksundu. Portekiz NATO'da kaldı ve ordu ve sosyalistleri komünistleri uzaklaştırdı.

Şubat 1976'da ordu, iktidarı sivil siyasetçilere devretti ve o yıl Nisan ayındaki seçimlerde yine Sosyalistler birinci parti oldu ve Komünistler yüzde 14,4'e kadar çıkarak mütevazı bir gelişme kaydetti. Sosyal Demokrat Parti ikinci en büyük oyu aldı. Sosyalistler, çoğunluk koalisyonu oluşturmak için, yüzde 16 ile üçüncü olan sağcı sayılabilecek Demokratik ve Sosyal Merkez'e yöneldi. Daha önce onaylanan yeni anayasanın 2 Nisan 1976'da ilan edilmesinden sonra yapılan ilk seçim oldu.

Bu krizin sonu değildi, ama sonun başlangıcıydı. Kısmen ciddi ekonomik gerilimler yüzünden, özellikle de imparator-

luk sonrası ekonomiye geçiş nedeniyle, komünist oylar 2 Aralık 1979 seçimlerinde yüzde 18,8'e yükseldi, ancak solda yüzde 27,3'lük oyla Sosyalistler hem lider hem de ılımlı parti olarak kaldı. Sosyal Demokrat Parti, Demokratik ve Sosyal Merkez Partisi ve iki küçük partiden oluşan bir koalisyon olan Demokratik İttifak, halkın oylarının yüzde 45,2'sini ve sandalyelerin çoğunluğunu kazandı. Eylül 1977 Tarım Reformu Yasası, kolektifleştirmeye genel olarak kabul edilebilir bir sınır koydu ve bunu esasen güneydeki büyük mülklerle, özellikle de komünistlerin kalesi olan Alentejo'daki sınırladı. 1975-6'da güneyin yüzde 31'i yaklaşık 1.200.000 hektar işgal edilmişti. Hükümetin sürecin yasallaştırılmasına karşılık pek alternatifi yoktu.

Buna karşılık, Ocak 1980'de Sosyalist hükümetin yerine Demokratik İttifak'ın merkezde olduğu bir iktidarın oluşmasına zemin hazırlayan demokratik sistem oturtulmuştu. Francisco Sá Carneiro yönetiminde, bu hükümet popülist bir tarza sahipti, ancak aynı zamanda özelleştirme önlemleri de aldı. Algarve'deki kolektifleştirme büyük ölçüde tersine döndü. 5 Ekim 1980'de yapılan seçimde Komünistlerin oy yüzdesi 16,8'e düştü, Sosyalistler 27,8 oy aldı ve Demokratik İttifak koalisyonu 47,6'ya yükseldi. Popüler Demokrat Parti'yi kuran Sá Carneiro, partinin adını 1976'da Sosyal Demokrat Parti olarak değiştirdi ve başbakan olarak kaldı.

Bu arada, 1975'te Portekiz, hem Doğu Timor hem de bağımsızlık sürecinin barışçıl olduğu Yeşil Burun Adaları da dâhil olmak üzere Afrika'daki kolonilerden çekildi. Büyük yerleşik nüfustan bir milyon insanın dörtte üçü, birkaç mülk ve güçlü bir yakınmayla Portekiz'e döndü. Birçoğu yıllarca Portekiz şehirlerinin kenarındaki gecekondu mahallelerinde, özellikle de Lizbon'da, aceleyle inşa edilmiş konutlarda yaşadı ve bu, hem siyasette hem de toplumda huzursuzluk yarattı.

Ancak, Portekiz 1986'da AET'ye katıldıktan sonra özellikle belirgin hale gelen ekonomik büyümenin faydaları görülmeye başlanınca gerilim zamanla aşıldı. Portekiz, bir önceki yıl Avrupa Konseyi'ne kabul edildiğinde zaten başlamış olan siyasi normalleşme ve uluslararası kabulün kilit bir yönü olarak 1977'de AET'ye katılmak için başvurmuştu. Ancak girişi İspanya'yla bağlantılı olduğu için 1986 yılına kadar katılmayacaktı. İkinci kabul, özellikle Fransa'nın tarımsal rekabete ilişkin güçlü endişeleri yüzünden, birkaç sorunla karşı karşıya kaldı. Bununla birlikte, katılım ve dolayısıyla kabul edilebilir görülmek isteme süreci, Portekiz siyasetinde ılımlılığı ve modernleşmeyi teşvik etmek açısından önemliydi. Sokaklarda tankların görüldüğü ve *cortes*'in ele geçirildiği 1981'deki başarısız İspanyol darbe teşebbüsünün muadili olmadı.

Estado Novo'nun mirası, sonradan, siyasi tartışmada kilit bir unsur olmadı. Bunun nedeni biraz da siyasi partiler arasında bir unutma anlaşması olmasıydı, ama aynı zamanda Salazar diktatörlüğüne dönüp bakıldığında hiçbir siyasi ağırlık hareketi olmamasıydı. Cazip bir teklif önerisi yoktu, çünkü Portekiz'in *Estado Novo* ideolojisi açısından önemli olan emperyalist pozisyonu tamamen ortadan kalkmıştı. Salazarist sistem, monarşinin 1910'lar ve 1920'lerde sahip olduğu kadar güçlü bir politik parıltıya sahip değildi. Dahası, İspanya'nın tersine, ordu sağ kesimden beslenen siyasi eylemin temelinde değildi.

Diktatörlük sonrası hükümetler, özellikle Salazar'ın 1965'te suikasta kurban giden rakibi Humberto Delgado'nun itibarı için, bir dereceye kadar geçmişin zararlarını tazmin etmek durumunda kaldı. 1976'dan 1978'e ve 1983'ten 1985'e kadar Sosyalist başbakan olan Mário Soares, Delgado'nun cesedini Ulusal Pantheon'a gömdü. Delgado ayrıca geçmişe dönük olarak mareşalliğe terfi ettirildi ve 2015 yılında Lizbon'daki havalimanına onun adı verildi. Salazar tarafından veya daha

sonra isimlendirilen çoğu şeyin adı değiştirildi. Böylece, Golden Gate Köprüsü'nden esinlenilen bir asma köprü olan Lizbon'da Tagus üzerindeki *Ponte Salazar*, *Ponte 25 de Abril* olarak yeniden adlandırıldı. 25 Nisan tarihi, Özgürlük Günü olarak bilinen ulusal bir bayram oldu ve çok sayıda yere Praças 25 de Abril ismi verildi. Régua'da olduğu gibi sendikacıların ve işçilerin heykelleriyle çok farklı bir kamusal sanat öne çıktı. Bu nedenle, bir tuz havuzunun merkezi olan Tagus halicinin güney kıyısındaki Alcochete'de, 1985 yılında "Tuzdan İsyana ve Umut"a yazısıyla bir tuz işçisinin heykeli dikildi.

1980'ler

Sá Carneiro, Aralık 1980'de suikastla ilişkilendirilen bir uçak kazasında öldü. Francisco Pinto Balsemão onun yerini aldı, ancak o da bölünmüş bir partiyle ve aynı zamanda bir genel grevle karşı karşıya kaldı. 25 Nisan 1983'te yapılan seçimde, hükümet kötü bir performans sergiledi ve onun yerine, oyların yüzde 36'sını alan Soares kazandı. Ancak, bu yüzde yetersiz olduğu için, Sosyal Demokratlarla (yüzde 27,2 oy almıştı), Merkez Blok adı verilen bir koalisyon kuruldu.

AET'ye katılmaya hazırlanmanın getirdiği baskılar, daha genel bir ekonomik modernizasyon ve mali kemer sıkma politikası gibi ekonomik gerginliklere yol açtı. Anayasa değişikliklerine karşı çıkan, komünist devrim peşinde koşan, 1980'den 1987'ye kadar solcu terörist eylemler yapan *Forças Populares de 25 Abril* (FP-25) aleyhine hem sağdan hem de soldan muhalefet vardı. 1984'te Amerikan Büyükelçiliği'ne, 1985'te Lizbon'daki NATO gemilerine saldırı ve banka baskınlarının yanı sıra FP-25 18 kişiyi öldürmüştü.

Soares Haziran 1985'te parlamento desteğinin olmaması nedeniyle istifa etti ve 6 Ekim 1985'te yeni seçimler yapıldı.

Seçimi yüzde 29,9 oy ve seksen sekiz sandalye ile Sosyal Demokrat Parti'nin yeni lideri Aníbal Cavaco Silva kazandı. Sosyalistler yalnızca yüzde 20,8 oy aldı. Ancak Soares, 1986'da cumhurbaşkanı oldu ve 1991'de yeniden seçildikten sonra 1996'ya kadar görev yaptı.

Portekiz, 1986 yılından itibaren AET'ye girdikten sonra Avrupa pazarına erişimden, yeni teknoloji ve fonlar getiren yatırımlardan ve mali yardımlardan faydalandı. 1985'ten 1995'e kadar Sosyal Demokrat başbakan olan Cavaco Silva, devlet borcunu artıran, tazminat ödenmesi gereken işçilerin işten çıkarılmasının yolunu açan iş kanunu reformları da dâhil olmak üzere, serbestleşme, vergi indirimleri ve modernizasyon ile ilerlemeye devam etti. AET fonlarıyla çok sayıda yeni yol ve köprü inşa edildi. 1985 yılında Lizbon'da büyük, gözde ve zevksiz Amoreiras alışveriş merkezi açıldı. Eski binalar kenarda bırakılıp ofis blokları için yer açıldı ve Arnavut kaldırımlı sokaklar asfaltlandı. 1982 ve 1989 revizyonları anayasadaki devrimci ve sosyalist hükümleri kaldırdı. İlki, 1975'te oluşturulan Devrim Konseyi'ni ortadan kaldırdı ve başkanlık yetkilerini azalttı, böylece rejimin "sivilleşmesini" hızlandırdı ve üzerindeki parlamenter kontrolü güçlendirdi. İkinci revizyon özelleştirmeye izin verdi.

1990'lar

Büyüme, 1990'ların başındaki yaygın durgunluk ile hız kesti ve Avrupa Birliği başkanlık yılı olan 1992'de Portekiz, güçlükle sadece AET'nin döviz kuru mekanizmasında (ERM) kaldı. Dahası, Portekiz'in geri kalmış tarımı, özellikle Fransız ve İspanyol tarımının daha mekanize üretimiyle rekabet etmekte zorlanıyordu. Avrupa pazarına ekonomik erişim, Avrupa'nın Portekiz pazarına erişimi anlamına geliyordu

ve bu durum halka tam olarak açıklanamamıştı. Bu çekişme, 1986'da başlatılan Avrupa Tek Pazarı'nın sonuçlarıyla daha da güçlendi. Grevler ve yolsuzlukla birleşince, hükümet zayıfladı ve 1987 (oyların yüzde 50,2'si) ve 1991 (yüzde 50,6) seçimlerinde etkileyici çoğunluklar kazanan Cavaco Silva, 1995 seçimlerinde mücadele etmemeye karar verdi.

O yıl 1 Ekim'de yapılan seçimi, Sosyal Demokratlarda önemli derecede oy koparan Sosyalist lider António Guterres kazandı ve Sosyalist aday, 1996'daki cumhurbaşkanlığı seçimini de kazandı. Guterres, Portekiz'in 1999'da Euro'nun temeli olan Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği'ne katılmasını sağlayan mali kısıtlamayı sürdürdü. 1998'de Lizbon, Tagus'un üzerine Vasco da Gama Köprüsü'nün inşa edildiği Expo Dünya Fuarı'nın ev sahipliğini yaptı. Ayrıca Portekizli romancı José Saramago, aynı yıl Edebiyat dalında Nobel Ödülü'nü kazandı. Bir ateist ve komünist olarak çalışmaları, özellikle eleştirel *O Evangelho Segundo Jesus Cristo* (İsa'ya Göre İncil, 1991) adlı eseri Cavaco Silva hükümetini rahatsız etmişti.

Guterres, 10 Ekim 1999'da yeniden seçildi, Sosyalistler yalnızca bir milletvekili ile mutlak çoğunluğu kaçırdılar. Oyların yüzde 44,1'ini ve 115 sandalyeyi (önceki seçimde yüzde 43,8 ve 112 sandalye kazanmışlardı) kazandılar, Sosyal Demokrat Parti yüzde 32,3 ile 81 sandalye, Halk Partisi (sağcı) yüzde 8,3 ile 15 sandalye ve Komünistler Yüzde 9 ile 17 sandalye aldı.

2000'ler

2000'li yılların başındaki ekonomik ve mali sorunlar Portekiz'in 2000 yılında yüzde 3'lük bütçe açığı tavanını aşmasına neden olurken, işsizlikte ve göçlerde (Angola ve Mozambik

gibi) artış oldu. Yolsuzluk skandalları kriz düşüncesini vurguladı. 2001 yılında Douro karayolu köprüsünün çok sayıda çökerek çok sayıda can kaybına neden olması, hükümetin buranın onarıma ihtiyacı olduğuna dair tavsiyeleri görmezden gelmesi nedeniyle büyük bir skandala neden oldu. Orada günümüze ulaşan bir anıt bulunmaktadır. Ayrıca, Lizbon'da hızla artan nüfus için yeterli kalitede konut sağlamada sürekli bir başarısızlık vardı. Sosyalistler, Aralık 2001'deki yerel seçimlerde kötü bir performans sergiledi ve Guterres o ay istifa etti. 2016 yılında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri seçildi.

Mart 2002 seçimleri, José Manuel Barroso liderliğindeki merkez sağda bulunan Sosyal Demokrat Parti'yi iktidara taşıdı. Barroso, başbakan olarak, sınırlı bir başarı elde etmesine rağmen, kamu açığını kapatmaya odaklandı. Konumundan feragat edince (2014 yılına kadar Avrupa Komisyonu başkanı oldu), yerine Temmuz 2004'te Lizbon Belediye Başkanı Pedro Santana Lopes geçti. Seçimle görevi almadığı için Santana Lopes, ciddi anlamda yetersiz görülüyordu.

Sosyalistlerin kazandığı 20 Şubat 2005 seçimlerinde hükümet yenilgiye uğradı. Bir önceki dönemde (2002) kazandıkları 96 sandalye sayısını, yüzde 45 oyla 121 sandalyeye çıkardılar ve tarihsel olarak kendilerine karşı oy kullanan bölgeler de dâhil olmak üzere 22 seçim bölgesinin 19'unu kazandılar. Merkez-sağ partiler geçen dönemde kazandıkları oyların yüzde 11'inden fazlasını kaybederken, Sol Blok ise yüzde 6,4 oy arttırarak başarı sağladı. Sosyalist lider José Sócrates, 2011 yılına kadar başbakan olacak ve 2009'da yeniden seçimleri kazanacaktı. Mali kemer sıkma politikası ve yapısal reformları kabul ettirmek zorunda kaldı. Bu, kırsal alanlarda, özellikle ilkokullarda ve tıbbi tesislerde rağbet görmeyen faaliyetlerin kesilmesini içeren bir durumdu.

27 Eylül 2009'da yapılan seçimlerde Sosyalistler en fazla sandalyeye sahip oldular, ancak 24 sandalye ve oyların yüzde 9'unu kaybettiler, yani Portekiz Meclisi'ndeki 230 sandalyenin çoğunluğunu elde edememişlerdi. Seçimde, Sosyal Demokratlar altı sandalye, Sol Blok sekiz ve Halk Partisi dokuz sandalye artırdı. Sol partiler genel olarak oyların ve sandalyelerin çoğunluğunu kazanınca, Sócrates yeni hükümeti kurmaya davet edildi. Sosyalistler özellikle güneyde, merkezde ve kuzeybatıda, Sosyal Demokratlar kuzeydoğuda, Halk Partisi kuzeyde ve Sol Blok Algarve ve yukarı Tagus Vadisi'nde başarılı olmuşlardı.

2010'lar

AB'nin Doğu Avrupa'dan yeni üye devletleri finanse etme gereksiniminden zaten etkilenmiş olan ve büyük bir borç oranına sahip Portekiz, 2008'de başlayan küresel mali krizle yüzleşmek için çok zayıf bir konumdaydı. Ekonomi küçülürken, AB, IMF ve Avrupa Merkez Bankası'nın kamu borcunu kesme baskısı, 2010'da işsizliğe sebep olan, acımasız yeni kemer sıkma politikalarına yol açtı ve işsizlik oranı 2013 yılına kadar yirmi beş yaşın altındakiler için yüzde 40'ın üzerine çıkınca büyük ölçüde göç başladı. Hükümet kendisini çok zor bir durumda buldu. Parlamento, 23 Mart 2011'de bir kemer sıkma programını reddetti ve buna yanıt olarak Sosyalistleri azınlıkta olan Sócrates hükümeti istifa ederek 2011'de erken seçime gitti.

Bu arada bir geçici hükümetin başı olarak görevde olan Sócrates, kamu maliyesiyle ilgili endişeler ve ekonomideki rekabet eksikliğinden kaynaklanan iflastan kaçınmak için bir kurtarma paketi hazırlamak zorunda kaldı. Bu başarısızlıklar, tahvil tüccarlarının ve derecelendirme kuruluşlarının endişelerine bağlı olarak tahvil fiyatlarındaki hareketleri teşvik

etti. Bu kurtarma paketi IMF, Euro Bölgesi ve Avrupa Merkez Bankası tarafından 16 Mayıs 2011'de kabul edilen ve Mayıs 2014'e kadar süren 78 milyar euroluk bir destekti. Buna karşılık, hükümet bütçe açığını 2010'da GSYİH'nın yüzde 9,8'inden 2013'te yüzde 3'e düşürmeyi kabul etmek zorunda kaldı. Önde gelen derecelendirme kuruluşu Moody's, Temmuz 2011'de ülkenin kredi notunu değersize düşürdü. Portekiz, küresel krizin bir sonucu olarak Yunanistan'ın karşılaştığı sorunların çoğunu yaşadı.

Kriz, 5 Haziran 2011'de yapılan seçimler için iyi bir temel oluşturmuyordu. Pedro Passos Coelho yönetimindeki Sosyal Demokratlar beklenmedik bir şekilde başarılı oldular ve 108 sandalye (2009'da 81) kazanırken, Sosyalistler 74 sandalye (97), Sol Blok 8 (16), Halk Partisi 24 (21) ve Komünistler 16 (15) kazandı. Sosyal Demokratlar, Lizbon, Porto, Algarve ve Azorlar da dâhil olmak üzere, ülkedeki yirmi bölgeden on yedisini kazandı. Sosyalist oyların yüzdesi 36,6'dan 28'e düşerken, Sosyal Demokratların oy oranı 29,1'den 38,7'ye yükseldi. Sokrates o gece partinin genel sekreterliğinden istifa etti. Sosyal Demokratlar, Halk Partisi'nin desteğiyle bir hükümet kurdular.

Yunanistan'da görülen şiddet olayları Portekiz'de olmadı. Yardım kesintileri 2012'de büyük gösterilere yol açtı ancak barışçıldı. Kriz özellikle emeklilere ağır darbe vurdu, ancak birçok aile de etkilendi. 2011'den 2015'e kadar Sosyal Demokrat başbakan olan Coelho, kurtarma paketinin gerektirdiği değişiklikleri uygulamaya koydu. Özelleştirmeler ve yüksek vergiler denklemin bir parçasıydı. Temmuz 2013'te siyasi bir kriz aşıldı.

4 Ekim 2015'te yapılan seçimler, kemer sıkmaya karşı bir oylamaydı ve sağcı koalisyon Sosyal Demokrat Parti ve Halk

Partisi'ne verilen desteğin düştüğü görüldü, iki parti 2011'de kazandıkları destekten yüzde 12 kaybettiler. Lizbon, Porto ve kuzeyi kazandılar, ancak güney Sosyalistlere oy verdi. Coelho sürdürülebilir bir azınlık hükümeti kuramadı ve Sosyalist lider António Costa başbakan oldu. Parlamentodaki çoğunluğu Sol Blok, Komünistler ve Yeşiller'den oluşuyordu. Seçim vaatlerine uygun olarak, önceki hükümetin kemer sıkma politikalarının çoğu tersine döndü, emekli maaşları, ücretler ve çalışma saatleri 2000'li yılların seviyelerine getirildi. Ekonomik büyümeye 2016'da bütçe açığının GSYİH'nın yüzde 2,1'ine düşmesi eşlik etti. 2017 yerel seçimlerinde Sosyalistler iyi iş çıkardı. Bununla birlikte, kamu borcu yüksekti ve ekonomide gerekli yapısal reformlar yoktu.

2000'lerin sonlarında ve 2010'larda, ekonomik-sosyal kriz üzerinden yaşanılan anlaşmazlık, Franco ve Mussolini adına İspanya ve İtalya'da görülen revizyona paralel olarak, bazı sağcı tarihçilerin Salazar'ı ve getirdiği istikrarı övmesine neden oldu. Buna karşılık, solda, Portekiz'in rejimi sırasında modernleşememesine yönelik eleştiriler, karşı-olgusal spekülasyonlara yol açan eleştiriler vardı. Geçmişe dair birleşmiş bir bakış açısının çökmüş olması, akut ekonomik zorluklar dönemindeki partizan siyasetin gücünün ve ayrıca daha geniş tabanlı bir sağın temelinin atılmasının bir yönüdür.

Sosyal Meseleler

Siyasi değişimin yanı sıra, Salazar yıllarından beri toplumsal dönüşüm yaşanmaktadır. Bu dönüşüm, yasalarla ve popüler tavırlarla açıkça belirlenmiştir. Birincisi, boşanmanın yasallaştırılmasını (2001, yürürlüğe girdi 2002), kürtaj hakkını (2007), eşcinsel ilişki haklarını (2010) ve 2017'de eşcinsellerin evlat edinme haklarını getirdi.

Referandum sonucunda kürtaj yasal hale geldi. 28 Haziran 1998'de yapılan ilki, Salazarizm sonrası Portekiz tarihindeki ilk ulusal referandumdu ve Komünist Parti tarafından önerilmişti. Kürtajı yasallaştıran bir yasa Meclis'ten geçmişti, ancak Sosyalist ve Sosyal Demokrat partilerin liderleri bir referandum üzerinde anlaşmıştı; kuzeyin çoğunlukta olduğu yüzde 50.91'lik bir kesim aleyhte oy verdi, Lizbon ve güney ise lehte. Bölgelere göre farklılıklar çok büyüktü, Setúbal'da yüzde 81,9 evet, Azor Adaları'nda yüzde 82,8 hayır demişti. Sosyalistlerin seçim taahhüdü doğrultusunda 11 Şubat 2007'de ikinci bir referandum yapıldı. Sosyal Demokratlar, 1998'dekinin aksine bölündü. Bu kez yüzde 59,25'i evet oyu verdi. Daha muhafazakâr kuzey (Porto değil) hayır oyu verdi, ancak şehirler, güney ve merkezin çoğu evet oyu verdi.

Suç Olmaktan Çıkarılan Uyuşturucu

2001'de Sosyalist hükümet uyuşturucu yasasını değiştirdi. Yasa dışı uyuşturucular yasadışı kaldı ve satıcılar hâlâ kovuşturulacaktı, ancak kişisel kullanım için bulundurma suç olmaktan çıktı. Bunun yerine, yakalananlara Uyuşturucu Bağımlılığını Önleme Komisyonu'nu ziyaret etmeleri talimatı verildi. Bırakmak isteyen tüm kullanıcılar için görevliler mevcuttur ve terapi ile bu sorun halledilebilir. 1990'larda, halkın endişeleri ve sosyal krizin ortasında, nüfusun yaklaşık yüzde 1'i eroin kullanıcısı idi, buna bağlı olarak yüksek oranda HIV enfeksiyonu sorunu vardı ve ciddi oranda uyuşturucuya bağlı suç işleniyordu. Salazar rejimini izleyen açıklık ve refah durumdan kısmen sorumluydu. Şu anda yaklaşık 33.000 eroin kullanıcısı var ve 2016'da 27 ölümcül aşırı doz tespit edildi. Uyuşturucu kullanıcıları arasında yeni teşhis edilmiş HIV vakalarının

sayısı ve hepatit enfeksiyon oranları düşmüş durumda. Uyuşturucuyla ilgili suçlar da azalırken, çoğu yasadışı uyuşturucunun fiyatı düştü.

Popüler tutumlar, davranışlarda da radikal değişikliklere yol açtı. Boşanmayla sonuçlanan evliliklerin yüzdesi oldukça yüksek: üç yıl içindeki oran yaklaşık yüzde 62 oldu. Dahası, bebeklerin yaklaşık yüzde 52'si evli olmayan ebeveynlerden doğuyor. Kiliseye katılım, özellikle de gençler arasında düştü. İnsanlar hâlâ düğünler ve vaftizler için kiliseye gidiyorlarsa ve yerel azizlere ve bağlantılı kutlamalara bağlılık gösteriyorlarsa da bu önceki ibadet modellerine neredeyse hiç uymuyor.

Katolikliğin devam eden rolü ve hevesi, Fátima'da 2007'de açılan muazzam yeni bazilikada, 1996'da Bragança'da açılan yeni katedralde ve daha mütevazı bir şekilde, on altıncı yüzyılın başından beri hacıların ilgisini çeken bir yer olan Sernancelhe yakınlarındaki Lapa Meryem Ana Şapeli'ne yapılan yıllık hac ziyaretleriyle görülebilir. 2009'da Papa Benedict, 1385'te Aljubarrota'nın galibi olan ve daha sonra bir mistik olan Nuno Álvares Pereira'yı aziz mertebesine yükseltti. Bununla birlikte, nüfusun yüzde 97'sinin en azından görünürde Katolik kaldığı bir ülkede dini bağlılığın gerçekliği, bu dinsel eylemin çoğundan oldukça farklıydı.

Bunların hiçbiri Portekiz'e özgü değil. Nitekim İrlanda, İtalya ve İspanya gibi Katolik merkezlerinde de benzer değişiklikler görülebilir. Avrupa Katolikliği krizinin bir parçasıdır. Yine de bu durum, değişimi Portekiz için daha az önemli hale getirmedi. Diğer Katolik ülkelerde olduğu gibi, doğum oranındaki belirgin düşüşle de bağlantılıydı. Pek çok çift artık evli değildi, ancak evli olsun ya da olmasın, çiftler daha geç yaşta daha az sayıda çocuk sahibi olmaya başladı. Bu,

nüfus yapısında büyük ve belirgin kalıcı bir değişikliğe yol açtı. Nüfusun büyüklüğü, genç ve üretken olanların değil emeklilerin artan yüzdesine bağlıydı. Avrupa'yla kıyaslanınca, Portekiz gerçekten de en az egzersiz yapan insan nüfusuna sahip. Nüfustaki olası bir düşüşe ilişkin endişeler arttı, aslında bu kaygılar, yaşlı bakmakla yükümlü olan kişilerin azalmasından da kaynaklanıyordu. Portekiz bugün Avrupa'nın en yaşlı nüfuslarından birine sahip. 1960'larda popülasyondaki aktif/pasif oran 1/2'ydi. Bugün 1/5'e daha yakın, bu da sosyal devletin sürdürülebilirliğini politik olarak sıcak bir konu haline getiriyor.

Yine Portekiz benzersiz değildi. Tartışılan çareler arasında göçmenleri ve onların soyundan gelenleri Portekiz'e dönmeye ikna etmeye çalışmak da vardı. Ancak bu çare, itme çekme unsurlarından mustaripti. 1990'ların sonundaki büyüme yıllarında bir miktar tersine göç oldu, ancak daha sonra durdu. Pek çok Portekizlinin göç ettiği devletlerden Fransa, İngiltere, İsviçre, Lüksemburg ve Amerika Birleşik Devletleri iyi imkânlar sunmaya devam etti. Hem National Health Service hem de Boots Portekiz'de çalışanlar için ilanlar verdi ve Boots'un Exeter'deki şubesinde en son gördüğüm eczacılardan ikisi de Portekizli'ydi. Göçmenler Britanya'ya ve başka yerlere yerleştikten sonra, birileriyle tanışıp yerleşme eğiliminde oldular. Portekizliler Notting Hill ve Brent dâhil olmak üzere Londra'da daha geniş bir şekilde dağıtılmış olsa da Stockwell'in bir kısmı, yaklaşık 27.000 Portekizli ve birkaç restoranla küçük bir Portekiz haline geldi. 2011 nüfus sayımı Birleşik Krallık'ta Portekiz doğumlu 95.065 kişiyi (41.041'i Londra'da) belirledi ve 2013'te Ulusal İstatistik Ofisi 107.000 rakamını tahmin etti. Portekiz'de işsizlik arttıkça 1990'ların sonunda topluluk gerçekten genişledi. 2001 nüfus sayımında 36.555 oldu. Bazı tahminler 100.000'in çok üzerindedir. Nor-

folk, Londra dışında en fazla nüfusa sahip bölgeydi.

Brezilya'da iyi imkânlar daha az tutarlıyken, Venezuela'daki önemli Portekiz topluluğu 2010'ların sonlarında oradan kaçtı, bazıları Portekiz'e geri döndü. Bununla birlikte, Portekizlilerin 1970'lerin ortalarında meydana gelen kolonilerden dönüşünün bir karşılığı yoktu. Portekiz ekonomisi özellikle de gençler için iyi beklentiler sunmadı. En iyi imkânlar Lizbon civarında ve Porto'da idi ve kentsel imajları kırsal bir ülkenin yerini almıştı; ancak bunlar göçe en az ihtiyaç duyan bölgelerdi. Daha büyük olan Lizbon, iki milyonun üzerinde bir nüfusa sahiptir. Nitekim 2018'de kira artışının enflasyonu büyük ölçüde aşması, her iki şehirde de turistlerin yararına mülkleri kiralama piyasasından çıkarmakla suçlanan Airbnb'ye karşı gösterilere yol açtı. Turizm bu iki şehre odaklandı. 2017 yılında ülke genelinde turizm gelirlerinde yüzde 17'lik artış kaydedildi.

Kira üzerindeki baskı, farklı çıkarların ne ölçüde rekabet ettiğini gösterdi. Sıradan işçiler şehrin kenar bölgelerine taşınırken, yeniden oluşturulan şehir merkezindeki gecekondu mülkleri zenginler tarafından satın alındı. 2018'de Komünist Parti'den gerçekten çok düşük olan emekli maaşına artış çağrısı yapıldı. Düşük emekli maaşı, (az sayıdaki) genç nüfus, şu anda ortalama olarak önceki nesillerden daha uzun yaşayan ebeveynlerini destekleyemediğinde, aile ekonomileri üzerinde ciddi sıkıntılar yaratmaktadır.

Euro 2016

Portekiz'in, 10 Temmuz 2016'da Paris'teki *Stade de France*'da 109. Dakikada attığı golle Fransa'yı yenmesi, Portekiz'in ulusal olarak göğsünü kabarttı. O gece Lizbon'daydım ve atmosfer kesinlikle heyecan vericiydi. Madeira doğumlu kaptan Cristiano Ronaldo defalarca ödül kaza-

nan şampiyon bir golcü. Portekiz, finalde Yunanistan'a karşı kaybettiği Euro 2004'i düzenlemişti. Portekiz'in ilk büyük zaferi olan Euro 2016'da Ronaldo, en golcü ikinci oyuncuydu, ancak final maçında sakatlandı. Maçın adamı, Brezilya doğumlu Pepe, 2001'de Portekiz'e taşınmış ve 2004-7'de Porto için oynadığı sırada adını duyurmuştu. Euro 2016'yı kazandıktan bir yıl sonra Portekiz, Eurovision Şarkı Yarışması'nı da ilk kez kazandı.

İç kısımdaki küçük şehirler, gençler tarafından giderek daha fazla terk edilmiş görünüyor, bunun yerine yol kenarındaki kafeleri anılarını yudumlayan yaşlı adamlar doldururken, eşleri ve dul kadınlar uzaktaki torunları için dualar mırıldanmak üzere kiliseye gidiyor. Bu durum, en çok tarımın Avrupalılarla rekabet edemediği alanlarda keskin bir biçimde fark ediliyor. Portekiz, Avrupa Birliği'ne girmeyi izleyen rekabete açılmanın yanı sıra Doğu Avrupa'nın gıda ihraç eden ülkelerinin Birliğe katılımdan da zarar gördü. İspanyol tarımı çok daha iyi ilerledi. Geleceğe bakıldığında, Avrupa'nın Kuzeybatı Afrika ekonomilerine yardım etme girişimleri, rekabet sorununu daha da vurgulayacaktır. Ülkeden giden nüfus hareketleri yeni değildi, Portekiz'e özgü de değildi, ancak bir rahatsızlık hissi yaratıyordu.

13. BÖLÜM

Kuzey

Porto'nun hareketli sahili, tepedeki Castelo Rodrigo köyünden çok farklıdır. Yine de kuzeyde ortak bir unsur, Lizbon'dakinden farklı bir kimlik var. Porto ve Lizbon arasında uzun süredir devam eden bir rekabetin yanı sıra, kuzeydeki meselelerin, başkentte göz ardı edildiğine dair bir his var. Öncelikle kesinlikle bir bira rekabeti var. Kuzeyde Super Bock ve güneyde Sagres içiliyor. En göze çarpan rekabet ise, Porto, Sporting Lisbon ve Benfica arasında, futbolda yaşanıyor.

Kuzeyde, temel fark okyanusal batı ile iç doğu arasındadır. Okyanusal batı Atlantik iklimine sahiptir. Hava nemli ve genellikle bulutludur. Bulut, sis ve çiseleyen yağmur güneş ışığını ve dolayısıyla büyüme mevsimini kısıtlar. Denizden gelen hâkim batı rüzgarları da tuz yüklüdür. Dik yamaçlar, yüksek bir su akışına yol açarak vadi tabanlarında genellikle nehirlerde ve derelerde su taşkınlarına yol açar. Yüzyıllar boyunca, yoğun yağış, yüksek arazilerden toprağın sulanmasına ve bu da özellikle gübre yokluğunda yoğun tarımı azaltan zayıf ve genellikle asidik toprakların oluşmasına yol açtı. Bununla birlikte, zayıf topraklar, çoğu erozyondan etkilenen

alçak bölgelerde de bulunmaktadır.

Yağmur çok fazla ağaç büyümesini sağlar. Ayrıca, Porto'da sık sık iç mekânlarda olan bir kafe yaşamının yanı sıra yağmuru dışarıda tutmak için tasarlanmış kalın duvarlı kırsal binaların yapılmasında da etkisi vardır.

Buna karşın, kuzeydoğu kuraktır. Kuzeybatıdaki dağların gölgelediği yağmur almayan bölgede, kuzeydoğuda bulunan Trás-os-Montes'te (Dağların Ötesinde) yazlar çok sıcak, genellikle 40 dereceyi aşkın ve kışlar soğuktur. Uzaktaki Montesinho Milli Parkı dışında, bölgenin çoğunda nispeten az ağaç vardır, bunun yerine, genellikle seyrek bir bitki örtüsü bulunur. Hayvan otlatma genellikle iyi değildir. 1867'den 1891'e kadar Porto'da bulunan İngiliz Konsolosu Oswald Crawfurd, *Portekiz Seyahatleri* (1875) adlı eserinde şunları kaydetti: "Yüksek arazilerde çavdar tarlaları, asmalar, kestane ve mantar ağaçlarıyla dolu, ancak toprak çok çıplak, kırmızımsı sarı; ne bereketli ne de resmedilmeye değer bir bölge."

Porto Şarabı

İngiltere ve Portekiz'in devam eden işbirliğinin önemli bir örneği olan Porto şarabı, Douro Vadisi'nde muhtemelen Roma döneminden itibaren devam eden asma yetiştiriciliğini yansıtıyor. Bölgeden gelen şarap, Fransa'dan gelenlere alternatif olarak İngiltere için önemli hale geldi, ancak acı olduğu ve iyi işlenmediği için bir sorun oluşturdu. Sonuç olarak, on yedinci yüzyılda İngiliz tüccarların şarabı daha güçlü, daha tatlı ve dolayısıyla Britanya'ya iyi giden bir ürün yapmak için ilk olarak brandy ekledikleri düşünülüyor. Yöntemin İngiliz satın alma gücüyle birleşimi başarılı bir şarap endüstrisi üretti ve satışlarını Britanya İmparatorluğu'na yayan bir endüstri oldu.

Kuzey Portekiz'deki miras, Douro Bölgesi'ndeki üzüm bağlarından, Porto şarabının olgunlaştığı ve şişelendiği liman kulübelerine kadar olan yerler halen etkileyici ve bölgeye gelen turistlerin görmesi gereken yerlerdir. Birkaç tür Porto şarabı vardır: yakut, sarımsı kahve ve beyaz. Her biri belirli bir karaktere sahiptir ve özel rekolte ve geç şişelenmiş rekolte şarapları mevcuttur.

Kuzeyin çoğu dağlık ve 6500 fit yüksekliğe kadar çıktığı için hava ve toprak tek sorun değildir. Bu, küçük arazilerin yoğun bir şekilde işlenmesini teşvik eden, örneğin bağcılıkta görülen ve oğullar arasında tarihsel arazi bölüşülmesini gösteren bir süreçtir. Bu zorluklar, bölgenin yirminci yüzyılın sonlarındaki oransız bir göç payına sahip olmasına yol açtı. Nitekim 1960'lardan 1990'lara kadar bölge nüfusunun neredeyse üçte birini kaybetti. Terk edilmiş binalar sıradan bir manzaradır.

Bölgenin uzaklığı, Rio de Onor sınır köyündeki Portekiz-İspanyol Rionorês başta olmak üzere kendine özgü lehçelerin ve sınır kasabası Miranda'nın içinde ve yakınlarında kendine özgü bir dil olan Mirandês'nin gelişmesini teşvik etti. 1998'de ikinci resmi dil olarak tanınan bu dil, Roma döneminde konuşulan dile yakındır. Bölgede ayrıca pagan tarzı gelenekler, özellikle doğurganlık ritüeli benzeri geleneklerin yanı sıra, Miranda bölgesinin İngiliz Morris dansçıları gibi *pauliteiros*'u (küçük sopa dansçıları) vardır.

Bölgenin tarihi, Portekiz'in kökenlerinden biri olmasının yanı sıra aynı zamanda insanların güneye, önce Coimbra'ya ve ardından Lizbon'a doğru hareket etmesidir. Geleneksel bölge merkezleri Braga, Guimarães ve Porto, tarihin en çok mevcut olduğu şehirlerdir. Her biri etkileyici ve göz alıcı Orta Çağ binalarına sahiptir. Guimarães'in merkezi 2001 yılında

UNESCO Dünya Mirası alanı haline geldi ve şehir 2012'de Avrupa Kültür Başkenti oldu.

Bölge, bir dizi tarihsel biçim almıştır. En önemlileri katedraller, kaleler ve saraylardır. Aynı zamanda, 2001 Avrupa Kültür Şehri Porto, ticaret ve gençlik için çok farklı bir tarz sunmaktadır. Küçük kasabaların çoğu akşamları çok sessizken, Porto'da durum farklıdır.

Kuzeyi ziyaret eden gezginlerin odak noktası alkoldür, özellikle de Lizbon merkezinin karşısındaki Douro'nun güney yakasındaki Gaia Bölgesi'nde bulunan olgunlaşan Porto şarabının toplu varilleri. Şarap pek çok farklı şekilde içiliyor. Üzüm bağı bölgesinde nehir kenarındaki bir barda bana şeker, elma ve tarçınla sıcak olarak servis edildi. Yolların çoğunun zikzaklı olduğu göz önüne alındığında, en iyisi araba kullananların içmemesidir. Portekiz dışında pek tanınmayan, bölgenin kırmızı şarapları da oldukça etkileyici. Minho'nun kıyı ovalarının hafif *vinho verde*si (yeşil şarap) orada içildiğinde daha da keyiflidir. Şarap yeşilken içilmeli, yani çok genç olmalıdır ve aynı zamanda yeşilimsi bir tona sahiptir.

Porto'da yerlilerin *tripeiros* olarak bildikleri işkembe gibi farklı yiyecekler de vardır. Fasulye, sosis ve baharatlı bir karışımda servis edilerek tadı baskılandığı için başka yerlerden daha az berbat bir tadı vardır. *Francesinhas* adı verilen, etle doldurulmuş açık sandviçler, kentin kendine özgü yemeklerinden bir diğeridir. İyi, taze balıklar, başta sardalye olmak üzere, sahil boyunca kolayca bulunur. Minho'da ızgara yılan balığı bir kış spesiyalidir.

Turizm, Porto'ya ve nehir seviyelerinin barajlar tarafından kontrol edildiği zamanlarda turist yolculuğunun 1986'da başladığı ve Alto Douro şarap bölgesinin 2001'den beri UNESCO Dünya Mirası alanı olduğu Douro Vadisi'ne odaklanıyor. Son

zamanlarda turistler için çok daha fazla tekne hizmete veriyor. Granit şehir Porto, Avrupa Birliği'ne girmenin ve UNESCO Dünya Mirası alanı olmanın faydalarını gördü. Geniş havaalanı iyi bir giriş noktasıdır ve kente metroyla ulaşılabilir.

Douro'da Parti

1733'te Porto'daki İngilizler, Aziz George bayramını kutladılar:

Hem kadınlar hem de erkekler pahalı bayram kıyafetleri giymiş, çok sayıda bayrak ve flamalarla süslenmiş ve defalarca top atışları yapan gemilerin bulunduğu Douro kıyısındaki bir *quinta*'da toplanmıştı. Maskeli balolar, nehirde küçük teknelerde müzikli, danslı geziler ve diğer milletlerin konsoloslarının davet edildiği muhteşem bir yemek vardı ve bu eğlence ertesi gün saat yediye kadar sürdü.

14. BÖLÜM

Orta Bölge

Beiras, Estremadura, Ribatejo ve Lizbon çevresi, Orta Portekiz'in hem fiziksel hem de beşeri coğrafyada oldukça çeşitli olmasını sağlar. Portekiz'in en verimli bölgesi olmasının yanı sıra önemli tarihi yerler de burada bulunur. Kış, Beira Alta ve özellikle karlı Serra de Estrela dışında nispeten ılıktır. Bu bölgede kuraklık ciddi bir sorun olmadığı için tarım kuzeye veya güneye göre daha kolaydır. Ancak doğudaki Beira Alta Platosu'ndaki kuraklık, tarım seçeneklerini azaltıyor.

"Orta", Beira Alta ve seyrek nüfuslu Beira Baixa gibi turistler tarafından iyi bilinmeyen alanlardan oluşur, aynı zamanda 1870'lerin başlarında Oswald Crawfurd'un dediği gibi: Portekiz'in '"gösteri yerleri", üniversitesiyle Coimbra, güzel manastır kilisesi ile Tomar, muhteşem Sistersiyen manastırının ve kiliselerinin bulunduğu Alcobaça...benzersiz mimarisiyle Batalha...on sekizinci yüzyıldan kalma devasa sarayı ve manastırıyla Mafra ve gölgeli koruları ve Mağribi kalesiyle Sintra.' Óbidos'un eklenmesiyle birlikte hepsi olmazsa olmazdır. Mafra'nın kütüphanesi çok etkileyicidir, ancak en yakın muadilleri olan Viyana yakınlarındaki Klosterneuburg ve

Madrid yakınlarındaki Escorial gibi saray-manastır karakteri nedeniyle Mafra, modern ilgi alanlarının çoğuna uyan bir yer değildir. Orta Portekiz'de görülecek yerler, antik kalıntılardan Salazar'ın en önemli siyasi hapishanesinin hücrelerinin ziyaret edilebileceği Peniche Kalesine kadar uzanmaktadır.

Beiras, Beira Litoral'in kumlu plajlarından, üniversite şehri Coimbra'nın tarihi cazibesinden, Beira Alta'nın sarp tepelerine ve kısmen boş olan kurak Beira Baixa'ya kadar Portekiz'in çeşitliliğini gösteriyor. Daha güneyde, Estremadura ve Ribatejo, Tagus Vadisi'nin enerjisi ve bereketiyle doğuya uyan çekici, okyanus suları püskürtülmüş kıyı sahilleri ile daha verimli ve daha yoğundur.

Lizbon tek başına, çok uzaklara dağılan imparatorluğu yok olmuş, ancak son yıllarda yeni bir canlılık keşfeden ve turistler için çok daha çekici hale gelen bir dünya şehridir. Kente çok sayıda yabancı turist gelir. 2016'da turistlerin çoğunluğu başta İngilizler, İspanyollar, Fransızlar, Almanlar, Hollandalılar ve İtalyanlar olmak üzere Avrupalılardı. *Time Out* ve diğer uluslararası haber yayınları Lizbon'dan "Avrupa'nın En İyi Turist Destinasyonu" olarak bahsediyor ve gerçekten olarak öyle. Lizbon, dünyanın Portekizce konuşulan merkezi olarak da önemlidir, ancak burada her biri daha büyük nüfusa sahip olan São Paulo ve Rio de Janeiro ile rekabet etmektedir.

Tarihsel olarak, Fenikelileri Lizbon'da Yunanlar, Kartacalılar ve Romalılar izledi. Arkeoloji müzesi ilginç buluntulara sahipken, Roma Tiyatrosu Müzesi'nde yıkık bir tiyatro ve şehrin yoğun bölümünde katedralin yanında bir Roma sokağının kalıntılarını içeren sakin Gotik kemerli yol görülebilir.

Suevi'yi, her ikisi de Lizbon'da veya aslında Orta Portekiz'de çok az şey bırakan Vizigotlar takip etti. 714 yılında Mağribiler tarafından fethedilen Al-Ushbuna 1147'ye kadar

yine onlar tarafından tutuldu. Acı bir kuşatmadan sonra ele geçirilen Lizbon, 1255 yılında limanı olmayan ve şimdi çok kuzeyde sayılan Coimbra'nın yerine başkent oldu.

On beşinci yüzyıldan okyanus aşırı genişlemenin getirdiği zenginlik, görkemli binaları ve özellikle Belém'deki muhteşem Jerónimos Manastırını miras olarak bıraktı. 1755 depreminde şehrin büyük bölümü ve birçok önemli bina yıkıldı. Ancak, Pombal'ın yönetim enerjisi sayesinde Lizbon hızla yeniden inşa edildi. Bu en açık şekilde *Praça do Comércio*'da ve kuzeydeki Baixa'da yapılan ızgara sisteminde görülmektedir.

"Dünyanın En Güzel Kadınları"

İngiliz savaş gemisinin papazı John Swinton, 1730'da Lizbon'da şunları kaydetti:

Bugün, çok zarif yüz hatları olan, kulaklarında zengin bir şekilde süslenmiş ince sallantılarla ve son derece güzel bir tene sahip aşırı güzellikte genç bir Portekizli kadın gördüm, ancak Portekizli kadınlar neredeyse bebekliklerinde boyanmaya başladıkları için boyanmış olabileceğinden şüpheleniyorum. Bazıları bu berbat geleneğe boyun eğmeyip doğal güzel tenlerini muhafaza etseler de boyanmanın kadınlar arasında suç olmadığı kabul ediliyor. Lizbon'a geldiğimden beri bunlardan birkaçını gördüm; İster son derece zarif şekillerini, narin hatlarını, ister büyüleyici havalarını ve konuşmalarını, ister canlılıklarını ve zekâlarını ya da çekici davranışlarını göz önünde bulunduralım, bunlar dünyanın en güzel kadınları. Kaliteli ve hanımefendi kadınlar, kilise dışında nadiren dışarı çıkarlar.

Lizbon'un zenginliği ve önemi, 19. yüzyılın başlarında kraliyet mahkemesi Brezilya'ya taşındığında (1807) ve ardından Brezilya bağımsız olduğunda (1822) gölgelendi. On dokuzuncu yüzyılda sonradan ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık, zarar verici olmakla birlikte, Atlantik dünyasının başka yerlerinde yaşanan daha fazla büyüme ve özellikle de Britanya'nın ticari nüfuz alanının genişlemesiyle şehrin ve ülkenin devre dışı bırakılan bir yol olmasından daha az önemliydi. Atlantik ticaretinin zenginliği Liverpool, Londra ve Glasgow'a odaklandı.

Yirminci yüzyılda, aynı süreç, 1910 ve 1926'daki darbelerle, şiddetli bir istikrarsızlık dönemini işaret ederek devam etti. Salazar yönetimindeki Lizbon, Mussolini'nin Roma'sında görülen gösterişli binalara sahip değildi ve Franco'nun Madrid'iyle karşılaştırıldığında savaş izlerini taşımıyordu. Bununla birlikte, günümüze kalan bazı önemli binaların yanı sıra, bir dereceye kadar durgunluk vardı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan büyüme eksikliği, şehri perişan halde bıraktı ve 1974 darbesi bu durumu tam olarak değiştirmedi. Örneğin, *Praça do Comércio*, 1980'lerde gerçekte bir park alanıydı.

Aksine, yeniden gelişme, büyük ölçüde 1986'da Avrupa Topluluğu üyeliğini takip eden dönemde yaşandı. İç yatırım, daha düşük vergilere ve 1980'lerin ortalarındaki genel küresel ekonomik genişlemeye borçlu olan ekonomik büyümeyle bağlantılıydı. İlk istasyonu Aralık 1959'da açılan metro hattının genişletilmesi, modernliğin önemli bir simgesiydi. Lizbon, yatırım için daha fazla para üreten bir turizm merkezi ve daha çekici bir restoran dünyası haline geldi.

Lizbon kesinlikle Barselona'nın uğultusuna sahip değil, ancak şehir, görkemli ve ilginç köhne Alfama'sına kadar ka-

dar son derece çeşitlidir. Aynı zamanda hızla değişiyor. Lizbon'un yeni halini görmek için, ziyaretçilerin 1998 Uluslararası Sergi alanı olan *Parque das Nações*'e gitmesi gerekiyor.

Dahası, özellikle Belém, Cascais ve Sintra dâhil olmak üzere şehrin geniş bir bölümü görülmeye değer pek çok şey sunar. Üçüne de toplu taşıma araçlarıyla Lizbon'dan kolayca ulaşılabilir ve buralar muhakkak görülmelidir. Sintra'nın zenginlikleri arasında kraliyet sarayı, yıkık Mağribi kalesi ve Capuchin Manastırı bulunmaktadır. *Fábrica das Verdadeiras*'taki hamur işleri, tren istasyonundan yürüyüşü daha keyifli hale getirebileceğinden şiddetle tavsiye edilir. Belém büyüleyici bir yer, ancak özellikle Jerónimos Manastırının içinde ve çevresinde kalabalıklar oluşur. Bu kalabalıklar, çirkin modern marinadan uzaktaki mütevazı Cascais'ta daha az baskı yapıyor, Guimarães müzesinin sakinliğinin ve yakındaki belediye parkının rahatlığının tadını çıkarmaya değer.

Daha genel olarak Lizbon ve bölge, balık ve domuz etinin ikiz güçlerini bir araya getiriyor. Kabuklu deniz hayvanlarının yanı sıra bol miktarda taze balık da bulunuyor. Süt domuzu, özellikle Coimbra'da bir spesiyaldir. Kurutulmuş tuzlu morina kadar yahniler de yaygındır. Özellikle tatlılar mükemmeldir. Yiyecekler diğer Batı Avrupa başkentlerinden daha kaliteli ve porsiyonlar cömerttir. Burası bir şarap bölgesi değil, ancak yakın zamanda civardaki Tagus Vadisi'nin Ribatejo şarapları çok gelişti, Bucelas'tan gelen beyazlar da dâhil olmak üzere Estremadura'dan kuzeye gelenler ve Portekiz'in dört bir yanından gelen şaraplar başkentte rahatlıkla içilebilir. Lizbon aynı zamanda *cervejarias* veya bira salonları ile bir bira şehridir. Çok sayıda kafe ve bazı çok çekici *pastelarias* (pastaneler) vardır. Largo do Carmo'daki *Académica*'da açık havada ve balık için askeri müze yakınındaki açık hava restoranlarında yemek yemenizi tavsiye edebilirim.

15. BÖLÜM

Güney

Güneyde (Alentejo ve Algarve) platolar hâkimdir ve kıyı ovaları küçüktür. Kış sert geçmez ve uzun bir büyüme mevsimi vardır, ancak yaz kuraklığı büyük bir sorun teşkil etmektedir. Tahıl, mantar, koyun, zeytin ve domuz bu bölgenin tarım ve hayvancılığının temel unsurlarıdır ve tarlalar geniştir. 1870'lerin başlarında ziyaret eden Oswald Crawfurd şunları yazdı: "Portekiz'in kuzeyindeki ve merkezindeki mısır ve buğday tarlaları... Algarve'de yerini incir ve badem ağaçlarının bahçelerine bırakıyor."

Kötü aydınlatılmış duvarların ve sütunların yaklaşık 5000 keşişin iskeletleriyle süslendiği on yedinci yüzyıl eseri olan Kemik Şapeli veya Évora'daki ölü kemiklerin bulunduğu yer, Güney Portekiz'deki en canlı manzaralardan biridir. Faro'da bir tane daha var. Portekiz'e ilk turumda Évora'ya da uğradım ve halen daha ölülerin kemiklerini, kuzeyin inişli yokuşlu topografyasından sonra buradaki arazilerin düzlüğünü ve sokakların sıcaklığını hatırlıyorum.

Çoğu İngiliz turist için güney Portekiz, Algarve ve özellikle güney kıyısından ibarettir. Özellikle 1974 yılından itibaren

badem bahçeleri ve sakin köyleri tatil beldelerine dönüştürülmüştür. 2017 yılı, 20,6 milyon ziyaretçi ve 57,5 milyon geceleme ile Portekiz'de rekor bir turizm yılıydı, ancak 2018'de ülkeye ve özellikle Algarve'ye turizmde bir düşüş oldu. Bununla birlikte, plajlar, güneş ve golf kombinasyonu, tümü rakip pazarlar olan Mısır, Yunanistan, Fas, Tunus ve Türkiye'deki zorluklar nedeniyle burada turizmin rahat sürdürülmesine yardımcı oldu.

Algarve kıyılarının çeşitliliği dikkat çekicidir, ancak, çeşitli jeolojik zemine karşı, bir dizi muhteşem kumsala da sahiptir ve Faro'nun doğusunda, plajlar kumlu, su genellikle ılık ve sakindir. Yakındaki şehirler bu kadar cazip değildir. Bir yığın villanın yanı sıra, oteller, apartmanlar ve cazibesine göre değişen barlar, kulüpler ve restoranlardan oluşan bir şehir hayatı var. Turistlerin yanı sıra, Algarve'de yaşayan birçok İngiliz gurbetçi var. Faro gibi bazı şehirler, örneğin Praia da Rocha, diğerlerinden çok daha ilgi çekici. Ülkenin 516 mil uzunluğundaki kıyı şeridinin en dramatik bölümü olan daha soğuk ve sert denizi ile batı kıyısı, güney kıyısına göre daha az gelişmiştir; iç kesimlerdeki Algarve'de, bir dizi kırsal cazibe merkezi ve gözden kaçan Silves ve onun ilginç ortaçağ kalesi gibi tarihi küçük kasabalar bulunmaktadır.

Algarve, başka yerlerde de görülen sakinlere ve tüccarlara sahipti. Kara yoluyla gelen Keltler ve deniz yoluyla gelen Fenikeliler (Tavira ve Castro Marim) ve Kartacalılar'ı (Lagos dâhil), tarımsal üretimi artırmak için sulamayı kullanan Romalılar takip etti. Büyük Roma bölgesi, MS 1. yüzyıldan kalma büyük bir villanın kalıntılarının bulunduğu Faro yakınlarındaki Milreu'dadır. Hamam kalıntılarının yanı sıra balıkların tasvir edildiği mozaikler de var. Faro belediye müzesi, Roma limanı Ossonoba, MS üçüncü yüzyıldan kalma "Okyanus Mozaikleri"ne ev sahipliği yapmaktadır. İspanya'dan Faro'ya

giden bir Roma sahil yolunda, Tavira'daki yedi kemerli bir köprü bulunuyor.

Romalıları Suevi ve Vizigotlar izledi. O dönemden nispeten az sayıda bina ayakta kaldı. Bununla birlikte, daha sonraki Roma döneminde görülen Hıristiyanlaşmanın bir devamı vardı. Böylece Milreu'da su kültüne adanan tapınak kiliseye dönüştürüldü. Faro'da bir Roma tapınağı katedralin yeri oldu.

Mağribi yönetiminde, özellikle yer adlarında Al içeren çok fazla yerleşim vardı. Endülüs'ün batısındaki *Al-Gharb al-Andulus*, Algarve oldu. Faro ve Milreu'da olduğu gibi kiliseler camiye çevrildi. Güneydeki ballı tatlılar, özellikle *figos cheios* (çiçek şeklinde bademli incirler) Mağribi mirasını yansıtır.

Mağribi yönetimini, bitkin bir süreç olan *Reconquista* izledi. Kastilya, Algarve üzerindeki egemenlik iddiasına itiraz etse de 1249'da III. Afonso tarafından yeniden ele geçirilen son büyük İslam şehri Faro'ydu. Tavira yedi yıl önce ve Silves 1244'te yeniden fethedilmişti.

Yeniden fetih Hıristiyanlık için yapılıyordu, yeni kurulmuş bir devlet olan Portekiz için değil. Bu yeniden fetih, İslami bölgelerin yıkımına ve/veya dönüştürülmesine tanık oldu. Faro'da olduğu gibi, camiler kiliselere ve eski işlevlerine geri döndü. Kaleler hem fetih sırasında hem de burayı, özellikle İslami akınlardan, ama aynı zamanda Alcoutim ve Castro Marim'de olduğu gibi doğuda Kastilya saldırılarından korumak için inşa edildi. 1319'dan 1334'e kadar Mesih Düzeni'nin karargâhı olan ikincisi, bölgenin valisi Denizci Henry'nin dua ettiği kiliseyi içerir. Ayrıca Lagos'ta bulunan bir heykelle de anılır. Henry, 1416'da Sagres sahilinde müstahkem bir şehir inşa etmeye devam etti, ancak Cape St Vincent yakınlarında çok az kalıntı kaldı. Algarve'nin Lagos gibi limanları, Porte-

kiz denizcilik ve ardından okyanus gücü haline geldikçe gemi yapımı ve ticaretin geliştirilmesinden yararlandı.

Turizmdeki yükselişten önce, Algarve balıkçılık ve tarıma odaklandı. Balıkçılık, Portimão gibi limanlarda halen görülebilir. Tavira'daki Renaissance *Igreja da Misericórdia* ve Faro'daki Barok *Igreja de Nossa Senhora do Carmo* gibi Rönesans ve Barok binalar bulunur; ancak Orta Portekiz'deki kadar çok sayıda değildir. Depremler, özellikle 1755'teki çok yıkıcı olan depremler, bilhassa katedralin yeniden inşa edildiği ve yoğun bir şekilde yaldızlandığı Faro'da o dönemden çok fazla bina olduğunu kanıtlamıştır.

Daha kuzeyde, Alentejo ovaları kıyı turizmi olmamasına rağmen benzer bir yerleşim ve kontrol silsilesine sahipti. Évora, Castelo de Vide ve Monsaraz yakınlarındaki Neolitik bölgeleri sırasıyla Romalılar, Vizigotlar ve Mağribiler izledi. Marvão ve yakınındaki müzelerdeki kalıntılardan büyük bir Roma bölgesi ziyaret edilebilir. *Reconquista*, başta kaleler, duvarlar ve kiliseler olmak üzere çok daha fazla tarihi bina bıraktı. Estremoz'da, on üçüncü yüzyılda inşa edilmiş tepedeki bir kale-sarayın kulesi halen ayaktadır. Kalenin geri kalanı, 1698'de orada depolanan mühimmat patladığında yok oldu. Hayatta kalan diğer kaleler arasında Castelo de Vide bulunur.

Bir Roma alanı üzerine inşa edilen ve Mağribi eseri olan Elvas'taki kalede olduğu gibi, ancak 1229'da ele geçirildikten sonra yeniden inşa edilen binalar ve sit alanları ardışık kontrol sistemi içindedir. Mértola'da, 1238'de yeniden fethedildikten sonra inşa edilen kale, Roma kalıntılarına dayanan Mağribi temelleri üzerine inşa edildi. Oradaki cami, yeniden kilise olarak kabul edildi.

Ancak bölge gelişemedi. Güney İtalya'nın çoğu gibi, Ro-

malılar döneminde müreffeh bir tarım alanı olan bölge tarımsal olarak geri kaldı. Küçük kasabalar yaşlılarla doludur, gençler genellikle sıcak bölgelerde ya da başka yerlerdedir. Ancak bu görece gelişme eksikliği ve bölgenin sakinliği, Portekiz'in geçmişiyle ilgilenen turistler için görülecek çok şey bırakıyor. Bu, Portalegre yakınlarındaki kartallar, geyikler, yaban domuzu ve misk kedilerinin bulunduğu doğa parkı *Serra de São Mamede*'de olduğu gibi vahşi yaşamın hayatta kalmasını açıklamaya yardımcı oluyor.

Bölgede domuz eti başta olmak üzere mükemmel yemekler de bulunmaktadır. Portekiz'in başka yerlerinde olduğu gibi, domuz eti ve istiridye karışımı olan *carne de porco à alentejana* da dâhil olmak üzere yemek çok çeşitli biçimlerde sunulur. Kuzudan yapılan *Ensopado de Borrego*, keçiden yapılan *cabrito assado* ve tavşandan yapılan yemekler vardır. Kişniş kullanımı gibi yemeği şarapla pişirmek de buranın ayrıcalığındandır. Serpa'nın özel peyniri keçi ve koyun sütünden elde edilir. Alentejo, özellikle St Cucufate'deki yakındaki Roma bölgesinin şarap preslerinin bulunduğu Vidigueira civarında ve Reguengos de Monsaraz çevresinde hem kırmızı hem de beyaz olmak üzere çok fazla şarap üretilir. Bunlar yemek pişirmek yerine daha çok içmek içindir.

16. BÖLÜM

Adalar

On beşinci yüzyıldan kalma Portekiz Azorları ve Madeira ekonomik açıdan sorunludur. Özellikle Madeira'da ve Azorlar'da bulunan Faial ve Pico'daki volkanik arazinin ekimi zordur. Turizm, Akdeniz'in daha yakın bölgeleriyle rekabet eder. Portekiz denizcilik imparatorluğunda ara istasyonlar ve Güney Afrika ve Güney Amerika'ya giden deniz yollarında çağrı veya bağlantı istasyonları limanları olarak hayati önem taşıyan adalar artık stratejik öneme sahip değiller.

Adalar, erken zamanlarda doğan köylü ihtiyacının bir sonucu olarak, büyük ölçüde Portekiz kökenli bir nüfusa sahiptir. Bu, her ikisi de 1976 anayasasında özel bir özerklik statüsünden yararlanmış olmasına rağmen, Azorlarda Madeira'dan daha fazla desteğe sahip olan ademi merkeziyetçi baskının sınırlı doğasını açıklamaya yardımcı olur. Adalarda coğrafi koşullar da farklı. Örneğin, Azorlar bol yağıştan yararlanırken, Madeira sulamaya güveniyor.

Azorlar çok uzaktadır, aslında 400 milden daha uzaktadır. Atlantik'e en uzak adalar olan Flores ve Corvo, kendilerini en uzakta hissedenlerdir. Ana ada grubu Faial, Pico, São Jorge,

Terceira ve Graciosa'dır. Doğuda Santa Maria ve en büyük ada São Miguel, Arnavut kaldırımlı yeşil ada, özellikle liman tesisleri nedeniyle yolcu gemilerinin durduğu Ponta Delgada. Başkentin tarihi binaları, Brezilya ve Afrika ile tarihi bağlantıları yansıtan ve aynı zamanda Lizbon'daki etkileyici botanik bahçesinden daha iyi durumda olan çarpıcı ve kolayca erişimi olan botanik bahçesi ile tamamlanıyor. Ada bir dizi volkanik krater içerir, en önemlisi de başkentten keyifli bir geziyle gidilen ve Furnas'takiler gibi aynı zamanda etkileyici bir bahçenin bulunduğu yer olan Sete Cidades kraterleri. Yerel alanlarda, yiyeceklerin yeraltında yavaş pişirildiği Lagoa das Furnas'taki volkanik zemin bulunur. Yemeklerin çok lezzetli olduğunu teyit edebilirim.

Denizci Henry, Azor Adalarında yerleşimini organize etti. 1671'de Kaptan John Narbrough, São Miguel hakkında şunları yazdı: "Uçurumların üzerinde mısır tarlaları ekilmiş...ada çok yeşil görünüyor ve tarlalara bölünmüş durumda." Azorlar için genel teması bolluktu: "Buğday ve sığır eti, domuz eti ve diğer erzaklar...insan yaşamı için tüm nimetler bol miktarda bulunuyor."

Azor Adaları'ndaki merkezi adalar arasında en çok görülmesi gereken yer Terceira'dır. Ana şehri Angra do Heroísmo, 1983'te UNESCO Dünya Mirası alanı haline geldi. On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda çok fazla binaya sahip olan ada, volkanik manzarasıyla da dikkat çekiyor. Mart 2015'te São Miguel ve Terceira adaları üzerindeki hava sahasının serbestleştirilmesi, düşük maliyetli uçuşlara yol açtı ve yolcu sayısında 2016'da yüzde 19,9 ve 2017'de yüzde 18,5'lik artış oldu.

Madeira, Afrika kıyılarından yaklaşık 400 mil açıkta bulunan bir takımadadaki ana adadır. Denizci Henry adaya buğday, üzüm ve şeker kamışının getirilmesinden sorumluy-

du. 1669'da Kaptan John Wood şöyle yorumladı: "Bu adanın meyvesi tatlı ve ekşi portakal, limon, hurma, incir, ceviz, kestane, nar, sinirotu, muz, soğan, ama en önemlisi üzümdür... balıkçılık ve biraz pamuk." Ancak, kuzeydoğudaki Porto Santo Adasının Sallee'den (Rabat) Faslı korsanlara maruz kaldığını kaydetti. Madeira'nın ekonomisine şu anda turizm hâkim. Adayı 2016 yılında 1,5 milyon kişi ziyaret etti. Güneşli bir tatil arayanlar için popüler bir destinasyon. Başkent Funchal, diğer Portekiz şehirleri gibi son 150 yılda savaşılmamasından kaynaklanan çekici bir tarihi çekirdeğe sahiptir.

Atlantik'in derinliklerinde olmak, Lizbon ve Porto sokaklarında gezerken çok uzak bir düşünce gibi görünebilir. Ama öyle değil, çünkü yakın bağlantılar var. Azor Adaları'ndaki Faial Adasına gidin. Ana şehir olan Horta'da, benim yaptığım gibi, taksiyi paylaşacak birkaç başka turist bulabilirsiniz ve 1957-8'de bir volkanın (Capelinhos) patladığı, adadan Azorlar'a göçü hızlandıran batıdaki aktif volkanik manzarayı izleyebilirsiniz. Sonra geri dönün ve Portekiz yaşamının ve geleneklerinin etkinliklerini, sokaktaki insanların yoğunluğunu fark edeceksiniz. Ada yerlileriyle, Portekiz yaşam tarzı açısından anakaradaki akrabaları arasında yakın bir bağ ve bir de denize bakan, limanlara odaklanan ve adalarda biten bir ülkenin akışı var.

Okunması Önerilen Kitaplar

Alexander, Boyd (ed.), Journal of William Beckford in Portugal and Spain, 1787-1788 (Stroud, 2005).

Anderson, James, A History of Portugal (Westport, CT, 2003).

Barman, Roderick, Citizen Emperor: Pedro II and the Making of Brazil, 1825-91 (Stanford, CA, 1999).

Bennison, A. K., The Almoravid and Almohad Empires (Edinburgh,2016).

Bethencourt, Francisco, The Inquisition: A Global History, 1478-1834 (Cambridge, 2009).

Bethencourt, Francisco and Adrian Pearce, Racism and Ethnic Relations in the Portuguese-Speaking World (Oxford, 2012).

Bethencourt, Francisco and Diogo Ramada Curto (eds), Portuguese Oceanic Expansion, 1400-1800 (Cambridge, 2007).

Birmingham, David, A Concise History of Portugal (2nd edn, Cambridge, 2003).

Chakravarti, Ananya, The Empire of Apostles: Religion, Accommodation and the Imagination of Empire in Early Modern Brazil and India (India, 2018).

Clarence-Smith, Gervase, The Third Portuguese Empire, 1825-1975: A Study in Economic Imperialism (Manchester, 1985).

Diffie, Bailey Wallace and George Winius, Foundations of the Portuguese Empire (Minneapolis, 1977).

Disney, A. R., A History of Portugal and the Portuguese Empire (New York, 2009).

Eliade, Mircea, The Portugal Journey (New York, 2010).

Fisher, Stephen, The Portugal Trade (London, 1971).

Francis, A. D., The Methuens and Portugal (Cambridge, 1966).

—, Portugal, 1715-1808: Joanne, Pombaline and Rococo Portugal as seen by British Diplomats and Traders (London, 1985).

Hatton, Barry, The Portuguese: A Modern History (Northampton, MA, 2011).

—, Queen of the Sea: A History of Lisbon (London, 2018).

Jack, Malcolm, Lisbon, City of the Sea: a History (London, 2007).

—, Sintra: A Glorious Eden (London, 2002).

Kaplan, Marion, The Portuguese: The Land and Its People (Manchester, 2006).

Levenson, Jay (ed.), The Age of the Baroque in Portugal (New Haven, CT, 1993).

Linehan, Peter, Historical Memory and Clerical Activity in Medieval Spain and Portugal (London, 2012).

Livermore, Harold, A New History of Portugal (Cambridge, 1966).

—, The Origins of Spain and Portugal (London, 1971).

—, Portugal: A Traveller's History (Woodbridge, 2004).

—, The Twilight of the Goths (Bristol, 2006).

Livermore, Harold and W. J. Entwistle (eds), Portugal and

Brazil (Oxford, 1952).

Lochery, Neill, Out of the Shad ows: Portugal from the Revolution to the Present Day (London, 2017).

Macaulay, Neill, Dom Pedro: The Struggle for Liberty in Brazil and Portugal, 1798-1834 (Durham, NC, 1986).

Marques, António Henrique de Ol iveira, Daily Life in Portugal in the Late Middle Ages (Madison, WI, 1971).

—, A History of Portugal (New York, 1979).

Kenneth Maxwell, The Making of P ortuguese Democracy (Cambridge, 1995).

—, Pombal: Paradox of the Enlightenment (Cambridge, 1995).

Mayson, Richard, Port and the Douro (London, 2004).

Meneses, Filipe Ribeiro de, Portugal 1914-1926: From the First World War to Military Dictatorship (Bristol, 2004).

—, Salazar: A Political Biography (New York, 2009).

Meneses, Filipe Fibeiro de and R. McNamara, The White Redoubt,the Great Powers and the Struggle for Southern Africa, 1960-1980 (London, 2017).

Newitt, Malyn, Emigration and the Sea: An Alternative History of Portugal and the Portuguese (London, 2015).

—, A History of Portuguese Overseas Expansion (London, 2004).

—, Portugal in European and World History (London, 2009).

Newitt, Malyn and Martin Robson (eds), Lord Beresford and the British Intervention in Portugal 1807-1820 (Lisbon, 2004).

Opello, Walter, Portugal: From Monarchy to Pluralist Republic World ((Boulder, CO, 2017).

Paquette, Gabriel, Imperial Portugal in the Age of Atlantic Re-

volutions: The Luso-Brazilian World, c. 1770-1850 (Cambridge, 2013).

Payne, Stanley, A History of Spain and Portugal (Madison, WI,1973).

Pinto, António Costa (ed.), Contemporary Portugal: Politics, Societyand Culture (New York, 2003).

—, Salazar's Dictatorship and European Fascism (New York,1996).

Raby, D. L., Fascism and Resistance in Portugal, 1941-1974(Manchester, 1988).

Ramos Pinto, Pedro, Lisbon Rising: Urban Social Movements in thePortuguese Revolution, 1974-75 (Manchester, 2013).

Robinson, Richard, Contemporary Portugal (London, 1979).

Russell, Peter, Prince Henry 'the Navigator': A Life (New Haven,CT, 1960).

Russell-Wood, A. J. R., The Portuguese Empire, 1415-1808: A Worldon the Move (Baltimore, MD, 1998).

Saraiva, José Hermano, Portugal: A Companion History (Manchester, 1997).

Saramago, José, Journey to Portugal: In Pursuit of Portugal's History and Culture (San Diego, CA, 2000).

Sardica, José Miguel, Twentieth-Century Portugal: A Historical Overview (Lisbon, 2008).

Subrahmanyam, Sanjay, The Career and Legend of Vasco da Gama (Cambridge, 1997).

Trindale, Luís, The Making of Modern Portugal (Newcastle, 2013).

—, Narratives in Motion: Journalism and Modernist Events in 1920s Portugal (New York, 2016).

Wheeler, Douglas and Walter Opello, Historical Dictionary of Portugal (Plymouth, 2010).

Portekiz tarihinden önce coğrafi ve iklimsel koşulların açıklanmasıyla başlayan *Kısa Portekiz Tarihi*, İberya Yarımadası'ndaki ilk yerleşimlerin kurulması, Roma kültürünün mirası ve İslami fetihler konularına kısaca değindikten sonra Erken Modernite Döneminde Portekiz'in bir imparatorluk gücü olarak yükselmesini tüm ayrıntılarıyla işliyor.

Black'in 19. yüzyılın krizlerini, Salazar rejiminin karakterini ve 1970'lerden günümüze kültür ve toplumun liberalleşmesini de tartıştığı bu kısa kitap gezginler için önemli ipuçları içermekle beraber aynı zamanda pandemi koşullarında seyahat edemeyenler için de birkaç saatlik mutlu bir kaçış olanağı sağlıyor.

internet satış
saykitap.com
50 00₺
ISBN 978-605-02-0858-0
9 786050 208580 >
SAY YAYINLARI

sayyayincilik.com
facebook.com/sayyayinlari
twitter.com/sayyayinlari
instagram.com/sayyayincilik